

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

Ս. Վ. ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

ՄԱՍՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ԿՈՂՄՆՈՐՈՇՄԱՆ ՀԻՄՈՒՆՔՆԵՐ (գործնական հոգեբանություն)

Ուսումնամեթոդական ձեռնարկ

- ❖ Մասնագիտական կողմնորոշիչ խաղեր
- ❖ Խնդրահարույց իրավիճակներ, խնդիրներ
- ❖ Քարտային խորհրդատվություն
- ❖ Թեստեր և մեթոդիկաներ
- ❖ Մասնագիտական հնքնորոշման թրեյնինգ

ԵՐԵՎԱՆ

ԵՊՀ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ

2014

ՀՏԴ 159.9(07)
ԳՄԴ 88 ց7
Հ 854

*Հրատարակության է երաշխավորել ԵՊՀ
փիլիսոփայության և հոգեբանության ֆակուլ-
տետի գիտական խորհուրդը*

Գրախոսներ՝ հոգ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր **Հ. Մ. Ավանեսյան**
հոգ. գիտ. թեկնածու, պրոֆեսոր **Ռ. Վ. Աղուզումջյան**

ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ Ս. Վ.

Հ 854 Մասնագիտական կողմնորոշման հիմունքներ (գործնա-
կան հոգեբանություն): Ուսումնամեթոդական ձեռնարկ /
Ս. Վ. Հովհաննիսյան. - Եր.: ԵՊՀ հրատ., 2014. - 332 էջ:

Ձեռնարկում համառոտ շարադրված է կենսական և մասնագի-
տական ինքնորոշման հայեցակարգը: Ներկայացված են կոնկրետ մե-
թոդիկաների և ընթացակարգերի հակիրճ հիմնավորումները, որոնք
ուղղված են ինչպես մասնագիտություն ընտրողների (մասնագիտա-
կան ինքնորոշման իրավիճակում գտնվող դպրոցականների), այնպես
էլ հենց հոգեբանների ակտիվացմանը և նրանց միջև փոխներգործու-
թյունն առավել հազեցած ու հետաքրքիր դարձնելուն:

Տրված է մասնագիտական ինքնորոշման թրեյնինգի բոլոր ըն-
թացակարգերի, այդ թվում խաղերի ու վարժությունների նկարագրու-
թյունը: Ներկայացված նյութերի հիման վրա կարելի է հեշտությամբ
մշակել սեփական թրեյնինգային ծրագիր:

Ձեռնարկը հասցեագրված է բուհերի հոգեբանության ֆակուլ-
տետների ուսանողներին, մագիստրոսներին, ասպիրանտներին և դե-
ռահասների հետ աշխատող մասնագետներին:

ՀՏԴ 159.9(07)
ԳՄԴ 88 ց7

ISBN 978-5-8084-1860-8

© ԵՊՀ հրատարակչություն, 2014
© Սահակ Հովհաննիսյան, 2014

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Մարդկային երջանկությունը բազմակողմանի է: Դրա մասնագիտական կողմի էությունը կարելի է պարզ արտահայտել. «Ար՝ա այն, ինչի համար դու ծնվել ես»: Այլ խոսքերով, մարդուն երջանկացնել նշանակում է թույլ տալ նրան ամբողջ կյանքում զբաղվել սիրած գործով և հաճույք ստանալ իր մասնագիտական գործունեությունից: Հաջող ընտրված մասնագիտությունը բարձրացնում է մարդու ինքնահարգանքը և դրական վերաբերմունքն իր հանդեպ:

Յուրաքանչյուր շրջանավարտ, մտածելով իր ապագայի մասին, առաջին հերթին որոշում է, թե ինչ մասնագիտություն ընտրի: Կյանքի այդ առանձնահատուկ շրջանում հոգեբաններն անգնահատելի ծառայություն կմատուցեն դեռահասներին, եթե օգնեն նրանց տիրապետել ինքնուրույն մասնագիտություն ընտրելու հմտություններին:

21-րդ դարի պայմաններում մասնագիտություն ընտրելու խնդիրը սկսեց հնչել նոր ու համարձակ, ինչպես երբեք: Դա պայմանավորված է մի շարք հանգամանքներով: Առաջին հերթին՝ դա կապված է այն բանի հետ, որ մի կողմից նոր սոցիալ-տնտեսական փորձը դեռ յուրացված չէ, իսկ նոր մասնագիտությունները դեռևս յուրօրինակ գրանցում չեն ստացել հասարակական գիտակցությունում (օրինակ՝ շատերը դժվար թե առանց հիմնավոր գրադարանային պատրաստության կարողանան ասել, թե ինչով է զբաղվում «մերչենդայզերը», «քոփիռայթերը» կամ «մեդիաբայերը»): Մյուս կողմից՝ մենք համարվում ենք մասնագիտացումների ավանդական ձևերի կարծրատիպերի կոտրման բարդ ու ցավազին գործընթացի վկաները:

Երկրորդ հերթին՝ կյանքի վերակոչված շարժընթացը դիպավ նաև մասնագիտությունների աշխարհին. այն դարձավ դիմամիկ ու փոփոխական: Ամեն տարի ի հայտ են գալիս մոտ 500 նոր մասնագիտություններ: Դրա հետ մեկտեղ շատ մասնագիտություններ այսօր «ապրում են» միայն 5-15 տարի, իսկ այնուհետև կամ «մահանում», կամ անճանաչելիորեն փոփոխվում (70, էջ 5): Այս պայմաններում արդեն բավարար չէ միակ-եզակի մասնագիտության տիրապետելը: Մեր ժամանակներում պահանջված են այն մասնագետները, ովքեր տիրապետում են մի քանի բարդ մասնագիտությունների և ունակ են

իրենց հաջողությամբ գտնել ու իրացնել դինամիկ սոցիալ-տնտեսական պայմաններում:

Երրորդ՝ որոշակի շեղվածք է տեղի ունեցել մասնագիտությունը որպես մասնագիտական գործունեություն ըմբռնելու հարցում. որոշակի նպատակից (լինել երաժիշտ, ձեռնարկատեր, բժիշկ, հոգեբան) այն աստիճանաբար փոխակերպվում է որոշակի կենսակերպի ձեռքբերման միջոցի («ապրել, ինչպես ապրում են երաժիշտները, շուրջ բիզնեսի ներկայացուցիչները, աստղերը, նոր հայերը»): Այս աններդաշնակության պտուղները դրսևորվում են կենսական գերակայությունների ու արժեքների փոփոխմամբ, «ոչ թե լինելու», այլ «ապրելու» ձգտմամբ՝ ստեղծագործականից զվարճալի կյանքի ձևաչափին անցնելով:

Մասնագիտական ընտրության շեմին կանգնած մարդիկ տարբերվում են շրջապատող աշխարհի պահանջներին համապատասխան իրենց հնարավորությունները գնահատելու և իրենց ճանաչելու ձգտմամբ: Մասնագիտական ինքնագիտակցության զարգացման հարցում առավել զգայունակ են հատկապես ավագ դպրոցականները:

Սակայն մասնագիտության ընտրությունը մասնագիտական կայացման բարդ, երկարատև, շարժական ու հակասական գործընթացի միայն սկիզբն է: Այդ գործընթացում Տ. Վ. Կուդրյավցևն առանձնացնում է չորս շրջան.

1. Մասնագիտական մտադրությունների ծագում և ձևավորում: Դրա հաջող իրականացման հոգեբանական չափորոշիչը՝ աշխատաշուկայի, հասարակական պահանջմունքների և անձի մասնագիտական պահանջմունքների միջև համապատասխանություն գտնելն է:

2. Մասնագիտական կրթություն և դաստիարակություն: Սրա հաջողության հոգեբանական չափորոշիչը անձի մասնագիտական ինքնորոշումն է, այսինքն՝ իր հանդեպ վերաբերմունքի ձևավորումը՝ որպես ընտրված մասնագիտության ու մասնագիտական ուղղվածության սուբյեկտի:

3. Ակտիվ ներխուժում մասնագիտական միջավայր և մասնագիտական պարտականությունների կատարում: Սրա իրականացման հաջողության հոգեբանական չափորոշիչը մասնագիտության ակտիվ տիրապետումն է իրական աշխատանքային գործընթացի ու արտադրական հարաբերությունների պայմաններում և իրեն գտնելը աշխատանքային կոլեկտիվների համակարգում:

4. Անձի հնարավորությունների և մասնագիտական ծգտումների իրականացում ինքնուրույն աշխատանքում (լրիվ կամ մասնակի):

Սրա հետ կապված իրապես ճակատագրական է առաջին շրջանը՝ ապագա մասնագիտության ընտրությունը:

Մի կողմից՝ մասնագիտական կողմնորոշման անընդհատ ծավալվող պրակտիկան, մյուս կողմից՝ համապատասխան մեթոդական միջոցների ի հայտ եկող անբավարարությունը, բազմաթիվ գործնական մասնագիտական խորհրդատուների հարկադրում են դիմել հոգեբանության այլ բնագավառներից փոխառված մեթոդների: Կենսական և մասնագիտական ինքնորոշման խնդիրների բարդությունն ու բազմաախագծայնությունը մի շարք դեպքերում թույլ են տալիս, իսկ երբեմն էլ՝ ենթադրում ամենատարբեր մեթոդիկաների օգտագործում, սակայն մասնագիտական կողմնորոշման հասարակական և գիտական վարկի բարձրացումը կապված է սեփական, մեծավ մասամբ իրեն յուրահատուկ նպատակներին ու խնդիրներին համապատասխանող մեթոդական միջոցների մշակման և ներդրման հետ:

Այսօր գործնական մասնագիտական կողմնորոշման թույլ տեղերից մեկը հաճախ նրա անհետաքրքրությունն է դպրոցականների համար, ինչն ուղղակիորեն կապված է ակտիվացնող ընթացակարգերի և մեթոդիկաների անբավարարության հետ, որոնք թույլ կտալին ընդգրկել դեռահասին խորհրդատուի հետ համատեղ մասնագիտական ինքնորոշման խնդիրները լուծելու գործընթացում: Ընդ որում, պատահում է նաև, որ որոշ հոգեբաններ և մանկավարժներ ինքնին ոչ միշտ են ձգտում փոխներգործել խորհրդատվության կարիք ունեցող դպրոցականների հետ և մասնագիտական-խորհրդատվական աշխատանք են կատարում առանց իրենց հետաքրքրվածության ու առանձնահատուկ ցանկության: Այսպիսի իրադրությունը սաստկանում է նաև նրանով, որ հատուկ պատրաստված մասնագիտական խորհրդատուների խիստ անբավարարության դեպքում այս աշխատանքը երբեմն հանձնարարում են նրանց, ովքեր ի սկզբանե դրան լուրջ չեն վերաբերվում: Այսպիսով՝ ակտիվացնող մեթոդներին դիմելը բխում է ոչ միայն մասնագիտական կողմնորոշիչ պարամունքների հանդեպ դեռահասների թույլ հետաքրքրությունից, այլև հենց բարդ մասնագիտական խորհրդատվություն իրականացնող գործնական հոգեբանների աշխատանքն ավելի հետաքրքիր ու անձնապես նշանակալից դարձնելու, հարստացնելու ձգտումից:

Բացի ակտիվացնող մասնագիտական-խորհրդատվական մեթոդիկաների հետ ընդհանուր ծանոթությունից՝ մասնագիտական կողմնորոշման աշխատանքներ տանող հոգեբանների պատրաստությունն ու վերապատրաստումը ենթադրում է նաև այդ մեթոդները գործնականորեն կիրառելու սկզբնական հմտությունների մշակում, և առավելապես՝ դրանց կատարելագործում ու նույնիսկ կառուցում: *Այս իմաստով, սույն ձեռնարկը պետք է դիտարկել որպես ամբողջական նյութ մագիստրոսների պատրաստության և ինքնուրույն աշխատանքի համար:*

Նմանատիպ պարապմունքները ենթադրում են մի շարք ընթացակարգերի անցկացում հենց սովորողների, ուսանողների և մագիստրանտների հետ: Որոշ մեթոդիկաների գործնական ցուցադրումը նպատակ է հետապնդում տեսանելի դարձնել ոչ միայն դրանց առավելությունները, այլև հնարավոր սահմանափակումները դրանք կիրառելիս, ինչպես նաև որոշակիորեն նվազեցնել նոր (ոչ սովորական) մեթոդների հանդեպ հաճախակի հանդիպող լարվածությունն ու զգուշավորությունը:

Առանձնահատուկ պետք է նշել, որ ձեռնարկում ներկայացված մեթոդները բացարձակապես չեն համարվում համընդհանուր միջոց մասնագիտական խորհրդատվության աշխատանքում ի հայտ եկող բոլոր խնդիրների լուծման համար: Առաջադրվող մեթոդիկաների զուգակցումն այլ մեթոդների ու ձևերի հետ և դրանց ներառումը մասնագիտական կողմնորոշիչ աշխատանքի իրապես գոյություն ունեցող համակարգում կախված է կոնկրետ մասնագետներից և նման ընթացակարգերի հանդեպ նրանց վերաբերմունքից:

Ակտիվացնող մեթոդիկաների հետ ընդհանուր ծանոթացումը, դրանց հասկացումը և յուրացումը ցուցադրման ընթացքում, ինչպես նաև դրանց հանդեպ որոշակի հուզական և մասնագիտական-անձնական վերաբերմունքի ձևավորումը մագիստրանտներին թույլ կտա որոշ աստիճանով «կողմնորոշվել» աշխատանքի ակտիվ մեթոդների կիրառությամբ մասնագիտախորհրդատվական պրակտիկայի հարցում:

Ձեռնարկում ներառված են մեթոդիկաների հետևյալ տեսակները.

1) մասնագիտական կողմնորոշիչ խաղեր՝ դասարանների և խմբերի հետ աշխատելու համար, որոնք այս կամ այն չափով մոդե-

լավորում են անձնական մասնագիտական ծրագրերի (նախագծերի) կառուցման գործընթացը,

2) խնդրահարույց առաջադրանքներ (մասնագիտական-խորհրդատվական իրավիճակներ), որոնց համատեղ լուծման ընթացքում, դրանց վերլուծության տարբեր ուրվագծերի յուրացումից հետո, օպտանտի (մասնագիտություն ընտրողի) մոտ աստիճանաբար մշակվում է նաև սեփական մասնագիտական ինքնորոշման իրավիճակում կողմնորոշվելու կարողություն,

3) մասնագիտական կողմնորոշիչ թեստ-հարցարաններ և մեթոդիկաներ (խաղային, ձևավորող, զարգացնող և տեղեկատվական-որոնողական), որոնք թույլ են տալիս լավարարել խորհրդատվական փոխներգործությունը հոգեբանի ու դեռահասի միջև, ինչպես նաև աշխատանքը կառուցել առավել բովանդակալից և առարկայական:

Սույն ուսումնական ձեռնարկը կազմված է ԵՊՀ փիլիսոփայության և հոգեբանության ֆակուլտետի մագիստրոսի կրթական մակարդակում կազմակերպվող «Ջարգացման հոգեբանություն» ուսումնական ծրագրի կամընտրական դասընթացների շարքում ընդգրկված երեք կրեդիտատարությամբ «Մասնագիտական կողմնորոշում» մոդուլ-դասընթացի դասախոսությունների հիման վրա:

Դասընթացի նպատակն է՝ մագիստրանտներին ծանոթացնել մասնագիտական կողմնորոշման համակարգի հետ, ինչպես նաև սովորեցնել նրանց կիրառել հատուկ մեթոդներ և մեթոդիկաներ բարձր դասարանցիների մասնագիտական կողմնորոշումը բացահայտելու և ուղղորդելու համար: Դասընթացը նախատեսում է նաև թրեյնինգների անցկացում:

Կրթական արդյունքները

Դասընթացի հաջող ավարտին մագիստրանտը.

1) կիմանա մասնագիտական կողմնորոշման համակարգի հոգեբանական առանձնահատկությունները, խորհրդատվական աշխատանքի կազմակերպման տարբեր մոտեցումներ, ինչպես նաև դեռահասների և հոգեբանների ակտիվացմանն ու նրանց փոխներգործությանն ուղղված կոնկրետ մեթոդիկաներ,

2) կունենա մասնագիտական կողմնորոշիչ խորհրդատվություն կազմակերպելու և անցկացնելու հմտություններ,

3) կկարողանա կազմակերպել խերհրդատվական աշխատանք դեռահասների հետ, տեսականորեն և գործնականորեն լուծել մասնագիտական ինքնորոշման ու կողմնորոշման խնդրահարույց իրա-

վիճակները, խնդիրները, ինչպես նաև կիրառել տարբեր խաղային, քարտային, թեստային, ձևավորող և զարգացնող մասնագիտական կողմնորոշիչ մեթոդիկաներ խմբային կամ դասարանական աշխատանքներում:

Դասընթացի թեմատիկ բովանդակությունը.

Թեմա 1: Մասնագիտական կողմնորոշիչ աշխատանքի հոգեբանական բնութագիրը:

Թեմա 2: Մասնագիտական կողմնորոշման ինքնուրույնության հիմնախնդիրը և ակտիվ մեթոդները:

Թեմա 3: Կյանքի ուղու և մասնագիտության ընտրության հարցում դպրոցականներին օգնելու տարբեր ռազմավարությունները (մոտեցումները):

Թեմա 4: Մասնագիտական կողմնորոշման մեթոդիկաների օգտագործման արդյունավետության կանխատեսման գնահատում:

Թեմա 5: Խմբային կամ դասարանային աշխատանքներում դպրոցականների ակտիվացման մեխանիզմը մասնագիտական կողմնորոշիչ խաղեր կիրառելիս:

Թեմա 6: Անձնային մասնագիտական ծրագրերի կառուցման մոդելավորում:

Թեմա 7: Խնդրահարույց իրավիճակների, խնդիրների-առաջադրանքների, թեստ-հարցարանների, քարտային մեթոդիկաների տեսակներն ու բնութագրերը:

Թեմա 8: Մասնագիտության ընտրության հիմնական գործոնների բնութագրերը:

Թեմա 9: Քարտային մասնագիտական խորհրդատվության առանձնահատկությունները:

Թեմա 10: Մասնագիտական ինքնորոշման իրավիճակում գտնվող դպրոցականի և հոգեբանի խորհրդատվական փոխներգործության կազմակերպման միջոցները:

Թեմա 11: Դեռահասների մասնագիտական ինքնորոշման թրեյնինգային ծրագրի մշակման և կառուցման տրամաբանությունը: Թրեյնինգում ներառվող ընթացակարգերի, այդ թվում՝ խաղերի ու վարժությունների նկարագրությունը:

1. ՄԱՍՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ԿՈՂՄՆՈՐՈՇՄԱՆ ՆՎԱԶԱԳՈՒՅՆ ԳՐԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Մասնագիտական կողմնորոշման մասին անհրաժեշտ նախնական տեղեկատվությունը ենթադրում է մի շարք առանցքային հարցերի իմացություն:

1. Ի՞նչ է մասնագիտությունը:

Դեպքերի մեծամասնությունում մասնագիտության ներքո հասկանում են մարդուն լիարժեք գոյատևելու ու զարգանալու հնարավորություն տվող ֆիզիկական ու հոգևոր ուժերի գործադրման հասարակության համար անհրաժեշտ և սահմանափակված (աշխատանքի բաժանման հետևանքով) բնագավառ:

Իր հերթին՝ մասնագիտության ներքո հարկավոր է հասկանալ աշխատանքի բնագավառների տարատեսակություն՝ մասնագիտությունների սահմաններում: Օրինակ, դժվար է գտնել «բժիշկ ընդհանրապես»: Կա թերապևտ, ակնաբույժ, վիրաբույժ և այլն:

Ներկայումս աշխարհում հաշվարկվում է ընդամենը 40 հազարից ավելի մասնագիտություն: Մոտ 500 մասնագիտություն ամեն տարի անհետանում է և մոտավորապես այդքան էլ նորերն են առաջանում: Մի շարք մասնագիտությունների գոյության միջին տևողությունը 8-10 տարի է: Դրանցից որոշները լրջորեն փոխվում են իրենց բովանդակությամբ (45, 70): Այդ պատճառով յուրաքանչյուրն այսօր միշտ պետք է պատրաստ լինի վերապատրաստվելու, կրկին որակավորվելու և իր մասնագիտական գիտելիքներն ու կարողությունները թարմացնելու: Ուստի ներկայումս մասնագիտական պատրաստությունն ավելի ու ավելի դառնում է անընդհատ գործընթաց:

2. Ինչպիսի՞նք մասնագիտություններ են լինում:

Ե. Ա. Կլինովի կարծիքով, *կախված աշխատանքի առարկայից՝* բոլոր մասնագիտությունները ստորաբաժանվում են հետևյալ հինգ տեսակների (33, 35)․

- ՄԱՐԴ-ԲՆՈՒԹՅՈՒՆ

Մասնագիտություններն են՝ սերմնաբույծ, անասնաբույծ, զոո-տեխնիկ (կենդանաբուծության տեխնիկ), գյուղատնտես, կինոլոգ (շներ վարժեցնող մասնագետ), քիմիական-մանրէաբանական վերլուծության լաբորանտ և այլն:

«Մարդ-բնություն» տեսակի մասնագիտությունների մեջ կարելի է առանձնացնել այնպիսիք, որոնց աշխատանքի առարկան բուսական օրգանիզմներն են, կենդանական օրգանիզմները և միկրոօրգանիզմները: Դրանք այն մասնագիտություններն են, որոնք կապված են սննդի արդյունաբերության, գյուղատնտեսության, բժշկության և գիտական հետազոտությունների հետ (կենսաբանություն, աշխարհագրություն, քիմիա):

Այս տեսակ մասնագիտություն ընտրելիս շատ կարևոր է հասկանալ թե հատկապես ինչպես են օպտանտները վերաբերվում բնությանը. որպես հանգստավայրի՞, թե՞ որպես արհեստանոցի, որտեղ նրանք պատրաստվում են իրենց բոլոր ուժերը նվիրել արտադրությանը:

Պետք է հաշվի առնել, որ աշխատանքի կենսաբանական օբյեկտները բարդ են, փոփոխական (իրենց ներքին օրենքներով) և ոչ միօրինակ: Ե՛վ բույսերը, և՛ կենդանիները, և՛ միկրոօրգանիզմները ապրում են, աճում, զարգանում, ինչպես նաև հիվանդանում, մահանում: Աշխատողին պետք է ոչ միայն շատ բան իմանալ կենդանի օրգանիզմների մասին, այլև կանխատեսել հնարավոր փոփոխությունները դրանցում, որոնք այդժամ անդառնալի են: Մարդուց պահանջվում է հոգատարություն, հեռատեսություն և նախաձեռնություն ու ինքնուրույնություն՝ կոնկրետ աշխատանքային խնդիրները լուծելիս:

- ՄԱՐԴ-ՏԵԽՆԻԿԱ

Այստեղ աշխատանքի գլխավոր, առաջնային առարկան տեխնիկական օբյեկտներն են (մեքենաները, մեխանիզմները), նյութերը և էներգիայի տեսակները:

Մասնագիտություններն են՝ լեռնագործ բանվոր, ատաղձագործ (հյուսն), մետաղագործ տեխնիկ, ինժեներ-մեխանիկ, ճարտարապետ, ռադիոմեխանիկ, էլեկտրամոնտաժորդ, շինարար, համակարգիչ հավաքող, հեռուստահաղորդակցության մասնագետ և այլն:

Իհարկե աշխատավորների աշխատանքն այստեղ ուղղված է ոչ միայն տեխնիկային, այլև տեխնիկական միջոցների ու դրանց հնարավորությունների բնագավառին:

«Մարդ-տեխնիկա» տեսակի մասնագիտությունների թվում կարելի է առանձնացնել.

- լեռնատեսակների և բնահողի արդյունահանման ու մշակման հետ կապված մասնագիտություններ,

- ոչ մետաղական արդյունաբերական նյութերի, արտադրանքների, կիսաֆաբրիկատների մշակման և օգտագործման հետ կապված մասնագիտություններ,

- մեքենաների և սարքերի մոնտաժի, մեխանիկական հավաքման, մետաղի արտադրության ու վերամշակման հետ կապված մասնագիտություններ,

- տրանսպորտային միջոցների, սարքավորումների, տեխնոլոգիական մեքենաների սպասարկման, կարգավորման և վերանորոգման հետ կապված մասնագիտություններ,

- շինությունների, կառույցների, կառուցվածքների մոնտաժի ու վերանորոգման հետ կապված մասնագիտություններ,

- էլեկտրասարքավորումների, սարքերի, ապարատների սպասարկման, կարգավորման ու նորոգման հետ կապված մասնագիտություններ,

- ամբարձիչ տրանսպորտային միջոցների կիրառման ու դրանց կառավարման հետ կապված մասնագիտություններ,

- գյուղատնտեսական մթերքների վերամշակման հետ կապված մասնագիտություններ:

Տեխնիկական օբյեկտները մշակելիս, ձևափոխելիս, տեղաշարժելիս կամ գնահատելիս աշխատողից պահանջվում է գործողությունների որոշակիություն ու ճշգրտություն: Քանի որ տեխնիկական օբյեկտները զրեթե միշտ ստեղծվում են մարդու կողմից, ուստի տեխնիկայի աշխարհում հատկապես լայն հնարավորություններ կան տեխնիկական ստեղծագործականության, մտորումների և նորարարության համար: Գործի հանդեպ ստեղծագործական մոտեցման հետ մեկտեղ տեխնիկայի բնագավառում մարդուց պահանջվում է բարձր կատարողական կարգապահություն:

- ՄԱՐԴ-ՄԱՐԴ

Այստեղ աշխատանքի գլխավոր, գերակա առարկան մարդիկ են:

Մասնագիտություններն են՝ բժիշկ, ուսուցիչ, հոգեբան, վարսավիր, էքսկուրսավար, մեներջեր, գեղարվեստական կոլեկտիվի ղեկավար և այլն:

Մասնագիտությունների այս տեսակի մեջ կարելի է առանձնացնել.

- մասնագիտություններ՝ կապված մանկական կոլեկտիվների կազմակերպման, մարդկանց ուսուցման և դաստիարակության հետ,

- մասնագիտություններ՝ կապված կոլեկտիվների, մարդկանց, արտադրության կառավարման հետ,

- մասնագիտություններ՝ կապված կենցաղային, առևտրային սպասարկման հետ,

- տեղեկատվական սպասարկման հետ կապված մասնագիտություններ,

- մասնագիտություններ, որոնք կապված են մարդկանց տեղեկատվական-գեղարվեստական սպասարկման և գեղարվեստական կոլեկտիվների ղեկավարման հետ,

- բուժսպասարկման հետ կապված մասնագիտություններ:

Այս տեսակի մասնագիտություններով հաջող աշխատելու համար պետք է սովորել շփումներ հաստատել ու պահպանել մարդկանց հետ, հասկանալ նրանց, իմանալ նրանց առանձնահատկությունները, ինչպես նաև տիրապետել արվեստի, գիտության և արտադրության համապատասխան գիտելիքների:

Աշխատանքում շատ կարևոր դրակների համառոտ ցանկը հետևյալն է.

- կայուն լավ տրամադրություն մարդկանց հետ աշխատելու գործընթացում,

- հաղորդակցվելու պահանջմունք,

- մարդկանց մտադրությունները, խոհերը, տրամադրությունը հասկանալու կարողություն,

- մարդկային փոխհարաբերություններում արագ կողմնորոշվելու կարողություն,

- տարբեր մարդկանց հետ ընդհանուր լեզու գտնելու կարողություն:

- ՄԱՐԴ-ՆՇԱՆԱՅԻՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳ

Այստեղ աշխատանքի գլխավոր առարկան պայմանական նշաններն են, թվերը, ծածկագրերը, բնական կամ արհեստական լեզուները:

Մասնագիտություններն են՝ թարգմանիչ, քարտեզագրող, ինժեներ, տեղանքագիր, մեքենագրուհի-քարտուղարուհի, ծրագրավորող և այլն:

«Մարդ-նշանային համակարգեր» տեսակի մասնագիտությունները ներառում են.

- մասնագիտություններ՝ կապված փաստաթղթերի ձևակերպման, գործավարության, տեքստերի վերլուծության կամ փոխակերպման ու վերածածկագրման հետ,

- մասնագիտություններ, որոնց աշխատանքի առարկան թվերն են, քանակական հարաբերակցությունները,

- մասնագիտություններ, որոնք կապված են օբյեկտների ուրվագծային պատկերների, պայմանական նշանների համակարգի տեսքով տեղեկատվության մշակման հետ:

Մասնագիտությամբ հաջող աշխատելու համար պետք են աշխարհի լոկ նշանակումների մեջ մտովի խորասուզվելու, շրջապատող աշխարհի առարկայական հատկություններից շեղվելու և այս կամ այն նշաններ կրող տեղեկությունների վրա կենտրոնանալու հատուկ ընդունակություններ: Պայմանական նշանների տեսքով տեղեկատվությունը մշակելիս առաջանում են տեղեկությունների ստուգման, հաշվառման, մշակման, հսկողության, ինչպես նաև նոր նշանների կամ նշանային համակարգերի ստեղծման խնդիրներ:

- ՄԱՐԴ-ԳԵՂԱՐՎԵՍԱԿԱՆ ԿԵՐՊԱՐ

Աշխատանքի գլխավոր առարկան այստեղ գեղարվեստական կերպարն ու դրա կառուցման ձևերն են:

Մասնագիտություններն են՝ դերասան, նկարիչ, երաժիշտ, դիզայներ, քանդակագործ, գրականագետ:

Մասնագիտությունների այս տեսակը ներառում է.

- պատկերավորման գործունեության հետ կապված մասնագիտություններ,
- երաժշտական գործունեության հետ կապված մասնագիտություններ,
- գրական-գեղարվեստական գործունեության հետ կապված մասնագիտություններ,
- բեմական-դերասանական գործունեության հետ կապված մասնագիտություններ:

«Մարդ-գեղարվեստական կերպար» տեսակի մասնագիտությունների առանձնահատկություններից մեկն այն է, որ աշխատան-

քային ծախսերի զգալի մասը կողքից նայողի համար մնում է քողարկված: Ավելին՝ ոչ հազվադեպ հատուկ ջանքեր են գործադրվում աշխատանքի վերջնական արդյունքի հեշտության, անբռնազբոսիկության (ոչ հարկադրվածության) տպավորություն ստեղծելու համար:

Կախված աշխատանքի միջոցներից՝ մասնագիտությունները տարանջատվում են 4 խմբի.

1. Ձեռքի աշխատանքի օգտագործման հետ կապված մասնագիտություններ (հյուսն, ռադիոսարքավորման մոնտաժորդ, ոսկերիչ, երաժիշտ, բժիշկ):

2. Ձեռքի կառավարմամբ մեքենաների օգտագործման հետ կապված մասնագիտություններ (խառատ, վարորդ, մեքենավար, կապի օպերատոր):

3. Ռոբոտատեխնիկական համալիրների, ինքնավարների, ինքնավար համակարգերի, կիսաինքնավարների օգտագործման հետ կապված մասնագիտություններ (պողպատագործ, էներգոհամակարգի դիսպետչեր, տպագրիչ, ապարատավար):

4. Աշխատանքի գործիքների, գործառական միջոցների օգտագործման հետ կապված մասնագիտություններ (մանկավարժ, դերասան, ռեժիսոր, մարզիկ, դիրիժոր):

Կախված աշխատանքի նպատակից՝ կարելի է առանձնացնել մասնագիտությունների երեք դաս.

- **Գնոստիկական՝** ճանաչել, տարբերակել, գնահատել, ստուգել (սանիտարական բժիշկ, զրական քննադատ, քննիչ, վերահսկիչ, փորձագետ, ապրանքագետ):
- **Փոխակերպող՝** մշակել, տեղակայել, կազմակերպել, ձևափոխել (վարորդ, գեղանկարիչ, մանկավարժ, հատակագործ, խառատ, դերձակ):
- **Չետախուզական՝** ձեռք բերել, մտածել, գտնել նոր տարբերակ, կառուցել (նկարիչ-ձևավորող, ձևող վարպետ, նշագծող, սելեկցիոներ):

Մասնագիտությունների հիմնական դասակարգումը պատկերավոր տեսքով ներկայացված է աղյուսակ 1-ում:

Մասնագիտությունների հիմնական դասակարգումը

Աշխատանքի առարկան	Բնություն	Տեխնիկա	Մարդ	Նշան	Գեղարվեստական կերպար
Աշխատանքի պայմանները	Կենցաղային	Բացօթյա	Անսովոր	Բարձր բարոյական պատասխանատվությամբ	
Աշխատանքի միջոցները	Ձեռքի	Մեքենաներ	Ավտոմատացված	Գործառական	
Աշխատանքի նպատակները	Գնուստիկական	Փոխակերպող	Հետախուզական		

Ճանաչություն: Հիմնավորումներից (տողերից) յուրաքանչյուրով ցանկացած մասնագիտություն կարող է վերաբերել տեսակներից մեկին կամ մի քանիսին: Տողերում նշված են դասակարգման հիմքերը և դրանց համապատասխանող մասնագիտությունների տեսակները:

3. Ի՞նչ է նշանակում մասնագիտության հիմնավորված ընտրություն և սխալ ընտրություն:

Մասնագիտության ճիշտ և հիմնավորված ընտրությունը ենթադրում է ծայրահեղ դեպքում չորս գործոնների հաշվառում.

- անհատական առանձնահատկությունների,
- աշխատաշուկայի իրադրության (կոնյունկտուրա), այսինքն՝ ինչ մասնագիտություններ են պահանջված ներկա պահին,
- ընտրվող մասնագիտության և ուսումնական հաստատության մասին տեղեկացվածության,

- ենթադրվող ընտրության վերաբերյալ շրջապատողների (ծնողների, ուսուցիչների, ընկերների և այլոց) կարծիքի: Իր հերթին, մասնագիտության սխալ ընտրությունը հաճախակի կապված է հետևյալ կողմնորոշումների հետ.
  - որևէ բանով (օրինակ, նկարչությամբ) տարվածությունն ընտրության պահին,
  - երբեմն խմբերով մեկ բուհ ընդունվող հասակակիցների ընկերակցությունը,
  - ծնողների և ընկերների կտրական կարծիքը,
  - ընտրված մասնագիտության անփոփոխությունը և դրան նվիրվածությունը,
  - մասնագիտությունը մարմնավորող մարդը, բայց ոչ հենց մասնագիտությունը: Առաջադիմող մասնագետը սովորաբար բարձրանալ սկսում է ցածր աստիճաններից,
  - ենթադրվող (և ոչ իրական) անձնային ու մասնագիտական կարևոր որակները, այսինքն՝ սեփական ֆիզիկական ու հոգեկան առանձնահատկությունների և թերությունների չիմացությունը կամ թերազնահատումը:

4. Ինչպե՞ս ընտրել մասնագիտություն:

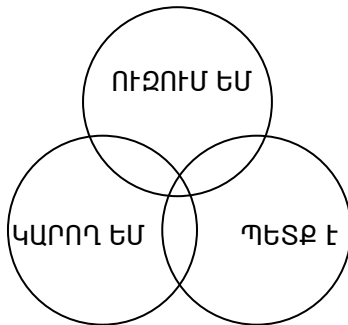
Կարելի է առաջարկել մասնագիտություն ընտրելու Ձեր ցանկություններին ու հնարավորություններին առավելագույնս համապատասխանող հետևյալ ալգորիթմը.

1. *Ճանաչի՞ր* քեզ և քո հնարավորությունները (հետաքրքրությունները, հակումները, ընդունակությունները, անհատական առանձնահատկությունները և այլն):
2. *Կազմի՞ր* հարմար մասնագիտությունների ցուցակը և դրանց ներկայացվող հիմնական պահանջները:
3. *Պարզի՞ր* աշխատաշուկայի իրադրությունը, այսինքն՝ որտեղ և որքանով են պահանջված տվյալ մասնագիտությունները:
4. *Օգտագործի՞ր* մասնագիտության մասին տեղեկատվության տարատեսակ աղբյուրներ՝ գրքեր, զանգվածային լրատվության միջոցներ (ՁԼՍ), կինոֆիլմեր, հանդիպումներ տվյալ մասնագիտությունների ներկայացուցիչների հետ, էքսկուրսիաներ ձեռնարկությունում, բաց դռների օրեր ուսումնական հաստատություններում և այլն:

5. Կատարիչը գիտակցված ընտրություն և այն քննարկիչը տանը, դասարանում, ընկերների, տվյալ մասնագիտության ներկայացուցիչների հետ:
6. Կողմնորոշվիչը բուհի հարցում, որտեղ դու կարող ես ստանալ ընտրված մասնագիտությունը:

5. Ո՞րն է մասնագիտություն ընտրելու լավագույն բանաձևը:

Մասնագիտություն ընտրելու հայտնի բանաձևն իրենից ներկայացնում է երեք՝ «Ուզում եմ», «Կարող եմ» և «Պետք է» չափանիշների հիանալի զուգակցում (Նկ. 1.):

Նկար 1. Մասնագիտություն ընտրելու բանաձևի ուրվագիծը

Մասնագիտության ինքնուրույն և պատասխանատու ընտրությունը դիտարկվում է որպես կենսական ինքնորոշման հետևանք ու մասնավոր դեպք: Երբ խոսում ենք մասնագիտական ինքնորոշման մասին, ապա դրա տակ միշտ ի նկատի ենք ունենում նաև կենսական ինքնորոշումը:

Մասնագիտության ճիշտ ընտրության հիմքում ընկած է օպտանտի անձի անհատական-տիպաբանական առանձնահատկությունների իմացությունը և դրանց հետ նրա ապագա մասնագիտության համապատասխանություններ գտնելու կարողությունը:

Գործունեության ամենատարբեր տեսակների հաջող տիրապետումը հնարավոր է միևնույն անհատական առանձնահատկությունների հիման վրա: Նյարդային համակարգի հարմարվողականությունը (պլաստիկությունը) հնարավորություն է տալիս մարդուն տիրապետել շատ մասնագիտությունների: Սակայն դա չի նշանակում մարդկանց հավասարություն անհատական-հոգեբանական առանձնահատկությունների տեսակետից: Մարդկանց միջև անհատական տարբերությունները շատ մեծ են: Յուրաքանչյուր մասնագիտություն մարդուն ներկայացնում է որոշակի պահանջներ, որոնք բխում են դրա բովանդակությունից և յուրահատկությունից: Հայտնի է, որ գործունեության ընտրված բնագավառի ընդունակություններ չունեցող մարդիկ ոչ միայն մեծ դժվարություններ են ունենում, այլև աշխատանքի ընթացքում հաճախ թույլ են տալիս սխալներ և ցուցաբերում են վատ արդյունքներ:

Առաջին հերթին սա վերաբերում է այն մասնագիտություններին, որոնցում դանդաղ հակազդմամբ, ուշադրության անկայունությամբ, անվճռականությամբ և այլ հոգեբանական առանձնահատկություններով առաջացած նույնիսկ ոչ մեծ հաշվեսխալը (վրիպումը) կարող է ստեղծել վթարային իրավիճակ և հանգեցնել ծանր հետևանքների:

Մասնագիտական պիտանելիությունը բնութագրում է որևէ մասնագիտական գործունեության տիրապետելու մարդու հնարավորությունները: Դա անձի տվյալների համապատասխանությունն է մասնագիտությամբ ներկայացվող պահանջներին: Մասնագիտական պիտանելիության հիմքում հաճախ ընկած են մարդու բնատուր հատկությունները:

Անձի անհատական-տիպաբանական առանձնահատկություններից հիմնականներին են վերագրվում բարձրագույն նյարդային գործունեության (ԲՆԳ) տիպը, խառնվածքը, բնավորությունը, ընդունակությունները և այլն:

Նշված անհատական առանձնահատկություններն անքակտելի միասնություն են կազմում և մշտապես զարգանում: Հենց այս առանձնահատկություններն են որոշում յուրաքանչյուր մարդու մասնագիտական ներուժը, և հենց դրանք է անհրաժեշտ հաշվի առնել այս կամ այն մասնագիտությունն ընտրելիս:

2. ՄԱՍՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ԿՈՂՄՈՐՈՇՄԱՆ ԻՆՔՆՈՒՐՈՒՅՆՈՒԹՅԱՆ ԽՆԴԻՐԸ ԵՎ ԱԿՏԻՎ ՄԵԹՈԴՆԵՐԸ

2.1. Կյանքի ուղու և մասնագիտության ընտրության հարցում դպրոցականին օգնելու տարբեր ռազմավարությունները (մոտեցումները)

Կոնկրետ մասնագետի հայեցակարգային դիրքորոշումը հաճախ ոչ միայն ընկած է նրա կողմից այս կամ այն մեթոդների ընտրության հիմքում, այլև էականորեն ազդում է որոշակի հայեցակարգային մոտեցումներին վերաբերող մեթոդիկաների օգտագործման և արդյունքների մեկնաբանման վրա: Օրինակ՝ որոշ մասնագետներ, ովքեր սովոր են աշխատել փստորոշիչ ավանդույթով, ոչինչ չեն կամենում տեսնել, բացի մեթոդիկայի հոգեախտորոշիչ արդյունքից, իսկ այն մասնագետները, ովքեր գերադասում են հենվել մասնագիտական խորհրդատվության հոգեթերապևտիկ պահերի վրա, «նկատում են» միայն մեթոդիկայի շտկողական հնարավորությունները:

Եվ չնայած իրական մասնագիտական կողմնորոշիչ աշխատանքում հոգեախտորոշման, հոգեշտկողական, տեղեկատվական և այլ տեսակետները միահյուսված և փոխկապակցված են, սույն ձեռնարկում ներկայացված ակտիվացնող մեթոդների յուրահատկությունն ավելի լավ հասկանալու համար ի սկզբանե քննարկենք դեռահասին մասնագիտախորհրդատվական օգնություն ցուցաբերելու ավանդական մոտեցումները: Մի շարք հեղինակների (40, 56, 77) կողմից արդեն կատարված վերլուծության ընդհանրացման վրա հիմնված այսպիսի մարտավարությունների առանձնացումը կօգնի մագիստրանտներին ավելի լավ գիտակցել իրենց աշխատանքի նպատակներն ու խնդիրները:

Հասարակական գիտակցությունում արմատացած և առավել գործածական է *թեստաբանական մոտեցումը*, որը հիմնված է մասնագիտության պահանջների և մարդու՝ թեստերի օգնությամբ դուրս բերվող որակների համադրության վրա (Ֆ. Պարսոնս, Գ. Սյունստենբերգ, Յ. Հիլբուխ): Սակայն հաճախ հնարավոր չի լինում կազմել մասնագիտությունների կոնկրետ պահանջների ամբողջական ցան-

կը, ինչպես նաև հաշվարկել աճող մարդու անհատական-հոգեբանական առանձնահատկությունների կայունությունը (7, էջ 79): Բայց պետք է ընդունել, որ աշխատանքի յուրահատուկ պայմաններով մասնագիտությունները (ուստիկանական, փրկարարական, ավիացիոն, օպերատորական-դիսպետչերական և այլն) անհրաժեշտ են դարձնում հատուկ հոգեախտորոշիչ միջոցների օգտագործումը հավակնորդների մասնագիտական պիտանելիությունը որոշելու համար:

Այս մոտեցումը հազվադեպ կոչում են նաև «ախտորոշիչ», «ախտորոշիչ-տարբերակող», «հավաստող-հանձնարարական» և այլն, սակայն «թեստաբանական» անվանումը ընդգծում է, որ այստեղ որպես հիմնական մեթոդ հանդես են գալիս թեստերը՝ միօրինակացված փորձերը, որոնք որոշակի ալգորիթմով համակարգում են հոգեբանի գործունեությունը և սահմանափակում մասնագիտություն ընտրողների ստեղծագործական ինքնարտահայտումը: Հատկանշական է, որ զարգացած արտասահմանյան երկրներում մի շարք միօրինակացված մեթոդիկաների անցկացումը հանձնարարվում է հոգեբանների ասիստենտներին (11, 12):

Մասնագիտական խորհրդատվության հաջորդ ուղղությունը պայմանականորեն կարելի է անվանել «խորքային» (Ձ. Ֆրոյդ, Ու. Մոզեր, Մ. Կլեյլանդ, Է. Ռոու): Այս մոտեցման հիմքում ընկած է այն ենթադրությունը, որ կյանքի և մասնագիտական ուղու հաջողությունը կապված է նախասկզբնական հոգեդինամիկ գոյացությունների և մարդուն կենսագործունեության որոշակի տեսակի մղող ներքին ուժերի (մանկական բնազդներ, վախեր, ձեռքբերումների պահանջմունքներ և այլն) հետ: Ընդ որում, մասնագիտություն ընտրողին ցուցաբերած օգնության որակը որոշվում է նրանով, թե հոգեվերլուծական գրույցի ընթացքում հոգեբանին որքանով է հաջողվում օգնել երիտասարդին գիտակցելու այդ ամենը: Այսպիսի մոտեցման բացարձակացումը հանգեցնում է իրավիճակի վրա ազդելու հնարավորության, մարդու՝ իր ուժերի հանդեպ ունեցած հավատի նվազեցմանը, ինչպես նաև հոգեվերլուծաբանից «նարկոտիկական» կախվածության ձևավորմանը:

Ռացիոնալիստական մարտավարությունը նախատեսում է աշխատանքի այնպիսի կազմակերպում, որի դեպքում կենսական և մասնագիտական ուղին «հաշվարկվում են» այդ ուղու հստակ ուրվագծի կամ մոդելի հիման վրա: Օրինակ՝ ենթադրվում է, որ այժմյան

պատմամշակութային համայնքի յուրաքանչյուր մարդ իր զարգացման ընթացքում անցնում է որոշակի փուլեր, որոնք ունեն իրենց յուրահատկությունը և պահանջում են կատարել որոշակի արարքներ ու գործողություններ (Դ. Սյուլպեր, Է. Գինցբերգ, Ե. Կլիմով): Հաճախ դա կապվում է մարդու «ինքնահասկացման» և իրեն այս կամ այն անձնային տիպին համեմատելու (հարաբերակցելու) հետ (Դ. Հոլլանդ): Որոշում ընդունելու և սպասվելիք հաջողության համատեքստում այլընտրանքային տարբերակներից դեռահասին առաջադրվում են մասնագիտություն ընտրելու տարբեր ձևեր (Բ. Դիտց, Լ. Թեյլոր, Յ. Թոմե, Դ. Տիդելման, Օ. Խարա): Այս մոտեցման լիակատարացումը (բացարձակացումը) կարող է հանգեցնել հոգեֆիզիոլոգիական և անձնային գոյացությունների անտեսմանը (չհաշվարկմանը), որոշման ընդունման ուրվագծերի և ալգորիթմների գերազնահատմանը, որոնք ոչ միշտ են հարաբերակցվում իրականության հետ: Առանձնահատուկ զգուշություն պետք է դրսևորել համակարգչային «խորհրդատուներ» օգտագործելիս, որոնք ոչ միայն ունակ են նպատակահարմար որոշում ընդունել մասնագիտություն ընտրողի փոխարեն, այլև, ինչն ավելի վատ է, հեռանկարում դեռահասի մոտ կարող են ձևավորել «համակարգչային մտածողություն» այդչափ բարդ հարցեր որոշելիս:

Հումանիստական մոտեցումը ենթադրում է օգնություն մարդուն՝ մասնագիտական աշխատանքում լիարժեք ինքնիրացման («Ես կերպարի» իրացման) գործում (Դ. Սյուլպեր): Մասնագիտական զարգացումը դիտարկվում է որպես անձի ընդհանուր զարգացման կարևորագույն մաս (Ա. Մասլոու): Այս ուղղությունը մերժում է որևէ բռնություն և ձեռնածություններ մասնագիտություն ընտրող դեռահասների հանդեպ: Համարվում է, որ յուրաքանչյուր մարդ իր բնույթով ի սկզբանե մարդասեր է և նախորոշված է բարուն ծառայելու համար, իսկ այդ հանրօգուտ (մասնագիտության և աշխատանքի) պահանջմունքի իրականացման ուղու ընտրությունն անձի ազատության և ինքնարտահայտման բարձրագույն դրսևորումն է: Սույն մոտեցման ամբողջ գրավչությամբ հանդերձ՝ պետք է ընդունել, որ իրական կյանքում մշտապես առաջանում է բախում առանձին մարդու և հասարակության պահանջմունքների միջև, և հենց մարդը միանշանակ չէ (հակասական է): Սակայն, հատկապես այդպիսի հակասությունները հաճախ հանդիսանում են ինչպես առանձին անձի, այնպես էլ ընդհանրապես հասարակության զարգացման պայման:

Դաստիարակչական (գաղափարախոսական) մոտեցումը ենթադրում է որոշակի քաղաքացիական դիրքի ձևավորում ու իրականացում և, որպես կանոն, ուղղակիորեն կապված է տվյալ հասարակությունում կամ սոցիալական խմբում տիրապետող գաղափարախոսական դիրքորոշման հետ (Յ. Ազարով, Ե. Կլիմով, Ա. Մակարենկո, Ս. Տիտնա, Բ. Ֆեդորիչին, Ս. Չիստյակովա): Օրինակ՝ անցյալում դա «թագավորին, Տիրոջը (Աստծուն) կամ հայրենիքին ծառայելն» էր, հիմա տարբեր հասարակական-տնտեսական և մշակութային համակարգերում դա կարող է լինել «կյանքին հարմարվելը» («լինել ինչպես բուրդը», «չառանձնանալ», «իմանալ քո տեղը»), «բարեկեցության ձգտելը» («շրջանցել մյուսներին», դառնալ «գերմարդ կամ գերաստղ»), «բարձր գաղափարներին ծառայելը» (գիտական, բնապահպանական, կրոնական, գեղագիտական, տնտեսական...), «ապրել հանուն ուրիշների բարօրության» («երջանկությունը պայքարի մեջ է», «լինել այնտեղ, ուր դժվար է...») և այլն: Այսպիսի մարտավարությունը սովորաբար իրականացվում է պաշտոնական և ոչ պաշտոնական սոցիալական կրթության ամբողջ համակարգին մասնակցելիս (բացահայտ կամ ոչ բացահայտ): Այս համակարգի տարրերից մեկն է նաև այս կամ այն աշխարհընկալման դիրք ունեցող կոնկրետ մասնագիտական խորհրդատուն: Դաստիարակչական մոտեցման այսպիսի հասկացման դեպքում այն կարող է կոչվել *գաղափարախոսական կամ աշխարհընկալական*:

Ակտիվացնող (ձևավորող, զարգացնող) մոտեցումը հիմնական նպատակ է համարում դեռահասի պատրաստությունը ինքնուրույն և գիտակցված մասնագիտական ու կենսական կողմնորոշմանը, այսինքն՝ իր հետաքրքրությունների, հնարավորությունների, հասարակության բարոյական-արժեքային պահանջմունքների և կողմնորոշումների հաշվառմամբ ճակատագիրը նախագծելու կարողության ձևավորումը (Ե. Կլիմով, Ի. Կոն): Այս մոտեցման իրականացումը շատ երկարատև ու բարդ գործ է, քանզի գաղափարապես ենթադրվում է, որ մասնագիտություն ընտրողն իր խնդիրները պետք է լուծի ոչ վատ, քան պրոֆեսիոնալ հոգեբանը (կարծես հոգեբանը դեռահասից տարբերվում է նրանով, որ ունակ է օգնել ուրիշներին, իսկ դեռահասը՝ ինքն իրեն...):

Մասնագիտական կողմնորոշման խնդիրները լուծելու ընթացքում դպրոցականի մոտ այսպիսի կարողության ձևավորումն անհրճադար է առանց խորհրդատուի հետ իրական փոխներգործության և ա-

ռանց նրանց համատեղ «մտորելու» ու գրեթե միևնույն աստիճանի ներքին ակտիվության: Տվյալ մարտավարությունն ուղղված է ոչ այնքան կոնկրետ խնդիրների անհապաղ լուծմանը (մասնագիտության ընտրություն, պահեստային տարբերակի ընտրություն, որոշակի մասնագիտական կարևոր որակների ստուգում և այլն), որքան կենսական և մասնագիտական ինքնորոշման տարբեր, փոփոխվող իրադրություններում երիտասարդի ինքնուրույն կողմնորոշվելու պատրաստությանը (կողմնորոշման մեթոդին): Բնական է, որ այսքան բարդ կատարյալ նպատակը ենթադրում է փոխկապակցված հոգեբանամանկավարժական միջոցների ամբողջական համակարգ և մասնագիտական կողմնորոշիչ այլ մարտավարությունների մասնակի իրականացում:

Կարելի է նաև առանձնացնել *«մասնակի ծառայություններ»* պայմանական անվանումով մոտեցումը: Լիակատար տարբերակով, այսպիսի մոտեցման հիմքում ընկած գլխավոր նախադրյալը ենթադրությունն է այն մասին, որ ավելի արդյունավետ է մասնագիտություն ընտրողին օգնել փոքր խորհուրդներով, ժամանակին հաղորդել ուսումնական հաստատությունների և մասնագիտությունների առանձնահատկությունների մասին անհրաժեշտ տեղեկատվություն, անցկացնել ընտրական հոգեախտորոշում հենց դեռահասների և նրանց ծնողների հարցումներով: Իսկ աշխատատար ծրագրերը, օրինակ՝ դպրոցականների ինքնուրույն և գիտակցված ինքնորոշման պատրաստությունը, համախոհների կողմից ճանաչվում են անարդյունավետ և նույնիսկ ինքնիրականացման ազատության սկզբունքին հակասող, քանի որ էական ներգործություն է ցուցաբերվում անձի վրա, այն ժամանակ, երբ *«մասնակի ծառայությունների»* դեպքում այդպիսի ներգործություն կարծես տեղի չի ունենում, և հենց դեռահասն է որոշում, թե իրեն ինչպիսի օգնություն է անհրաժեշտ ցուցաբերել:

Եթե ուշադրություն դարձնենք հենց մասնագիտություն ընտրողների հարցումներին, ապա մասնագիտական խորհրդատվությունից նրանց առավել բնորոշ են հետևյալ սպասումները. «Ուզում եմ, որ Դուք օգնեք ինձ ընտրել մասնագիտություն», «չգիտեմ, թե ինչ եմ ուզում...», «չգիտեմ, համապատասխանում եմ արդյոք ընտրված մասնագիտությանը», «վստահ չեմ, որ կնդունվեմ», «ծնողներս մի բան են ուզում, իսկ ես՝ այլ», «չգիտեմ, թե ես ինչի եմ ունակ ընդհանրապես» և այլն: Որոշ դեռահասներ հաճախ խոստովանում են, որ մասնագիտական խորհրդատուին դիմել իրենց «ստիպել են ծնողնե-

րը, իսկ թե ինչու⁶, անհասկանալի է...»: Մասնագիտությունը ընտրողները շատ հազվադեպ են դիմում արդեն կատարված ընտրությունը վերստուգելու կամ որոշ պահեր ճշգրտելու խնդրանքով: Գործնականում եզակի են այն դեպքերը, երբ դեռահասները (կամ նրանց ծնողները) ցանկանում են սովորել ճիշտ ընտրել մասնագիտություն և խնդրում են հոգեբանին օգնել իրենց հենց դրանում, ինչը կհամապատասխաներ այն հին ճշմարտությանը, որ «ավելի լավ է մարդուն սովորեցնել ինքնուրույն ձուկ բռնել, քան մեկ անգամ կուշտ կերակրել...»:

Դպրոցականների և նրանց ծնողների կողմից նախասկզբնական հարցման բացակայությունը ձևավորող մասնագիտական խորհրդատվությունում բացահայտորեն չի նպաստում դրա զարգացմանն ու տարածմանը, հատկապես տնտեսաշարակային խորհրդատվության պայմաններում, երբ առավելագույն արտաքին բավարարվածությունը (փոխադարձ) ձեռք է բերվում սեղմ ժամկետներում և նվազագույն պայմանների դեպքում: Հարկ է նշել, որ հաճախ արդեն հենց խորհրդատվության ընթացքում պարզվում է, որ մասնագիտություն ընտրողներն առհասարակ դեմ չէին լինի սովորել ինքնուրույն լուծել իրենց խնդիրները, բայց կասկած ունեին, որ դա նրանց մոտ չի ստացվի...

Կոնկրետ մասնագետների կողմից այս կամ այն մասնագիտական-խորհրդատվական մարտավարության օգնությամբ դիմելը կախված է մի շարք հանգամանքներից՝ աշխատանքի անհատական ոճից, մեթոդական նախապատվությունից, մասնագիտական որակավորումից, աշխատանքային պայմաններից, տիրապետող գիտական դիրքորոշումներից, գաղափարախոսությունից և այլն: Ընդ որում, ոչ վերջին տեղն է զբաղեցնում նաև այն «հանգամանքը», ինչպիսին՝ կոնկրետ հոգեբանի մասնագիտական խիղճն է: Սրա հետ կապված՝ տեղին է առանձնացնել նաև մասնագիտական-խորհրդատվական աշխատանքի այլ մարտավարություններ, որոնց մասին գրեթե խոսք չկա հատուկ գրականությունում, բայց որոնք, այդուհանդերձ, իրենց ուրույն տեղն ունեն մասնագիտական-կողմնորոշիչ պրակտիկայում:

Մասնագիտական կողմնորոշման ոչ կատարյալ համակարգի պայմաններում, ինչպես նաև աշխատանքի արդյունավետության որակական չափանիշների բացակայության դեպքում հնարավոր է այսպես կոչված «ցուցամոլություն» (խաբեության մարտավարու-

թյուն), երբ հոգեբանը ստիպված է որևէ մեկին (օրինակ՝ ղեկավարությանը) ապացուցել, որ իր աշխատանքը պետք է կառուցվի այլ հիմքերի վրա, քան իրենից պահանջում են, բայց նա դեռ անկարող է պնդել իր տեսակետը: Ցավոք, այդպիսի իրավիճակներ կան ոչ միայն մասնագիտական խորհրդատուների շրջանում, իսկ «ցուցամոլությանը» հանգեցնող ղեկավարության կողմից այդպիսի չհասկացվածության հաղթահարման ուղիներից մեկը (եթե հոգեբանը չի ուզում պատժվել կամ հեռացվել աշխատանքից) համարվում է այլ վայրերում այլ մասնագետների աշխատանքի առաջավոր փորձի օգտագործումը կամ հղումը դրան որպես փաստարկ, որի համար անհրաժեշտ է դրսևորել գոնե այդպիսի փորձին ծանոթանալու ակտիվություն:

Մյուս անցանկալի մարտավարությունը ինքնախաբեությունն է. երբ մասնագետը, չցանկանալով ուրիշներից վատը երևալ, փորձում է վստահեցնել իր գործընկերներին և ինքն իրեն, որ աշխատանքի հենց իր ձևն է (սովորաբար դա այն մոտեցումն է, որը յուրացվել է վաղուց և դարձել սովորական) ամենամատակահարմարը, իսկ այլ մարտավարությունների մասին նա նույնիսկ լսել չի ուզում: Հաճախ այդպիսի խորհրդատուներն օգտագործում են զրույցը վարելու *դեկավար (դիրեկտիվ) ոճը*, որը հիմնված է այն ենթադրության վրա, որ դեռահասը «միևնույն է, ունակ չէ խելամիտ և ինքնուրույն ընտրության»: Այսպիսի ոճը բավականին կենսունակ է, քանզի որոշ մասնագիտություն ընտրողներ ու նրանց ծնողներն ավելի շատ վստահում են «վստահ» հոգեբանին, ինչը մարդկայնորեն կարելի է հասկանալ: Ընդ որում, հոգեբանը ոչ հազվադեպ «հիանում է» իր զրույցը «վարելու» կարողությամբ, չնայած որ հաճախ դիրեկտիվությունը համարվում է անբավարարվածության (մասնագիտական, անձնական) հետևանք:

Ցավոք, ոչ այնքան հազվադեպ է նաև *ապակառուցողական-հանձնարարական ոճը* (հատկապես սկսնակ մասնագիտական խորհրդատուների շրջանում), երբ դեռահասների մասնագիտական նախագծերի հիմնավորվածության գործում թույլ է տրվում փոքրիկ թերություն, նրան ներշնչվում է, որ նա հիմնովին սխալ է, և առաջարկվում (պարտադրվում) բոլորովին այլ մասնագիտական հեռանկար: «Մարդկանց ճակատագրերը կտրուկ փոխելու» այսպիսի փորձերում ոչ փորձառու հոգեբանները թերևս ձգտում են շուտափույթ ինքնահաստատվել խորհրդատուի դերում:

Ինքնախաբեության մյուս ծայրահեղությունը համարվում է կլի-
նիկական հոգեբանությունից փոխառված «թերապևտիկ» *հնարքնե-
րով չափազանց տարվածությունը*: Իհարկե, դեռահասության (ճգնա-
ժամային) տարիքի հետ աշխատելիս մասնագիտական խորհրդա-
տուն պետք է պատրաստ լինի նաև այսպիսի մեթոդների օգտագործ-
մանը, սակայն, եթե մասնագետը սահմանափակվում է միայն «մի՛
վնասիր», «աչքը սարքելու տեղը, ունքը մի՛ հանիր» սկզբունքով և
նույնիսկ չի ձգտում մասնագիտություն ընտրողի հենց մասնագիտա-
կան կողմնորոշման խնդիրների կառուցողական լուծմանը, ապա
արդյո՞ք կարելի է այստեղ խոսել մասնագիտական խորհրդատվու-
թյան մասին: Ինչպես և դիրեկտիվ գրույցները, այսպիսի «թերա-
պիան» հաճախ տառացիորեն «հիացնում է» դեռահասին ու նրա
ծնողներին: Եվ չնայած խնդիրները բովանդակապես կարող են
չլուծվել, ընդհանուր բավարարվածությունն ու վստահությունը եր-
բեմն նպաստում են մասնագիտական նպատակների ճանապարհին
խոչընդոտները հաղթահարելու համար անհրաժեշտ ուժերի ակտի-
վացմանը: «Մասնագիտություն ընտրողի լավատեսական տրամադ-
րումը իր մասնագիտական ապագայի հանդեպ», նրա բավարարվա-
ծության, վստահության բարձրացումը ցանկացած պայմաններում
(ցանկացած մարտավարությունների դեպքում) պետք է լինի մասնա-
գիտական խորհրդատվության անհրաժեշտ նվազագույն արդյունքը
(32, էջ 92):

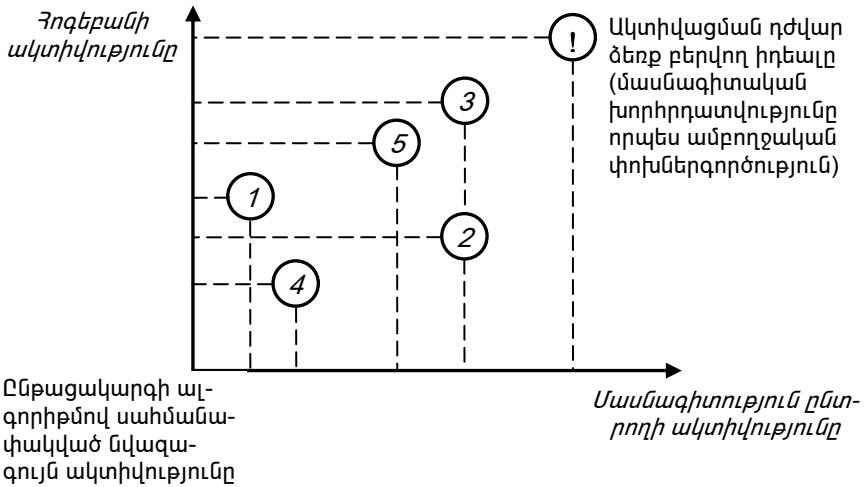
Իհարկե, «կատարելապես» առանձնացված մարտավարու-
թյուններ շատ հազվադեպ են հանդիպում, այդ պատճառով էլ դժվար
է այս կամ այն հեղինակներին միանշանակ վերագրել որևէ ուղղու-
թյանը, առավել ևս, որ իրենց մասնագիտական զարգացման ընթաց-
քում նրանք երբեմն փոխում են իրենց հայեցակարգային դիրքորո-
շումները: Պայմանականորեն առանձնացված մարտավարություննե-
րից ցանկացածն ունի իր առավելությունները և թերությունները, այդ
պատճառով կատարյալ կլինե՞ր այնպիսի մարտավարությունը, որը
կամբողջացներ բոլոր խելամիտ և արդյունավետ կողմերը: Մեր տե-
սակետից, հեռանկարային է համարվում ակտիվացնող (ձևավորող,
զարգացնող) մոտեցումը, որը դեռևս հետագա զարգացման ու կոնկ-
րետ մեթոդիկաներով հարստացման պահանջ ունի:

2.2. Մեթոդիկաների օգտագործումը կախված մասնագիտություն ընտրողի և խորհրդատուի ակտիվությունից

Մասնագիտական կողմնորոշման խնդիրները լուծելու համար խորհրդատուի և օպտանտի ընդհանուր պատրաստության տեսակետից կարևորվում է նրանց ակտիվությունը:

Ակտիվացնող ընթացակարգերի էությունը լավ հասկանալու համար անհրաժեշտ է ճշգրտել «ակտիվություն» հասկացությունը մասնագիտական խորհրդատվության գործընթացի կազմակերպման համատեքստում: Ակտիվության տարբեր սահմանումների վերլուծությունը (1, 4, 79) հետագա դիտարկումների համար թույլ է տալիս առանձնացնել մեկ նշանակալից բնութագիր՝ «գերնորմատիվությունը», «վերիրավիճակայնությունը» (4), մարդու պատրաստությունը ոչ միայն ինքնուրույն և գիտակցված կատարելու տարբեր արարքներ ու գործողություններ, այլև ձգտել նորին, չնախագծվածին արդեն իրականացվող գործունեության շրջանակներում: Ակտիվության այսպիսի հասկացումը կապված է անձի ստեղծագործական ինքնարտահայտման հետ, ինչը հատկապես կարևոր է կենսական և մասնագիտական անկրկնելի հեռանկարների ամբողջական կառուցման համար, որոնք մարդու կյանքը իսկապես դարձնում են յուրօրինակ և այդ պատճառով էլ հենց՝ արժեքավոր:

Դեռահասին իր անկրկնելի կյանքի ուղին նկատել օգնող հոգեբանի ակտիվությունը նույնպես ենթադրում է նրա պատրաստությունը ոչ միօրինակ, ստեղծագործական գործողություններին, ընդ որում, չսահմանափակելով մասնագիտություն ընտրողի ստեղծագործությունը: Սակայն իրական մասնագիտական-խորհրդատվական պրակտիկայում այսպիսի ստեղծագործական ռեժիմով անընդհատ աշխատանքը քիչ հավանական է (առօրյա գործերի, հոգնածության, ժամանակի սղության և այլ պատճառներով), և այդժամ օգնել կարող են հատուկ ակտիվացնող տեխնոլոգիաները (մեթոդիկաները), որոնք հեշտացնում ու լավարարում են մասնագիտական խորհրդատուի և դեռահասի համատեղ ստեղծագործությունը:

Օճանոթություն: 1 – խորհրդակցության դիմած դեռահասի դիտում, 2 - դեռահասի ինքնադիտում, 3 - անհատական քարտային մասնագիտական-կողմնորոշիչ խաղեր, 4 – մասնագիտական հետաքրքրությունների բլանկային հարցարաններ, 5 – խմբային մասնագիտական-կողմնորոշիչ խաղեր:

Նկար 2. Մասնագիտական կողմնորոշման մեջ օգտագործվող մեթոդիկաների ակտիվացնող հնարավորությունների մոտավոր որոշումը

Նկար 2-ում ներկայացված պարզ համակարգը թույլ է տալիս մոտավորապես որոշել տարբեր մեթոդիկաների ակտիվացնող հնարավորությունները: Յոգեբանի առավելագույն ակտիվությունը ենթադրում է նրա առավել ամբողջական ստեղծագործական ինքնաբացահայտումը որպես մասնագետի, որտեղ օգտագործվող մեթոդիկան հանդես է գալիս որպես այդպիսի ստեղծագործության հնարավոր խթանիչ: Իսկ նվազագույն ակտիվությունը նշանակում է, որ հոգեբանը կարող է հանդես գալ սովորական արդյունքներ «գրանցողի» կամ ուղղակի սարքավորումը «միացնողի» և «անջատողի»

դերում, քանզի աշխատանքի հիմնական, անհրաժեշտ կարևոր մասը «կատարում է» օգտագործվող մեթոդիկան, որի մշակման ժամանակ ինչ-որ մեկն արդեն դրսևորել է մասնագիտական ստեղծագործում: Ընդ որում, անցնան շեղումը ընթացակարգի ալգորիթմից հանգեցնում է արդյունքների խեղաթյուրմանը, դիտարկվում է որպես խաթարում և կարող է նույնիսկ վկայել հոգեբանի վատ մասնագիտական պատրաստության, օրինակ՝ հոգեչափական գրագիտության բացակայության մասին՝ միօրինակացված թեստեր օգտագործելիս (58, էջ 21-22):

Օպտանտի առավելագույն ակտիվությունը ենթադրում է իր խնդիրները լուծելու ինքնուրույնության ու գիտակցվածության անընդհատ աճող աստիճան և կենսական ու մասնագիտական հեռանկարների կառուցում: Ընդ որում, խոսքը վերաբերում է ոչ ցանկացած ակտիվությանը: Օրինակ, որոշ հոգեֆիզիոլոգիական փորձեր (հոգնածության, սթրեսակայունության) թույլ են տալիս հետազոտվողի ոչ պակաս էներգիայի վատնում, իսկ շատ միօրինակացված բլանկային հարցաթերթեր դեռահասին ստիպում են պատասխանների մի քանի տարբերակներից ընտրություն կատարել ժամանակային և այլ սահմանափակումների պայմաններում: Սակայն և՛ էներգետիկ ծախսերը, և՛ պատասխանների դժվարացված ընտրությունը օպտանտին թողնում են «պասիվ հետազոտվողի» դերում, քանի որ այլ կերպ նա կամա թե ակամա կհարմարվի ավելի գրավիչ (կամ շահեկան) արդյունքներին, ինչն անհիմաստ է դարձնում նման մեթոդիկաների կիրառումը:

Ակտիվացնող ընթացակարգերում դեռահասի ստեղծարարությունը դրսևորվում է ոչ թե առանձին (վերացականորեն մեկուսացված) փորձերի-առաջադրանքների նկատմամբ, այլև իր մասնագիտական ճակատագրի հանդեպ՝ դրա ողջ նպատակայնությամբ և ամբողջականությամբ: Իհարկե, իսկական ակտիվացումը ձեռք է բերվում ոչ միշտ և, ավելի շուտ, հանդես է գալիս որպես մասնագիտական խորհրդատվության կատարյալ նպատակ: Օպտանտի նվազագույն ակտիվությունն արտահայտվում է խորհրդատվության ընթացքում նրա կողմից կատարվող գործողությունների իմաստն ամբողջովին չհասկանալու մեջ, որոնք արտաքնապես կարող են բավականին «ակտիվ» երևալ և մեծ բավարարվածություն պատճառել դեռահասին:

Մասնագիտական կողմնորոշման մեջ օգտագործվող մեթոդները պայմանականորեն կարելի է տարանջատել հետևյալ խմբերի.

1. Հոգեֆիզիոլոգիական (բլանկային, սարքավորումներով, համակարգչայնացված, մարզասարքերի հետ համատեղված),
2. Ընդունակությունների հարցարաններ և բլանկային ու համակարգչայնացված թեստեր,
3. Հետաքրքրությունների հարցարաններ,
4. Անձնային հարցարաններ,
5. Պրոյեկտիվ մեթոդիկաներ,
6. Հատուկ կազմակերպված դիտման տարբեր ընթացակարգեր,
7. Հարցազրույցի մեթոդ (ազատ, միօրինակացված),
8. Հոգեթերապևտիկ և հոգեվերլուծական զրույց,
9. Կազմակերպված բանավեճի մեթոդ,
10. Մասնագիտական կողմնորոշիչ խաղեր (խմբային, դասարանային, անհատական),
11. Հատուկ ընտրված խնդիրների համատեղ լուծում (մասնագիտական-խորհրդատվական իրադրություններ),
12. Քարտային մասնագիտական-խորհրդատվական մեթոդիկաներ (տեղեկատվական-որոնողական և խաղային),
13. Ձևով ավանդյալ մասնագիտական կողմնորոշիչ միջոցառումներ (էքսկուրսիաներ, հանդիպումներ առաջավորների հետ, աշխատանքի տոնակատարություններ և այլն),
14. Մասնագիտական կողմնորոշում աշխատանքի ընթացքում (անմիջական ծանոթություն մասնագիտությունների հետ),
15. Հատուկ կազմակերպված մասնագիտական տեղեկատվության ստացում (տեղեկատուների, հասանելի պրֆեսիոգրամների կազմում),
16. Մասնագիտական քարոզչություն (ոչ հանրաճանաչ, բայց հասարակայնորեն անհրաժեշտ մասնագիտությունների վարկանիշի բարձրացում),
17. Օպտանտի ինքնազարգացման ակտիվացման մեթոդներ (ինքնադիտում, ինքնազնադատում, ինքնապատրաստում...),
18. Օպտանտի կողմից իր խնդիրների ինքնուրույն լուծում (առանց հոգեբանի որևէ օգնության),
19. Դեռահասի մտերիմ սոցիալական շրջապատի հետ փոխներգործության կազմակերպման տարբեր ձևեր,
20. Խորհրդատուի անձնական օրինակը...

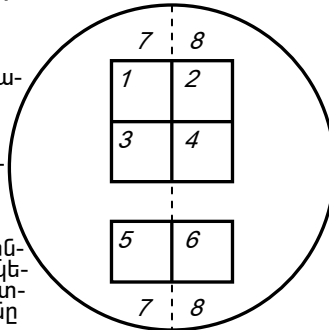
Այս կամ այն մասնագիտական-խորհրդատվական մարտավարություն, մեթոդ և, առավել ևս, կոնկրետ մեթոդիկա ընտրելիս օգտակար է գոնե մոտավորապես գնահատել դրանց ակտիվացնող հնարավորությունները, բայց դրա հետ մեկտեղ պետք է ի նկատի ունենալ հետևյալ պահերը: Ինքնին ակտիվացման գաղափարը ոչ մի չափով չի բացառում դեռահասի հետ աշխատանքի որոշ փուլերում համակարգված ընթացակարգերի օգտագործումը: Կարևոր է միայն, որ այդպիսի ընթացակարգերը չդառնան տիրապետող և չխոչընդոտեն դպրոցականի ինքնուրույնության ձգտմանը: Եթե խորհրդատվության դիմած օպտանտը չի ձգտում գիտակցված ու ինքնուրույն մասնագիտական ինքնորոշմանը և համառորեն սպասում է, որ հոգեբանը «կընտրի մասնագիտություն իր համար», ապա պարտադիր ակտիվացումը կարող է ընկալվել որպես բռնություն, առավել ևս, որ որոշ օպտանտների և նրանց ծնողների սպասումները մասնագիտական խորհրդատվությունից դեռևս, ցավոք սրտի, հաճախ սպառողական են: Այսպիսի իրադրությունից ելք կարող է լինել մասնագիտական փորձի և տակտի վրա հիմնված դեռահասի ինքնուրույն մասնագիտություն ընտրել սովորելու հնարավորության և անհրաժեշտության գիտակցման սևեռուն վարքը: Այլ միջոցների (տեղեկատվության և գովազդի) կողքին սա կարող է աստիճանաբար փոխել մասնագիտական խորհրդատվական ծառայությունների նկատմամբ հասարակական պահանջը, մեծ մասամբ, դեպի հոգեբանների հետ փոխներգործության կողմնորոշումը: Կոնկրետ մեթոդիկայի ակտիվացնող հնարավորությունների գնահատումը ոչ պակաս չափով կախված է դրանից օգտվելու մասնագետի կարողությունից:

Այժմ դիտարկենք «մասնագիտական-խորհրդատվական մեթոդիկա» հասկացությունը (նկ. 3):

Բովանդակային մաս

- 1 – մեթոդիկայի նմանակող մոդելը
- 3 – նմանակող մոդելի հասկացումը հոգեբանի կողմից
- 5 – մոդելավորված խրճիղները դիատարկելու օպտանտի պատրաստականությունը
- 7 – հասարակության կողմից գիտակցված կամ դեռ չգիտակցված իրապես առկա մասնագիտական կողմնորոշիչ խնդիրները

Ընթացակարգային մաս

- 2 – մեթոդիկայի հոգետեխնիկական մոդելը
- 4 – հոգետեխնիկական մոդելն իրականացնելու հոգեբանի ընդունակությունը
- 6 – ընթացակարգում ներառվելու օպտանտի պատրաստականությունը
- 8 – ընդհանուր, ընդունված պատկերացումները կոնկրետ ընթացակարգի թույլատրելիության մասին

Նկար 3. Մասնագիտական-խորհրդատվական մեթոդիկաների որակը զնահատելու և օգտագործման արդյունավետությունը կանխատեսելու ուրվագիծը

Չայտնի է, որ ցանկացած մեթոդիկա ներառում է երկու հիմնական մոդելներ.

- 1. Նմանակող, բովանդակային մոդել, որը հարաբերակցվում է այն գաղափարների, նպատակների և խնդիրների հետ, որոնց համար այս կամ այն մեթոդիկան գոյություն ունի,
- 2. Հոգետեխնիկական, ընթացակարգային մոդել (կանոնները, գործածման փուլերը, հրահանգները, օգտագործման պայմանները, սահմանափակումները և այլն), որը թույլ է տալիս այժմեականացնել և լուծել որոշակի խնդիրներ (10):

Չայտնի է նաև, որ ինքնին մեթոդիկան չի լուծում խնդիրներ և որ պետք է մասնագետ, ով հասկանում է բովանդակային մոդելում արտացոլված դրա նշանակությունը (ինչը, ցավոք, ոչ միշտ է այդպես) ու կարող է գործնականում օգտագործել այդ մեթոդիկան, այսինքն՝ իրականացնել հոգետեխնիկական մոդելը (31, էջ՝ 117-119): Այսպիսով՝ մեթոդիկայի գործունեությունը ներկայացված է հենց դրա և հո-

գեբանի առկայությամբ, ով ունի տվյալ մեթոդիկական օգտագործելու գիտելիքների, կարողությունների ու փորձի ձևավորված համակարգ:

Քանի որ ակտիվացնող մասնագիտական-խորհրդատվական մեթոդների օգտագործման յուրահատկությունը ենթադրում է փոխներգործություն օպտանտի հետ, ուստի անհրաժեշտ է հաշվի առնել նաև կոնկրետ մեթոդիկայով աշխատելու նրա պատրաստականությունը: Դա կարող է լինել մոդելավորված մասնագիտական-կողմնորոշիչ խնդիրները դիտարկելու, ինչպես նաև մեթոդիկայի ընթացակարգում ներառվելու (հետաքրքրվելու, ընդգրկվելու) պատրաստականություն:

Չի կարելի նաև մոռանալ այն մասին, որ և՛ մեթոդիկայի կառուցման գործընթացը, և՛ մասնագիտական խորհրդատուների պատրաստությունն ու ինքնապատրաստությունը, և՛ հոգեբանի հետ փոխներգործության համար օպտանտի պատրաստականության ձևավորումը տեղի են ունենում որոշակի սոցիալ-մշակութային միջավայրում, որի մաս են կազմում թե՛ գիտական դպրոցները, թե՛ կոնկրետ խորհրդատուների և օպտանտների միկրոհանրույթն ու գործնական ավանդույթները: Սոցիալական, մշակութային և գիտական միջավայրի ազդեցությունը մեծ մասամբ որոշում է ինչպես մասնագիտական-կողմնորոշիչ խնդրի բովանդակությունը, հաճախ նաև այս կամ այն մեթոդիկաների ստեղծման անհրաժեշտությունը, այնպես էլ դրանց ընթացակարգերը, խնդրի լուծման ձևերը՝ ընդունված բարոյագիտական, գեղագիտական, բժշկահիգիենիկ և իրավաբանական պատկերացումների շրջանակներում:

Կոնկրետ մեթոդիկաներն ըստ նկ. 3.-ում ներկայացված ուրվագծի գնահատելիս հարկավոր է հիմք ընդունել, որ մեթոդիկայի կատարյալ տարբերակը կլինի այն դեպքում, երբ հնարավոր լինի ապահովել 1-8 համարներին համապատասխանող յուրաքանչյուր տեսակետ: Այլ խոսքով, երբ առկա է լավ մշակված մեթոդիկա և դրան տիրապետող մասնագետ, երբ դեռահասը պատրաստ է աշխատելու տվյալ մեթոդիկայով ու համագործակցելու խորհրդատուի հետ, իսկ հասարակությունը (կամ միկրոհանրույթը, օրինակ՝ դպրոցի վարչակազմն ու գործընկերները) հետաքրքրված է տվյալ խնդիրների լուծման հարցով և հնարավոր է համարում այդ մեթոդական ընթացակարգի օգտագործումը:

Կոնկրետ օպտանտների հետ մեթոդիկաների օգտագործման հաջողության կանխատեսումն ու ավելի տարբերակված գնահատումը, ինչպես նաև դրանց որակյալ անցկացման համար հոգեբանի պատրաստականության ինքնագնահատումը ենթադրում է պայմանական միավորների (օրինակ՝ 5-միավորանոց սանդղակի) օգտագործում: Ակտիվացնող հնարավորությունների տեսակետից՝ բարձր միավորները նշանակում են մեթոդիկայի բովանդակային և հոգե-տեխնիկական (խաղային-տեխնիկական) ներուժ, որը թույլ է տալիս հանպատրաստից ստեղծագործական փոխներգործություն հոգեբանի և օպտանտի միջև: Գիտագործնական ավանդույթներին և սոցիալ-մշակութային միջավայրին վերաբերող բարձր միավորները նշանակում են, որ դեռահասի ու խորհրդատուի ստեղծագործական ինքնադրսևորման համար ստեղծվում են բարենպաստ հնարավորություններ:

Սույն ուրվագծի պարզությունը այն հարմար է դարձնում կոնկրետ մասնագետի կողմից իր աշխատանքի հաջողության կանխատեսման համար: Օրինակ՝ եթե մեթոդիկան դեռ բավականաչափ մշակված չէ (հատկապես խաղային-տեխնիկական առումով), բայց մասնագիտական խորհրդատուն ունի բավական փորձ ու վարպետություն, որոնք թույլ են տալիս փոխհատուցել մեթոդիկայի թերությունները, իսկ օպտանտի կամ խմբի համագործակցության ենթադրվող պատրաստությունը լիովին ընդունելի է, ապա տվյալ դպրոցում (քաղաքում, շրջանում) ընդունված նորմերի հետ մեթոդիկայի համաձայնեցվածությունը հաշվի առնելիս դրա օգտագործումից կարելի է սպասել որոշակի արդյունք: Եթե մեթոդիկան հիանալի մշակված, պարզ ու հասանելի է, ապա նույնիսկ հոգեբանի ցածր պատրաստվածության դեպքում (միայն թե նա չխանգարի դեռահասի ինքնարտահայտմանը) նույնպես կարելի է հաջողության հույս ունենալ: Այս դեպքում «մասնագետը» կարծես «դուրս է մնում» ուրվագծից (նկ. 3., 3-րդ և 4-րդ դիրքեր), և այդ ժամ կարելի է ասել, որ, ճիշտ է, «մեթոդիկան ինքն է աշխատում», բայց, այնուամենայնիվ, այն ստեղծված է այլ մասնագետի կողմից: Դժբախտաբար, այնպիսի մեթոդիկաներ, որոնց հետ դպրոցականները կաշխատեին ինքնուրույն, մասնագիտական կողմնորոշման մեջ գրեթե չկան (եթե հաշվի չառնենք խաղերը, որոնց օգնությամբ երեխաները ծանոթանում են մասնագիտական աշխատանքի առանձին տարրերի հետ), և տվյալ

օրինակն ավելի շուտ ցույց է տալիս այդպիսի միջոցների տեսական հնարավորությունը:

Այն դեպքում, երբ մասնագիտական կողմնորոշումը՝ որպես գիտագործնական ուղղվածություն, իր մեջ ունի մեթոդական բացեր, և որևէ խնդիր ապահովված չէ համապատասխան մասնագետներով ու մեթոդիկաներով (ինչը դեռ այնքան էլ հազվադեպ չէ), սոցիալական միջավայրը, ի դեմս զանգվածային լրատվության միջոցների, ծնողների և հատկապես օպտանտի ընկերների, հաճախ արագորեն լրացնում է այդ պակասը (նկ. 3., 7-րդ և 8-րդ դիրքեր): Այս դեպքում ազդեցությունն օպտանտի վրա կրում է տարերային բնույթ և ոչ միշտ է հանգեցնում մասնագիտական կողմնորոշման խնդիրների որակյալ լուծմանը, չնայած որ հասարակության տարբեր սոցիալական ինստիտուտներ ներկայացնող անդամների հոգեբանամանկավարժական կրթվածությունը բարձրացնելիս այդպիսի ներգործության հաջողությունը կարող է բարձրանալ:

Դեռահասի մասնագիտական կողմնորոշիչ օգնության իմաստն այն է, որ հատուկ մեթոդական միջոցներ օգտագործող հոգեբանը միջնորդ է ինքնուրույն կյանք մտնող երիտասարդի ու հասարակության միջև: Ընդ որում, եթե այդ միջնորդության ընթացքում տեղի է ունենում օպտանտի ակտիվացում, այսինքն նրա գործողությունների գիտակցվածության և ինքնուրույնության մակարդակի բարձրացում, ապա ընդգրկվելով հասարակություն, որպես նրա հասուն անդամ, նա աջակցում է նաև իրեն դաստիարակող հանրույթի հոգեբանական մշակույթի բարձրացմանը:

Ակտիվացնող մեթոդների յուրահատկությունը հասկանալու տեսակետից՝ տվյալ ուրվագծի կենտրոնական պահերից մեկը հոգե-տեխնիկական ընթացակարգային մասն է (նկ. 3.): Օրինակ՝ եթե օպտանտը կողմնորոշված է իր խնդիրների լրջորեն դիտարկմանը և պատրաստ է մասնակցելու ցանկացած, նույնիսկ վատ մշակված ու հոգետեխնիկական առունով ոչ բավարար պատրաստությամբ մասնագետի (բայց այնուամենայնիվ մասնագիտական կողմնորոշման խնդիրներում կողմնորոշվող) կողմից անցկացվող ընթացակարգերին, ապա հաջողության հավանականությունը բավականին բարձր է: Ընդ որում, հոգեբանի և դեռահասի փոխներգործությունն ու փոխհասկացվածությունն ապահովվում են ոչ այնքան մեթոդիկայի կատարելությամբ ու մասնագիտական խորհրդատուի գործնական հմ-

տություններով, որքան ուսուցանվող օպտանտի նոր գիտելիքներին հաղորդակցվելու մշակութով:

Դեռահասի սկզբնական թույլ հետաքրքրվածության և «իմացության ծարավի» բացակայության դեպքում, որ առավել բնորոշ է, խնդիրների բովանդակության հանդեպ հետաքրքրություն կարելի է առաջացնել միայն կատարյալ, գրավիչ ընթացակարգի միջոցով, որը պետք է անցկացնի հոգետեխնիկական առումով լավ պատրաստված մասնագետը: Այսպիսի ընթացակարգերի իրագործումը հանդես է գալիս իբրև հոգեբանի և դեռահասի միջև իսկական փոխներգործության և փոխհասկացվածության կազմակերպման լրացուցիչ (օժանդակող) պայման:

Ներկայացված մասնագիտական խորհրդատվության ակտիվացնող մեթոդների հասկացումը կօգնի ուսանողներին գնահատելու դրանց ընդունելի լինելու աստիճանն անձամբ իրենց համար, իսկ ցանկության դեպքում՝ տիրապետելու այդ մեթոդներին. առավելագույնս բաշխել իրենց ուժերն ու համբերությունը, ինչպես նաև կենտրոնացնել սեփական ակտիվությունը կոնկրետ մեթոդիկաներին ծանոթանալու և դրանց տիրապետելու ընթացքում: Խաղերը, խնդիրները և քարտային ընթացակարգերը գործնականորեն օգտագործելիս հարկավոր է հիշել, որ դպրոցականների համար դրանք պետք է ներկայացվեն իրենց ամբողջականությամբ, թեև հենց հոգեբաններին խորհուրդ է տրվում դրանք անցկացնել կարծես «մի շնչով»: Իսկ մեթոդիկաների վերլուծությունն ըստ տարրերի՝ լավ կլինի անցկացնել դրանք օգտագործելուց առաջ կամ հետո:

Մասնագիտական խորհրդատվության մեջ ակտիվացնող մեթոդների յուրահատկությունը դիտարկելու փորձերը պատահական չեն: Ինչպես նշում են մի շարք հետազոտողներ (29, 83, 87), ցանկացած գիտության զարգացումը (իսկ մասնագիտական կողմնորոշումը լիովին կարող է դիտարկվել որպես հոգեբանության ու մանկավարժության սահմանագծում զարգացող բարդ գիտական ուղղություններից մեկը) կապված է գիտնականների մտածողության ինքնահակազդության (ինքնառեֆլեքսիվության) ընդլայնման հետ: Մասնավորապես, յուրահատուկ, ներգիտական խոհածության (ռեֆլեքսիայի) զարգացման միտվածությունը որոշելով կարելի է այն նշանակել որպես շարժում՝ օբյեկտին տիրապետելու միջոցին ուղղված իմացաբանության միջոցով արդյունքին (օբյեկտիվ իրականությանը) կողմնորոշված գոյաբանությունից դեպի «ճանաչողության միջոցների

համակարգված արտադրությանը» և վերլուծությանը կողմնորոշված մեթոդաբանությանը (87, էջ 7-12): Ընդ որում, ինչպես արդեն նշվել է (31, էջ 117-119), հոգեբանի համար հատկապես կարևոր են նաև նրա մասնագիտական գործունեության ներքին միջոցները, այսինքն՝ որպես մասնագետ՝ նրա զարգացման պայմանը մասնագիտական խոհաժողովունն է:

Այսպիսով՝ այս կամ այն ուղղության զարգացումը կապված է ինքնին գիտական (գիտագործնական) գործունեության սուբյեկտի հանդեպ բարձրացված ուշադրության հետ: Հատկապես այդ պատճառով է, որ ակտիվացնող մեթոդները վերլուծելիս խոսքը գնում է ոչ միայն մեթոդիկաների մասին (որպես արտաքին միջոցներ), այլև մասնագիտական խորհրդատուի՝ իր ներքին մասնագիտական միջոցների ինքնառեֆլեքսիայի ընդունակության մասին:

3. ԴՊՐՈՑԱԿԱՆՆԵՐԻ ԱԿՏԻՎԱՑՈՒՄԸ ՄԱՍՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ԿՈՂՄՆՈՐՈՇԻՉ ԽԱՂԵՐՈՒՄ ԴԱՍԱՐԱՆԻ ԿԱՄ ԽՄԲԻ ՀԵՏ ԱՇԽԱՏԵԼԻՍ

3.1. Մասնագիտական կողմնորոշիչ խաղերի յուրահատկությունը և դրանց տեսակները

«Խաղը աշխատանքի զավակն է, որը անհրաժեշտաբար նախորդում է դրան ժամանակի մեջ»: Գ. Վ. Պլեխանովի այս հայտնի արտահայտությունը (61, էջ 339) ցույց է տալիս խաղի ու աշխատանքի նախասկզբնական կապը: Առաջանալով հասարակության զարգացման որոշակի շրջանում, որը կապված է աշխատանքի բաժանման և արտադրության միջոցների բարդացման հետ, խաղը ներմուծվեց որպես հասարակական և մասնագիտական բարդացող կյանքի հետ երեխայի հաղորդակցման անհրաժեշտ օղակ (13, 85): Դեռ Ս. Տ. Շաքլին է գրել, որ «երեխայի խաղը կենսական լաբորատորիա է» (82, էջ 68):

«Խաղ» հասկացությունը բավականին բարդ ու բազմաճյուղաճաճային է: Ինքը՝ «խաղ» բառը հաճախ ունի ոչ միանշանակ երանգներ ու իմաստներ, իսկ շատ ազգերի շրջանում կան նույնիսկ տարբեր բառեր, որոնք այսպես թե այնպես վերաբերում են այդ կարևոր հասարակական երևույթին: Խաղը հնուց գրավել է մտածողների ուշադրությունը, ինչն իր արտահայտումն է գտել բազմաթիվ խաղի տեսություններում և դրա հանդեպ հայացքներում: Խաղը որպես հաճույք (Արիստոտել, Ի. Կանտ, Ֆ. Շիլլեր), որպես ցածրագույն ընդունակությունների արտահայտում (Յ. Սպենսեր), որպես «վարժանք», պատրաստություն ավելի կարևոր գործերին (Կ. Գրոսս, Կ. Բյուլլեր, Կ. Դ. Ուշինսկի), որպես խորքային ուժերի ու հակումների դրսևորում (Ձ. Ֆրոյդ), որպես «կողմնորոշիչ գործունեության» հասկացմանը մոտ «միաձուլում շրջապատող աշխարհի հետ» (Ֆ. Բոյտենդայք): Համաձայն Ժ. Պիաժեի և Կ. Կոֆֆայի հայացքների՝ խաղի ընթացքում տեղի է ունենում մանկական («նախասկզբնական») կառուցվածքների աստիճանական արտամղում մեծերի աշխարհով: Պատմամշակութային մոտեցման ներկայացուցիչները (Լ. Ս. Վիգոտսկի, Դ. Բ. Էլկոնին) խաղը դիտարկում են ոչ միայն որպես շրջա-

պատող (ամենից առաջ, սոցիալական) աշխարհի յուրացման միջոց, այլև աճող մարդու զարգացման և նրա իրական ուժերի ինքնաբացահայտման պայման:

Խաղն ընդգրկում է մարդկային կյանքի բոլոր շրջանները և «նույնիսկ տարեց հասակում գոյություն ունեն դրա տարատեսակ դրսևորումներ» (2, էջ 20): Լիարժեք զարգացող մարդն իր կողմից յուրացվող աշխարհի հանդեպ միշտ կլինի «երեխայի» դիրքում և այդ պատճառով խաղը չի կարող վերաբերել միայն մանկության շրջանին: Բնական է, որ յուրաքանչյուր տարիքում, ինչպես նաև կրթական ու համամշակութային խմբում խաղը կարող է դրսևորվել ամենատարատեսակ, երբեմն նաև թաքնված ձևերով (6): Դեռահասունների և տարեցների ինքնարտահայտման դրսևորումների հանդեպ հոգեբանների ու մանկավարժների կողմից անբավարար ուշադրությունը խաղի ընթացքում ծառայում է այդ տարիքային խմբերի հոգեբանամանկավարժական օգնության անտեսվածության պատճառներից մեկին:

Հատկանշական է, որ երեխաների հետ համեմատած մեծահասակներն ու դեռահասները նույնիսկ ավելի մեծ չափով են ունակ ստեղծագործական ինքնարտահայտմանը խաղի ընթացքում, քանզի երեխաները մեծավ մասամբ խաղում են արդեն որևէ մեկի կողմից մտածված խաղեր (որոնք էլ ծառայում են արդեն գոյություն ունեցող աշխարհի յուրացմանը), մինչդեռ մեծահասակները հաճախ ստիպված են ստեղծել որոշակի աշխարհ և հանպատրաստից ստեղծագործել այլ մարդկանց հետ անմիջականորեն հաղորդակցվելիս (աշխատանքում, ընտանիքում, հանգստանալիս): Չուր չէ, որ գիտական ու գեղարվեստական գործունեության բարդ ձևերը կապում են «երևակայության խաղի» հետ (42, էջ 83-97): Երևակայության այսպիսի խաղը ոչ պակաս (եթե ոչ մեծ) դեր է կատարում կոնկրետ մարդու առօրեական կյանքում թե՛ իր երջանկությունը կառուցելիս, թե՛ իր կենսական ու մասնագիտական հեռանկարները ծրագրելիս, ինչը որոշ չափով մոտ է «մտավոր գիտափորձին» (իր ողջ կյանքի կամ դրա առանձին դրվագների երևակայական խաղարկմանը):

Այսպիսով՝ խաղը ինքնին զարգանում է մարդու հետ: Շրջապատող աշխարհի յուրացմանն ուղղված կոնտակտային-հուզական և ձեռնածական-գործառական խաղերից անցում է կատարվում մանկական դերային ու կանոններով խաղերին, որոնցում յուրացվում են սոցիալական հարաբերությունների արտաքին ձևերը և տեղի է ունե-

նում ծանոթությունն ապագա աշխատանքի աշխարհի, այնուհետև ավելի բարդ՝ դեռահասների ու մեծահասակների խաղերի հետ, որոնք ուղղված են ինքնագիտակցությանը, կյանքում իր տեղը փնտրելուն և ենթադրում են միաժամանակյա մասնակցությունն հասարակական ու արտադրական հարաբերություններին: Վերջապես, խաղի ընթացքում մարդ կարող է «կերտել իրեն» և նույնիսկ ստեղծել երևակայական աշխարհներ՝ ձևավորելով այս կամ այն իդեալներն ու կարծես թե փորձելով (խաղարկելով) իր հնարավորությունները դրանք ձեռք բերելու համար: Բնական է, որ ոչ բոլոր մարդկանց մոտ է խաղը (խաղային երևակայությունը) անցնում իր զարգացման ամբողջ ցիկլը. ինչպես անձնային զարգացման դեպքում՝ ինչ-որ մեկը կարող է կանգ առնել («երկար մնալ») որևէ փուլում կամ նույնիսկ վերադառնալ զարգացման ավելի վաղ շրջաններին:

Մասնագիտական կողմնորոշիչ խաղի յուրահատկությունն ավելի լավ հասկանալու համար օգտակար է դիտարկել «խաղ» և «աշխատանք» հասկացությունները, քանզի աշխատանքը հաճախ կապում են «դժվարության», իսկ խաղը՝ հաճելի ու հետաքրքիր որևէ բանի հետ: Դեռևս Ֆ. Էնգելսն է գրել, որ հասարակության զարգացմանը զուգահեռ արտադրական աշխատանքը «մարդկանց ստրկացման միջոցից» կվերափոխվի «նրանց ազատագրման միջոցի, յուրաքանչյուրին ներկայացնելով հնարավորություն՝ ինչպես ֆիզիկական, այնպես էլ հոգեկան իր բոլոր ընդունակությունները տարբեր ուղղություններով զարգացնելու և գործնականում դրսևորելու, որտեղ, հետևաբար, արտադրական աշխատանքը ծանր բեռից կվերածվի հաճույքի» (86, էջ 304): Այսպիսով, խաղն ու աշխատանքը կարող են համընկնել հենց հասարակական հարաբերությունների զարգացած համակարգում: Սակայն, ընդ որում, չարժե ինքնաբավ դարձնել հաճույքն ու բավականությունը, քանզի նույնիսկ խաղի ընթացքում իսկական ուրախությունը խաղային արգելքների հաղթահարման համար ծախսված ջանքերի հետևանք է: Խոսելով խաղի և աշխատանքի հարաբերակցության մասին, Ա. Ս. Մակարենկոն նշում է. «Ուրախ և առաջ պետք է ասել, որ խաղի ու աշխատանքի միջև այնպիսի մեծ տարբերություն չկա, ինչպես մտածում են շատերը: Լավ խաղը նման է լավ աշխատանքին, վատ խաղը նման է վատ աշխատանքին» (48, էջ 374):

Խաղը դիտարկելով որպես գործնական հոգեբանության ակտիվացնող մեթոդ՝ կարևոր է ընդգծել դրա այնպիսի ընդունակությունը,

որը թույլ է տալիս ստեղծագործաբար ինքնարտահայտվել դրանում մասնակցող դպրոցականներին և ինքնին հոգեբանին: Խոսքը գնում է «որոշակի անորոշության գոտի» ստեղծելու մասին, որը «խաղի կազմակերպման մշակույթի» տարրերից մեկն է (19, 73): Միանշանակ կանխագուշակվող արդյունք չունեցող և նպատակահարմար կերպով պատրաստի ալգորիթմների օգտագործման նվազագույնի հանգեցվող խաղը բարձրացնում է ինչպես վարողի, այնպես էլ մասնակից դեռահասների հանկարծաստեղծության հնարավորությունները: Ոմանք ասում են, որ լավ խաղը չի կարելի անցկացնել երկու անգամ: Որոշակիության և անորոշության հնուտ զուգակցումը ապահովում է խաղի արդյունավետ անցկացումը (73):

Խաղային մեթոդի օգտագործման յուրահատկությունը միջնակարգ դպրոցներում, մասնագիտական-տեխնիկական ուսումնարաններում և մասնագիտական կողմնորոշման առանցքում (հատկապես դասարանի հետ աշխատելիս) հատուկ պահանջներ է ներկայացնում խաղի շարժընթացին (դինամիկային), ինչը մասնագիտական կողմնորոշիչ խաղը զգալիորեն տարբերում է կազմգործունեական խաղերից և հոգեթերապևտիկ խմբերից: Դասի սահմանափակ ժամանակի պայմաններում խաղը պետք է անցկացվի կարծես «մեկ շնչով», երբ երեխաներն ուղղակի չեն հասցնում շեղվել ու առավել ևս ձանձրանալ: Ցանկալի է նաև սովորողների մեծամասնության առավելագույն ներգրավումը խաղի մեջ: Բնականաբար, մասնագիտական կողմնորոշիչ խաղը դեռահասների հետ բացառում է որևէ հարկադրանք (բացի խաղի կանոններով նախատեսված սահմանափակումներից, որոնց հավանություն է տվել դասարանը) և մեծ մասամբ կառուցվում է խաղը վարողի մասնագիտական նրբազգացությամբ, առանց անհրաժեշտության խաղի մեջ չխառնվելու կարողությամբ, ինչպես նաև ոչ բերանացի (ոչ վերբալ) միջոցների տիրապետմամբ, որոնք թույլ են տալիս առանց ձանձրացնելու շտկել խաղացողների գործողությունները:

Հարկավոր է նշել, որ 3-4 մարդու համար նախատեսված խաղերի, առավել ևս, անհատական խաղային ընթացակարգերի (օրինակ՝ քարտային) համեմատությամբ, դասարանի հետ խաղը սահմանափակում է մասնագիտական կողմնորոշիչ բազում խնդիրների խորքային դիտարկման հնարավորությունները: Սակայն, այն կարող է տպավորիչ, դրական երանգավորված հուզական հետք թողնել դպրոցականի հիշողության մեջ, որը բարձրացնում է խաղում մոդե-

լավորված որոշ մասնագիտական կողմնորոշիչ խնդիրների լուծման միջոցներն անհրաժեշտ պահին իր հիշողությունից դուրս բերելու հավանականությունը:

Բովանդակային տեսակետից՝ մասնագիտական կողմնորոշիչ խաղի յուրահատկությունը որոշվում է նրանով, թե որքանով է այն լիովին մոդելավորում կենսական և մասնագիտական ինքնորոշման ողջ գործընթացը: Ավանդաբար մասնագիտական կողմնորոշիչ խաղը կապում են մասնագիտությունների աշխարհին ծանոթանալու հետ (57): Բայց կենսական ու մասնագիտական հեռանկարների կառուցումն ավելի լայն է մասնագիտությունների հետ սովորական ծանոթությունից և խաղային մասնագիտական իրադրություններում իր ուժերը մասնակի փորձելուց:

Մասնագիտական ինքնորոշման գործընթացն արտացոլող մոդելի տարբերակներից մեկը՝ անձնային մասնագիտական ծրագրի (ԱՄԾ) կառուցման ուրվագիծն է, ներառյալ մասնագիտությունների հետ ծանոթությունը, որպես դրա տարրերից մեկը (32, էջ 124-126): ԱՄԾ կառուցումը ենթադրում է.

1. աշխատանքի դերի գիտակցումը հասարակության և առանձին մարդու կյանքում (ընտրության բարոյական-արժեքային տեսակետը),
2. մասնագիտական հեռահար նպատակի (երազանքի) առանձնացումը և դրա համաձայնեցվածությունը կյանքի այլ նպատակների հետ (անձնական, ընտանեկան, ժամանցային),
3. մասնագիտական առաջնային ու մոտակա նպատակների առանձնացումը որպես մասնագիտական երազանքի ուղիներ և փուլեր,
4. ծանոթություն առանձնացված նպատակների (մասնագիտությունների և համապատասխան մասնագիտական ուսումնական հաստատությունների) հետ,
5. ծանոթություն նպատակների իրականացման ճանապարհին ընկած արտաքին խոչընդոտների հետ և դրանց հաղթահարման ուղիների իմացություն,
6. սեփական հնարավորությունների ճանաչում՝ նշված նպատակների հասնելու տեսակետից,
7. մասնագիտական (իր վրա աշխատելու) պատրաստության ուղիների իմացություն,

8. պահուստային տարբերակների համակարգի առանձնացում (չընդունվելու դեպքում),
9. ԱՄԾ գործնական իրականացում սկսելը, որը թույլ է տալիս «հետադարձ կապի» սկզբունքով անընդհատ շտկել և կատարելագործել նշված ծրագրերը:

Դեռևս Յեզեյն է գրել, որ անհատը «չի կարող որոշել իր գործելու նպատակը, քանի դեռ չի սկսել գործել» (18):

Խաղը մասնագիտական կողմնորոշիչ համարվում է այն չափով, որքանով այն հարաբերակցվում է ԱՄԾ կառուցման ընդհանուր ուրվագծի հետ: Ելնելով մասնագիտական կողմնորոշիչ խաղի բովանդակային յուրահատկության այսպիսի հասկացումից՝ պայմանականորեն կարելի է առանձնացնել դրա տարբեր տեսակներ (68): Տեսականորեն խաղերի տեսակները կարող են շատ լինել, ինչը բացատրվում է ԱՄԾ բաղադրիչների տարբեր զուգակցումների բազմազանությամբ: Առանձնացված տեսակներն առ այսօր համապատասխանում են խաղային մեթոդը մասնագիտական կողմնորոշիչ աշխատանքում օգտագործելու իրական պրակտիկային:

Առաջին տեսակը «սիրաշահելու կամ շողոքորթելու» խաղերն են, որոնք լուրջ իմաստով մասնագիտական կողմնորոշիչ չեն և հոգեբանի կողմից օգտագործվում են լավագույն դեպքում սովորողների հետ շփում հաստատելու կամ մասնագիտական կողմնորոշիչ պարապմունքների հանդեպ դրական վերաբերմունքն ամրապնդելու համար, իսկ վատագույն դեպքում՝ երբ հոգեբանն այլևս ուղղակի ասելիք չունի: Օրինակ կարող են լինել մրցումների մարզիկների պատրաստության համար օգտագործվող խաղերը (80), հաղորդակցման թրեյնինգի խաղային իրադրությունները (26) և այլն: Սրանք մասնագիտական կողմնորոշիչ կարող են դառնալ այն դեպքում, երբ թե՛ ուշադրությունը, թե՛ հիշողությունը, թե՛ հաղորդակցման մշակույթը հարաբերակցվեն կոնկրետ մասնագիտությունների և դրանց պատրաստության հետ: Իսկ ընդհանրապես, այս խաղերը նախատեսված են և արդյունավետ աշխատում են այլ (ոչ մասնագիտական կողմնորոշիչ) խնդիրներ լուծելիս:

Երկրորդ տեսակը մասնագիտական կողմնորոշիչ աշխատանքի պրակտիկայում առավել լայնորեն ներկայացված խաղերն են, որոնք մոդելավորում են մասնագիտական գործունեության առանձին տեսակետներ: Տվյալ խաղերը կարելի է պայմանականորեն բաժանել երկու խմբի.

1. ճանաչողական, որոնք ուղղված են դպրոցականներին մասնագիտությունների և մարդուն ներկայացվող պահանջների հետ ծանոթացնելուն,
2. փորձնական-թրեյնինգային, որոնցում սովորողները փորձում են իրենց հնարավորությունները տարբեր մասնագիտական խաղային իրադրություններում (հիմնականում կապված արտադրական հաղորդակցման հետ):

Երրորդ տեսակը մասնագիտական և կենսական ինքնորոշման գործընթացը մոդելավորող խաղերն են: Այս խաղերի բովանդակային մոդելի հիմքում ընկած է ԱՄԾ կառուցման ընդհանուր ուրվագիծը, չնայած հնարավոր է ավելի կատարյալ մոդելների կառուցում: Երրորդ տեսակն առավելագույն աստիճանով է համապատասխանում մասնագիտական կողմնորոշիչ խաղի առաջադրված հասկացմանը, սակայն դրանց բարդության և կենսական կարևոր հարցերը լուսաբանելու բավականին բարձր հավակնությունների պատճառով դեռ այդպիսի խաղերը շատ չեն: Համակարգված մասնագիտական կողմնորոշիչ աշխատանք տանելու դեպքում հնարավոր է ԱՄԾ ուրվագծի առանձին բաղադրիչներ մոդելավորող խաղերի տարբեր տեսակների (և այլ մեթոդների) օգտագործում, որոնք միասին առած կարող են ապահովել կենսական և մասնագիտական ինքնորոշման ողջ գործընթացի խաղարկում:

Չորրորդ տեսակը այս կամ այն աշխարհայացքային դիրքն արտացոլող բարոյական-արժեքային խաղերն են, որոնց ֆոնի վրա տեղի է ունենում դեռահասի ինքնորոշման գործընթացը: Այս տեսակի առանձնացման կարևորությունը բացատրվում է նրանով, որ ոչ հազվադեպ դպրոցականի համար ավելի էական է ոչ թե «ո՞վ լինել», այլ «ինչպիսի՞ն լինել» հարցը: Հաճախ այս կամ այն բարոյական իդեալը (բարձր կամ հասարակ) որոշում է նաև դրան հասնելու ճանապարհի ընտրությունը, որտեղ, ըստ էության, մասնագիտական գործունեությունը կարող է հանդես գալ միայն որպես դրա իրականացման հնարավոր միջոց: Այստեղ տեղին է հիշատակել Կ. Մարքսի դրույթն այն մասին, որ աշխատանքի գլխավոր, «վերջնական արդյունք միշտ հանդես է գալիս... ինքը մարդը» (52): Փորձը ցույց է տալիս, որ շատ դեռահասներ ներհայեցողաբար զգում են այդպիսի դրույթան կարևորությունը և հաճույքով «արձագանքում» են հատկապես այդպիսի հարցադրմանը:

Չինգերորդ տեսակը մասնագետների կողմից սովորողներին մասնագիտական կողմնորոշիչ օգնություն ցուցաբերելու կառավարման գործընթացը մոդելավորող հատուկ (կառավարչական մասնագիտական կողմնորոշիչ) խաղերն են, ինչպես նաև այն խաղերը, որոնք ներառված են գործնական-մասնագիտական խորհրդատուների պատրաստության ընդհանուր համակարգում (ուսումնամասնագիտական կողմնորոշիչ խաղեր):

Այսպիսով՝ ընդհանրացնելով կարելի է համառոտ ներկայացնել մասնագիտական կողմնորոշիչ խաղի հետևյալ հասկացումը: Դա հոգեբանի և օպտանտի (խմբի, օպտանտների դասարանի) հատուկ կազմակերպված փոխներգործության ձև է, որն ուղղված է մոդելավորված մասնագիտական կողմնորոշիչ այն խնդիրների ստեղծագործական իմաստավորմանն ու լուծմանը, որոնք արտացոլված են ԱՄԾ կառուցման ընդհանուր ուրվագծում: Այդպիսի փոխներգործության յուրահատկությունը ենթադրում է գործունեություն պայմանական (երևակայելի) իրադրությունում և թույլ է տալիս մասնակիցների նշանակալի հանկարծաստեղծում:

Իհարկե, դժվար է մասնագիտական կողմնորոշիչ խաղին սպառնիչ պատասխան տալ: Դեռ Դ. Բ. Էլկոնինն է նշել, որ «խաղը, բառի բուն իմաստով, գիտական հասկացություն չէ» (85, էջ 14): Խաղի առավել հաջող ու կարճ (լակոնիկ) սահմանումներից մեկը հետևյալն է. «խաղը օբյեկտի կենդանացված (վերակենդանացված) մոդելն է» (84, էջ 5): Մասնագիտական կողմնորոշման համար կիրառելիս սա կարող էր հնչել այսպես. «Մասնագիտական կողմնորոշիչ խաղը օպտանտի մասնագիտական և կենսական ինքնիրականացման գործընթացի «վերակենդանացված մոդելն է»:

3.2. Մասնագիտական կողմնորոշիչ խաղեր

3.2.1. Ծանոթացնող բնույթի խաղեր

«Ստաժյորներ-այլմուղորակայիններ» խաղը նախատեսված է արդյունաբերական ձեռնարկության կառուցվածքի և հիմնական արտադրական մասնագիտությունների պահանջների հետ դպրոցականների ծանոթության համար: Խաղին մասնակցում են 9-12 դա-

սարանների 25-30 սովորողներ: Խաղի անցկացման տևողությունը՝ 45 րոպե է (սովորական դասի ժամանակ):

Ըստ ցանկության դասարանից ընտրվում են երկու գլխավոր մասնակիցներ: Այնուհետև ներկայացվում է խաղային իրադրությունը, որը ենթադրում է, որ այլ քաղաքակրթության հետ վերջերս հաստատված շփումից հետո սկսվում է ինտենսիվ փոխադարձ ուսումնասիրում ամենատարբեր ուղղություններով: Երկու պրոֆեսոր-այլմուլորակայիններ (աշխատանքի հոգեբաններ) ցանկանում են ավելի լավ ծանոթանալ հիմնական երկրային մասնագիտությունների հետ և հնարավորության դեպքում աշխատել (կարծես ստաժավորում անցնել ըստ ուսումնասիրվող մասնագիտությունների): Այլմուլորակայինների ընտրությունը կանգ է առել սովորական երկրային ձեռնարկության վրա: Ընդ որում, դասարանի յուրաքանչյուր սովորող պետք է լինի տվյալ ձեռնարկության այս կամ այն ստորաբաժանման, ծառայության բաժնի կամ արտադրամասի ղեկավար: Խաղի համար պետք է որոշել, թե որ ստորաբաժանումներում և ինչ մասնագիտություններով կարող են ստաժավորում անցնել մեր այլմուլորակային հյուրերը՝ հաշվի առնելով, որ նրանք խիստ տարբերվում են երկրացիներից:

Պրոֆեսոր-այլմուլորակայիններին առաջադրվում է վերցնել թուղթ ու գրիչ և միջանցքում, 3-4 րոպեի ընթացքում մտածել իրենց ոչ երկրային կերպարը:

Երևակայությունն ակտիվացնելու համար նրանց կարելի է տալ հակիրճ օժանդակող հրահանգներ, ուր նշվում են մարմնի և վերջույթների հավանական ձևերը, տեսանելի և քողարկված առավելություններն ու թերությունները: Ընդ որում, կերպարի չափերը չպետք է գերազանցեն երեք մետրը, իսկ քաշը՝ հինգ հարյուր կիլոգրամը, այլապես եկվորին անհնար կլինի հարաբերակցել երկրային մասնագիտություններին և խաղը կկորցնի իմաստը:

Քանի դեռ հյուրերը ստեղծում են իրենց կերպարը, ղեկավարներին (դասարանի մնացած մասին) պատահական կարգով բաժանվում են նրանց «վստահված» ստորաբաժանումների շատ համառոտ բնութագրերով քարտեր, որոնցում նշվում են տվյալ ստորաբաժանման հիմնական աշխատողին ներկայացվող կարևոր պահանջները, աշխատանքի բնորոշ պայմանները, գլխավոր գործառնությունները: Մինչև ստաժորների հետ հանդիպելը, վարողը օրինակով կարող է ցույց տալ, թե ինչպես է ընթանալու խաղը: Դրա համար գրատախ-

տակին արագորեն պատկերվում է անսովոր մի էակ և որևէ ղեկավարի առաջադրվում է արտահայտվել նրա պիտանելիության մասին՝ տվյալ ստորաբաժանման մեջ աշխատելու համար: Սկզբից ղեկավարը պետք է կարճ ներկայացնի իր ստորաբաժանման էությունը, պատմի աշխատողին ներկայացվող հիմնական պահանջների մասին և, արտահայտելով իր կարծիքը, հակիրճ հիմնավորի այն: Դրանից հետո, տվյալ մասնագիտության մասին կարող են արտահայտվել մնացածը, ինչպես նաև հենց վարողը, եթե կառաջանա անհրաժեշտություն շտկելու սովորողների պատկերացումները դիտարկվող մասնագիտությունների մասին:

Խաղի ընթացքում հյուրերն իրենց կերպարը սկզբից նկարում են գրատախտակի վրա, համառոտ բնութագրում այն, ապա պատասխանում հարցերին (ցանկալի է, որ դրանք լինեն ոչ շատ և վերաբերեն միայն հենց այլմոլորակայիններին), որից հետո ղեկավարներն արտահայտում են իրենց կարծիքները և համատեղ քննարկվում է յուրաքանչյուր մասնագիտություն: Դասի ընթացքում սովորաբար հաջողվում է քննարկել 5-8 մասնագիտություններ և, ինչպես ցույց է տալիս փորձը, այսպիսի քննարկումն անցնում է շատ ավելի աշխույժ ու հետաքրքիր, քան մարդու տարբեր մասնագիտություններին համապատասխանելու սովորական խոսակցությունները (55):

«Ձուգորդումներ» խաղը նախատեսված է տարբեր մասնագիտությունների մասին դպրոցականների պատկերացումները, ինչպես նաև դրանց հանդեպ նրանց ունեցած ընդհանուր ու հուզական վերաբերմունքը դուրս բերելու և շտկելու համար («Այս խաղը հոգեշտկողական աշխատանքում հաջողությամբ օգտագործվող նույնանուն խաղի մասնագիտական կողմնորոշիչ տարբերակն է»): Խաղը մշակված է դասարանի հետ աշխատելու համար և հաջողությամբ կարող է անցկացվել 7-10 և ավելի բարձր դասարանների համար:

Դասարանից ընտրվում է 3 աշակերտ, ովքեր զուգորդական հարցերի օգնությամբ պետք է զուշակեն մնացած սովորողների կողմից մտապահված մասնագիտությունը: Փորձը ցույց է տալիս, որ ոչ բոլորն են միանգամից հասկանում զուգորդական հարցի էությունը, դրա համար նպատակահարմար է սկզբից քննարկել մեկ օրինակ (ասել մասնագիտություն և ցույց տալ, թե ինչպիսի «երանգ» այն կարող է ավելի շուտ ունենալ, ինչ «ռոկ-անսամբլի» կամ «տարվա եղանակի» հետ է զուգորդվում):

Գուշակողները դուրս են գալիս միջանցք և մտածում երկուական զուգորդական հարցեր (արգելվում է հարցնել աշխատանքի միջոցների, պայմանների և առարկայի մասին, այսինքն «Ճիշտ» հարցեր ուղղել. դրա համար կա այլ խաղ` «Գուշակիր մասնագիտությունը»): Այդ ժամանակ դասարանն արագ մտապահում է մեկ (հենց դպրոցականներին հետաքրքրող ցանկացած) մասնագիտություն:

Այնուհետև ներս են գալիս գուշակողները և ուղղում իրենց հարցերը, յուրաքանչյուր անգամ դիմելով կոնկրետ սովորողի: Վարողը համառոտ գրառում է 6-ական հարցեր և 6-ական պատասխաններ, որից հետո գուշակողների թիմը պետք է 30 վայրկյանում առաջարկի կռահած երեք տարբերակ: Եթե գոնե մեկ տարբերակը ճիշտ լինի, համարվում է, որ գուշակողների թիմը հաղթել է:

Քննարկման ընթացքում բացահայտվում է, թե որքանով էին հաջողված պատասխանները («արդյո՞ք դրանք թյուրիմացության մեջ չէին գցում գուշակողներին»), ընդ որում` նրանք, ովքեր պատասխանել են կոնկրետ հարցերին, հիմնավորում են իրենց պատասխանները: Խաղը վարողը ևս կարող է մասնակցել քննարկմանը, զգուշությամբ շտկելով դիտարկվող մասնագիտությունների մասին դպրոցականների պատկերացումները:

Սովորաբար դասի ընթացքում հաջովում է քննարկել 3-5 մասնագիտություններ, և քանի որ գուշակողների դերում հերթականությամբ հայտնվում են դասարանների շատ սովորողներ, ապա սովորաբար քչերն են ձանձրանում: Որպես կանոն, երեխաները գուշակում են դեպքերի կեսից ավելի մասնագիտությունները, այն դեպքում, երբ մեծահասակները (հոգեբաններն ու մանկավարժները վերապատրաստության կուրսերում խաղային մեթոդը ցուցադրելիս) դա կատարում են անհամեմատ վատ դպրոցականներից: Դեռահասների հետ աշխատանքը ենթադրում է նրանց ավելի հուզական, պատկերավոր ընկալման հաշվառում և մի շարք դեպքերում սովորողների համար հուզականորեն հասկանալի լեզվով անցկացված պարապմունքները կարող են ավելի արդյունավետ լինել, քան ճիշտ, խիստ հիմնավորված, բայց անհետաքրքիր դասախոսությունները (խրատները) (63): Հատկանշական է, որ տարբեր հետազոտություններում հոգեսեմանտիկական (հոգեհմաստային) մեթոդների օգտագործմամբ ցույց է տրվում մասնագիտական կարծրատիպերի (մասնագիտությունների պատկերացումների) փոփոկապակցվածությունը

և բնակչության տարբեր խմբերի վերաբերմունքը դրանց հանդեպ (3, 60):

Ի տարբերություն «Ձուգորդուններ» խաղի, **«Գուշակիր մասնագիտությունը»** խաղում ենթադրվում է մասնագիտությունների մասին օպտանտների պատկերացումների շտկում ավելի կանոնավոր մասնագիտագրաֆիկական ուրվագծի հիման վրա, ինչը որոշակիորեն նվազեցնում է խաղի հուզական-ակտիվացնող հնարավորությունները, բայց դպրոցականներին հաղորդակից է դարձնում աշխատանքի տարբեր տեսակների գիտական վերլուծությանը: Խաղը մշակված է 9-12 դասարաններում սովորողների համար և կարող է անցկացվել դասի ընթացքում:

Խաղից առաջ մասնակիցները ծանոթանում են մասնագիտությունների վերլուծության ընդլայնված ուրվագծի հետ: Աշխատանքի առարկայի, նպատակների, միջոցների և պայմանների վերլուծություն ենթադրող, հայտնի «մասնագիտությունների բանաձևի» (32, էջ 112-116) վրա հիմնված ընդլայնված ուրվագիծը թույլ է տալիս մասնագիտությունները լրացուցիչ վերլուծել ըստ աշխատանքի կազմակերպման, հաղորդակցության գերակայող տեսակի, շարժունության, պահանջվող նվազագույն կրթության և տվյալ մասնագիտության պահանջմունքների ու առանձնահատկությունների (63, էջ 26): Ընդլայնված ուրվագիծը հակիրճ, բայց ամբողջությամբ գրվում է գրատախտակին: 1-2 մասնագիտություններ քննարկելուց հետո ուրվագիծը դադարում է թվալ մեծածավալ և յուրացվում է հեշտությամբ:

Ինչպեսև նախորդ խաղում, երեք գուշակողներ դուրս են գալիս դասարանից, մնացած սովորողներն արագ մտապահում են որևէ մասնագիտություն, որից հետո ներս են հրավիրվում գուշակողները: Դասարանում յուրաքանչյուր սովորող թղթի վրա 4-5 թուպեի ընթացքում, ըստ ուրվագծի, վերլուծում է առաջադրված մասնագիտությունը, իսկ յուրաքանչյուր գուշակող, հետևելով դասարանին, նշում է մեկական մարդու, ում պետք է հրավիրի գրատախտակի մոտ: Դասարանից ընտրված երեք մարդիկ գրատախտակի ազատ մասում 3 թուպեի ընթացքում գրում են ըստ ուրվագծի վերլուծված մասնագիտությունների իրենց տարբերակները: Գուշակողներին տրվում է 1 թուպե մտածելու համար, որից հետո նրանցից յուրաքանչյուրն առաջարկում է լուծման մեկական տարբերակ: Եթե որևէ մի տարբերակը ճիշտ է լինում, ապա նրանք հաղթում են:

Մտապահված մասնագիտության վերլուծության գրատախտակին գրված տարբերակները քննարկելիս կարելի է սահմանել կանոն. եթե դասարանի ներկայացուցիչների սխալների ընդհանուր քանակը լինի 10-ից ավելի, ապա, եթե նույնիսկ գուշակողները չկարողանան ճիշտ կռահել մասնագիտությունը, նրանք չեն պարտվում, այլ ինքնըստինքյան պարտվում է դասարանը: Այս կանոնը բարձրացնում է գրատախտակի մոտ հրավիրվող սովորողների պատասխանատվությունը: Քննարկմանը մասնակցելով՝ հոգեբանը շտկում է դպրոցականների սխալ պատկերացումները (եթե այդ անհրաժեշտ է): Սովորաբար դասի ընթացքում հաջողվում է քննարկել երկու մասնագիտություններ:

Ժամանակի (ավելին, քան 45 րոպեն) առկայության դեպքում հնարավոր է զարգացնել խաղը: Սովորողներին կարելի է առաջարկել խաղալ զույգերով: Սկզբում բոլորը մտապահում են որևէ մասնագիտություն, այն գրառում են թղթի հակառակ երեսին (անցկատ՝ հարևան-զուգընկերոջ համար), իսկ դիմալից կողմում վերլուծում են դա՝ ըստ ընդլայնված բանաձևի: Այնուհետև, յուրաքանչյուր զույգում դպրոցականները փոխանակվում են թերթիկներով և, չնայելով պատասխանները, փորձում են «վերծանել» մտապահված մասնագիտությունները, որից հետո քննարկում են իրենց լուծումները: Այս բոլորը կարելի է անցկացնել 10-15 րոպեի ընթացքում (63):

3.2.2. Ոչ հեղինակավոր մասնագիտությունների խնդիրը «Կղզի» խաղում

«Կղզի» մասնագիտական կողմնորոշիչ խաղն ավելի շատ կողմնորոշված է հասարակության կյանքի բարոյական-արժեքային խընդիրներին: Նմանատիպ խաղային ընթացակարգեր, օրինակ՝ «Լճի մոտ» խաղը, հաջողությամբ օգտագործվում են պատասխանատու աշխատողների շրջանում՝ գործնական փոխներգործություն կազմակերպելու հմտություններ մշակելու համար (41, էջ 203-227):

Այս խաղը նպատակ չունի «կողմնորոշելու» դպրոցականներին բացարձակապես անհրապույր մասնագիտություններին: Բովանդակությամբ լինելով բարոյական-արժեքային, այն կոչված է սովորողների շրջանում ձևավորելու հարգալիցը՝ ոչ հեղինակավոր, բայց հասարակայնորեն անհրաժեշտ աշխատանքի հանդեպ: Խաղը կարող է

հարաբերակցվել «Կադրերի ժողովրդական տնտեսության պահանջ-մունքները» թեմայի հետ: Տվյալ խաղը կարելի է անցկացնել 7-12 դասարաններում սովորողների հետ: Ըստ ժամանակի՝ այն հաշվարկված է դասի համար:

Խաղի կանոններով (սյուժեով) ենթադրվում է, որ դասարանը «հրաշքով» հայտնվել է անմարդաբնակ կղզում, որտեղ նվազագույնը եկուսից-չորս ամսվա ընթացքում պետք է ցուցաբերի ոչ միայն գոյատևելու իր ընդունակությունը, այլև քաղաքակիրթ հանրություն մնալու կարողությունը: Խաղը վարողն արագորեն գրատախտակին նկարում է կզղու ոչ բարդ ուրվագիծը, միանգամից տեղեկացնելով, որ խմելու ջուր, կիսով չափ ուտելի բուսականություն և ցամաքին մոտ ձուկ կա, իսկ քարանձավներ ու նավակներ կզղում չկան:

Միանգամից կազմակերպվում է ընդհանուր ժողով, որի ընթացքում ժողովրդական (դեմոկրատական) ճանապարհով որոշվում է, թե ինչպիսի հիմնական գործողություններ (աշխատանքի տեսակներ) են անհրաժեշտ գոյատևելու և մարդկային կերպարը պահպանելու համար: Սովորաբար դրանք լինում են բնակավայրի կառուցումը, որսը, կերակուր պատրաստելը, աշխատանքի գործիքների պատրաստումն ու նորոգումը և այլն: Բոլոր առաջարկները գրառվում են գրատախտակին, որից հետո համառոտ քննարկվում և մերժվում են (դեն են նետվում) դրանցից ոչ այնքան կարևորները (կամ ոչ իրատեսականները): Ընդ որում, խաղը վարողը չպետք է պարտադրի իր առաջարկները, ձգտելով այն բանին, որ դասարանն ինքը որոշի գոյատևելու մարտավարությունը: Օրինակ՝ երբեմն առանձին սովորողներ, բացահայտ ցանկանալով հրահրել (կամ ստուգել) վարողին, կարող են հայտարարել, որ նրանք չեն կարող գոյատևել «առանց զուգարանի թղթի» կամ «առանց կանանց» (եթե դա միասեռ խումբ է, օրինակ՝ ուսումնասանագիտական դասարաններում (ՈՒՄԴ)): Հասկանալի է, որ այդպիսի դեպքերում բարոյախոսությունը կջնջի ամբողջ խաղը (վրան խաչ կքաշի): Ավելի լավ է, որ այդպիսի «կարևոր» առաջարկները խաղը վարողը հանգիստ գրառի գրատախտակին մյուսների հետ հավասար: Իսկ քննարկման ընթացքում, երբ պարզվի, որ «առանց թղթի» կամ «առանց կանանց» չարաճճի սովորողը ստիպված է մեռնել «տանջանքներից», այսինքն դուրս գալ խաղից, դասարանը սովորաբար ծաղրի է ենթարկում անհաջող կատակասերին և խաղը շարունակվում է լավ տրամադրությամբ:

Հիմնական գործերի ցանկը որոշելուց հետո, ելնելով խաղի մասնակիցների ընդհանուր քանակից (ներառյալ վարողը), որոշվում է, թե քանի մարդ է անհրաժեշտ յուրաքանչյուր աշխատանքի համար և դասարանի կողմից նշված թվերը (տվյալ միկրոհանրույթի պահանջունքներով) համապատասխանաբար գրվում են գրատախտակին: Այնուհետև, ըստ յուրաքանչյուր աշխատանքի՝ որոշվում է դրանցում մասնակցել ցանկացողների թիվը, որը պահանջունքներից անկախ նույնպես գրառվում է գրատախտակին: Որպես կանոն, միշտ առաջանում է անհամապատասխանություն պահանջվող և ցանկացող աշխատողների միջև, իսկ երբեմն նույնիսկ ձևավորվում է «պորտաբույծների, անբանների» խմբեր, ովքեր ոչ մի աշխատանքի չեն մասնակցում, ինչը որոշ չափով մողելավորում է իրական հասարակությունում առկա իրադրությունը: Ցանկալի է այդ ամենը որոշել 15-20 րոպեի ընթացքում:

Իրադրությունն այսպես պարզելուց հետո վարողը հայտարարում է, որ նա վարակվել է կախարդական հիվանդությամբ և կերպարանափոխվում է «չար հոգու», որը կխանգարի դասարանի հետագա գոյատևմանը բնական աղետների, համաճարակների, տարբեր չար «հրաշքների» օգնությամբ և այլն: Նա հայտարարում է նաև, որ անհրաժեշտ է շտապ ընտրել Խորհուրդ, որը կկազմակերպի միկրոհանրության հետագա կյանքը (կհամապատասխանեցնի պահանջվող և ցանկացող մասնակիցների թվերը, կկազմակերպի աշխատանքը յուրաքանչյուր խմբում և այլն):

Քանի դեռ ընտրված «Խորհուրդը» փորձում է կազմակերպել գոյության պահպանումը, վարողը որոշ ժամակ չի միջամտում: Եթե «Խորհուրդը» գործում է շատ հաջող, ապա խաղը սրելու համար կարելի է «քնեցնել» առավել ակտիվ անդամներին: Խաղի գագաթնակետը համարվում է սանիտարահիգիենիկ օբյեկտի (զուգարանի) շտապ կառուցման անհրաժեշտության մասին «հիշեցումը», առանց որի բոլորը կմահանան արևադարձային լայնություններում այդքան շատ վտանգավոր համաճարակից: Ընդ որում, բոլորն էլ հստակ հասկանում են, որ տվյալ օբյեկտն իսկապես անհրաժեշտ է, սակայն շատերը վախենում կամ զգուշանում են ծաղրուծանակի ենթարկվելուց և, այդ պատճառով, զուգարան կառուցելը, պարզվում է, այդքան էլ հեշտ չէ... Հատկանշական է, որ միասեռ խմբերում (ՈՒՄԴ-երում, որտեղ տղաներն ու աղջիկները հաճախ առանձին են պարա-

պում) այս խնդիրը լուծվում է ավելի հաջող, քան խառը դասարաններում, որտեղ դեռահասները միմյանցից շատ են ամաչում:

Իր ողջ պարզությամբ ու անսովորությամբ հանդերձ տվյալ իրավիճակն իր ներքին մեխանիզմով հարաբերակցվում է ոչ հեղինակային մասնագիտության ընտրության խնդրին: Այս խնդիրը կարևոր է քննարկել դեռահասների հետ թեկուզ հենց այն պատճառով, որ նույնիսկ մոդայիկ և հեղինակավոր մասնագիտություններում շատ հաճախ ստիպված են կատարել սև, անհրապույր ու վանող աշխատանք:

Խաղը կարճ քննարկելու ընթացքում որոշվում է, թե արդյոք հաջողվեց դասարանին գոյատևել և ինչու: Յուրաքանչյուր աշխատանքային խմբի համար պահանջվող դպրոցականների քանակի և այս կամ այն աշխատանքում մասնակցել ցանկացողների թվի գրատախտակին նշված ուրվագիծը բավականին ակներև է և, որպես կանոն, մեկնաբանությունների կարիք գրեթե չունի (64):

3.2.3. «Թափուր պաշտոն» փորձարկող-ծանոթացնող խաղի բնութագիրը

«Թափուր պաշտոն» խաղը նախատեսված է մասնագիտությունների առանձնահատկությունների, մարդուն ներկայացվող պահանջների հետ ծանոթության և տարբեր խաղային արտադրական իրադրություններում սովորողների ուժերի կողմնորոշիչ փորձարկման համար: Խաղն անցկացվում է դասի շրջանակներում՝ 9-12 դասարաններում սովորողների հետ:

Դասարանից ընտրվում են երկու զույգ «հռչակավոր կինոռեժիսորներ», որոնց, իրենց գլուխգործոց ֆիլմերը ստեղծելիս հանկարծ պետք են եկել մոր դերասաններ՝ արտադրական տեսարաններ (սցենաներ) խաղալու համար (ըստ նախապես որոշված մասնագիտությունների): Ռեժիսորների խմբերը դասարանից պետք է ընտրեն երկուական դերասաններ, որոնք իրենց արտաքին որակներով կհամապատասխանեն նախապես որոշված մասնագետների բնորոշ կերպարներին (որպեսզի հանդիսատեսը հավատա): Մեկական դերասան ընտրել խորհուրդ չի տրվում, քանզի վերջինս իրեն կարող է զգալ «ոչ հարմարավետ» (երկուսով արդեն այդքան վախեցնալու չէ...): Այս ընտրությունը հեշտացնելու համար ռեժիսորներին

տրվում են 15-17 մասնագիտական կարևոր որակների (ՄԿՈ) օրինակելի ցանկեր, որոնցով կողմնորոշվելով՝ ընտրողներն ի սկզբանե պետք է որոշեն մասնագետի կերպարին ներկայացվող հինգ ամենակարևոր պահանջները (ընտրության չափանիշները):

Փորձը ցույց է տալիս, որ այս ընտրությունն ավելի հետաքրքիր է անցնում, եթե պահանջվող որակները նշված են ոչ հստակ եզրույթներով՝ «երազկոտություն, առնական տեսք, խելացի աչքեր և այլն» կամ եթե դա հակացուցումների ցանկ է՝ «գիրություն, խռպոտ ձայն, աջ ոտքից կաղ և այլն»:

Ռեժիսորները 3-4 բոպեի ընթացքում այդ աշխատանքը կատարում են միջանցքում, իսկ դասարանի մնացած անդամները, որպեսզի լավ գնահատեն ռեժիսորների չափանիշները, իրենց համար նույնպես որոշում են հինգ որակներ (չափանիշներ)՝ դրա համար օգտագործելով գրատախտակին գրված նույնական ցանկը:

Այնուհետև ռեժիսորների խմբերը ներս են գալիս դասարան, գրատախտակին գրում իրենց չափանիշները և հերթականությամբ ընտրում դերասաններին: Կարելի է հակիրճ քննարկել չափանիշների և համապատասխան ընտրությունների հաջողված լինելը, բայց ավելի լավ է այդ կատարել խաղի վերջում:

Ձևավորված ստեղծագործական խմբերը (յուրաքանչյուրում՝ 2-ական դերասաններ և 2-ական ռեժիսորներ) պետք է պատրաստեն արտադրական տեսարաններ, որի համար նրանց պատահական կարգով առաջարկվում են տարբեր արտադրական իրադրությունների շատ կարճ նկարագրությամբ (սցենարով) քարտեր: Օրինակ, խմբերից մեկի դերասաններից պահանջվում է խաղալ տեսարան, որտեղ տնտեսագիտական բաժնի պետը տնտեսագետին ստիպում է հաշվետվությունը կազմել այլ մասնագետների կողմից թույլ տրված սխալներով: Իսկ մյուս խմբում դերասանները խաղարկում են մի իրավիճակ, երբ փորձառու տնտեսագետը, զգուշանալով ամբողջ բաժնի հաշվետվությունը ոչ ժամանակին հանձնելու համար հավելավճարի կորստից, համառորեն առաջարկում է օգնություն ոչ որակավորված մասնագետին հաշվետվության նրա մասը կատարելու գործում. իսկ գործընկերը, ըստ որում, ամաչելով հրաժարվում է («Ես ինքս...»): Հնարավորության դեպքում մասնակիցները պետք է առաջարկեն արժանի ելք դժվար իրադրությունից:

Արտադրական իրադրությունները խաղարկելուց հետո կազմակերպվում է քննարկում: Արդյունավետ է աշխատում մանկավարժա-

կան հնարը, երբ դերասանների խաղի առաջին գնահատականը առաջարկվում է ներկայացնել ռեժիսորներին (իրենց և մյուս թիմի համար): Կարծիքների ընդհանուր փոխանակման ընթացքում որոշվում է, թե որքանով լիարժեք դրսևորվեցին այն որակները, որոնցով ընտրել էին դերասաններին (կամ էլ որքանով չդրսևորվեցին հակացուցված որակները): Խաղը նաև թույլ է տալիս դպրոցականներին հասկանալ, որ հիմնական ՄԿՈ ձևավորվում են հենց աշխատանքում, և ոչ թե ուղղակի պատրաստի տեսքով «սպասում են իրենց ժամին» (66, էջ 23-25):

3.2.4. «Ուսուցիչ-սկսնակ» խաղ-բանավեճի նկարագիրը

Դպրոցականներին այս խաղը կարող է օգնել աշխատողների (և ոչ միայն աշխատողների) տարբեր տարիքային և կրթական խմբերի միջև իրական արտադրական հարաբերությունների որոշ առանձնահատկությունների գիտակցմանը: ՄՏՈՒ սովորողներին և նրանց մեծահասակ ուսուցիչներին խաղը կարող է օգնել փոխհասկացվածության հաստատման (հատկապես արտադրական պրակտիկայի սկզբնական փուլերում կամ աշխատանքի առաջին ամիսներին) և ոչ հազվադեպ առաջացող կոնֆլիկտային իրավիճակների կանխարգելման գործում: Խաղը հաշվարկված է 1,5-2 ժամի համար և ենթադրում է 5-7 դեռահասների ու 5-7 ուսուցիչների մասնակցություն:

Նախապատրաստական փուլում բոլորը թերթիկների վրա կարճ գրում են ուսուցչի և սկսնակի 5-ական իրենց կարծիքով ամենակարևոր որակներ, որոնք երիտասարդ և տարեց աշխատողներին թույլ կտան միասին արդյունավետ աշխատել:

Հենց խաղի ընթացքում ենթադրվում է, որ սովորողները կխաղան ուսուցչի, իսկ իրական ուսուցիչները՝ սովորողների (սկսնակների) դեր: Ընդ որում, եթե խաղին մասնակցում են շատ մարդիկ, ապա կարելի է կազմակերպել 3-4 թիմեր: Յուրաքանչյուր թիմում ընտրվում է ավագ, ով կազմակերպում է իրադրությունը խաղարկելու պատրաստությունը և օգնում խաղը վարողին:

Ինչպես «Թափուր պաշտոն» խաղում, ղեկավարներին պատահական կարգով բաժանվում են այս կամ այն արտադրական իրադրության համառոտ նկարագրությամբ և «ուսուցչին» (եթե դա իրական սովորողների թիմ է) կամ «սկսնակին» (եթե դա իրական ուսու-

ցիչների թիւն է) խաղալու համար պատրաստելու հրահանգներ: Օրինակ՝ դեռահասը, ցանկանալով բորբոքել կամ հրահրել իր ուսուցչին, աշխատանքի է եկել արտասովոր տեսքով (զգզգված սանրվածքով, կախ ընկած, ճոճվող ծոպերով, կիսավարտիքով (շորտերով), դաջվածքով և այլն), իսկ ուսուցիչը պետք է որևէ կերպ արձագանքի, քանզի հայտնի չէ, թե սկսնակը վաղը ինչ օյիմներ կսարքի, և աշխատողի գործընկերները նրան հանգիստ չեն տալիս («թե իբր, դաստիարակի...»):

Յուրաքանչյուր խաղարկվող իրադրությունում մասնակցում են նախապատրաստող խաղացողը մի թիմից (բերված օրինակում՝ դա «արտասովոր դեռահասն է») և որևէ մեկը հակառակ թիմից (բերված օրինակում դա ուսուցիչն է), ով ստիպված է գործել առանց պատրաստվելու, այսինքն՝ հանկարծաստեղծել այնպես, ինչպես իրական կյանքում: Յուրաքանչյուր խաղարկված իրադրությունը քննարկելիս սկսնակի կամ ուսուցչի վարքի ավելի հաջող տարբերակ առաջարկող ցանկացած մեկը դրա մասին պետք է ասի ոչ միայն բառերով, այլև ցուցադրի գործնականում, այսինքն՝ խաղարկի... Այսպիսի քննարկումների ընթացքում վարողը խաղի այլ մասնակիցների օգնությամբ կարող է գրատախտակին համառոտ գրառել այն մարդկային որակները, որոնք նպաստել են բարդ իրադրությունների հաջող լուծմանը:

Իրադրությունների խաղարկումից և համառոտ քննարկումից հետո՝ ընդհանուր քննարկման ժամանակ (բանավեճի տեսքով), կարելի է ևս մեկ անգամ հիմնավորել սկսնակի և ուսուցչի համատեղ աշխատանքի համար առավել կարևոր որակները:

Վերջապես, խաղի բոլոր մասնակիցներին, ինչպեսև նախապատրաստական փուլում, առաջարկվում է թղթի վրա գրել համատեղ աշխատանքի համար սկսնակին ու ուսուցչին անհրաժեշտ 5-ական ամենակարևոր որակներ: Խաղի ավարտին մասնակիցների փոփոխված (կամ չփոփոխված) պատկերացումներով վարողը կարող է դատողություններ կատարել անցկացված ընթացակարգի արդյունավետության մասին (66, էջ 38-39):

3.2.5. «Եկվորներ» և «Անբան-Վետերան» բարոյական-արժեքային խաղերի բնույթը

«Եկվորներ» խաղի նպատակն է օգնել դեռահասին գիտակցելու աշխատանքը որպես արժեք և իր դերը հասարակության ու առանձին մարդկանց կյանքում: Խաղն անցկացվում է դասի շրջանակներում: Այս խաղին կարող են մասնակցել 9-12 դասարանների դպրոցականները:

Ըստ ցանկության դասարանից ընտրվում են 2-3 մարդ, ովքեր պետք է լինեն հեռավոր մոլորակից եկած հյուրեր: Ենթադրվում է, որ տեխնիկական բարդությունների պատճառով Երկրի վրա նրանց հյուրընկալվելու ժամանակը սահմանափակված է 10-15 րոպեով: Շտապ հրավիրված «հարցազրույցում» անհրաժեշտ է այդ կարճ ժամանակահատվածում հնարավորինս լավ ծանոթանալ անհայտ քաղաքակրթությանը: Հյուրերին կտրվի կարճ խոսքի իրավունք, որտեղ նրանք կհայտնեն գլխավոր տեղեկություններ իրենց մոլորակի, մշակույթի, արտադրության, ինչպես նաև բնակչության հիմնական զբաղմունքների մասին: Դրանից հետո լրագրողները (դասարանի մնացած մասը) պետք է ջանաս նրանց ուղղել առավել կարևոր հարցերը:

Եկվորները 3-4 րոպեի ընթացքում պատրաստվում են միջանցքում (մտածում են, թե ինչ պետք է պատմեն իրենց քաղաքակրթության մասին), իսկ վարողը լրագրողներին բացատրում է, թե ինչպես պետք է իրենց պահեն հարցազրույցի ընթացքում: Յուրաքանչյուր լրագրող պետք է մտածի, թե տեղեկատվական որ մարմինն է նա ներկայացնում և նախքան հարց ուղղելն անպայման տեղեկացնի այդ մասին (այս պայմանը խաղի մասնակիցներին ընտելացնում է կարգապահությանը և այն դարձնում է ավելի «հիմնավոր», այսինքն՝ առավել նման իսկական հարցազրույցին, որտեղ լրագրողները միշտ ներկայանում են): Հարցերը պետք է լինեն կարճ և հասկանալի:

Այնուհետև հրավիրվում են այլմոլորակային հյուրերը և խաղը սկսվում է: Խաղի ընթացքում կարող է առաջանալ խաղային կոնֆլիկտի՝ միջանձնային վերաճելու վտանգ: Օրինակ, երբ լրագրողներին հանկարծ դուր չգա այլ քաղաքակրթության կենսակերպը: Եթե դա «սպառողական հասարակություն է» («կիբեռնետիկական դրախտ», «հաճույքների թագավորություն»), ապա հյուրերի հաս-

ցեին ոչ հազվադեպ հնչում են «այլասերվածներ», «ապուշներ», «խոզեր» և նման բնույթի խոցող բացականչություններ: Խաղի այսպիսի զարգացման դեպքում վարողը չպետք է ուրախանա դասարանի «գիտակցության» համար ու, առավել ևս, խրախուսի այդ, այլպես անխուսափելի կլինեն իսկական (ոչ խաղային) վիրավորանքները: Հոգեբանը կարող է ներողություն խնդրել եկվորներին ոչ բավարար դիվանագիտության ու առանձին «լրագրողների» անդաստիարակության համար և առաջարկել խաղի մասնակիցներին ավելի ծանր պահել իրենց:

15 րոպե հետո հյուրերն «անհետանում են» (նստում են իրենց տեղերը), իսկ վարողը առաջարկում է բուլոբին հանդիպման առաջին տպավորությունների մասին շտապ հաղորդագրություն գրել իրենց գործակալություններին: 5-7 ր.-ի ընթացքում յուրաքանչյուր լրագրող ու եկվոր պետք է առանձին թղթի վրա համառոտ գրի, թե ինչպիսին է, իր կարծիքով, նոր քաղաքակրթության զարգացման մակարդակը, և արժե արդյոք դրա ներկայացուցիչների հետ գործ ունենալ (եկվորները գրում են Երկրի մասին՝ դատելով լրագրողների հարցերից): Տվյալ առաջադրանքը կարող է հանդես գալ որպես լրագրողների որոշ ՄԿՈ (գլխավորն արագ ըմբռնելու և ընդհանրացումները հասկանալի և կարճ ու կտրուկ դարձնելու կարողության) խաղային ստուգում: Ուստի կարևոր է զգուշացնել երեխաներին, որ հաղորդագրությունները պետք է լինեն ոչ ավել, քան էջի մեկ երրորդ մասը: Ակտիվացած դպրոցականները ոչ հազվադեպ պատրաստ են այդ կարճ ժամանակահատվածում գրել 1-2 էջ, ինչը հետագայում կարող է բացասաբար անդրադառնալ խաղային քննարկման շարժընթացին:

Հաղորդագրություններով թերթիկներն արագ հավաքվում են և կարդացվում դասարանի առջև (լավ կլինի դա հանձնարարել երկու առավել պասիվ սովորողների): Խաղի մասնակիցների տարբեր կարծիքներին այսպիսի ծանոթությունը հանդիսանում է այն քննարկելու պատրաստություն:

Քննարկման ընթացքում կարևոր է որոշել, թե որն է հասարակության զարգացման ամենագլխավոր չափանիշը: Մասնակիցների բուլոբ առաջարկությունները վարողը գրում է գրատախտակին, որից հետո դրանք հերթականությամբ քննարկվում են: Հնարավոր է՝ ընդհանրացման ճանապարհով կհաջողվի ստանալ ամենակարևոր 1-2 չափանիշներ, սակայն այդչափ բարդ հարցում դա հազվադեպ է պա-

տահում (նույնիսկ մեծերի խաղի դեպքում): Վերջում վարողը կարող է մնացածների հետ հավասար առաջարկել իր չափանիշները:

Օրինակ՝ դա կարող է լինել հասարակության կողմից ոչ միայն նրա «լավ» մասի՝ ընտրախավի, այլև յուրաքանչյուր մարդու համար ներկայացվող ինքնիրականացման հնարավորությունը: Ընդ որում, յուրաքանչյուր մարդու ինքնիրականացման ուղին (եղանակը) բացառիկ է և այդ պատճառով՝ անգին, եթե իհարկե նա մտադիր չէ սահմանափակել այլ մարդկանց ինքնիրականացման հնարավորությունները: Այսպիսի ինքնիրականացման կատարյալ եղանակ է ազատ, ստեղծագործական, հանրօգուտ աշխատանքը, որը և կարող է չտեղավորվել գոյություն ունեցող մասնագիտությունների ընդունված (ձևական) շրջանակներում:

Եթե հասարակությունը սահմանափակում է իր անդամների որոշ մասի ինքնիրականացման հնարավորությունները, ապա նա կարծես սահմանափակում է սեփական զարգացման հեռանկարները: Բայց, քանի որ հասարակությունը բաղկացած է կոնկրետ մարդկանցից, ապա այդ մարդիկ իրենց պասիվությունը չպետք է արդարացնեն վատ պայմաններով, չհասկացվածությամբ և այլն, այլ պետք է գործեն, ձգտեն ինքնարտահայտման, միաժամանակ բարելավելով նաև հենց հասարակությունը, որի անդամներ են իրենք: Սակայն ավելի մանրամասն սա դիտարկվում է մասնագիտական կողմնորոշիչ այլ՝ «Անբան-Վետերան» խաղում:

Նմանատիպ խաղեր անցկացնելիս և այդքան ոչ միանշանակ հարցեր քննարկելիս, հոգեբանը պետք է կողմնորոշվի սեփական դիրքորոշման մեջ և ոչ մի դեպքում այն չպարտադրի սովորողներին: Իսկ ընդհանրապես, աշխարհայացքային խնդիրներից խուսփելը մասնագիտական կողմնորոշման մեջ աններելի սխալ կլիներ:

«Անբան-Վետերան» խաղը նախատեսված է դպրոցականներին իրենց մասնագիտական և կենսական հեռանկարների ավելի որակյալ կառուցմանը պատրաստելու, ինչպես նաև մասնագիտական ինքնորոշման բարոյական հարցերը գիտակցելու համար (66, էջ 26-28): Խաղը կարելի է անցկացնել 9-10 և, որ հատկապես հետաքրքիր է, ավելի բարձր դասարաններում սովորողների հետ: Հնարավոր է անցկացնել նաև ՄՏՈՒ սովորողների, ուսանողների և նույնիսկ երիտասարդ մասնագետների հետ:

Մինչև խաղի անվանումը հայտարարելը, ըստ ցանկության, դասարանից ընտրվում են երկու գլխավոր մասնակիցներ, ովքեր պետք

է խաղան «Վետերանի» և «Անբանի» դերերը (լավ է, որ նրանք լինեն դասարանի սրամիտ, հուսահատ դեռահասները): Ենթադրվում է, որ գործողությունները կատարվում են 2071 թվականին, ապագայի դպրոցում (ՄՏՈՒ-ում, բուհում), որտեղ սովորողների հետ հանդիպման են հրավիրել մեր օրերում դպրոցն ավարտած և ոչ սակավ կյանքի փորձ կուտակած 70 տարեկան երկու մարդու. աշխատող մարդ, ով դարձել է «Վետերան», և «Նշանավոր անբան», ով համոզված է, որ հենց ձրիակերության մեջ է երջանկության իմաստը: Սովորողները պետք է համադրեն երկու տարբեր ճակատագրերը և պատկերացում կազմեն դրանց մասին:

Գլխավոր խաղացողները 3-4 րոպեի ընթացքում միջանցքում մտածում են իրենց ճակատագրերը, որպեսզի հետո «երեխաներին» համառոտ պատմեն իրենց կյանքի հիմնական փուլերի, ուրախությունների և անհաջողությունների մասին ու պատասխանեն ամենատարբեր հարցերի: Մնացած դպրոցականներին վարողը պատրաստում է հանդիպմանը: Յուրաքանչյուր սովորողի առաջարկվում է մտածել գոնե մեկական հարց վետերանի ու անբանի համար: Գրատախտակին կարելի է գրել ԱՄԾ ուրվագծի հիմնական բաղադրիչները (տես՝ էջ 42-43), որոնք կարող են հիմք հանդիսանալ հիմնական հարցերի համար (օրինակ, «Ունեցե՞լ եք դուք արդյոք երազանք», «Ինչպե՞ս եք դուք պատրաստվել Ձեր նպատակների ձեռքբերմանը», «Վրոյո՞ք չի խանգարել Ձեզ անձնական կյանքը» և այլն):

Այնուհետև հրավիրվում են վետերանն ու անբանը (ցանկալի է նրանց նստեցնել դասարանի առջև՝ «պատվավոր տեղում»), ովքեր համառոտ պատմում են իրենց կենսական ու մասնագիտական ճակատագրի մասին, պատասխանում հարցերին և «ողջերթի խոսք» ուղղում երիտասարդներին: Եթե ստացվի այնպես, որ հյուրերից որևէ մեկին գրեթե հարցեր չտան, ապա վարողը, որպեսզի ուշադրությունը գրավի նրա կողմը, ինքը կարող է հետաքրքիր հարց ուղղել նրան (դրա համար ցանկալի է նախօրոք պատրաստել մի քանի սուր, ակտիվացնող բնույթի հարցեր): Եթե անբանը բացահայտ հետաքրքիր ու գրավիչ լինի վետերանից, ապա վարողը չպետք է «փրկի» խաղը, փորձելով բոլորին վստահեցնել, որ «իրականում» կեցցե՛ վետերանը: Քննարկման ընթացքում հարկավոր է պարզաբանել, թե ինչով էր թույլ տվյալ վետերանի կերպարը, իսկ անբանի դեպքում նկատել, որ եթե նա իր ընդունակություններով հանդերձ

լիներ աշխատասեր, ապա հաջողություններն ուղղակի ապշեցուցիչ կլինեին...

Խաղը քննարկելիս կարելի է հենվել գրատախտակին նշված ԱՄԾ ուրվագծի վրա և պարզաբանել, թե ինչպե՞ս են ծրագրել իրենց կյանքը վետերանն ու անբանը, արդյո՞ք իրականացրել են սույն ուրվագծի բոլոր բաղադրիչները և արդյո՞ք փորձել են կյանքի ընթացքում շտկել ու կատարելագործել իրենց ծրագրերը: Կարելի է նաև քննարկել, թե ում կերպարն էր ավելի իրատեսական, ով էր երևում ավելի երջանիկ, սակայն քննարկման առավել հետաքրքրական գիծը համարվում է այն բացահայտումը, թե սկզբունքայնորեն վետերանն ինչով էր տարբերվում անբանից: Այդ տարբերության չափանիշները որոշելով ավելի հեշտ է պատասխանել նաև մյուս հարցերին:

Միանգամից նշենք, որ այդ չափանիշը գտնելու թվացյալ հեշտությամբ ու «ակնհայտությամբ» հանդերձ, դրա դուրս բերումը շատ հեշտ չէ, ինչի մասին փաստում է տվյալ խաղի օգտագործումն արդեն փորձարկած հոգեբանների ու մանկավարժների փորձը:

Ինչպես և «Եկվորներ» խաղում, սովորողներին առաջարկվող բոլոր չափանիշները գրվում են գրատախտակին, կարճ քննարկվում և դուրս բերվում առավել նշանակալիները: Մեր տեսակետից, այդպիսի գլխավոր չափանիշ կարող է լինել նաև մարդու ինքնիրականացման, իր հնարավորությունների հետագա զարգացման ու առավելագույն դրսևորման ձգտումը, որոնք այս կամ այն տեսքով առկա են յուրաքանչյուրի մոտ: Օրինակ՝ եթե մարդ, կարծես տնտեսելով իր ուժերը, ընտրում է ավելի հեշտ, հասարակ (և պակաս հետաքրքիր) ուղի, ապա նա «անգործություն է անում» իր հնարավոր երջանկության նկատմամբ: Անգործության իմաստը հետևյալն է՝ կարող էի ինչ-որ բան անել, բայց չարեցի (այստեղ անգործությունն ավելի շուտ հարաբերակցվում է հիմնարկությանը, և ոչ թե ծուլությանը):

Իհարկե, այս ամենից չի հետևում, որ բոլորը պետք է իրականացնեն միայն բարդ նպատակներ, բայց բոլոր ավելի բարդացող (և հետաքրքիր) նպատակների հանդեպ ընդհանուր ձգտում պետք է լինի յուրաքանչյուր մարդու, նույնիսկ նրանց մոտ, ովքեր տարբեր հանգամանքների բերումով ստիպված են սահմանափակվել սակավ հետաքրքիր նպատակների իրականացմամբ: Այն դեպքում, երբ մարդ այդպես էլ չի կարողանում մոտենալ իր բարդ նպատակներին

ու գաղափարներին, նա գոնե չի ավստսում այն մասին, որ նույնիսկ չի փորձել հասնել իսկական երջանկության:

3.2.6. ԱՄԾ կառուցման գործընթացի մոդելավորումը «Մասնագիտական խորհրդատվություն» խաղում

«Մասնագիտական կողմնորոշում» խաղի բոլոր տարբերակների համար ընդհանուրը մասնագիտական ինքնորոշման տարբեր տեսակետների ճշգրտման հարցում հատուկ կազմակերպված փոխադարձ օգնությունն է դպրոցականներին՝ հոգեբան-խորհրդատուի հսկողության ներքո (62):

Խաղի պարզեցված տարբերակում 3-4 սովորողներից կազմված խմբին առաջադրվում է խաղարկել իրադրություն, որտեղ 1-2 «խորհրդատուներ» զրույց են վարում «սովորողների» և նրանց «ծնողների» հետ: Խաղն անցկացվում է առանձին սենյակում և տևում է մոտավորապես 1,5-2 ժամ, քանզի ենթադրվում է, որ «սովորողի» դերում պետք է հանդես գա յուրաքանչյուրը:

Քանի որ դեռահասները միանգամից չեն անդրադառնում «սովորողի» ճակատագրի քննարկման լուրջ, գործնական մակարդակին, ուստի խաղի ընթացքում մշտապես առկա է հոգեբանի շուտափույթ խաղին խառնվելու և ամեն ինչ ուղղելու գայթակղություն: Սակայն հարկավոր չէ անմիջապես այդ անել, այլ պետք է հնարավորություն տալ դպրոցականներին ինքնուրույն դուրս գալ կառուցողական մակարդակ և նշել ընկերոջ՝ քննարկվող մասնագիտական խնդիրների լուծման ուղիները: Հոգեբանի միջամտությունը թույլատրվում է այն դեպքերում, երբ՝

- խաղային կոնֆլիկտը վերաճում է միջանձնայինի,
- հենց խաղացողներն են խորհուրդ հարցնում, տեղեկություն ճշտում կամ օգնության դիմում,
- որևէ մեկը չափազանց շատ է ակտիվանում և չի թողնում արտահայտվել մյուսներին,
- խաղացողները «կենտրոնանում են» մասնավոր հարցերի շուրջ և ուղղակի սկսում հիմարություններ անել:

Ընդ որում, կարևոր է զուգակցել վերբալ (բառային) և ոչ վերբալ (խրախուսող կամ խիստ հայացք, զարմանք, ժեստ և այլն) օգնությունը:

Յուրաքանչյուր խաղարկում քննարկելիս հոգեբանը կարող է մատնանշել խաղացողների որոշ սխալ գործողություններ, ինչպես նաև ասել, թե ինչպես կարելի էր ճիշտ լուծել քննարկվող հարցերը:

Տվյալ խաղի բարդացված տարբերակում (62) մասնակցում են 4-6 մարդ՝ երկու «մասնագիտական խորհրդատուները», «սովորողը» և նրա «ծնողները» (ընտանիքը):

Նախքան մասնագիտախորհրդատվական զրույցը խաղարկելը 15 րոպեի ընթացքում կազմակերպվում է նախապատրաստական փուլ: Խորհրդատուները ստանում են զրույցի անցկացման կարգի մասին նշումներով ոչ մեծ հրահանգ և ուշադիր ծանոթանում դրան: Այդ ժամանակ ընտանիքը խաղարկում է վիճաբանություն երեխայի հետագա ճակատագրի առթիվ, այսինքն խոսում են մասնագիտական կողմնորոշիչ խնդիրների մասին:

Դրանից հետո «պատրաստված» մասնագիտական խորհրդատուներն ու ընտանիքը միասին մշակում են «սովորողի» դրությունը: Այսպես կազմակերպելիս, խաղն անցնում է ավելի կառուցողական, սակայն 1,5-2 ժամվա ընթացքում երկու իրավիճակից ավելի հազվադեպ է հաջողվում պարզաբանել:

«Մասնագիտական կողմնորոշում» խաղն ամբողջ դասարանի հետ անցկացնելիս, բոլոր մասնակիցները բաժանվում են զույգերի և հերթականությամբ «խորհրդատվություն են անցկացնում» մեկը մյուսի հետ՝ կիրառելով ԱՄԾ կառուցման ընդհանուր ուրվագիծը (տես՝ էջ 42-43), յուրաքանչյուր բաղադրիչը գնահատելով 5-միավորանոց սանդղակով և արդյունքները գրանցելով հատուկ խաղային արձանագրությունում (66, էջ 37): Այդ ուրվագիծը յուրացնելու համար դպրոցականները նախապես քննարկում են իրենց հասակակիցների կողմից գրված ԱՄԾ բաղադրիչներին համապատասխանող մի քանի անանուն շարադրություններ:

3.3. Մասնագիտական կողմնորոշիչ խաղերի ինքնուրույն կառուցման հիմքերը և կառուցվածքային տարրերը

Խաղային մեթոդի օգտագործման հաջողությունը դեռահասների հետ աշխատանքում հիմնված է հոգեբանի համապատաստից ստեղծագործելու պատրաստության ու բարձր շարժընթացի (դինամիկայի) վրա: Այս ամենը վաղ թե ուշ հանգեցնում է նրան, որ մաս-

նագիտական խորհրդատուն կամա-ականա սկսում է ձևափոխել (մոդիֆիկացնել) կոնկրետ խաղեր, դրանք հարստացնել սեփական փորձով և ուղղակի կառուցել սեփական խաղային մեթոդիկաներ: Այդ բնական գործընթացը որոշակի լավարարելու համար սովորողներին առաջադրվում են մասնագիտական կողմնորոշիչ խաղերն ինքնուրույն կատարելագործելու ստորև նշված պատկերացումներն ու խորհուրդները:

Անմիջապես նշենք, որ խաղեր ստեղծելու հստակ «ալգորիթմ» գոյություն չունի, քանի որ այս խնդրում ոչ պակաս դեր են խաղում ներըմբռնողությունը, երևակայությունը, իսկ երբեմն նաև ուղղակի լավ տրամադրությունը: Այդ պատճառով առաջարկվող խորհուրդները ավելի շուտ «հուշումների» դեր են կատարում, աշխատանքի գլխավոր, ստեղծագործական մասը թողնելով հենց հոգեբանին:

Խաղի մշակումը սկսվում է որոշակի նպատակ առաջադրելուց, այսինքն՝ թե մասնագիտական կողմնորոշիչ ինչպիսի բովանդակային խնդիրներ լուծելու համար է այն նախատեսված: Կախված խաղի անցկացման ենթադրյալ պայմաններից՝ որոշվում է խաղային իրադրությունը և դրան համապատասխան՝ մասնակիցների գլխավոր խաղային դերերը: Խաղային իրադրությունը հարստացնելու և խաղին որոշ հետաքրքրացնող յուրահատկություն («կենդանություն») հաղորդելու համար ներմուծվում են խաղային տարբեր պայմաններ: Խաղի ընթացակարգի հետագա մշակման համար օգտակար կարող են լինել օժանդակող արարողակարգերը, կանոնները և ակտիվացնող առաջադրանքները: Կառուցված խաղը օգտագործելիս, իհարկե, նրա բոլոր բաղկացուցիչ մասերը պետք է կապված լինեն մեկ տրամաբանությամբ, իսկ ինքը՝ խաղը պետք է ընկալվի որպես որոշակի ամբողջականություն:

Մասնագիտական կողմնորոշիչ խաղը կառուցելիս և լրացուցիչ մշակելիս կարող են օգտագործվել տարբեր խաղային մեթոդիկաներում հաճախ հանդիպող նույնատիպ տարրեր: Հատկանշական է, որ խաղը նման տարրերից (մոդուլներից) կառուցելու սկզբունքը շատ արդյունավետ է և հաջողությամբ օգտագործվում է համակարգչային խաղային ծրագրեր կազմելիս (20): Պայմանականորեն կարելի է տարանջատել մասնագիտական կողմնորոշիչ խաղերի հետևյալ կառուցվածքային տարրերը («աղյուսիկները»), որոնք թույլ են տալիս կոնկրետացնել բովանդակային և հոգետեխնիկական մոդելները:

Քովանդակային տարրերը (նմանակող մոդելը) կառուցվում են մասնագիտական կողմնորոշիչ տարրեր խնդիրների հետ հարաբերակցվող ԱԾ հիմնական բաղադրիչների հիման վրա (տե՛ս՝ էջ 42-43): Մասնագիտական ինքնորոշման ավելի մասնավոր տեսակետներ մոդելավորելիս կարող են օգտագործվել կոնկրետացված մասնագիտագրաֆիկական ուրվագծեր, անձի կառուցվածքներ և նրա զարգացման մոդելներ: Ոչ հազվադեպ մեկ խաղում գործադրվում են մի քանի բովանդակային տարրեր, այսինքն՝ մոդելավորվում է մի քանի խնդիր:

խաղին բնորոշ իրադրությունները և դրանց հետ կապված դերերը թույլ են տալիս կազմակերպել մասնակիցների խաղային փոխներգործությունը (*հոգետեխնիկական մոդել*): Չնայած այն բանին, որ «հենց դերը և դրա հետ կապված գործողությունների իրականացումն են կազմում խաղի միավորը» (85, էջ 25), մենք չենք սահմանափակվում միայն դերով: Սա բացատրվում է նրանով, որ խաղացողների ուժերով խաղում, և նշանակում է՝ նաև դերերը կառուցելու պայմաններում մասնակիցներն արդեն դուրս են գալիս ավանդաբար հասկացվող դերի շրջանակներից: Դ. Բ. էլկոնինը ևս Լ. Ս. Վիգոտսկուց հետո խոսում է «մանկական դերային խաղի» համար կիրառելի «դերի» նշանակության մասին: Ընդ որում, նշվում է «դերի զարգացումը խաղում», դրա ենթարկելը խաղային օրենքին և «օրենքի աստիճանական առանձնացումը որպես կատարվող դերի կենտրոնական հիմք» (85, էջ 194-225): Մեր դեպքում տեղի է ունենում շեշտադրման տեղափոխություն՝ խաղացողների փոխներգործության որոշակի իրադրություն ենթադրող դերից տարբեր դերերի իրականացում ենթադրող իրավիճակին:

Ստորև ներկայացված են խաղային իրադրություններ, որոնք դեպքերի մածամասնությունում արդեն իրենք իրենց ենթադրում են որոշակի փոխներգործություն դերերի միջև.

1. հարցազրույցի իրադրություն, երբ մեկ-երկու մարդ պատասխանում են ամբողջ դասարանի հարցերին,
2. ժողովի իրադրություն, երբ կազմակերպվում է որևէ հարցի քննարկում և լուծում: Այսպիսի ժողովը (քննարկումը) հարկավոր է տարբերակել խաղն անցկացնելուց հետո դրա քննարկումից, քանի որ խաղային ժողովում քննարկվում է մտացածին, պայմանական իրադրություն,

3. հանելուկախաղի իրադրություն, որը պահանջում է որևէ բանի հիշատակում կամ գուշակում,
4. մրցակցության իրավիճակ, երբ առանձին մասնակիցների կամ խմբերի անհրաժեշտ է ցուցաբերել լավ ժամանակ, որակ և քանակ,
5. խաղում տարբեր դերեր ընդունելու և հերթափոխելու իրադրություն,
6. «հայելու» իրադրություն, երբ մասնակիցները ստանձնում են իրենց խաղընկերների իրական (արտախաղային) դերեր,
7. ձևացնելու իրավիճակ, երբ խաղարկվում է որևէ դրվագ, որը մասնակիցներին թույլ է տալիս առավելագույնս հանկարծաստեղծում,
8. «կարուսելի» իրադրություն, երբ խաղացողը բախվում է իրար հաջորդող խաղային միկրոիրավիճակների («օդանավակայանում», «կադրերի բաժնում», «բժշկական ստուգում անցնելիս» և այլն),
9. «մասնագիտությունների աշխարհում շրջագայելու» իրադրություն, երբ խաղացողները ծանոթանում են անընդհատ փոփոխվող մասնագիտագրաֆիկական տեղեկատվության հետ,
10. մեկ մասնակցի կողմից երկու և ավելի հակասական դերեր ընդունելու հատուկ կազմակերպված իրավիճակ (խաղային ներքին կոնֆլիկտի հիման վրա դեռահասի բարոյական-արժեքային կողմնորոշման կառավարելի զարգացման համար),
11. խաղը կառուցելու իրավիճակ, երբ մասնակիցներն իրենք են մտածում որևէ սցենար կամ ամբողջ խաղ:

խաղային բնորոշ պայմանները կոչված են «կենդանացնելու» իրադրություններն ու համապատասխան դերերը, ինչը հատկապես կարևոր է դպրոցականների հետ մասնագիտական կողմնորոշիչ խաղի համար, չէ որ հենց սովորականի, իսկ հաճախ նաև արդեն ծանծրացրած նյութի ներկայացումը մասնակիցներին նոր, անսովոր տեսքով ակտիվացնում է նրանց և նպաստում առարկայի ստեղծագործական յուրացմանը.

1. գլխավոր հերոսների անսովոր կերպարը կամ դրա ներկայացումը (գրատախտակին...),
2. մեքենայություններ (մանիպուլյացիա) խաղի ժամանակի հետ (ճամփորդություն դեպի անցյալ և ապագա),

3. մեքենայություններ խաղային տարածության հետ (տեղափոխություն այլ մոլորակներ...),
4. սովորական առարկաների անսովոր նշանակումներ,
5. խաղացողների «կյանքի» ու «առողջության» համար խաղային պատասխանատվության պայմանները,
6. խաղային «հարձակման» և «պաշտպանության» պայմանները (իրենց ընտրության, երջանկությունը հասկանալու փաստարկումը և այլն):

Օժանդակող ընթացակարգերը ներառվում են խաղերում նախապես, օգտագործվում են խաղի ընթացքում մասնակիցներին ակտիվացնելու անհրաժեշտության կամ խաղի քննարկման դեպքում.

1. գրավոր կարճ հանձնարարություններ,
2. առանձին առաջադրանքներ առավել պասիվ մասնակիցներին (որևէ բան գրառել գրատախտակին և այլն),
3. կանոնակարգող և ակտիվացնող կանոնների համալիրներ (ծեռքի բարձրացում, խաղային ներկայացում նախքան արտահայտվելը, «կանգնած» բարձր ծիծաղելու թույլտվություն, արտահայտվելու ժամանակի սահմանափակում և այլն),
4. շարժողական առաջադրանքներ (տեղաշարժումներ դասարանում, մեքենայություններ փոխարինող առարկաների հետ, խաղային հպումներ, դուրս գալ միջանցք դերի խաղարկմանը պատրաստվելու համար և այլն),
5. գրատախտակի ակտիվ օգտագործում (խաղի քննարկման ընթացքն արտացոլելու, գլխավոր հերոսների արտաքինի, անիրական տարածությունների և այլնի հետ կապված անսովոր խաղային պահերը պատկերելու համար),
6. խաղի անսովոր արտաքին ձևավորման (զգեստների և այլ բեմիդերի) ու ակտիվացնող երաժշտական դադարների օգտագործում,
7. խաղի մասնակիցների խրախուսում և միջանկյալ կամ անփոփիչ մրցանակներ:

Հասկանալի է, որ դժվար է թվարկել բոլոր հնարավոր կառուցվածքային տարրերը և առանձնացնել դրանցից առավել էականները, «աշխատողները»: Հավանաբար դա պետք է իրականացվի հատուկ հետազոտություններում:

Դիտարկենք «Կղզի» խաղի օրինակով (տե՛ս, էջ 50-53), թե ինչպես կարելի է օգտագործել ներկայացված կառուցվածքային տար-

րերը: Խաղը նախատեսված է սովորողների կողմից հասարակության կյանքում աշխատանքի դերը գիտակցելու մակարդակի բարձրացման համար, ինչպես նաև ոչ հեղինակավոր, բայց հասարակայնորեն անհրաժեշտ աշխատանքային գործունեության տեսակների («սևագործ աշխատանքի») հանդեպ նրանց վերաբերմունքը (հարգանքը) բացահայտելու և շտկելու համար: Ժամանակի առկայության դեպքում հնարավոր է նաև աշխատանքի հասարակ ձևերի (սննդի պատրաստում, արհեստավորություն անել, ծուկ բռնել և այլն) մասին գիտելիքների ստուգում: Հիմնականում խաղն անցնում է ժողովի իրադրությունում (գոյատևելու մարտավարության քննարկում), բայց դրա գործընթացում ի հայտ են գալիս և՛ տարբեր դերեր ընդունելու ու հերթափոխելու իրադրություն (վարողի փոխակերպում «չար հոգու», Խորհրդի ընտրություն, խաղացողների հնարավոր անցում տարբեր աշխատանքային խմբեր), և՛ հակասական դերի իրադրություն (Խորհրդի անդամ, ով փաստացի ստիպված է կատարել վարողի դեր): Խաղային պայմանները ենթադրում են դասարանի «տեղափոխում» հեռավոր կղզի, իսկ դասի ժամանակը «ընդգրկում է» մի քանի ամիս: Յուրահատուկ դեր է կատարում յուրաքանչյուր մասնակցի «կյանքի» ու «առողջության» համար խաղային պատասխանատվության պայմանը: Օժանդակող ընթացակարգերի թվում, ամենից առաջ, հարկավոր է առանձնացնել գրատախտակի ակտիվ օգտագործումը, որտեղ մշտապես արտացոլվում է խաղի ողջ ընթացքը:

3.4. «Վարող» ուսումնամասնագիտական կողմնորոշիչ խաղի բնութագիրը

Ենթադրվում է, որ «Վարող» խաղից առաջ սովորողների մեծամասնությունն արդեն ծանոթ է մասնագիտական կողմնորոշիչ խաղերի յուրահատկության հետ, մասնակցել են որոշ խաղային մեթոդիկաների ցուցադրական խաղարկմանը, ինչպես նաև կարողացել են ստեղծել սեփական խաղերը (կամ գոնե առաջարկել իրենց խաղերի որոշ գաղափարներ) և կարճ նկարագրել են առանձին թերթիկների վրա:

«Վարող» խաղը նախատեսված է մասնագիտական կողմնորոշիչ խաղերն ինքնուրույն օգտագործելու և կատարելագործելու

սկզբնական հմտությունների մշակման համար, ինչպես նաև ուղղված է աշխատանքի նոր մեթոդի հանդեպ շատերի ունեցած նախասկզբնական անվստահության հաղթահարմանը: Խաղի մասնակիցների նպատակահարմար քանակը 15-20 մարդ է, իսկ տևողությունը՝ 1,5-2 ժամ:

Բոլոր խաղացողները բաժանվում են 5-7 մարդուց կազմված խմբերի: Յուրաքանչյուր խումբ պետք է որոշի իր անդամների կողմից հնարած խաղերից լավագույնը և պատրաստի վարող, ով այդ խաղը կարող է անցկացնել մնացած խմբերի մասնակիցների հետ: Դրա համար յուրաքանչյուր խումբ նստում է սեղանի շուրջ և խաղերի սցենարներով գրառված բոլոր թերթիկները ընդգրկում «շրջանառության մեջ»: Ծանոթանալով հերթական խաղի հետ, յուրաքանչյուր մասնակից 5-միավորանոց պայմանական սանդղակով թղթի հակառակ կողմում գնահատում է դրա հնարավոր հետաքրքրությունը և օգտակարությունը (յուրաքանչյուր մասնակից գնահատում է նաև իր հորինած խաղը): Դրանից հետո թերթիկը փոխանցվում է խաղընկերոջը, իսկ մասնակիցը ծանոթանում է հաջորդ խաղին և նույնպես գնահատում:

Յուրաքանչյուր խմբում, բոլոր խաղերի ընդհանուր քննարկման ընթացքում այդպիսի գնահատականները կարող են հեշտացնել լավագույն խաղի և այն վարողի ընտրությունը:

10-15 րոպեն մեկ կազմակերպվում է ընտրված խաղերի հերթովի խաղարկումը: Ընդ որում, առանձին խմբերի անդամները չպետք է «օգնեն» իրենց վարողներին: Այդ ժամանակ ցանկալի չեն որևէ մեկնաբանություններ և քննարկումներ, որոնք կարող են իջեցնել այն վարողների վստահությունը, ովքեր դեռ չեն ցուցադրել իրենց խաղերը:

Բոլոր խաղերը ներկայացնելուց հետո կազմակերպվում է ընդհանուր քննարկում: Քննարկելիս կարևոր է ոչ այնքան բացահայտել խաղերի ու վարողի վարքի թերությունները (որոնք սկզբից միշտ էլ շատ են լինում), որքան աշխատել տեսնել ամեն օգտակարն ու արժեքավորը, ինչը հաջողվել է ներկայացնել մասնակիցներին:

Փորձը ցույց է տալիս, որ սովորաբար մասնակիցների մոտ 60-70 %-ը ընդունակ են հորինել իրենց խաղերը կամ առաջարկել արդեն գոյություն ունեցող խաղերի նոր վերափոխություններ: Որոշ մասնակիցների խոսքերով, խաղային կառուցվածքային տարրերն իրենց չեն մղել նոր խաղային գաղափարների, չնայած խաղերը

«գրեթե ներըմբռնողաբար» իրենք են կառուցել: Ընդ որում, շատերը նշում են, որ կառուցվածքային տարրերը «կարող են շատ պետք գալ խաղերը վերամշակելիս»:

3.5. Խաղային մեթոդն օգտագործող մասնագիտական խորհրդատուին ներկայացվող հիմնական պահանջները

Մասնագիտական կողմնորոշիչ խաղը վարողին ներկայացվող հիմնական պահանջներն են.

1. Մասնագիտական կողմնորոշման խնդիրների ամբողջությունում ազատ կողմնորոշումը նվազագույնը պետք է լինի հետևյալ գրքերի մակարդակին՝ *Կլիմով Ե. Ա. Ինչպես ընտրել մասնագիտություն (32), Կոլոմինսկի Յ. Լ. Մարդ. հոգեբանություն (38), Կոն Ի. Ս. Քեզ փնտրելով (39)*:
2. Մասնագիտական նրբազգացությունը խաղի մասնակիցների հանդեպ, առանց անհրաժեշտության չմիջամտելու ընդունակությունը, դեռահասների ստեղծագործական ինքնադրսևորմանը չմիջամտելը, քո գիտելիքները չցուցաբերելը:
3. Վարողի վստահությունը խաղի հաջողությանը, որը խաղին մասնակցող դպրոցականներին հաճախ օգնում է «հավատալ խաղին», ինչը զգալիորեն բարձրացնում է կոնկրետ մեթոդիկայի օգտագործման արդյունավետությունը:
4. Խաղը վարողի փորձարարական համարձակությունը, արդեն յուրացված խաղերի հանկարծաստեղծման ու անընդհատ կատարելագործման պատրաստականությունը:
5. Խաղային կարգապահությունը պահպանելու կարողությունը, նրբազգացության և պահանջկոտության համատեղումը: Վարողը պետք է խուսափի կարգը խանգարողների հետ «պարզաբանումներից» հենց խաղի ժամանակ: Կարգապահություն պահպանելու լավագույն միջոցը՝ խաղի բարձր շարժընթացն է, վարողի արագ և սրամիտ արձագանքը խաղում տեղի ունեցող փոփոխություններին:
6. Արդարացիությունը ակտիվ ու ստեղծագործող օպտանտների նկատմամբ, ովքեր, «խաղով տարվելով», կարող են ոչ միշտ իրենց պահել կարգապահության մասին սովորական պատկերացումների շրջանակներում:

7. Ոչ վերբալ միջոցներին (հայացքին, ժեստերին, դիրքին, դիմախաղին, ձայնի առողջանությանը) տիրապետելը, դրանց հմուտ գուգակցումը վերբալ, խոսքային միջոցների և խաղի ընդհանուր տրամաբանության հետ:

8. Խաղը վարելու անհատական (անկրկնելի) ոճ մշակելու ուղղվածությունը, հիմնված գործնական հոգեբանի՝ իր վրա մշտապես աշխատելու և այլ վարողների լավագույն փորձի ընդհանրացման վրա:

Խաղային-տեխնիկական փորձ ձեռք բերելու լավագույն միջոցներից մեկն ավելի համարձակ ու շատ խաղալն է:

Ներկայացված մեթոդիկաները գործնականում կիրառելիս հոգեբանն անընդհատ կբախվի այն բանին, որ դպրոցականները մասնագիտական կողմնորոշիչ խնդիրներ լուծելու ընթացքում, խաղերում և մեթոդիկաներում թույլ կտան մի շարք սխալ արտահայտություններ: Ամենից հեշտ կլիներ անմիջապես հուշել նրանց, կամ էլ, առհասարակ նախապես ամեն ինչ բացատրել (ինչպես պետք է ճիշտ վարվել), զգուշացնելով «ստեղծագործականության չարչարանքների» և զոյություն ունեցող «նորմերից» շեղումների մասին: Սակայն դեռևս Ի. Վ. Գյոթեն է իմաստուն կերպով նկատել. «... իր սեփական ճանապարհին մոլորված թափառող պատանին ինձ համար ավելի սիրելի է այն մարդկանցից, ովքեր վստահաբար գնում են ուրիշի ճանապարհով» (17):

Ուրիշի ճանապարհով չգնալ նշանակում է, որ մեթոդիկաները կիրառելիս թույլատրվում է դրանց ստեղծագործական վերաիմաստավորումն ու հանկարծաստեղծումը: Սակայն այդքան ազնիվ ստեղծագործական մղումներում չի կարելի հասնել ծայրահեղությունների և նախքան մեթոդիկայում սեփական փոփոխություններ կատարելը առաջարկում ենք կրկին անգամ ուշադիր ծանոթանալ սույն ձեռնարկում ներկայացված նյութին:

Հարկավոր է հիշել նաև, որ ակտիվացնող մեթոդիկաներով չափազանց տարվածությունը, այսինքն՝ մշտապես ստեղծագործական լարվածության (խիզախություն և անհաջողություններ ենթադրող) մեջ գտնվելը կարող է ժամանակից շուտ հյուծել որոշ գործնական հոգեբանների: Ակտիվացնող մեթոդների օգտագործումը նպատակահարմար, արդյունավետ ու խելամիտ է միայն դրանք մասնագիտախորհրդատվական աշխատանքի այլ ձևերի ու մեթոդների հետ գուգակցելիս:

4. ԽՆԴՐԱՅԱՐՈՒՅՑ ԱՈՎՋԱԴՐԱՆՔՆԵՐԻ (ԻՐԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ) ՀԱՄԱՏԵՂ ՔՆԱՐԿՈՒՄԸ՝ ՈՐՊԵՍ ՕՊՏԱՆՏԻ ՀԵՏ ՀՈԳԵԲԱՆԻ ՓՈԽՆԵՐԳՐՈՇՈՒԹՅԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՄԱՆ ՄԻՋՈՑ

Խնդիրների օգտագործումն ակտիվացնող մասնագիտական կողմնորոշման մեջ հիմնավորվում է այն պատկերացումներով, որոնք թույլ են տալիս դեռահասին օգնելու տարբեր մեթոդներն ու միջոցները հարաբերակցել մասնագիտական ինքնորոշման հետ: Եթե որևիցե գործողությունների կամ արարքների անմիջական կատարման ընթացքում օպտանտը նույնիսկ ոչ միշտ է կարող գիտակցել այն, ինչ կատարում է (ամեն ինչ կատարվում է «ինքնըստինքյան»), ապա այդ գործողությունները կամ ինքնորոշման ողջ գործընթացը մոդելավորող մասնագիտական կողմնորոշիչ խաղում դպրոցականը ստանում է իրավիճակին կողքից նայելու հնարավորություն: Խաղացող օպտանտը դառնում է խնդրահարույց առաջադրանք-իրադրության գործող անձ, որտեղ պահանջվում է որոշել մասնագիտական կողմնորոշիչ խնդիրների լուծման լավագույն ուղիները: Սակայն գործողությունների վերացարկվածության և ընդհանրացման աստիճանը խաղում դեռ բավականին բարձր չէ, ինչը բացատրվում է խաղի երկնախազձայնությամբ (իրական ու պայմանական գործողությունների համաժամանակյա կատարմամբ): Խաղում առկա իրական գործողությունները որոշակիորեն սահմանափակում են «մտավոր գիտափորձի» ազատությունը: Իսկ եթե առաջադրանքը խիստ համակարգված (ալգորիթմավորված) վարժություն չէ, ապա դեռահասին այն թույլ է տալիս ավելի լավ դրսևորել իր երևակայությունը և արագորեն խաղարկել իրադրություններ, որոնք դժվար է մոդելավորել սովորական խաղում:

Մասնագիտական կողմնորոշիչ խնդիրների օգտագործման բարդությունն օպտանտների հետ աշխատելիս բացատրվում է նրանով, որ այդպիսի «մտավոր փորձարարության» համար անհրաժեշտ են սովորողների ցանկությունը և նրանց վերացարկման ընդհանուր պատրաստությունը, ինչն այդքան էլ հաճախ չի հանդիպում: Այդ պատճառով, հուզական-դրդապատճառային մեծ հնարավորություններ ունեցող խաղերը հաճախ ավելի արդյունավետ են լինում, քան ակտիվացնող ընթացակարգերը, որոնք ենթադրում են դեռահասների ինքնուրույնության ու մտածողության ավելի բարձր մշակույթ:

Բացի դրանից՝ մասնագիտական կողմնորոշման բնագավառում խնդրահարույց իրավիճակների քննարկման մեթոդը, տրամաբանական տարբեր ուրվագծերի օգտագործմամբ խնդիրների լուծումը, օրինակ՝ ՌԴ-ում հազվադեպ են օգտագործվում, չնայած որ արտասահմանյան այլ երկրներում այս մեթոդները լայն տարածում ունեն (11, էջ 44-47):

Տվյալ մեթոդի (հասարակ ու հետաքրքիր մեթոդիկաների մշակումը) զարգացումը հեռանկարում իր ուղղությունը որոշելիս կարող է խնդիրների քննարկումը վերածել աներևակայելի ստեղծագործական թռիչք ու վերացարկման բարձր աստիճան ունեցող խաղերի տարատեսակի: Երեխաների շրջանում ընդհանրական մտածողության նպատակահարմար ձևավորման ուղիներ որոնելը հոգեբանության կարևորագույն ուղղություններից մեկն է (25):

4.1. Մասնագիտական խորհրդատվության կազմակերպման ընդհանուր ուրվագիծը՝ որպես փոխներգործություն

Մասնագիտական խորհրդատուի և օպտանտի փոխներգործության կազմակերպման սկզբունքային ուրվագծի քննարկումը (65) կարևոր է լուծում պահանջող (պրոբլեմային) խնդիրների օգտագործման տրամաբանությունը լավ հասկանալու համար:

Նախապատրաստական փուլում տեղի է ունենում օպտանտի մասին (բժիշկներից, դասատուներից, ծնողներից, հասակակիցներից, ինչպես նաև այլ խորհրդատուներից ստացված) նախնական տվյալների իմաստավորում: Սրա հիման վրա հոգեբանը կարող է առաջ քաշել նախնական մասնագիտական կողմնորոշիչ վարկած (կոնկրետ օպտանտի խնդրի և դրա լուծման ուղիների մասին ընդհանուր պատկերացում), որը կստուգվի հենց խորհրդատվության ժամանակ: Բնականաբար, նախապատրաստական փուլի իրականացումը հնարավոր է ոչ միշտ, այլ միայն մասնագիտական կողմնորոշիչ գործող համակարգի պայմաններում, որը ենթադրում է դպրոցի, հոգեբանական ծառայությունների, աշխատանքի տեղավորման գործակալությունների և այլ հատուկ ինստիտուտների հետ կապի առկայություն:

Մասնագիտական խորհրդատվության հենց ամենասկզբից կարևորվում է օպտանտի հետ *հուզականորեն վստահելի շփումը*,

որը, կախված ամբողջ զրույցի ընթացքում կոնկրետ խնդիրների լուծումից, պետք է զարգանա և փոփոխվի:

խորհրդատվության *առաջին փուլը* ենթադրում է իրավիճակի ընդհանուր գնահատում հետևյալ դիրքերից (34).

1. ինչպես է օպտանտը տեսնում իր մասնագիտական կողմնորոշման խնդիրը, ինչպես է վերաբերվում հոգեբանին ու խորհրդատվությանը, ինչպիսին է դեռահասի ընդհանուր վիճակը տվյալ պահին,
2. որքանով են խորհրդատվության պայմանները (կազմակերպական-տարածքային, ժամանակային, տեղեկատվական և մեթոդական հագեցվածությունը) թույլ տալիս լուծել այս կամ այն խնդիրները,
3. որքանով է մասնագիտական խորհրդատուն պատրաստ օգնելու օպտանտին:

Առաջին փուլում ցանկալի է ավելի շատ լսել (հասկանալ) օպտանտին՝ օգտագործելով միայն ոչ բարդ մեթոդիկաներ ու առաջադրանքներ: Հատկապես կարևոր են բարյացակամությունն ու հուզական մասնակցությունը դեռահասի խնդիրներին:

Երկրորդ փուլում հոգեբանը, հնարավորության դեպքում փորձելով խորհրդատվության համար օպտանտի խնդիրն համապատասխանեցնել իր պատրաստությունն ու պայմանները, որոշում է հետագա աշխատանքի ուղիները: Նաև ճշգրտվում է նախնական մասնագիտական խորհրդատվական վարկածը կամ առաջարկվում է նորը:

Երրորդ փուլը հատկապես կարևոր է այն պատճառով, որ այստեղ սկսվում է կառուցողական համագործակցությունը դեռահասի հետ: Եթե առաջին փուլում հոգեբանը փորձում էր մասնագիտական կողմնորոշման խնդիրը տեսնել դեռահասի աչքերով, երկրորդ փուլում՝ մասնագետի աչքերով (մասնագիտական կողմնորոշման վարկածի առաջադրում), ապա երրորդ փուլում կարևոր է ընդհանուր լեզու գտնել ու հանգել օպտանտի խնդրի համատեղ որոշմանը և միասին նախագծել հետագա աշխատանքը: Այստեղ հատկապես կարող են օգնել պարզ ու հասկանալի ուրվագծերի օգնությամբ վերլուծվող մասնագիտական կողմնորոշման խնդիրները: Ընդ որում, այդչափ կարևոր ու պատասխանատու փուլը կարող է զբաղեցնել ոչ քիչ ժամանակ:

Պայմանականորեն կարելի է առանձնացնել մասնագիտական խորհրդատվության հետևյալ նպատակները.

1. տեղեկատվական,
2. ախտորոշիչ-շտկողական,
3. ձևավորող (որը բարձրացնում է սեփական խնդիրներն ինքնուրույն լուծելու դեռահասի կարողությունը),
4. հուզական-խթանող (օպտանտի՝ իր ուժերի հանդեպ վստահության և մասնագիտական ապագայի նկատմամբ լավատեսության բարձրացում):

Այս նպատակները ոչ հազվադեպ փոխկապակցված են: Հնարավոր են նաև դրանց ավելի կոնկրետացված տարբերակներ: Հոգեբանը հատուկ զգուշավորություն պետք է դրսևորի դպրոցականին իր անվստահությունը գիտակցել օգնելիս, քանի որ ոչ միշտ է երիտասարդին հեշտ լինում արտահայտել հուզական աջակցության պահանջմունքը:

Չորրորդ փուլում տեղի է ունենում առաջադրված նպատակների համատեղ նվաճում: Տեղեկատվական խնդիրները լուծելու համար դեռահասին ծանոթացնում են մասնագիտությունների առանձնահատկությունների, համապատասխան ուսումնական հաստատությունների, մասնագիտությանը պատրաստվելու ուղիների, ինչպես նաև տեղեկատվության ստացման աղբյուրների ու հնարների (ինչպես ավելի լավ հարցեր ուղղել հեռախոսով և այլն) հետ: Այստեղ արդյունավետ կարող են լինել որոնողական-տեղեկատվական քարտային մեթոդիկաները:

Ախտորոշիչ-շտկողական նպատակն ավանդաբար նվաճվում է տարբեր մեթոդիկաների (թեստերի) օգտագործման ճանապարհով: Սակայն, ինչպես համարում են շատ մասնագետներ, հարկավոր չէ գերազնահատել հոգեախտորոշման և դրա հիման վրա կառուցված մասնագիտական խորհրդատվական հանձնարարականների դերը: Այսպիսի մեթոդիկաների օգտագործման արժեքավորությունը ոչ հազվադեպ կայանում է նրանում, որ մեծանում է օպտանտի հետաքրքրությունը իր ԱՄԾ հանդեպ, և նա կարող է ավելի գիտակցված կառուցել կոնկրետ մասնագիտական աշխատանքի պատրաստության ու ինքնագարգացման անհատական ծրագիրը, այսինքն՝ հոգեբանի հետ համատեղ ջանքերով շտկել իր զարգացումը: Այս հարցը մնում է վիճելի, և մենք չենք կարող համառորեն պնդել թեստերի նմանատիպ գնահատման վրա: Առավել ևս անհրաժեշտ է հաշվի

առնել կոնկրետ խորհրդատուների ընդհանուր մասնագիտական պատրաստությունը, նրանց աշխատանքի անհատական ոճն ու մեթոդական նախապատվությունները, որոնք նույնպես ազդում են այս կամ այն ընթացակարգերի օգտագործման արդյունավետության վրա: Հարկավոր չէ մոռանալ, որ փորձառու մասնագետները դեռահասի վերաբերյալ ոչ պակաս արժեքավոր ախտորոշիչ տեղեկատվություն կարող են ստանալ հմտորեն կազմակերպված դիտման կամ գրույցի միջոցով: Օպտանտները լավ են բացահայտվում նաև մասնագիտական կողմնորոշիչ (հատկապես մասնագիտական-խորհրդատվական քարտային) խաղերում:

Ձևավորող նպատակի նվաճման համար արդյունավետ է մասնագիտակողմնորոշիչ խնդիրների և մասնագիտական-կողմնորոշիչ խաղերի վերլուծության մեթոդի օգտագործումը: Այս աշխատանքն առավել որակյալ է անցնում անհատական և խմբակային քարտային ընթացակարգերում: Սակայն ձևավորող նպատակին հասնելը հնարավոր է միայն այլ նպատակների համաժամանակյա լուծմամբ և, բացի դրանից, ոչ քիչ ժամանակ է զբաղեցնում, ինչը պահանջում է համակարգված աշխատանք կոնկրետ օպտանտի հետ:

Օպտանտին ուղղված հուզական աջակցությունը հիմնվում է հոգեբանի հաղորդակցման ոչ վերբալ միջոցներին տիրապետելու, նրա չլիցքաթափվելու ընդունակության և իր հոգնածությունը թաքցնելու կարողության, իսկ գլխավորը՝ յուրաքանչյուր դեռահասի հանդեպ դրական վերաբերմունքի ամրապնդման վրա: Այս որակներն ապագա խորհրդատուն պետք է զարգացնի ինքնուրույն կողմնորոշվելով հետևյալ գրական աղբյուրներով (5, 54, 74, 80):

Հինգերորդ փուլում համատեղ որոշվում է, թե որքանով է նվաճվել տվյալ հանդիպման նպատակը, նշվում է հետագա աշխատանքի ուղին (բազմակի խորհրդատվության դեպքում), ձևավորվում են «տնային հանձնարարություններ» կամ հանձնարարականներ ապագա մասնագիտությանը օպտանտի ինքնուրույն պատրաստության համար: Ցանկալի է, որ սկզբում դեռահասն արտահայտի իր կարծիքը խորհրդատվության արդյունքների մասին: Երբեմն այդ հարցում կարող են օգնել ԱՄԾ վերլուծության որոշ ուրվագծեր, որոնք մասնագիտական կողմնորոշիչ խնդիրների լուծման ընթացքում դպրոցականը յուրացնում է նախապես, ինչպես նաև քարտային խաղային մեթոդիկաների կրկնակի օգտագործումը, որոնք ցույց են տալիս, թե որքանով է օպտանտի գիտակցությունում ամրապնդվել նախորդ

հանդիպումների համատեղ քննարկման առարկան: Համատեղ աշխատանքի իսկական արդյունքներն իհարկե կարող են դրսևորվել և գիտակցվել շատ ավելի ուշ, բայց այդպիսի «հետադարձ կապը» օգտակար է և՛ օպտանտին՝ խորհրդատվության ընթացքում կատարված համատեղ աշխատանք լավ գիտակցելու համար, և՛ հոգեբանին՝ իրեն կատարելագործելու համար:

Բնականաբար, մասնագիտական խորհրդատվական փոխներգործության կազմակերպման տվյալ ուրվագիծը դիտարկվում է որպես որոշակիորեն խիստ ալգորիթմ: Այս կամ այն փուլերի տեսակարար կշիռը որոշվում է խորհրդատվության իրավիճակի յուրահատկությամբ, ինչպես նաև նրանով, թե ինչպիսի մասնագիտական խորհրդատվական իրադրություն է նախընտրում կոնկրետ հոգեբանը: Օպտանտի հետ համագործակցության կազմակերպման առաջարկված ընդհանուր ուրվագիծն ամբողջովին հարմար է ակտիվացնող ռազմավարության համար (տե՛ս, էջ 22): Տվյալ ուրվագիծն իրականացնելիս կարևոր է հաշվի առնել նաև մասնագիտական կողմնորոշիչ խնդիրների յուրահատկությունը, որոնք առաջանում են տարբեր տարիքային խմբերի հետ աշխատելիս (81): Մասնագիտական խորհրդատվության՝ որպես փոխներգործության, կազմակերպման ուրվագիծը կարող ձևափոխվել կախված ընդհանուր մշակույթից, դպրոցականների առողջության վիճակից և մինչև անմիջական որոշում ընդունելը ժամանակի պաշարից, օրինակ՝ ՄՏՈՒ ընտրվող մասնագիտությունը ճշգրտելիս (64, էջ 63-65) և այլն:

Բնականաբար կարող են լինել նաև մասնագիտություն ընտրող դեռահասին օգնելու այլ մարտավարությունների հետ հարաբերակցվող մասնագիտական խորհրդատվության գործընթացի կազմակերպման այլ ուրվագծեր: Օրինակ՝ շատ հաճախ (թեստաբանական մոտեցման դեպքում) ոչ մեծ ծանոթությունից հետո օպտանտին «կենտրոնացված» հետազոտում են հոգեախտորոշիչ մեթոդիկաների տարբեր համալիրների (բատարեա) օգնությամբ: Այցելուի հետ որոշ արդյունքներ (այնպիսիները, որոնք կարելի է հաղորդել օպտանտին) քննարկելուց հետո հոգեբանը առաջադրում է իր հանձնարարականները: Պատահում է նաև այնպես, որ դպրոցականին հանձնարարականներ «առաջադրում է» համակարգիչը: Այս ամենը բավականին տպավորիչ է երևում և ոչ հազվադեպ դուր է գալիս երեխաներին ու նրանց ծնողներին: Հասկանալի է, որ խորհրդատվության այս ուրվագծի ակտիվացնող արդյունքը ցածր է, քան նպա-

տակների միասնական առաջադրում և համատեղ ձեռք բերում են-
թադրող ուրվագծում:

4.2. Մասնագիտական խորհրդատվական իրադրությունների վերլուծություն՝ ԱՄԾ տարբեր մոդելների հենքի վրա

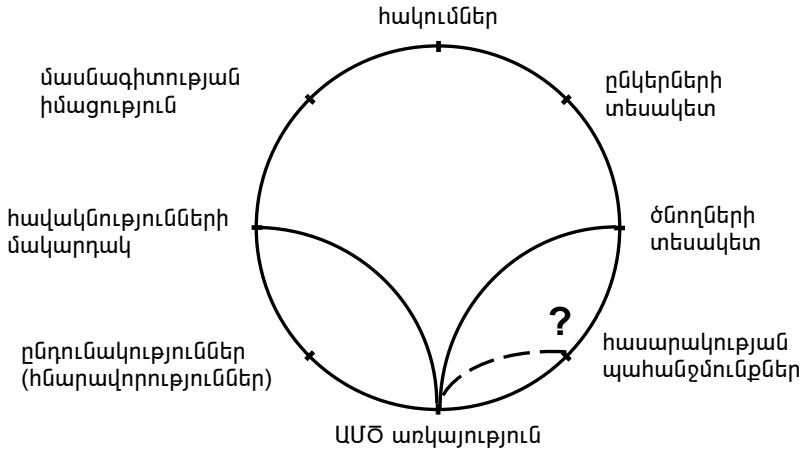
4.2.1. Մասնագիտություն ընտրելու հիմնական գործոնների «Ութանկյունը» (ըստ Ե. Ա. Կլիմովի)

ԱՄԾ տվյալ մոդելը նախատեսված է հոգեբանի կողմից մասնա-
գիտական խորհրդատվական իրադրության տեսակի գնահատման
համար (34), բայց լիովին կարող է օգտագործվել օպտանտի ինք-
նագնահատման համար (32):

Ուրվագիծը յուրացնելու համար սովորողներին (կամ կոնկրետ
սովորողին) սկզբից համառոտ ներկայացվում են մասնագիտական
ընտրության վրա ամենից հաճախ ազդող ութ հիմնական գործոննե-
րի առկայությունը.

- հակումներ,
- ընդունակություններ,
- ընտրվող մասնագիտության մասին գիտելիքներ,
- ընկերների ազդեցություն,
- ծնողների դիրքորոշում,
- հավակնությունների մակարդակ (սպասելիքներ մասնագիտու-
թյունից),
- տվյալ մասնագիտության հասարակական պահանջմունքները,
- հենց ԱՄԾ առկայությունը:

Դպրոցականներին բացատրվում է, որ ընտրության իրադրու-
թյունը համարվում է առավել բարենպաստ, երբ ԱՄԾ կառուցվում է
բոլոր թվարկված գործոնների հաշվառմամբ: Համակարգն ավելի
պատկերավոր ներկայացնելու համար նկարվում է շրջանագիծ, որի
վրա հավասարաչափ տեղակայվում են ութ կետեր, որոնցից յուրա-
քանչյուրը նշանակում է որևէ գործոն (նկ. 4.):

Ծանոթություն. Գծերով նշված է կոնկրետ օպտանտի՝ 10-րդ դասարանցի Աբելի ԱՄԾ վերաբերյալ խնդրի լուծումը (կետագիծը արտացոլում է որոշ կասկածանք այսօր իրավաբանական մասնագիտություններում առկա իրական պահանջմունքների մասին):

Նկար 4. Մասնագիտություն ընտրելու հիմնական գործոնների «Ութանկյունը»

Ուրվագծի յուրացումն ինքնին տեղի է ունենում դրա օգնությամբ մասնագիտական կողմնորոշիչ խնդիրները լուծելու ճանապարհով: Օպտանտներին անմիջապես առաջադրվում է կոնկրետ իրադրություն (խնդիր):

Խնդիր 1. 10-րդ դասարանցի Աբելը պատրաստվում է դառնալ իրավաբան: Նրա պապիկը վաստակավոր իրավաբան է և հավանություն է տալիս թոռնիկի մտադրությանը: Աբելը զբաղվում է սպորտով, հաճախում է ֆուտբոլի խմբակ, տանը պատրաստում է ռադիո-ընդունիչ: Դպրոցում նա սովորում է չորսերով ու երեքներով: «Ինչու՞ ես ուզում դառնալ իրավաբան» հարցին Աբելը պատասխանում է, որ «դա հարգվող մասնագիտություն է և իրավաբանները շատ են վաստակում»: Միջնակարգ դպրոցն ավարտելուց հետո հուսով է միանգամից ընդունվել ԵՊՀ իրավաբանական ֆակուլտետ, քանզի հա-

մոզված է, որ մինչ այդ կդառնա գերազանցիկ: Աբելը սիրում է ընկերներին պատմել իրավաբան պապիկի մասին: Ընկերները լռությամբ լսում են Աբելին...

Դպրոցականներին առաջարկվում է իրադրությունը գնահատել հետևյալ կերպ. եթե ԱՄԾ համաձայնեցված է որևէ գործոնի հետ, ապա դրանք միացնել գծով: Օրինակ, բերված խնդրում (խնդիր 1.) ԱՄԾ համաձայնեցված չէ մասնագիտության մասին գիտելիքների, հակումների, ընդունակությունների, ընկերների տեսակետի և հասարակության պահանջարկի հետ (չնայած բոլորը շատ են խոսում իրավական պետություն ստեղծելու համար իրավաբանների անբավարար լինելու մասին, բայց իրավաբանական կրթությամբ շատ մասնագետների իրապես հեշտ չէ աշխատանք գտնել խոշոր քաղաքներում): Արյդունքում Աբելի ԱՄԾ վստահաբար կարելի է միացնել միայն հավակնությունների մակարդակի և հարազատների տեսակետի հետ (տես նկ. 4): Բնականաբար իրադրության քննարկման ընթացքում հնարավոր են ոչ մեծ վիճաբանություններ, բանավեճեր, ընդ որում գլխավորը ոչ այնքան կոնկրետ խնդիրը լուծելն է, որքան բերված օրինակով սովորեցնել օպտանտներին սույն ուրվագիծը օգտագործել տարբեր մասնագիտական խորհրդատվական իրադրությունները վերլուծելու համար: Սովորաբար ուրվագիծը հեշտ և արագ յուրացվում է երկու-երեք նմանատիպ խնդիրներ լուծելուց հետո:

Վերջապես, դպրոցականներին առաջարկվում է գնահատել իրենց սեփական իրադրությունը: Մասնագիտական խորհրդատվությունը որպես փոխներգործություն կազմակերպելիս, խորհրդատվության առաջին փուլում անցկացված սույն ընթացակարգը կօգնի օպտանտին ավելի լավ ձևակերպել իր մասնագիտական կողմնորոշիչ խնդիրը: Դեռահասի ինքնագնահատականի քննարկում կարելի է անցկացնել նաև երրորդ և հաջորդող փուլերում:

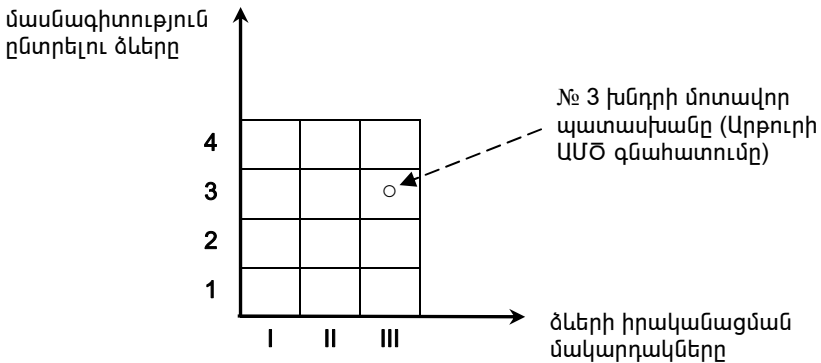
խնդիր 2. 10-րդ դասարանի աշակերտուհի Լիլիթն ուզում է դառնալ բժիշկ-թերապևտ: Նա սովորում է «4» և «5» գնահատականներով: Սիրած առարկաներն են պատմությունն ու գրականությունը: Տանը սիրում է գործել և «արտասահմանյան գրականություն» կարդալ: Լիլիթը կարծում է, որ բժշկի մասնագիտությունը «շատ հետաքրքիր ու վեհանձն աշխատանք է»: Լիլիթը լուռ, հանդարտ աղջիկ է, հակված նրբինության և «նրբաճաշակության»: Դասարանում նրան հարգում են, բայց բժիշկ դառնալու մտադրությանն անտար-

բեր են վերաբերվում: Ծնողները (ինժեներներ) հավանություն չեն տալիս աղջկա ծրագրերին, համարելով, որ ավելի լավ է՝ նա գնա տեխնիկական բուհ: Ինքը՝ Լիլիթը, հույս ունի, 12-րդ դասարանը ավարտելով, անմիջապես ընդունվել բժշկական համալսարան, իսկ եթե չընդունվի, մեկ տարի աշխատել հիվանդապահ և կրկին դիմել՝ արդեն ունենալով մասնագիտական աշխատանքային ստաժ, այսինքն՝ արտոնություններով...

4.2.2. ԱՄԾ կառուցման և իրականացման մակարդակների համակարգը

Տվյալ ուրվագիծը (65) հիմնված է մասնագիտություն ընտրելու արդեն ներկայացված «ութանկյան» հիմնական գործոնների վրա (նկ. 4.), ինչպես նաև մտավոր գործողությունների հավասարաչափ-փուլային ձևավորման տեսության որոշ դրույթների վրա (16):

Համակարգն ունի 12-վանդականոց աղյուսակի տեսք (նկ. 5.):

Նկար 5. Անձնային մասնագիտական ծրագրի (ԱՄԾ) կազմվածության մակարդակների ուրվագիծը

Ուղղահայաց առանցքով տարանջատվում են ԱՄԾ (ըստ ընտրության հիմնական գործոնների ընդհանրացման, հաշվառման մակարդակի) կառուցման չորս ձևեր.

1. գիտակցորեն ծրագրվող ընտրության բացակայություն (փաստացի ընտրությունն իրականացնում է ոչ թե օպտանտը, այլ նրա ծնողները, ուսուցիչները, մասնագիտական խորհրդատուները...),
2. գործոնների ոչ ամբողջական համակարգի վրա հիմնված կոնկրետ մասնագիտության ընտրություն (օրինակ՝ միայն իր ցանկությունների կամ միայն ընկերների կարծիքների հաշվի առնելը, երբ մասնագիտությունը ընտրվում է «ընկերովի»),
3. կոնկրետ մասնագիտության ընտրություն, հաշվի առնելով բոլոր կամ կոնկրետ իրադրության համար գլխավոր գործոնները (ճիշտ ընտրություն),
4. ճիշտ ընտրությունը կրկնելու ընդունակություն՝ բարդացվող, փոփոխվող պայմաններում (տեղափոխություն, հիվանդություն և այլն), այսինքն՝ ճիշտ ընտրության առկայությունը համապատասխանում է կողմնորոշման երրորդ տիպին (ըստ Պ. Յ. Գալպերինի):

Յորիզոնական առանցքով տարանջատվում են ընտրված ձևերի իրականացման երեք մակարդակներ.

- 1) ձևի պասիվ ընդունում և ոչ ավելին,
- 2) ձևի օգտագործում «խոսքերով» (մասնագիտության ընտրության մասին խոսակցություններում, վեճերում),
- 3) ձևի օգտագործում «գործով» (նախապատրաստական կուրսերի հաճախում կամ, ընդհակառակը, ցուցադրական անգործություն):

Հատկանշական է, որ Ս. Պ. Կրյագժդեն առանձնացրել է մասնագիտական հետաքրքրության ձևավորման երեք մակարդակ՝

1. հայեցողական հետաքրքրություն,
2. գործիչի հետաքրքրություն,
3. մասնագիտական հետաքրքրություն (44):

Սովորողներին (կամ սովորողների խմբին) համառոտ բացատրվում է տվյալ ուրվագիծը, որում շատ բաներ դեռ մնում են անհասկանալի: Ուրվագծի յուրացումը նույնպես տեղի է ունենում մասնագիտական կողմնորոշիչ խնդիրների լուծման օգնությամբ: Ուրվագծի վրա լուծումը կետի տեսքով նշվում է գերազանցապես մասնագի-

տությունը ընտրելու ձևի և դրա իրականացման մակարդակի քննարկվող իրադրության հատման տեղում (նկ. 5.):

Խնդիր 3. 10-րդ դասարանում սովորող Արթուրը վաղուց երազում է դառնալ խոհարար: Հիմնականում նա սովորում է «3» և «4» գնահատականներով: 10-րդ դասարանն ավարտելուց հետո պատրաստվում է ընդունվել խոհարարների տեխնիկամասնագիտական ուսումնարան, իսկ հետագայում, հատուկ կուրսերն ավարտելուց հետո հույս ունի աշխատել առաջին կարգի ճաշարանում (ռեստորանում): Արթուրի առողջությունը նորմալ է: Ինչու՞ էս ընտրել այդ մասնագիտությունը հարցին պատասխանում է. «Պատրաստելը դուր է գալիս և ստացվում է...»: Տանն Արթուրը երբեմն պատրաստում է՝ օգնելով տատիկին, սակայն հայրն ու մայրը դժգոհ են, քանի որ համարում են, որ այդ մասնագիտությունը «տղայի համար չէ»: Արթուրի ընկերները սկզբից ծիծաղում էին նրա վրա, բայց անցյալ ամառ նա բոլորին զարմացրեց ընկերների որսած ձկնից պատրաստած ճաշատեսակով:

Խնդիր 3-ի մոտավոր պատասխանը՝ ընտրության 3-րդ ձևն է և այդ ձևի իրականացման 3-րդ մակարդակը (նկ. 5.):

Այս և այլ նմանատիպ խնդիրներին ավելի ճիշտ պատասխանելու համար անհրաժեշտ է լրացուցիչ տեղեկատվություն կոնկրետ օպտանտի մասին: Այս խնդիրը հեշտությամբ են լուծում 10-րդ դասարանում սովորողների մեծ մասը:

Ստորև բերված է փոքր-ինչ ավելի բարդ խնդրի օրինակ, որը նախատեսված է բարձր դասարանցիների համար:

Խնդիր 4. Տաթևիկը 12-րդ դասարանի աշակերտուհի է: Մասնագիտությունը չի ընտրել: Որոշ հետաքրքրություն ունի արվեստի նկատմամբ (սիրում է նկարել), տանը կար է անում, բայց կտրակամապես հրաժարվում է դառնալ դերձակուհի: Սովորում է «4» ու «5» գնահատականներով, քանզի համարում է, որ անպայման պետք է ստանա բարձրագույն կրթություն: Ծնողներն ուզում են, որ աղջիկն ընդունվի օդաչվական (ավիացիոն) ինստիտուտ: Ինքը՝ Տաթևիկը համոզված է, որ «չի կորչի», «անգործ չի մնա», «որևէ վայրում կաշխատի, եթե նույնիսկ ոչ մի տեղ չընդունվի»: Ծնողների ճնշմամբ՝ «բոլոր դեպքերում» հաճախում է ավիացիոն ինստիտուտի նախապատրաստական կուրսերի:

Մոտավոր պատասխանը՝ ընտրության 1-ին ձևն է, իսկ իրականացման մակարդակը՝ 1-ի և 2-ի միջև:

Եթե սույն ուրվագիծն օգտագործվում է դասարանի (խմբի) հետ աշխատելիս, ապա առաջին խնդիրը նպատակահարմար է քննարկել և լուծել համատեղ ջանքերով: Հաջորդող խնդիրները դարոցականները լուծում են ինքնուրույն, թերթիկների վրա: Վերջապես, օպտանտներին առաջարկվում է ըստ ուրվագծի գնահատել սեփական ԱՄԾ ձևավորվածությունը, ընդ որում թերթիկների վրա կատարված նախորդ խնդիրների ինքնուրույն լուծման ճշտությամբ կարելի է դատել նաև ինքնագնահատման հավաստիության աստիճանի մասին:

Մասնագիտական խորհրդատվության կազմակերպման ուրվագծի շրջանակներում, որպես փոխներգործություն, ԱՄԾ մակարդակների համակարգը կարելի է օգտագործել ինչպես երրորդ, այնպես էլ չորրորդ փուլերում: Հոգեբանն ինքը կարող է տվյալ համակարգով գնահատել կոնկրետ օպտանտին և խորհրդատվության երրորդ՝ նպատակները համատեղ որոշելու փուլում երկու գնահատականներն էլ դարձնել համատեղ քննարկման առարկա, որը պետք է անցկացվի դարոցականին հասկանալի տերմիններով: Չորրորդ փուլի (առաջադրված նպատակների համատեղ նվաճման) համար ցանկալի է ընտրել մասնագիտական կողմնորոշիչ ավելի բարդ խնդիրներ (իրադրություններ՝ խորհրդատվության պրակտիկայից) և հնարավորության դեպքում կազմակերպել դրանց քննարկումը դեռահասների ոչ մեծ խմբի հետ: Խնդիրները կազմելիս և ընտրելիս կարևոր է հաշվի առնել դարոցականների զարգացման ընդհանուր մակարդակն ու տարիքը: Փորձը ցույց է տալիս, որ վերը ներկայացված խնդիրները (1-4) սովորողների մեծամասնության կողմից հեշտ են լուծվում ԱՄԾ կազմավորվածության մակարդակների գնահատման ուրվագծի օգտագործմամբ:

Հատկանշական է, որ № 2 խնդիրը (10-րդ դասարանի աշակերտուհի Լիլիթը՝ «նրբաճաշակության» հակվածությամբ) տղաների մեծամասնության կողմից գնահատվում է բավականին բարձր, այն ժամանակ, երբ հասակակից աղջիկները ընտրության ձևն ու դրա իրականացման մակարդակը սովորաբար գնահատում են շատ ավելի ցածր...

ԱՄԾ կատարելագործման ուղիները որոշելու տեսակետից մակարդակների տվյալ համակարգը կարող է դիտարկվել ոչ միայն որպես կոնկրետ մեթոդիկա, այլև որպես հայեցակարգային ուրվագիծ, որը թույլ է տալիս օպտանտին և խորհրդատուին կողմնորոշվել համատեղ աշխատանքի որոշակի կատարյալ նպատակին (ձգտումը

ընտրության 4-րդ ձևին և դրա իրականացման 3-րդ մակարդակին): Սրա հետ կապված հատկապես կարևոր է ներկայանում ԱՄԾ կազմավորվածության մակարդակների համակարգի հասկացումը սովորողների (և գործնական մասնագիտական խորհրդատուների) կողմից:

Հետաքրքրական է, որ սույն ուրվագիծը յուրացնելիս ավելի շատ հարցեր (և անհասկացվածություններ) առաջանում են մեծահասակների, քան դպրոցականների շրջանում: Ստորև առաջարկվում են իրադրություններ, որտեղ պահանջվում է գնահատել, թե որքան նպատակահարմար ու յուրաժամանակյա (ԱՄԾ կազմավորվածության տեսակետից) է եղել ԵՊՀ հոգեբանության բաժին ընդունվելը:

Խնդիր 5. Աշտուր նախքան հոգեբանության ֆակուլտետ ընդունվելը ծառայել է կապի գործերում: Ընդունվել խորհուրդ են տվել ծառայակից ընկերները, քանի որ նրան համարել են արդարացի մարդ, ով ունակ է հարթել կոնֆլիկտները: Աշտուր համարում է, որ հոգեբանը «ինչ-որ միջին բան է դերասանի և փիլիսոփայի միջև»: Աշտուր զբաղվում է սպորտով (վոլեյբոլով և կարատեով), ինչը հատկապես բարձրացնում է նրա հեղինակությունը ընկերների շրջանում, նա հիանալի հասկանում է ռադիտեխնիկայից, սիրում է գեղեցիկ աղջիկների, բայց ցավոք սրտի, քիչ է կարդում... Նրա ծնողները սովորական ինժեներներ են, հավանություն են տալիս տղայի ցանկացած մտադրությանը: «Ճարտար լեզվի» ու հնարամտության շնորհիվ Աշտուր ձեռք է բերել «2»-ներից խուսափելու ընդունակություն և նույնիսկ հիացնում է որոշ քննություն ընդունողների, ինչն էլ նրան թույլ է տվել «չծախողել» քննությունները և հայտնվել հոգեբանության ֆակուլտետի առաջին կուրսում: Աշտուի համար անսպասելի այս հաջողությունը նրա մոտ կասկած հարուցեց սեփական վերացական բնույթ կրող բացառիկության մասին («քանի որ ընդունվել են, ուրեմն ինչ-որ բան արժեմ...»): Ընդ որում Աշտուին ավելի ու ավելի անհանգստացնում է այն միտքը, թե որտեղ «բավականաչափ փող վաստակել», քանզի նա համարում է, որ «երիտասարդությունը մեկն է և այն «արժե» ավելի թանկ ու թանկ...»:

Խնդիր 6. Հասմիկը ընդունվել է ֆակուլտետ երկրորդ անգամից: Առաջին անհաջողությունից հետո աշխատել է լաբորանտ կենսաբանական գիտահետազոտական ինստիտուտում: Հասմիկը համարում է, որ աղջիկը պետք է աշխատի հումանիտար բնագավառում: Նա

հրապուրվում է բանաստեղծական արվեստով, գերազանց տիրապետում է ֆրանսերեն լեզվին, ունի լավ գեղարվեստական ճաշակ, բայց հազնվում է ընդգծված համեստ: Նրա ծնողները գիտական աշխատողներ են (կենսաբան, պատմաբան), իսկ տատիկը ժամանակին ճանաչել է անձամբ Ստանիսլավսկուն: Ծնողները համարում են, որ Հասմիկը կարող է դառնալ «նարդկանց հոգիների գիտակ», բայց նրան դժվար կլինի աշխատել նարդկանց հետ... Հասմիկը ինքնահավան է, բայց միաժամանակ, նաև շատ ամաչկոտ: Ընկերները նրան վերաբերվում են «հանգիստ», մտերիմ ընկերուհիներ, առավել ևս, որևէ ընտրյալ նա չունի: Նա վատ չի հասկանում արվեստը, շատ է կարդում, բաց չի թողնում որևէ ցուցահանդես: Հոգեբանության ֆակուլտետ նրա ընդունվելուն ոչ քիչ չափով նպաստել է ոմն հոգեբանական գիտությունների դոկտորի հետ ծանոթությունը, ով հյուր էր եկել նրա տատիկին և կարճ խոսակցությունից հետո սիրալիր նկատեց, որ «Հասմիկին կընդունեն ֆակուլտետ թեկուզ հենց նրա բազմագիտակության համար»: Ինքը՝ Հասմիկը, համարում է, որ հոգեբանության ֆակուլտետում սովորելը «կօզնի նրան ինքն իրեն հասկանալ...», չնայած հանդված է, որ ժամանակակից գրականությունը (հատկապես արտասահմանյան) «ավելի հոգեբանական է, քան հոգեբանություն գիտությունը»:

5 և 6 խնդիրներն օգտագործվել են ուսանողների հետ աշխատանքում և նրանց մեծամասնությունը առաջարկել են հետևյալ *պատասխանները*: Խնդիր 5. ձևը՝ 1-ի և 2-ի միջև, իրականացման մակարդակը՝ նույնպես 1-ի և 2-ի միջև: Խնդիր 6. ձևը՝ 2-ի և 3-ի միջև, իրականացման մակարդակը՝ 2-ի և 3-ի միջև:

4.3. Այլընտրանքային ընտրության (մասնագիտական կրթության մակարդակ ենթադրող) ուրվագիծը

Շատ օպտանտների համար մասնագիտական կրթության որոշակի մակարդակի (միջին, միջին-մասնագիտական, միջին-հատուկ, բարձրագույն և այլն) ձեռքբերման հարցը ոչ հազվադեպ լինում է ոչ պակաս կարևոր, քան հենց մասնագիտության մասին հարցը: Դա հատկապես դրսևորվում է 10-րդ դասարանն ավարտելիս, երբ դպրոցականների մի մասը հայտնվում են անորոշության՝ երկընտրանքի մեջ:

Մասնագիտական կրթության մակարդակի ճշգրտման առաջարկվող ուրվագիծը հիմնված է մասնագիտություն ընտրելու արդեն ներկայացված գործոնների վրա (տե՛ս էջ 78-79): Ի տարբերություն «մասնագիտություն ընտրելու հիմնական գործոնների ութանկյան» օգտագործման ավանդական տարբերակի՝ այս ուրվագիծը ենթադրում է ոչ միայն օպտանտի մոտ առկա իրադրության գնահատում, այլև ընտրության հաջորդ տարբերակների հիմնավորվածության կողմնորոշիչ կանխատեսում՝ հեշտացնելով տրամաբանորեն կապված մասնագիտական ծրագրի կառուցումը: Ընդ որում, դեռահասը սովորում է գիտակցորեն համեմատել այլ տարբերակներ՝ կողմնորոշվելով միասնական հիմքերով, որոնց դերում համդես են գալիս մասնագիտություն ընտրելու գործոնները:

Սովորաբար տվյալ ուրվագիծը մասնագիտական խորհրդատվության պրակտիկայում օգտագործվում է առանց հատուկ պատրաստված խնդիրների: Որպես այդպիսի խնդիր հանդես է գալիս կոնկրետ օպտանտի իրական խնդրահարույց իրադրությունը, որը լուծվում է հոգեբանի հետ համատեղ գործունեության ընթացքում: Ուրվագիծը կարելի է մաև օգտագործել դասարանի կամ խմբի հետ աշխատելիս: Այդ դեպքում դպրոցականներն ավելի շուտ ծանոթանում են հետագա կրթության ուղին ինքնուրույն որոշելու ձևերից մեկին, քանի որ այս հարցի անմիջական լուծման համար ավելի ցանկալի են անհատական խորհրդատվությունները:

Տվյալ ուրվագիծն օգտագործելիս խորհրդատուն օպտանտներին նախապես բացատրում է (կամ հիշեցնում), թե ինչպիսի գործոններ կարող են ազդել ընտրության վրա և նրանց ծանոթացնում է 10-րդ դասարանից հետո հնարավոր ուղիների հիմնական տարբերակներին: Եթե դպրոցականները համարում են, որ իրենց իրադրության համար կան ավելի նշանակալի գործոններ կամ ուղիների տարբերակներ, ապա դրանք կարելի է լրացուցիչ ներառել ուրվագծում: Հնարավորության դեպքում օպտանտներին առաջարկվում է ճշգրտել, թե ինչ մասնագիտություն են նրանք մտադրվում ստանալ այս կամ այն ուսումնական հաստատությունում:

Բերված օրինակում (աղյուսակ 2.) ներկայացված է ուրվագիծ, որը ինքնուրույն լրացրել է 10-րդ դասարանցի Մարինեն (ուրվագիծն օգտագործվել է դասարանի հետ աշխատանքում):

Մասնագիտական կրթության մակարդակը ճշգրտելու ուրվագծի օրինակ (լրացված՝ 10-րդ դասարանցի Մարինեի կողմից)

Գործոններ / Ուղիներ (տարբերակներ)	հա-կում-ներ	ընդու-նակու-թյուն-ներ	մասն. մասին գիտե-լիքներ (ինչ է սպաս-վում)	ծնող-ներ	ըն-կեր-ներ	ուսու-ցիչ-ներ	հավակ-նություն-ների մա-կարդակ	ԱՐԴՅՈՒՆՔ
1ա. 11, 12 դա-սարաններ	?	?	+	?	+	-	?	+1
1բ. տեխնիկում (հաշվապահա-կան)	?	+	?	?	?	+	+	+3
2ա. տեխնիկում (միջն. դպրոցից հետո)	?	+	+	?	-	?	?	+1
2բ. բուհ (տնտե-սագիտական)	+	?	?	+	+	-	+	+3
2գ. բուհ (տնտե-սագիտական) տեխնիկումից հետո	+	+	?	+	+	+	+	+6

«+» նշանը նշանակում է, որ դպրոցականի կարծիքով սույն գործոնը նպաստում է տվյալ տարբերակի (ուղու) իրականացմանը, «-» նշանը նշանակում է, որ գործոնն ավելի շուտ խոչընդոտում է տարբերակի իրականացմանը, «?» նշանը՝ «դժվար է ասել» (եթե օպտանտը կարծում է, որ որևէ գործոնի տեսակարար կշիռը (նշա-

նակությունը) շատ բարձր է, իսկ գործոնը՝ լիովին էական, ապա թույլատրվում է լրացնել երկուական «+» կամ երկուական «-»):

Արդյունքը որոշվում է յուրաքանչյուր տարբերակի «այլունների» և «միևնուների» հաշվարկով («?» նշանը հաշվարկի ժամանակ հաշվի չի առնվում): Արդյունքներից երևում է, որ 10-րդ դասարանն ավարտելուց հետո, ըստ գործոնների մեծամասնության, ավելի նախապատվելի է տեխնիկում ընդունվելը (+3), իսկ ավելի բարձր մասնագիտական որակավորում ստանալու մակարդակում՝ տեխնիկումն ավարտելուց հետո նույն ուղղվածության ինստիտուտ ընդունվելը և, հնարավոր է, կրճատված ծրագրով (+6):

Բնականաբար, լինում են իրադրություններ, որտեղ արդյունքն այդքան ակնհայտ չէ: Այս դեպքերում ցանկալի է ավելի խորքային անհատական գրույց դեռահասի հետ:

Եթե առաջանում են դժվարություններ ուղիների տարբերակներն առանձնացնելիս, հատկապես, երբ բացակայում է որևէ մասնագիտության հանդեպ հետաքրքրությունը, կարելի է դուրս գրել 10-րդ դասարանից հետո հնարավոր բոլոր տարբերակները՝ մնալ տվյալ դպրոցի 11, 12 դասարաններում, զնալ այլ դպրոցի 11, 12 դասարան, ընդունվել որևէ ՄՏՈՒ, տեխնիկում և այլն: Արդյունքները համատեղ դուրս բերելիս ու դրանք քննարկելիս, որոշվում են 10-րդ դասարանից հետո ըստ գործոնների մեծամասնության (հավաքած միավորների մեծամասնությամբ) առավել ընդունելի տարբերակի և հաջորդող փուլի տարբերակի միջև կապերը: Վերը քննարկված Մարինեի օրինակում նա թերթիկի վրա նշել է. «Ստացվում է, որ ավելի լավ է զնալ տեխնիկում, իսկ հետո՝ բուհ: Ընդհանրապես, իսկությանը նման է...»:

5. ՔԱՐՏԱՅԻՆ ՍԱՍՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ԽՈՐՀՐԴԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆ

Քարտային տեխնոլոգիաներն արդեն հաջողությամբ օգտագործվում են հոգեբանական խորհրդատվությունում: Օրինակ՝ մասնագիտական կողմնորոշման մասնագետներին հայտնի «Պրոֆեսիոգրաֆիա» (15) տեղեկատվական-որոնողական համակարգում որոշակի կերպով հայտնաբերվում են օպտանտների համար առավել հետաքրքրական մասնագիտությունները, որոնք ներկայացված են հատուկ «մասնագիտական քարտերի» վրա: Հոգեշտկողական աշխատանքում քարտերի օգնությամբ, որտեղ օպտանտը գրում է իր կյանքի կարևոր իրադարձությունները, մոդելավորվում են կենսական ուղու իրադարձությունների պատճառականությունը (22): «Բանասարկություն» քարտային խաղը թույլ է տալիս բարձրացնել միջանձնային հարաբերություններում փոխհասկացվածության մակարդակը (43): Կառավարչական խաղերից մեկում քարտերի վրա ներկայացված են մասնակիցների տնտեսական «պաշարները» (41): Հոգեախտորոշիչ մեթոդիկաներում քարտերը ոչ հազվադեպ օգտագործվում են հետազոտվողներին ստիմուլային նյութ ներկայացնելիս (օրինակ՝ Լյուշերի գունային թեստը և այլն): Սակայն գործնական մասնագիտական խորհրդատվությունում քարտային մեթոդիկաները դեռ արժանի կիրառություն և հաջողող զարգացում չեն ստացել:

Քարտային ընթացակարգերի *առավելությունները* կայանում են դրանց բարձր առարկայականության, ակներևության, մեքենայությունների, քարտերի տարբեր համակցությունների կազմման ու փոխարինման հնարավորության մեջ, ինչպես նաև դրանց բարձր հոգե-տեխնիկականության (և խաղատեխնիկականության) մեջ, որը թույլ է տալիս դպրոցականների հետ աշխատել իրական, «կենդանի» փոխներգործության ռեժիմում: Այսպիսի աշխատանքը թույլ է տալիս ակտիվացնել ոչ միայն օպտանտներին, այլև հենց հոգեբաններին, ինչպես նաև խորհրդատվության գործընթացը դարձնել ավելի գրավիչ: Քարտային մասնագիտախորհրդատվական մեթոդիկաները հարկավոր է դիտարկել որպես խորհրդատվության բաղկացուցիչ մաս, ինչը ենթադրում է դրանց պարտադիր զուգակցումն աշխատանքի այլ ձևերի ու մեթոդների հետ:

Քարտային մեթոդիկաների *թերությունների* կարելի է դասել հետևյալները.

- ԷՅՄ հիշողությանը զգալիորեն զիջող, ոչ մեծ տեղեկատվական «տարողությունը»,
- դասարանի հետ միաժամանակյա աշխատանքի անհնարինությունը (խիստ սահմանափակությունը), ինչպես օրինակ՝ բլանկային կամ համակարգչայնացված հարցաշարեր օգտագործելիս (մասնագիտախորհրդատվական քարտերը նախատեսված են խորացված անհատական և խմբային աշխատանքի համար),
- քարտերի տպաքանակը որոշելու (տիրաժավորելու) որոշ բարդությունը,
- դրանց անսովորությունը:

Բնականաբար, յուրաքանչյուր մեթոդ ունի իր թերությունները, սակայն յուրահատուկ առավելությունները ցանկացած մեթոդ (այդ թվում՝ մասնագիտախորհրդատվական քարտերը) դարձնում են արդյունավետ միջոց որոշակի դասի խնդիրներ լուծելիս:

5.1. Հոգեբանի անհատական փորձի ընդհանրացումը որպես մասնագիտախորհրդատվական քարտային մեթոդիկաների կառուցման պայման

Ձեռնարկում քննարկվող քարտային մեթոդիկաների հիմքում ընկած է անհատական փորձարարությունը, որը ենթադրում է գործնական հոգեբանի անհատական մասնագիտական փորձի հատուկ կազմակերպում և փոխադրում քարտերի վրա: Քարտային մեթոդիկաներում մոդելավորվող օբյեկտները (մասնագիտությունների ընդհանրացված բնութագրերը, մարդու կյանքի և մասնագիտական ուղին) բավականին բարդ են, և դրանց ավելի նուրբ փորձագիտական գնահատումը (բարձրակարգ փորձագետների հատուկ ընտրությամբ, արդյունքների բարդ մաթեմատիկական մշակմամբ և այլն) առայսօր շատ աշխատատար է: Ոչ հազվադեպ նույնիսկ առանձին տեսակետներով այդպիսի աշխատանքը կատարվում է ատենախոսական աշխատանքների մակարդակով, և քանի որ հասարակությունում ու արտադրությունում տեղի ունեցող փոփոխությունները պահանջում են անընդհատ նորացվող համալիր ուսումնասիրություններ, ապա իրապես աշխատող մասնագիտական խորհրդատուները

ոչ միշտ կարող են սպասել «լավ ժամանակների», այսինքն՝ երբ նմանատիպ հետազոտությունների արդյունքները կդառնան հասանելի (ու հասկանալի), և դրանք կարելի կլինի օգտագործել գործնականում:

Այսպիսի իրադրությունում խորհրդատուները ստիպված են հենվել նաև սեփական փորձի վրա: Բայց իբրև որոշակի գիտություն (հոգեբանություն, մանկավարժություն) ներկայացնող մասնագետներ, նրանք պետք է կարողանան համակարգել, ընդհանրացնել այդ փորձը: Ընդ որում, ընդհանրացման բուն գիտական (տեսական) մակարդակը ենթադրում է ոչ միայն դիտարկվող օբյեկտների դասակարգում, ինչն ավելի շատ համապատասխանում է ընդհանրացման էմպիրիկ մակարդակին, այլև օբյեկտների միջև եղած իրական, համակարգը ձևավորող կապերի հաշվառում, սկզբից ամբողջապես ողջ համակարգը (մասնագիտական խորհրդատվությունում օպտանտին՝ աշխարհի հետ իր կապերով) դիտարկելու, որից հետո միայն «մասնավորներին» անցնելու կարողություն, և այսպիսի դիտարկման դեպքում՝ կարողանալ օբյեկտներն օգտագործել «մտավոր գիտափորձի» տեսակետից, կառուցել հիմնավորված կանխատեսումներ (25): Պետք է ասել, որ ընդհանրացումը կապված է նաև որոշակի կորստի հետ, ինչպես օրինակ՝ աշխարհագրական քարտեզներում (քարտերում), որտեղ անհնար է արտացոլել տեղանքի բոլոր տարրերը, բայց դրա փոխարեն ընդհանրացումը տալիս է օբյեկտի որակապես նոր պատկեր, որը թույլ է տալիս լավ կողմնորոշվել դրանում (21, էջ 203):

Քարտային մեթոդիկաները առարկայականացնում են մասնագետի ընդհանրացված փորձը և այն դարձնում են հասկանալի ոչ միայն դպրոցականին, այլև հոգեբանին: Իր անհատական փորձն ընդհանրացնելու փաստը (փորձը), այլ ոչ թե միայն պատրաստի մեթոդիկաների (որևէ այլ մարդու կողմից ընդհանրացված) օգտագործումը, շատ մասնագիտական խորհրդատուների թույլ է տալիս ավելի զգոն գնահատել այն, ինչը ստեղծում է այդ փորձը շտկելու և հարստացնելու, այսինքն՝ մասնագետի մասնագիտական ինքնագարգացման պայմաններ: Այս իմաստով՝ ձեռնարկում առաջարկվող քարտային մեթոդիկաներն ու դրանց կառուցման կանոնները հարկավոր է տարբերել միօրինականացված հոգեախտորոշիչ մեթոդիկաներից (թեստերից), որոնք հենվում են այլ մեթոդաբանական

սկզբունքների վրա և պահանջում են ինչպես մշակողի, այնպես էլ կիրառողի հատուկ հոգեչափողական պատրաստություն (24, 58):

Այժմ դիտարկենք *մասնագիտական խորհրդատուի անհատական փորձի ընդհանրացման ուրվագիծը*՝ հատուկ քարտային մեթոդիկաներում օգտագործելու համար:

1. *Մեթոդիկայի նպատակի որոշումը*. ինչպիսի՞ մասնագիտախորհրդատվական խնդիրների լուծման համար է նախատեսված (տե՛ս էջ 75), ի՞նչ բովանդակային մոդելներ են ընկած դրա հիմքում (օրինակ, ԱՄԾ կառուցման ուրվագծի ո՞ր բաղկացուցիչների հետ է այն հարաբերակցվում) (տե՛ս էջ 42-43):

2. *Քարտային մեթոդիկայի ընթացակարգի, խաղային-տեխնիկական մոդելի որոշում*: Մասամբ այստեղ կարող են օգտագործվել վերը ներկայացված մասնագիտակողմնորոշիչ խաղերի կառուցվածքային տարրերը (տե՛ս էջ 65-67), սակայն քարտային խաղային մեթոդիկաներ մշակելիս հնարավոր է լրացուցիչ հնարների օգտագործում, օրինակ՝ որոշ կանոնների խելամիտ փոխառումը հայտնի քարտային խաղերից և այլն: Տեղեկատվական-որոնողական քարտային մեթոդիկաներ մշակելիս կարելի է օգտագործել քարտերի տարբեր խմբավորումներ, քարտերի ընտրություն սահմանափակ խմբերից, աստիճանային կարգերի կառուցում, քարտերի հակառակ կողմի և հնարավոր երկբևեռության («վերև-ներքև») օգտագործում և այլն: Քանի որ այս ընթացակարգերի գլխավոր նշանակությունը խորհրդատվության մասնակիցների ակտիվացումն է, ապա անհրաժեշտ է մտածել համատեղ քննարկման կարգը և նույնիսկ հատուկ «վեճի» կազմակերպում քարտերի հետ աշխատանքի ընթացքում (հատկապես խաղային մեթոդիկաներում), որպեսզի խորհրդատվությունն անցնի որպես իրական փոխներգործություն և հուզականորեն «համակի» հոգեբանին ու օպտանտին: Կարևոր է նաև որոշել քարտերի նպատակահարմար քանակն ու չափը, բովանդակային նյութի տեղակայումը դրանց վրա, խաղային ուշադրությունն ակտիվացնող գունային նշանակությունները և այլն: Ընդ որում անհրաժեշտ է հաշվի առնել մասնագիտական խորհրդատվությունների մեծամասնության անցկացման իրական պայմանները, այսինքն՝ ժամանակի սահմանափակությունը, դեռահասների բացասական վերաբերմունքը մեծածավալ ու անհետաքրքիր ընթացակարգերին և, վերջապես, սովորական սեղանի չափերը:

3. *Քարտերի բովանդակային նյութի կոնկրետացում*, այսինքն՝ մասնագիտական կարևոր որակների (ՄԿՈ), ընտրության դրդապատճառային գործոնների, բնորոշ մասնագիտական և կենսական արժեքների, օպտանտի ներքին ու արտաքին հնարավորությունների, մասնագիտությունների հատուկ ցանկերի և այլնի մշակում: Այս ցուցակների կազմումը քարտային մեթոդիկաների կառուցման կարևոր պահն է: Մեթոդիկաների բովանդակությունը պետք է համապատասխանի կոնկրետ մասնագիտական խորհրդատուի կողմից սպասարկվող շրջանի տնտեսական, սոցիալական, ազգամշակութային և այլ առանձնահատկություններին: Յասկանալի է, որ դժվար, իսկ հաճախ նաև անհնար է կազմել նմանատիպ ցանկեր ամբողջ երկրի համար: Այս ամենը պետք է բարձրացնի վստահությունը կոնկրետ տեղերում աշխատող և հաճախ այդ վայրերի առանձնահատկություններն ավելի լավ (քան դրանք մշակողները) իմացող խորհրդատուների փորձի հանդեպ, ինչը նույնպես վկայում է անհատական ընդհանրացման օգտին, բայց հենվելով ընդհանրացման որոշակի ուրվագծերի ու կանոնների վրա:

4. *Ցուցակներում արտացոլված օբյեկտների միջև փոխկապվածության հաստատում*: Օրինակ՝ մասնագիտությունների և ՄԿՈ միջև, մասնագիտությունների, մասնագիտական բնութագրերի և դրդապատճառային գործոնների միջև, դպրոցականների հնարավորությունների (կամ ընդունակությունների) և նշված մասնագիտական ու կենսական նպատակներին դրանց համապատասխանության միջև:

Այսպիսի փոխկապվածությունը կարող է որոշվել հասարակ մատրիցաների (շարվածքի կաղապարների) օգնությամբ: Օրինակ, արքսիսների առանցքով գրառվում են մասնագիտությունները, իսկ օրդինատների առանցքով՝ ՄԿՈ, այսինքն՝ տարբեր մասնագիտությունների պահանջվող որակները: Եթե կոնկրետ ՄԿՈ (օրինակ՝ հաղորդականությունը) ակնհայտորեն պահանջվում է կոնկրետ մասնագիտության համար (օրինակ՝ տարրական դասարանների ուսուցիչ), ապա դրանց հատմանը համապատասխանող վանդակում լրացվում է «+» նշանը և այլն: Ավելի բարդ փորձագիտական ընթացակարգերի (միավորների ու տեսակարար կշիռների ներմուծմամբ, հատուկ սանդղակների կառուցմամբ, փորձագետների հատուկ ընտրությամբ, բարդ մաթեմատիկական-վիճակագրական գործիքակազմի և այլնի կիրառմամբ) օգտագործումը զգալիորեն բարդացնում է ընդհանրացման գործընթացը, չնայած որ բարձրացնում է դրա որա-

կը: Ժամանակի և համապատասխան հնարավորությունների առկայության պայմաններում մի շարք դեպքերում նպատակահարմար է գործոնային (օրինակ՝ դասակարգային) վերլուծության օգտագործումը (14):

Չնայած այն բանին, որ անհատական փորձի ընդհանրացումը հասարակ մատրիցաների օգտագործմամբ կարող է զիջել ավելի խիստ փորձագետային գնահատականներին (իսկ երբեմն կարող է նաև գերազանցել դրանց, օրինակ՝ փորձառու մասնագիտական խորհրդատուների դեպքում), այնուամենայնիվ այդպիսի ընդհանրացումը պիտանի, հաճախ նաև անխուսափելի է գործնական աշխատանքում: Սա բացատրվում է նրանով, որ գործնական խորհրդատուն փաստացի առանց այն էլ հենվում է իր փորձի վրա, քանզի ոչ մի «մեթոդական ձեռնարկում» հնարավոր չէ նախատեսել բոլոր այն բարդ հարցերը, որոնք ոչ հազվադեպ առաջանում են մասնագիտական խորհրդատվության ժամանակ: Նույնիսկ ճշգրիտ գիտություններում է ընդունվում մասնագետի սեփական տեսակետի իրավունքը. «Յենց ֆիզիկոսներն են «բացատրում» ֆիզիկական երևույթները, և ոչ թե ֆիզիկան» (75, էջ 163):

5. Այս կերպով հաստատված փոխադարձ կապերը զգուշորեն փոխադրվում են քարտերի վրա: Ընդհանրացման գործընթացը սրանով չի ավարտվում, քանի որ կոնկրետ խորհրդատուի փորձի կուտակմանը և մասնագիտական զարգացմանը զուգընթաց, ինչպես նաև հասարակությունում ու արտադրությունում (այդ թվում՝ կոնկրետ շրջանում, քաղաքում, մարզում) տեղի ունեցող փոփոխությունների հետ կապված՝ փոխադարձ կապերը կարող են փոփոխվել և համապատասխան փոփոխությունները պետք է ներմուծվեն քարտային մեթոդիկա:

Մասնագիտախորհրդատվական խաղերն ինքնին հարկավոր է դիտարկել որպես ելակետային նյութ (նյութականացված հենք) օպտանտի հետ իրական փոխներգործության կազմակերպման համար, ինչը ենթադրում է խորհրդատուի և դպրոցականի համատեղ փորձի ընդհանրացում: Իսկ իրականաճալ դա կարող է դրդապատճառային գործոնների ընտրությունների համատեղ շտկման մեջ, հատուկ կազմակերպված խաղային վեճում, այլ հնարքներում ու ընթացակարգերում: Քարտային մեթոդիկաները կարելի է դիտարկել նաև որպես հատուկ կազմակերպված և առարկայացված մասնագիտախորհրդատվական գրույց, որը թույլ է տալիս ոչ միայն «թերապիայի

ենթարկել» դեռահասին, այլև ապահովել խորհրդատվության գործնական, կառուցողական զարգացումը:

Այս մեթոդիկաների կազմակերպման ու անցկացման որոշակի բարդությունը թույլ չի տալիս դրանք ավելի մանրամասն ներկայացնել սույն ձեռնարկի շրջանակներում: Քարտային մասնագիտախորհրդատվական մեթոդիկաների որակական յուրացումը ենթադրում է հատուկ մեթոդական հանձնարարականների օգտագործում և գործնական ստաժավորում (67):

6. ԿՈՂՄՆՈՐՈՇԻՉ ԱՂՅՈՒՄԱԿ
(մասնագիտությունների, դրանց գործառույթների և մարդու ընդունակություններին ներկայացվող պահանջների)

№	Գործառույթ	Մասնագիտություն	Միօրինակ ընդունակություններ
1.	Դերասան	Դերասան, նկարիչ, երգահան	Ստեղծագործական պաշար, ներըմբռնողություն, հավատ, հուզականություն, զգայունակություն, իմպուլսիվություն, ճկունություն, անկեղծություն
2.	Գրականագետ	Գրող, նկարիչ	Բանական արգասավորություն, ստեղծագործական արդյունավետություն, վերլուծական պաշար, ներըմբռնողություն, հավատ, մանկավարժական ընդունակություն, կուլտուրա, հարցասիրություն, խայթոտություն, կյանքի հանդեպ հետաքրքրություն
3.	Ջետազոտող	Գիտաշխատող	Ստեղծագործական արգասավորություն, վերլուծական պաշար, ներըմբռնողություն, հարցասիրություն, լրջություն, ինքնահսկողություն, մտքի ճկունություն, դատողությունների անկախություն
4.	Գյուտարար		Ստեղծագործական մտածողություն, ներըմբռնողություն, համարժեք ինքնագնահատական, ճկունություն, անհարմարվողություն
5.	Մշակող	Նախագծող, կառուցող, ծրագրավորող, ձևող վարպետ	Ստեղծագործական պաշար, վերլուծական միտք, ներըմբռնողություն, տնտեսական հոտառություն, հաստատականություն, ինքնավերահսկողություն, ճկունություն, անկախություն, ուշադրություն

6.	Վերջնամշակող	Հարդարող, ձևավորող, խմբագիր	Ստեղծագործական պաշար, ներըմբռնողություն, համբերատարություն, տնտեսական հոտառություն, բժախնդրություն, ճկունություն, ոչ իմպուլսիվություն, նստաջանություն, ուշադրություն
7.	Հավաքող	Գանձող, համալրող, մոնտաժորդ, կազմող, դեղագործ, դերձակ	Քարացածություն (հնամուլականություն), համբերատարություն, մրցակցություն, կոլեկտիվիզմ, հավասարակշռվածություն, բժախնդրություն, ինքնավերահսկողություն, նստաջանություն, ուշադրություն
8.	Մոնտաժորդ	Մոնտաժորդ, տեղակայորդ, շինարար	Սոցիալական պատասխանատվություն, սոցիալական պահանջմունք, կոլեկտիվիզմ, հարմարվողություն, բժախնդրություն, ինքնահսկողություն, շփվողականություն, ուշադրություն
9.	Կարգավորող	Կարգավորող, փորձարկող	Վերլուծական պաշար, ներըմբռնողություն, լրջություն, ինքնատիրապետում, զգայունակություն, իմպուլսիվություն, վստահություն, բժախնդրություն, ինքնահսկողություն, ուշադրություն
10.	Գործավար	Գործավար, մեքենավար	Հնամուլականություն, համբերատարություն, ռիզիկոսություն (ամրություն, կարծրություն), հավասարակշռվածություն, իմպուլսիվություն, կամք, բանական պասիվություն, նստաջանություն, ուշադրություն
11.	Վարորդ	Վարորդ, մեքենավար, առաջնորդող, օդաչու, երթևեկող	Սոցիալական ակտիվություն, հավասարակշռվածություն, ինքնատիրապետում, իմպուլսիվություն, վստահություն, ուշադրություն

12.	Մանի- պուլսատոր	Կռունկավար, մեթոդիստ, հաշվապահ, խոհարար	Հնամուլականություն, համբերա- տարություն, հավասարակշռվա- ծություն, ինքնատիրապետում, զգայունակություն, իմպուլսի- վություն, վստահություն, բժախնդրություն, ուշադրություն
13.	Նորոգող	Փականագործ, մեխանիկ, կոշկակար	Վերլուծական պաշար, համբերա- տարություն, տնտեսական հոտա- ռություն, սոցիալական պատաս- խանատվություն, զգայունա- կություն, բժախնդրություն, նստաջանություն, ուշադրություն
14.	Գրանցող	Մատենավար, հաշվառող, գործավար	Հնամուլականություն, սառնարյու- նություն, ռիզիկոություն, համբերա- տարություն, պատճառականու- թյուն, նվաստություն, բժախնդրու- թյուն, լսողունակություն, նստաջանություն, ուշադրություն
15.	Վերահսկիչ	Հսկիչ, վերաքննիչ, տեսուչ, խոտանող, տոմս ստուգող	Լրջություն, ռիզիկոություն, կասկա- ծամտություն, հավասարակշռվա- ծություն, ինքնատիրապետում, զգայունակություն, բժախնդրու- թյուն, ուշադրություն
16.	Չափող	Հաշվորդ, ժամանակ չափող, գանձապահ, կշռարար	Հնամուլականություն, համբերա- տարություն, պատճառականու- թյուն, հավասարակշռվածություն, բժախնդրություն, ինքնահսկո- ղություն, նստաջանություն, ուշադրություն
17.	Շտկող	Ծշտորդ, սրբագրիչ	Հնամուլականություն, համբերա- տարություն, հավասարակշռվա- ծություն, բժախնդրություն, կամք, նստաջանություն, ուշադրություն

18.	Տեսակավորող	Տեսակավորող, ցուցակագրող, մատենագետ, ծածկագրող, թարգմանիչ	Հնամուլականություն, վերլուծական պաշար, համբերատարություն, պատճառականություն, հավասարակշռվածություն, բժախնդրություն, նստաջանություն, ուշադրություն
19.	Պահակ	Պահակապետ, հսկիչ-պահապան, հրաձիգ	Հնամուլականություն, համբերատարություն, զգոնություն, զգայունակություն, վստահություն, կամք, ուշադրություն
20.	Պահպանող	Ֆոնդապահ, գրադարանավար, արխիվագետ	Հնամուլականություն, հավասարակշռվածություն, բժախնդրություն, սպառողական միտման բացակայություն, նստաջանություն, ուշադրություն
21.	Հսկիչ	Վարիչ, շրջող ուղեպահ, հեծելապահակ, վերակացու	Լրջություն, հավասարակշռություն, աշխուժություն, բժախնդրություն, հաղորդչականություն, սպառողական միտման բացակայություն, ուշադրություն
22.	Դիտորդ	Ներկայացուցիչ, թղթակից, բնապարբերագետ, պատմագիր, աստղագետ	Բանական արգասավորություն, վերլուծական պաշար, հարցասիրություն, սոցիալական պահանջմունք, զգայունակություն, հավասարակշռվածություն, ուշադրություն
23.	Մեկնաբան	Տեսաբան՝ քաղաքական, սպորտային, գիտական, պատմաբան, լրագրող	Բանական արգասավորություն, հավատ, մանկավարժական ընդունակություն, սոցիալական պահանջմունք, լրջություն, վստահություն, ինքնավերահսկողություն, ճկունություն

24.	Գնահատող	Գնահատող, ընդունող, գնորդ, ապրանքագետ	Վերլուծական պաշար, լրջություն, տնտեսական հոտառություն, հավասարակշռվածություն, բախնդրություն, ինքնավերահսկողություն, ուշադրություն
25.	Հավաքագրող	Հավաքագրող, լրտես-գործակալ, լրահաղորդ	Սոցիալական ակտիվություն, շարժունություն, անասանություն, համրարվողականություն, հաղորդչականություն, սոցիալական վստահություն, ճկունություն
26.	Հետախուզիչ	Հետաքննիչ, հետախույզ, երկրաբան, կենսաբան, սոցիոլոգ	Աշխուժություն, հարմարվողականություն, հաղորդչականություն, սոցիալական վստահություն, առողջություն, շփվողականություն, ճկունություն, եսակենտրոնության բացակայություն
27.	Հետաքննող	Քննիչ, վերաքննիչ, պաթոլոգոանատոմ	Վերլուծական պաշար, ներըմբռնողություն, զգայունակություն, իմպուլսիվություն, աշխուժություն, հաստատականություն, ինքնավերահսկողություն, ճկունություն, ուշադրություն
28.	Իրավարար	Իրավարար, դատավոր	Վերլուծական պաշար, լրջախոհություն, պատճառականություն, հեղինակավորություն, բախնդրություն, հաստատականություն, սառնասրտություն, ոչ իմպուլսիվություն
29.	Ցրիչ	Ցրիչ, մատակարար, մատուցող, սուրհանդակ, փոստատար	Սոցիալական պատասխանատվություն, բարյացակամություն, սոցիալական ակտիվություն, տնտեսական հոտառություն, ինքնատիրապետում, շարժունություն, վստահություն, հարմարվողականություն, հաղորդչականություն

30.	Տեղեկատու	Իրազեկիչ, էքսկուրսավար, ցուցադրող	Մտավոր արգասավորություն, մանկավարժական ընդունակու- թյուն, բարեհաճություն, սոցիա- լական ակտիվություն, հուզակա- նություն, աշխուժություն, հար- մարվողականություն, հաղորդչա- կանություն
31.	Բաշխիչ	Վաճառող, բաշխորդ, բուֆետապան	Սոցիալական պատասխանավու- թյուն, բարյացականություն, տնտե- սական հոտառություն, ինքնատի- րապետում, բժախնդրություն, հաղորդչականություն, ազնվու- թյուն, ուշադրություն
32.	Տարածող	Գործակալ, պրոպագանդիստ, քարոզիչ, դասախոս	Սոցիալական պատասխանատվու- թյուն, բարյացականություն, տնտե- սական հոտառություն, աշխուժու- թյուն, անասանություն, հուզակա- նություն, հաղորդչականություն, սոցիալական վստահություն, ճկունություն
33.	Ուղեկցող	Նավագնաց, ուղեկցորդ	Համբերություն, շարժունություն, հավասարակշռվածություն, հար- մարվողականություն, հաղորդ- չականություն, սոցիալական վստահություն, եսակենտրոնու- թյան բացակայություն
34.	Օգնական	Քարտուղար, ասիստենտ, լաբորանտ, օգնական, խորհրդատու	Մտավոր արգասավորություն, լրջամտություն, համբերատարու- թյուն, հավասարակշռվածություն, ինքնատիրապետում, բժախնդրու- թյուն, հաստատականություն, նշանակալիության կարիքի բացակայություն, ուշադրություն

35.	Տեղեկատու	Հեռախոսավար, կառավարիչ (ադմինիստրատոր)	Մանկավարժական ընդունակություն, սոցիալական պատասխանատվություն, բարեհաճություն, ինքնատիրապետում, ինպուլսիվություն, վստահություն, բժախնդրություն, նստաջանություն, ուշադրություն
36.	Խորհրդատու	Խորհրդական, խորհրդատու, խնամակալ, փորձագետ, հրահանգիչ	Վերլուծական պաշար, մտավոր արգասավորություն, մանկավարժական ընդունակություն, տնտեսական հոտառություն, ինքնատիրապետում, վստահություն, ճկունություն, անկեղծություն
37.	Ծառայող	Վաճառող, մատուցող, փաստաբան, հոգեբան, ուղեկցորդ	Սոցիալական պատասխանատվություն, համբերատարություն, բարյացակամություն, տնտեսական հոտառություն, ինքնատիրապետում, հարմարվողականություն, հաստատակամություն, հաղորդչականություն, ուշադրություն
38.	Բուժող	Բժիշկ, անասնաբույժ	Վերլուծական պաշար, ներըմբռնողություն, սոցիալական պատասխանատվություն, բարյացակամություն, համոզվածություն, բժախնդրություն, անհոգություն, ուշադրություն
39.	Խնամող	Բուժքույր, բուսաբույժ, անասնաբույժ	Սոցիալական պատասխանատվություն, կապվածության կարիք, համբերատարություն, բարյացակամություն, այլոց սիրող, ինքնատիրապետում, ուշադրություն
40.	Օրենք պահպանող	Պոստավոր, դռնապան	Զգոնություն, ինքնատիրապետում, դիմացկունություն, տոկունություն

41.	Դաստիարակիչ	Դաստիարակ, ուսուցիչ, մարզիչ	Մանկավարժական ընդունակություն, կուլտուրա, սոցիալական պատասխանատվություն, համբերատարություն, հեղինակավորություն, ինքնատիրապետում, նրբանկատություն, ուշադրություն
42.	Դասախոս	Դասախոս, մանկավարժ, պրոֆեսոր	Մտավոր արգասավորություն և ակտիվություն, ներըմբռնողություն, մանկավարժական ընդունակություն, վստահություն, ինքնավերահսկողություն, ճկունություն
43.	Մարդկանց կազմակերպող	Բրիգադավար, մարզիչ, ռեժիսոր, մասսովիկ, դասուղեկ	Սոցիալական պատասխանատվություն, բարեհաճություն, հեղինակավորություն, սոցիալական ակտիվություն, ինքնատիրապետում, հաղորդչականություն, հոգեկան կայունություն, եսակենտրոնության բացակայություն, ուշադրություն
44.	Աշխատանքի կազմակերպող		Վերլուծական պաշար, սոցիալական ակտիվություն, վստահություն, հաստատականություն, ինքնահսկողություն, ճկունություն
45.	Տնտեսության կազմակերպող	Տնտեսվար, գլխավոր ինժեներ, հաշվապահ, գյուղատնտես	Վերլուծական պաշար, տնտեսական հոտառություն, բժախնդրություն, հաստատականություն, ազնվություն, սոցիալական վստահություն, ճկունություն
46.	Դեկավարման կազմակերպող		Վերլուծական պաշար, լրջություն, տնտեսական հոտառություն, հաստատականություն, ինքնավերահսկողություն, ճկունություն, անկախություն

47.	Գործակարգավար	Դիսպետչեր, կառավարիչ	Չնամուղականություն, սոցիալական պատասխանատվություն, լրջություն, ինքնատիրապետում, բժախնդրություն, հաղորդչականություն, ուշադրություն
48.	Կարգադրիչ	Ադմինիստրատոր, պարետ	Վերլուծական պաշար, ներըմբռնողություն, հեղինակավորություն, սոցիալական ակտիվություն, վստահություն, ինքնավերահսկողություն, հաղորդչականություն, ճկունություն
49.	Չամաձայնեցնող	Կառավարիչ, վարիչ	Վերլուծական պաշար, ներըմբռնողություն, տնտեսական հոտառություն, վստահություն, հաստատականություն, ինքնավերահսկողություն, կամք, ճկունություն
50.	Դեկավարման	Տնօրեն, դեկավար	Վերլուծական հոտառություն, ինքնատիրապետում, համոզվածություն, անսասանություն, ինքնավերահսկողություն, կամք, լիզերություն, ուշադրություն

7. ՄԱՍՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ԿՈՂՄՆՈՐՈՇԻՉ ԹԵՍԵՆԻ ԵՎ ՄԵԹՈԴԻԿԱՆԵՐ

7.1. Տարբերակող-ախտորոշիչ հարցաշար (Ե. Ա. Կլինով, 30 պնդումներ)

Չրահանգը: Պարզելու համար, թե մասնագիտությունների տեսակներից որն է առավել համապատասխանում Ձեր անձնային որակներին, դուք պետք է պատասխանեք մի շարք հարցերի:

Եթե դուք համաձայն եք պնդման հետ և նշված գործունեությունը Ձեզ հետաքրքրում է (դուր է գալիս), ապա «Պատասխանների թերթիկում» շրջանակի մեջ վերցրեք այդ պնդման համարը:

Հարցաշար:

1. Հեշտությամբ (առանց կաշկանդվածության) եմ հաղորդակցվում նոր մարդկանց հետ:

2. Հաճույքով և շատ երկար կարող եմ որևէ բան պատրաստել (կամ սարքել, կարել, գործել):

3. Աշխատում եմ ինձ շրջապատող միջավայրին հաղորդել գեղեցկություն և ուրիշները կարծում են, որ դա ինձ հաջողվում է:

4. Հոժարակամ և անընդհատ հետևում ու հոգ եմ տանում բույսերի (կամ կենդանիների) հանդեպ:

5. Հաճույքով և շատ երկար կարող եմ որևէ բան հաշվել, հաշվարկել կամ գծագրել:

6. Հաճույքով եմ ժամանակ անցկացնում հասակակիցներիս կամ փոքրերի հետ, երբ նրանց պետք է զբաղեցնել որևէ գործով կամ օգնել որևէ բանում:

7. Հաճույքով հաճախ օգնում եմ մեծերին խնամել կենդանիներին (կամ բույսերին):

8. Սովորաբար ես քիչ սխալներ եմ կատարում գրավոր աշխատանքներում:

9. Իմ պատրաստածը/սարքածը (այն, ինչ ազատ ժամանակ ես անում եմ իմ ձեռքերով) սովորաբար հետաքրքրություն է առաջացնում մեծերի ու ընկերներիս շրջանում:

10. Մեծերը կարծում են, որ ես ունեմ արվեստի որևէ բնագավառի ընդունակություններ:

11. Հաճույքով կարդում եմ բուսական (կամ կենդանական) աշխարհի մասին:

12. Ակտիվորեն մասնակցում են գեղարվեստական ինքնագործունեությանը:

13. Հաճույքով կարողում են մեքենաների, մեխանիզմների, սարքերի կառուցվածքի ու աշխատանքի մասին:

14. Հաճույքով երկար ժամանակ կարող են լուծել գլուխկոտրուկներ կամ մտածել դժվար խնդիրների, համեմուկների և խաչբառերի վրա:

15. Հեշտ են հարթում տարածայնությունները հասակակիցների կամ փոքրերի հետ:

16. Մեծերը կարծում են, որ ես ունեմ տեխնիկայի հետ աշխատելու ընդունակություններ:

17. Իմ գեղարվեստական ստեղծագործության արդյունքներին հավանություն են տալիս լրիվ անծանոթ մարդիկ:

18. Մեծերը կարծում են, որ ես ունեմ կենսաբանական օբյեկտների (բույսերի կամ կենդանիների) հետ աշխատելու ընդունակություններ:

19. Մարդիկ կարծում են, որ սովորաբար ինձ հաջողվում է իմ մտքերը հասկանալի և մանրամասն շարադրել գրավոր տեսքով:

20. Գրեթե երբեք ոչ մեկի հետ չեմ վիճում:

21. Իմ տեխնիկական ստեղծագործությունները հավանում են անծանոթ մարդիկ:

22. Առանց առանձնակի դժվարության յուրացնում են օտար բառերը:

23. Հաճախակի պատահում է, որ ես օգնում եմ նույնիսկ անծանոթ մարդկանց:

24. Երկար ժամանակ, առանց հոգնելու, կարող եմ զբաղվել սիրած գեղարվեստական աշխատանքով (երաժշտությամբ, նկարչությամբ և այլն):

25. Աշխատում եմ ազդել, փոփոխել ու լավացնել բուսական կամ կենդանական օրգանիզմների զարգացման ընթացքը:

26. Սիրում եմ հասկանալ մեքենաների, մեխանիզմների և սարքերի կառուցվածքը:

27. Սովորաբար ինձ հաջողվում է հասակակիցներիս կամ փոքրերին համոզել այս կամ այն գործողությունների ծրագրի նպատակահարմար լինելը:

28. Հաճույքով դիտում եմ կենդանիներին (կամ նայում եմ բույսերին):

29. Հաճույքով կարդում եմ այնպիսի գրականություն, որը շատերը «ձանձրալի» են համարում (գիտահանրամատչելի, գրական-քննադատական, հրապարակախոսական):

30. Ջանում եմ հասկանալ արվեստի աշխատողների վարպետության գաղտնիքները և վերարտադրել նրանց գործողությունները (անել նրանց նման):

ՊԱՏԱՍԽԱՆՆԵՐԻ ԹԵՐԹԻԿ

Ազգանուն, Անուն _____

Մասնագիտության տեսակը				
I	II	III	IV	V
		1		
	2			3
4			5	
		6		
7			8	
	9			10
11				12
	13		14	
		15		
	16			17
18			19	
		20		
	21		22	
		23		24
25	26	27		
28			29	30
Պատասխանների գումարը				

Մարդ				
բնություն	տեխնիկա	մարդ	նշանային համակարգ	գեղարվեստական կերպար
I	II	III	IV	V

7.2. Տարբերակող-ախտորոշիչ հարցաշար (Ե. Ա. Կլինով, 20 զույգ պնդումներ)

Չրահանգը:

Ձեր առջև հարցերի շարք է, որոնցից յուրաքանչյուրը կազմված է «ա» և «բ» տառերով նշանակված 2 մասից: Դուք պետք է ուշադիր կարդաք և գնահատեք յուրաքանչյուր պնդում: Դրա համար պետք է ամեն անգամ հարցնեք Ձեզ. «Արդյո՞ք ինձ դուր է գալիս այն զբաղմունքը, որի մասին խոսվում է հարցի առաջին մասում, թե՞ ոչ»: Նման կերպով պետք է հարցնեք Ձեզ նաև այն զբաղմունքի մասին, որը նշված է հարցի երկրորդ մասում: Այստեղ երկար մտածել պետք չէ, ավելի լավ է վստահել առաջին, ամմիջակա՞ն զգացողությանը: Եթե ավելի շուտ դուր է գալիս, քան թե դուր չի գալիս, ապա անհրաժեշտ վանդակում գրեք «+» նշանը: Եթե ստույգ կերպով է դուր գալիս՝ գրեք «++» նշանը, եթե շատ է դուր գալիս՝ «+++» նշանը:

Եվ հակառակը, եթե ավելի շուտ դուր չի գալիս, քան թե դուր է գալիս, ապա գրեք «-», եթե ստույգ դուր չի գալիս՝ «--», եթե շատ դուր չի գալիս՝ «---»:

Չմոռանաք, որ հարցի մի մասը պարտադիր պետք է գերադասեք մյուսից (դրանում պետք է լինի ավելի շատ պլյուսներ կամ զոնե քիչ մինուսներ, քան մյուսում): Այսպիսով, ենթադրենք, որ համապատասխան ուսուցումից հետո դուք կարող եք կատարել ցանկացած աշխատանք: Սակայն, եթե դուք ստիպված լինեիք ընտրել միայն երկու հնարավորություններից մեկը, ո՞րը դուք կնախընտրեիք:

ՊԱՏԱՍԽԱՆՆԵՐԻ ԹԵՐԹԻԿ

Ազգանուն, Անուն _____

Դպրոց _____

Դասարան _____

1. ա) Խնամել կենդանիներիին	թե՞	1. բ) Սպասարկել մեքենաները, սարքերը (հետևել, կարգավորել)
2. ա) Օգնել հիվանդ մարդկանց, բուժել նրանց	թե՞	2. բ) Կազմել աղյուսակներ, ուրվագծեր (սխեմաներ), ծրագրեր հաշվիչ մեքենաների համար
3. ա) Հետևել գրքերի, պատառների, բացիկների, սկավառակների որակին	թե՞	3. բ) Հետևել բույսերի վիճակին ու աճին
4. ա) Մշակել նյութեր (փայտ, կտոր, մետաղ, պլաստմասսա և այլն)	թե՞	4. բ) Ապրանքը հասցնել սպառողին (գովազդել, վաճառել)
5. ա) Քննարկել գիտահանրամատչելի գրքեր, հոդվածներ	թե՞	5. բ) Քննարկել գեղարվեստական գրքեր (կամ պիեսներ, համերգներ)
6. ա) Աճեցնել մատղաշ անասուններ (որևէ ցեղատեսակի կենդանիներ)	թե՞	6. բ) Վարժեցնել ընկերներիս (կամ փոքրերին), կատարել որևէ գործողություն (աշխատանքային, ուսումնական, սպորտային)
7. ա) Պատճենել նկարներ, պատկերներ (կամ լարել երաժշտական գործիքներ)	թե՞	7. բ) Վարել որևէ բեռնատար (ամբարձիչ կամ տրանսպորտային) միջոց՝ ամբարձիչ կռունկ, տրակտոր, քերմաքարշ և այլն
8. ա) Հաղորդել ու բացատրել մարդկանց անհրաժեշտ տեղեկություններ (տեղեկատու ծառայությունում, էքսկուրսիաներում և այլն)	թե՞	8. բ) Գեղարվեստորեն ձևավորել ցուցահանդեսներ, ցուցափեղքեր (կամ մասնակցել պիեսներ, համերգներ նախապատրաստելուն)
9. ա) Վերանորոգել ապրանքներ (հագուստ, տեխնիկա), բնակավայրեր	թե՞	9. բ) Փնտրել և ուղղել սխալներ տեքստերում, աղյուսակներում, նկարներում
10. ա) Բուժել կենդանիներիին	թե՞	10. բ) Կատարել հաշվումներ և հաշվարկներ

11. ա) Աճեցնել բույսերի նոր տեսակներ	թե՞	11. բ) Կառուցել, նախագծել արդյունաբերական ապրանքների նոր տեսակներ (մեքենա կամ հագուստ, տներ, սննդամթերք)
12. ա) Լուծել մարդկանց միջև վեճերը, կռիվները, համոզել, բացատրել, խրախուսել, պատժել և այլն	թե՞	12. բ) Ըմբռնել նախագծերը, սխեմաները, արյուսակները (ստուգել, ճշտել, կարգի բերել)
13. ա) Դիտել, ուսումնասիրել գեղարվեստական ինքնագործունեության շրջանակների աշխատանքը	թե՞	13. բ) Դիտել, ուսումնասիրել մանրէների կյանքը
14. ա) Սպասարկել, կարգավորել բժշկական սարքերը, ապարատները	թե՞	14. բ) Բժշկական օգնություն ցուցաբերել մարդկանց՝ վնասվածքների, այրվածքների, կոտրվածքների և այլնի դեպքում
15. ա) Կազմել ճշգրիտ նկարագրեր, հաշվարկներ նկատվող երևույթների, իրադարձությունների, չափվող օբյեկտների և այլնի վերաբերյալ	թե՞	15. բ) Գեղարվեստորեն նկարագրել, պատկերել իրադարձություններ (նկատվող կամ պատկերացվող)
16. ա) Լաբորատոր հետազոտություններ կատարել հիվանդանոցում	թե՞	16. բ) Ընդունել, քննել հիվանդներին, գրուցել նրանց հետ, բուժում նշանակել
17. ա) Ներկել կամ նկարագրել շինության պատերը, ապրանքների մակերևույթը	թե՞	17. բ) Մոնտաժել շենքեր կամ հավաքել մեքենաներ, սարքեր
18. ա) Կազմակերպել հասակակիցների կամ փոքրերի այցելություններ թատրոն, էքսկուրսիաներ, տուրիստական արշավներ	թե՞	18. բ) Խաղալ բեմում, մասնակցել համերգների
19. ա) Ըստ նախագծի պատրաստել մասեր, տարրեր (մեքենայի, հագուստի), կառուցել շենքեր	թե՞	19. բ) Ձբաղվել գծագրությամբ, պատճենել նախագծեր, քարտեզներ
20. ա) Պայքարել անտառը վնասողների, այգու, բույսերի հիվանդությունների դեմ	թե՞	20. բ) Աշխատել ստեղնաշարային մեքենաների հետ (գրամեքենա, համակարգիչ և այլն)

	I	II	III	IV	V
	1. ա)	1. բ)	2. ա)	2. բ)	3. ա)
	3. բ)	4. ա)	4. բ)	5. ա)	5. բ)
	6. ա)		6. բ)		7. ա)
		7. բ)	8. ա)		8. բ)
		9. ա)		9. բ)	
	10. ա)			10. բ)	
	11. ա)	11. բ)	12. ա)	12. բ)	13. ա)
	13. բ)	14. ա)	14. բ)	15. ա)	15. բ)
	16. ա)		16. բ)		17. ա)
		17. բ)	18. ա)		18. բ)
		19. ա)		19. բ)	
	20. ա)			20. բ)	
Պատաս- խանների զումարդ					

Մարդ				
<i>բնություն</i>	<i>տեխնիկա</i>	<i>մարդ</i>	<i>նշանային համակարգ</i>	<i>գեղարվես- տական կերպար</i>
I	II	III	IV	V

7.3. «Յետաքրքրությունների քարտեզ» մեթոդիկան (VII-VIII դասարաններ)

Չրահանգը:

Առաջադրված հարցերին պատասխանեք հետևյալ կերպով.

Եթե Ձեզ շատ է դուր գալիս այն, ինչի մասին խոսվում է հարցում, ապա «Պատասխանների թերթիկում» գրեք «+» նշանը, եթե չգիտեք կամ կասկածում եք՝ «0», եթե դուր չի գալիս՝ «-», իսկ եթե շատ տհաճ է, ապա գրեք «--»:

Սիրու՞մ եք դուք (դուր է գալիս Ձեզ, կուզենայիք Դուք)

1. Մաթեմատիկայի և ֆիզիկայի դասերը:
2. Պատրաստել ինքնաթիռների, սավառճակների կամ նավերի մոդելներ:
3. Աշխարհագրության դասերը:
4. Հայոց լեզվի և գրականության դասերը:
5. Օգնել ուսման մեջ հետ ընկած ընկերներին, բացատրել նրանց դասերի բովանդակությունն ու տնային առաջադրանքները:
6. Պատմության դասերը:
7. Հետևել կենդանի բնությանը, ժանոթանալ բույսերի, կենդանիների կյանքին:
8. Հոգ տանել տան հարմարակեցության մասին:
9. Պարապել մաթեմատիկական կամ ֆիզիկական շրջանակում:
10. Քանդել ու հավաքել զանազան սարքեր ու մեխանիզմներ (հեծանիվ, կարի մեքենա, ժամացույց և այլն):
11. Աշխարհագրության դասերին տարբեր երկրների մասին իմանալ դասագրքերի ու գրքերի նկարագրերից, աշխարհագրական քարտեզներից:
12. Կարդալ գեղարվեստական գրականություն:
13. Հոգ տանել փոքրիկ երեխաների մասին, հեքիաթներ պատմել ու գրքեր կարդալ նրանց համար, օգնել նրանց ինչ-որ բան անել:
14. Գրքեր կարդալ տարբեր ժողովուրդների պատմության մասին:
15. Ուսումնասիրել բուսաբանություն ու կենդանաբանություն:
16. Օգնել մեծերին կերակուր պատրաստելիս (կամ ինքնուրույն պատրաստել):

17. Բացի դասատուի առաջադրած խնդիրներից, ինքնուրույն լուծել այլ խնդիրներ:

18. Վերանորոգել տարբեր սարքեր ու մեխանիզմներ:

19. Մասնակցել աշխարհագրական էքսկուրսիաների, տուրիստական արշավների:

20. Գրել հաղորդագրություններ հարազատներին ու ընկերներին:

21. Ընկերների հետ «Դպրոց-դպրոց» խաղալ:

22. Այցելել պատմության թանգարաններ, ծանոթանալ երկրի հուշարձաններին:

23. Պարապել պատանի բնախույզների շրջանում:

24. Պատասխանատու լինել ընկերների սնունդի համար արշավների ու էքսկուրսիաների ժամանակ:

25. Մասնակցել մաթեմատիկական և ֆիզիկական օլիմպիադաների:

26. Պատրաստել (սարքել) աշխատանքի ուսուցման դասերին և տանը:

27. Աշխատել աշխարհագրական տեղանքում:

28. Ուսումնասիրել օտար լեզուներ և փորձել օգտվել դրանցից խոսակցության ժամանակ:

29. Գնահատել համադասարանցիների վարքն ու գիտելիքները:

30. Ծանոթանալ հին մշակույթին՝ պեղումների միջոցով:

31. Խնամել բույսերին, կենդանիներին, թռչուններին, աշխատել դպրոցական տարածքներում:

32. Խնամել փոքր երեխաներին, հարդարել նրանց, լվանալ և արդուկել նրանց շորերը:

33. Փնտրել, թե գործնական կյանքում, որտեղ կարելի է կիրառել մաթեմատիկայի գիտելիքները:

34. Հետևել տարբեր մեքենաների աշխատանքին, այցելել արհեստանոցներ, շինհրապարակներ և արտադրամասեր:

35. Կատարել աշխարհագրության գործնական առաջադրանքները (աշխատել ուրվագծային քարտեզով), լուծել աշխարհագրական հանելուկախաղերը, կողմնորոշվել տեղանքում և այլն:

36. Հորինել ոտանավորներ, փոքրիկ պատմվածքներ, օրագիր պահել և գրանցել սեփական դիտարկումները:

37. Դաս պատասխանել գրատախտակի մոտ, հանդես գալ դասարանի, դպրոցի առջև:

38. Ծանոթանալ պատմական իրադարձություններին:
 39. Փորձեր կատարել բույսերի վրա:
 40. Տարբեր ծառայություններ մատուցել մեծահասակներին:

Լրացված «Պատասխանների թերթիկներում» 8 սյունակներից յուրաքանչյուրի համար հաշվարկվում է դրական և բացասական պատասխանների քանակը: Օրինակ՝ եթե առաջին սյունակում պլուսներով նշված են 1, 17, 25 թվերը, իսկ մինուսներով՝ 9, 33, ապա ներքևում գրվում են 3+, 2-: Ամբողջ «Պատասխանների թերթիկից» ընտրվում են այն սյունակները, որոնք նշված են դրական գնահատականների առավելագույն քանակով:

Յուրաքանչյուր սյունակ համապատասխանում է գործունեության ձևերից մեկին. 1-ին սյունակը՝ մաթեմատիկային, 2-ը՝ տեխնիկային, 3-ը՝ աշխարհագրությանը, 4-ը՝ օտար լեզուներին ու մշակույթին, 5-ը՝ մանկավարժությանը, 6-ը՝ պատմությանը, 7-ը՝ կենսաբանությանն ու գյուղատնտեսությանը, 8-ը՝ ծառայողական աշխատանքին ու ոլորտին:

ՊԱՏԱՍԽԱՆՆԵՐԻ ԹԵՐԹԻԿ (VII-VIII դասարաններ)

	1	2	3	4	5	6	7	8
	9	10	11	12	13	14	15	16
	17	18	19	20	21	22	23	24
	25	26	27	28	29	30	31	32
	33	34	35	36	37	38	39	40
+								
-								

«Պատասխանների թերթիկի» վերծանիչ

Սաթեմատիկա	Տեխնիկա	Աշխարհագրություն	Օտար լեզուներ և մշակույթ	Մանկավարժություն	Պատմություն	Կենսաբանություն և գյուղատնտեսություն	Ծառայողական աշխատանք
1	2	3	4	5	6	7	8

7.4. «Չետաքրքրությունների քարտեզ» մեթոդիկան (IX-X դասարաններ)

Չրահանգը: Առաջադրված հարցերին պատասխանեք հետևյալ կերպով: Եթե Ձեզ շատ է դուր գալիս այն, ինչի մասին խոսվում է հարցում, ապա «Պատասխանների թերթիկում» գրեք «++» նշանը, եթե ուղղակի դուր է գալիս՝ «+», եթե չգիտեք կամ կասկածում եք, ապա գրեք «0», եթե դուր չի գալիս՝ «-», իսկ եթե շատ դուր չի գալիս, ապա գրեք «--»:

Չարցերը տրվում են արագ, որպեսզի պատասխանները լինեն ինքնաբուխ, առանց մտորելու. սա նպաստում է հարցի հանդեպ իրական վերաբերմունքի արտացոլմանը:

Սիրու՞մ եք Դուք (դուր է գալիս Ձեզ, կուզենայիք Դուք).

1. Կարդալ գրքեր ժամանցային (հետաքրքրական) ֆիզիկայի կամ ժամանցային (հետաքրքրական) մաթեմատիկայի մասին:

2. Կարդալ քիմիայի բացահայտումների մասին:

3. Պարզել էլեկտրասարքավորումների կառուցվածքը:

4. Կարդալ տեխնիկական ամսագրեր:

5. Իմանալ տարբեր երկրների մարդկանց կյանքի և այդ երկրների պետական կառուցվածքի մասին:

6. Ծանոթանալ կենդանիների և բույսերի կյանքին:

7. Կարդալ համաշխարհային գրականության դասականների ստեղծագործությունները:

8. Քննարկել երկրի և արտասահմանի ընթացիկ քաղաքական իրադարձությունները:

9. Կարդալ գրքեր դպրոցի կյանքի մասին:

10. Ծանոթանալ բժիշկների աշխատանքին:

11. Չոզ տանել տան, դպրոցի, դասարանի հարմարակեցության մասին:

12. Այցելել թատրոններ, թանգարաններ և գեղարվեստական ցուցահանդեսներ:

13. Կարդալ գրքեր պատերազմների ու մարտերի մասին:

14. Կարդալ գիտահանրամատչելի գրականություն ֆիզիկական (մաթեմատիկական) բացահայտումների մասին:

15. Կատարել քիմիայի տնային առաջադրանքները:

16. Վերանորոգել կենցաղային էլեկտրասարքավորումները:

17. Այցելել տեխնիկական ցուցահանդեսներ կամ լսել (նայել) հաղորդումներ տեխնիկայի նորությունների մասին:

18. Մասնակցել արշավների՝ հարազատ վայրերը ուսումնասիրելու նպատակով:

19. Ուսումնասիրել կենսաբանություն, բուսաբանություն և կենդանաբանություն:

20. Կարդալ քննադատական հոդվածներ գրականության մասին:

21. Մասնակցել հասարակական աշխատանքներին:

22. Ընկերներին բացատրել, թե ինչպես կատարեն ուսումնական առաջադրանքը, եթե նրանք չեն կարող ինքնուրույն դա անել:

23. Կարդալ այն մասին, թե ինչպես են մարդիկ սովորել պայքարել հիվանդությունների դեմ:

24. Կարդալ, կարել, ճաշ պատրաստել:

25. Կարդալ արվեստի մասին:

26. Ծանոթանալ ռազմական տեխնիկային:

27. Կատարել փորձեր ֆիզիկայից:

28. Կատարել փորձեր քիմիայից:

29. Գիտահամրամատչելի ամսագրերում կարդալ ռադիոտեխնիկայի նորությունների մասին:

30. Հավաքել և վերանորոգել մեքենաներ, օրինակ՝ հեծանիվ:

31. Հավաքել հանքային նյութերի հավաքածուներ (կոլեկցիաներ):

32. Աշխատել այգում, պարտեզում:

33. Գրավոր շարադրել սեփական դիտարկումները:

34. Կարդալ գրքեր պատմության մասին:

35. Կարդալ, պատմել հեքիաթներ երեխաներին, խաղալ նրանց հետ:

36. Խնամել հիվանդներին, հետևել դեղորայքի ճիշտ ընդունմանը:

37. Օգնել տնային տնտեսության հարցերում:

38. Որևէ շրջանակում զբաղվել գեղարվեստական ինքնագործունեությամբ:

39. Մասնակցել զինվորական խաղերի, արշավների:

40. Պարապել մաթեմատիկոսների (ֆիզիկոսների) հետ:

41. Պատրաստել լուծույթներ, լուծված խառնուրդներ:

42. Հավաքել ռադիոընդունիչներ:

43. Մոդելավորել, օրինակ՝ սավառակների մոդելներ պատրաստել:

44. Մասնակցել աշխարհագրական կամ երկրաբանական էքսկուրսիաների:

45. Հետևել կենդանի բնությանը:

46. Ուսումնասիրել օտար լեզուներ:

47. Հանդես գալ պատմական թեմաների զեկույցներով:

48. Կատարել խմբավարի կամ առաջնորդողի աշխատանք:

49. Խնամել երեխաներին:

50. Տարբեր գնումներ կատարել:

51. Ընկերների հետ զրուցել արվեստի հարցերի շուրջ:

52. Պարապել մարզական խմբակներում:

53. Մասնակցել ֆիզիկայի (մաթեմատիկայի) օլիմպիադաների:

54. Լուծել քիմիայի խնդիրներ:

55. Կատարել աշխատանք չափիչ սարքերով:

56. Կատարել պարզ հաշվարկներով մեխանիկական աշխատանք:

57. Ծանոթանալ աշխարհագրական, երկրաբանական քարտեզներին:

58. Կատարել փորձարարական աշխատանք կենսաբանությունից:

59. Ընկերների հետ քննարկել կարդացած գրքերը:

60. Ուսումնասիրել տարբեր երկրների քաղաքական հասարակարգեր:

61. Քննարկել դաստիարակության հարցերը:

62. Ծանոթանալ, թե ինչպես է կառուցված մարդու օրգանիզմը:

63. Մարդկանց համոզել որևէ հարցում:

64. Ծանոթանալ արվեստի պատմությանը:

65. Լինել արշավների ու խաղերի կազմակերպիչ:

66. Մաթեմատիկական գործողություններ կատարել բանաձևերով:

67. Քիմիական երևույթներ հայտնաբերել բնության մեջ:

68. Հասկանալ ռադիոսխեմաները:

69. Կատարել նախագծային աշխատանքներ:

70. Կատարել տեղանքի տեղագրական նկարահանում:

71. Խնամել կենդանիներին:

72. Հանդես գալ գրականության հարցերի զեկույցներով:

- 73. Ծանոթանալ նշակույթի պատմությանը:
- 74. Բացատրել փոքր դպրոցականներին:
- 75. Ուսումնասիրել տարբեր հիվանդությունների առաջացման պատճառները:
- 76. Ծանոթանալ, շփվել տարբեր մարդկանց հետ:
- 77. Մասնակցել գեղարվեստական ինքնագործունեության ստուգատեսի:
- 78. Պահպանել ռեժիմ (օրվա կարգուկանոնը):

Լրացված «Պատասխանների թերթիկներում» 13 սյունակներից յուրաքանչյուրի համար հաշվարկվում է դրական և բացասական պատասխանների քանակը: Օրինակ՝ եթե առաջին սյունակում պլյուսներով նշված են 1, 27, 40, 53 թվերը, իսկ մինուսներով՝ 14, 66, ապա ներքևում գրվում են 4+, 2-: Ամբողջ «Պատասխանների թերթիկից» ընտրվում են այն սյունակները, որոնք նշված են դրական գնահատականների առավելագույն քանակով:

Յուրաքանչյուր սյունակ համապատասխանում է գործունեության ձևերից մեկին. 1-ին սյունակը՝ մաթեմատիկային, 2-ը՝ քիմիային, 3-ը՝ էլեկտրոռադիոտեխնիկային, 4-ը՝ տեխնիկային, 5-ը՝ աշխարհագրությանն ու երկրաբանությանը, 6-ը՝ գյուղտնտեսությանն ու կենսաբանությանը, 7-ը՝ բանասիրությանն ու լրագրությանը, 8-ը՝ պատմությանն ու հասարակական գործունեությանը, 9-ը՝ մանկավարժությանն ու դաստիարակչական աշխատանքին, 10-ը՝ բժշկությանն ու բժշկական գործունեությանը, 11-ը՝ ծառայողական աշխատանքին ու ոլորտին, 12-ը՝ արվեստին, 13-ը՝ զինվորական գործին:

ՊԱՏԱՍԽԱՆՆԵՐԻ ԹԵՐԹԻԿ

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26
	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39
	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52
	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65
	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78
+													
-													

**7.5. «Չետաքրքրությունների քարտեզ» մեթոդիկան
(Ա. Ե. Գոլոմշտոկի մեթոդիկայի վերափոխված
տարբերակը, 144 հարց)**

Նպատակը: Մասնագիտական հետաքրքրությունների անհատական առանձնահատկությունների բացահայտումը:

Մեթոդիկայի նկարագիրը: Նախատեսված է X-XII դասարանների համար, ներառում է 144 հարցեր, որոնք տեղաբաշխվում են գործունեության 24 տեսակների սահմաններում՝ ֆիզիկա, մաթեմատիկա, քիմիա, աստղագիտություն, կենսաբանություն, բժշկություն, գյուղատնտեսություն, անտառտնտեսություն, բանասիրություն, լրագրություն, պատմություն, արվեստ, երկրաբանություն, աշխարհագրություն, հասարակական գործունեություն, իրավագիտություն, տրանսպորտ, մանկավարժություն, աշխատանքային մասնագիտություններ, ծառայողական ոլորտ, շինարարություն, թեթև արդյունաբերություն, տեխնիկա, էլեկտրատեխնիկա:

Անցկացման ընթացակարգը: Սովորողներին բաժանվում են հարցաշարերը և «Պատասխանների թերթիկները»: «Պատասխանների թերթիկի» անձնական տվյալների մասը լրացնելուց հետո սովորողներին առաջարկվում է կարդալ հարցաշարի հետ աշխատելու հրահանգը:

Չրահանգը: Որպեսզի օգնենք Ձեզ ընտրել մասնագիտություն, առաջարկում ենք հարցաշար: Մտածեք, նախքան կպատասխանեք յուրաքանչյուր հարցին, աշխատեք տալ հնարավորինս ավելի ճշգրիտ պատասխան: Եթե դուք ոչ մեկ անգամ եք համոզվել, որ շատ եք սիրում կամ Ձեզ դուր է գալիս այն, ինչի մասին մենք հարցնում ենք, ապա պատասխանների թերթիկում նույն հարցի համարի վերևում գրեք «+++», եթե ուղղակի դուր է գալիս՝ «+», եթե չգիտեք կամ կասկածում եք «0», եթե դուր չի գալիս՝ «-», եթե շատ դուր չի գալիս՝ «--»: Պատասխանեք յուրաքանչյուր կետին, ոչ մեկը բաց մի թողեք: Եթե Ձեզ մոտ հարցեր են ծագում, հարցրեք անմիջապես: «Պատասխանների թերթիկի» լրացման ժամանակը չի սահմանափակվում:

Արդյունքների մշակումը: Արդեն լրացված «Պատասխանների թերթիկում» հաշվարկվում է յուրաքանչյուր սյունակի «պլուսների» և «մինուսների» քանակը: Արդյունքները գրանցվում են սյունակների ներքևի համապատասխան վանդակներում: «Պատասխանների թեր-

թիկի» յուրաքանչյուր սյունակը, շնորհիվ հարցերի հատուկ խմբավորման, համապատասխանում է գործունեության ձևերից մեկին:

Արդյունքները հաշվելուց հետո առանձնացվում են այն սյունակները, որոնք պարունակում են «պլյուսների» առավելագույն քանակություն: Դրանց համապատասխանող գործունեության ձևերը, առաջին հերթին, հարկավոր է հաշվի առնել սովորողի մասնագիտական ուղղվածությունը գնահատելիս: Մասնագիտություն ընտրելու հիմնավորված երաշխավորության համար անհրաժեշտ է նաև ուշադրություն դարձնել «մինուսների» առավելագույն քանակով սյունակներին:

Հարկավոր է հաշվի առնել, որ հետաքրքրությունների առանձնահատկությունների մասին եզրահանգումը հետագայում պետք է ճշգրտվի սովորողի հետ հատուկ անհատական զրույցի ընթացքում:

ԲԱՆԱԼԻ

«Պատասխանների թերթիկի» սյունակները համապատասխանում են հետևյալ մասնագիտական հետաքրքրություններին

1	ֆիզիկա
2	մաթեմատիկա
3	քիմիա
4	աստղագիտություն
5	կենսաբանություն
6	բժշկություն
7	գյուղատնտեսություն
8	անտառտնտեսություն
9	բանասիրություն
10	լրագրություն
11	պատմություն
12	արվեստ

13	երկրաբանություն
14	աշխարհագրություն
15	հասարակական գործունեություն
16	իրավագիտություն
17	տրանսպորտ
18	մանկավարժություն
19	աշխատանքային մասնագիտություններ
20	ծառայողական ոլորտ
21	շինարարություն
22	թեթև արդյունաբերություն
23	տեխնիկա
24	էլեկտրատեխնիկա

Ֆարցաշար:

Սիրուն եք Դուք (կցանկանայիք Դուք, դուր է գալիս Ձեզ)։

1. Ֆիզիկայի դասերը:
2. Մաթեմատիկայի դասերը:
3. Քիմիայի դասերը:
4. Կարդալ աստղագիտության մասին գրքեր կամ հոդվածներ:
5. Կարդալ կենդանիների վրա կատարված փորձերի մասին:
6. Կարդալ բժիշկների կյանքի ու աշխատանքի մասին:
7. Կարդալ գյուղատնտեսական բույսերի և կենդանիների մասին:
8. Կարդալ անտառի մասին:
9. Կարդալ համաշխարհային գրականության դասականների ստեղծագործությունները:
10. Կարդալ թերթեր, լրագրեր, լսել ռադիո կամ դիտել հեռուստահաղորդումներ:
11. Պատմության դասերը:

12. Այցելել թատրոն, թանգարան կամ գեղարվեստական ցուցահանդես:

13. Կարդալ գրականություն երկրաբանական արշավների մասին:

14. Կարդալ տարբեր երկրների, դրանց տնտեսության և պետական կառուցվածքի մասին:

15. Կազմակերպել ընկերների հասարակական աշխատանքների կատարումը և ղեկավարել դրանք:

16. Կարդալ ուստիկանության աշխատանքի մասին:

17. Կարդալ օդաչուների, նավաստիների մասին:

18. Կարդալ խմբավարի, դաստիարակի աշխատանքի մասին:

19. Ծանոթանալ հաստոցների կառուցվածքին ու աշխատանքին:

20. ճաշեր պատրաստել:

21. Կարդալ շինարարների մասին:

22. Հոգ տանել այն շենքի գեղեցկության մասին, որտեղ դուք սովորում եք, ապրում կամ աշխատում:

23. Կարդալ տեխնիկայի նվաճումների մասին:

24. Ծանոթանալ կենցաղային էլեկտրա և ռադիոսարքավորումների կառուցվածքին:

25. Կարդալ գիտահանրամատչելի գրականություն ֆիզիկայի բացահայտումների մասին:

26. Կարդալ գիտահանրամատչելի գրականություն մաթեմատիկայի մասին:

27. Իմանալ քիմիայի բնագավառի նոր ձեռքբերումների մասին (ամսագրերից, ռադիո և հեռուստահաղորդումներից և այլն):

28. Դիտել հեռուստահաղորդումներ տիեզերագնացների մասին:

29. Ուսումնասիրել կենսաբանություն:

30. Հետաքրքրվել հիվանդությունների պատճառների և բուժման միջոցների մասին:

31. Ուսումնասիրել բուսաբանություն:

32. Ժամանակ անցկացնել անտառում:

33. Կարդալ գրական-վերլուծական հոդվածներ:

34. Ակտիվորեն մասնակցել հասարակական կյանքին:

35. Կարդալ գրքեր պատմական իրադարձությունների մասին:

36. Լսել սիմֆոնիկ երաժշտություն:

37. Իմանալ օգտակար բրածո կենդանիների նոր ծննդավայրերի հայտնագործումների մասին:

38. Իմանալ աշխարհագրական բացահայտումների մասին:

39. Քննարկել ընթացիկ գործերն ու իրադարձությունները:

40. Կարգուկանոն հաստատել հասակակիցների կամ փոքրերի միջև:

41. Ճանապարհորդել երկրով մեկ:

42. Բացատրել ընկերներին, թե ինչպես լուծեն դժվար խնդիրը, ճիշտ գրեն նախադասությունը և այլն:

43. Ծանոթանալ տարբեր գործիքների:

44. Տնային տնտեսվարության դասերը:

45. Իմանալ շինարարության բնագավառի նոր ձեռքբերումների մասին:

46. Այցելել ֆաբրիկաներ:

47. Ծանոթանալ մեքենաների ու մեխանիզմների կառուցվածքին:

48. Գիտահանրամատչելի ամսագրերում կարդալ հոդվածներ ռադիոտեխնիկայի բնագավառի ձեռքբերումների մասին:

49. Հասկանալ ֆիզիկական երևույթների տեսությունը:

50. Լուծել բարդ մաթեմատիկական խնդիրներ:

51. Կատարել քիմիական փորձեր, հետևել քիմիական ռեակցիաների ընթացքին:

52. Հետևել գիշերային լուսատուներին:

53. Կատարել բույսերի դիտարկումներ:

54. Վիրակապել, առաջին օգնություն ցուցաբերել վնասվածքների դեպքում:

55. Կենդանիներ աճեցնել և խնամել նրանց:

56. Հավաքել չորացած բույսերի հավաքածուներ:

57. Գրել պատմվածքներ ու ոտանավորներ:

58. Հետևել այլ մարդկանց կյանքին ու վարքագծին:

59. Մասնակցել պատմաբանների աշխատանքին, որոնք փաստեր, որոնք վկայում են անցյալի իրադարձությունների մասին:

60. Արտասանել, երգել երգչախմբում, խաղալ բեմում:

61. Հավաքել հանքային նյութեր և հետաքրքրվել դրանց ծագմամբ:

62. Ուսումնասիրել հարազատ վայրերի բնությունը:

63. Կազմակերպել հասարակական միջոցառումներ դպրոցում:

64. Հատուկ ուշադրություն դարձնել նարդկանց վարքին:
65. Այցելել ավտոսիրահարների միջավայր, սպասարկել ավտոմեքենա:
66. Ժամանակն անցկացնել փոքր երեխաների հետ (նրանց համար գրքեր կարդալ, որևէ բան պատմել, օգնել որևէ հարցում):
67. Պատրաստել տարբեր մասեր ու առարկաներ:
68. Արշավների ժամանակ կազմակերպել սննդի հարցերը:
69. Լինել շինհրապարակում, կառուցապատման վայրում:
70. Հագուստ կարել:
71. Հավաքել և նորոգել հեծանիվներ, կարի մեքենաներ, ժամացույցներ և այլ մեխանիզմներ:
72. Վերանորոգել կենցաղային և էլեկտրասարքավորումներ:
73. Ջբաղվել ֆիզիկոսների միջավայրում:
74. Պարապել մաթեմատիկոսների շրջանակում:
75. Պատրաստել լուծույթներ, կշռել ռեակտիվներ (քիմիական հակազդակներ):
76. Այցելել աստղադիտարան:
77. Այցելել կենսաբանական միջավայր:
78. Հետևել հիվանդներին, նրանց օգնություն ցույց տալ:
79. Հետևել բնությանը և գրառել դիտարկումները:
80. Ծառեր տնկել և խնամել դրանք:
81. Աշխատել բառարանով և գրականության աղբյուրներով, մատենագիտական տեղեկատուներով:
82. Մի աշխատանքից արագ անցնել մյուսին:
83. Հանդես գալ պատմական թեմաների մասին զեկույցներով:
84. Նվազել երաժշտական գործիքներ:
85. Կազմել հանքային նյութերի նկարագրեր:
86. Մասնակցել աշխարհագրական արշավների:
87. Հանդես գալ միջազգային իրադրության մասին հաղորդումներով:
88. Օգնել ոստիկանության աշխատողներին:
89. Հաճախել երիտասարդ նավաստիների խմբակ:
90. Կատարել խմբավարի աշխատանք:
91. Աշխատանքի ուսուցման դասերը:
92. Խորհուրդներ տալ ծանոթներին հագուստ գնելիս:
93. Հետևել շինարարի աշխատանքին:
94. Ծանոթանալ կարի արտադրության հետ:

95. Պատրաստել ինքնաթիռների, սավառնակների և նավերի մոդելներ:

96. Հավաքել ռադիոընդունիչներ և էլեկտրասարքավորումներ:

97. Մասնակցել ֆիզիկայի օլիմպիադաների:

98. Մասնակցել մաթեմատիկայի օլիմպիադաների:

99. Լուծել քիմիայի խնդիրներ:

100. Մասնակցել աստղագիտական խմբերի աշխատանքին:

101. Փորձեր կատարել կենդանիների վրա:

102. Ուսումնասիրել մարդու օրգանիզմի գործառույթները և հիվանդությունների առաջացման պատճառները:

103. Կատարել փորձարարական աշխատանքներ գյուղատնտեսական նոր կուլտուրաներ աճեցնելու նպատակով:

104. Լինել բնապահպանական հասարակության անդամ:

105. Մասնակցել բանավեճերի, ընթերցողների գիտաժողովների:

106. Վերլուծել կյանքի երևույթներն ու իրադարձությունները:

107. Հետաքրքրվել մեր երկրի անցյալով:

108. Հետաքրքրություն դրսևորել պատմության և պատմության տեսության հանդեպ:

109. Մասնակցել երկարատև ու դժվարին արշավների, որոնց ժամանակ ստիպված եք լարված աշխատել առաջադրված ծրագրին համապատասխան:

110. Կազմել աշխարհագրական քարտեզներ և հավաքել այլ աշխարհագրական նյութեր:

111. Ուսումնասիրել տարբեր երկրների քաղաքական հասարակարգը:

112. Իրավաբանի աշխատանքը:

113. Հաճախել երիտասարդ տիեզերագնացների խմբակ:

114. Ուսուցչի աշխատանքը:

115. Լինել գործարաններում:

116. Տարբեր ծառայություններ մատուցել մարդկանց:

117. Մասնակցել շինարարական աշխատանքների:

118. Ծանոթանալ արդյունաբերական ապրանքների պատրաստմանը:

119. Հասկանալ տեխնիկական նախագծերն ու ուրվագծերը:

120. Օգտվել ճիշտ չափող սարքերից և հաշվարկներ կատարել ստացված տվյալներով:

121. Կատարել փորձեր ֆիզիկայից:
122. Կատարել աշխատանքներ, որոնք պահանջում են մաթեմատիկական օրենքների և բանաձևերի գիտելիքներ:
123. Լինել դասավանդողի ասիստենտ քիմիական փորձեր անցկացնելիս:
124. Հավաքել տեղեկություններ այլ մոլորակների մասին:
125. Կարդալ հայտնի կենսաբանների գործունեության մասին:
126. Լինել առողջապահական խմբի ակտիվ անդամ:
127. Խնամք տանել գյուղատնտեսական մեքենաների և աշխատանքի գործիքների հանդեպ:
128. Ծանոթանալ անտառային տնտեսություն վարելու հետ:
129. Ուսումնասիրել բառերի և առանձին բառակապակցությունների ծագումը:
130. Օրագիր պահել և որոշակի նկատառումներ գրել դպրոցական ու քաղաքային թերթերում:
131. Ուսումնասիրել այլ երկրների պատմական անցյալը:
132. Թատրոնում բազմաթիվ անգամ նայել միննույն պիեսը:
133. Կարդալ հայտնի երկրաբանների կյանքի ու գործունեության մասին:
134. Ուսումնասիրել մեր մոլորակի աշխարհագրությունը:
135. Ուսումնասիրել հանճարեղ քաղաքական գործիչների կենսագրությունները:
136. Ծիշտ գնահատել ընկերոջ, ծանոթի կամ գրական հերոսի արարքը:
137. Կարդալ գրքեր փոխադրամիջոցների մասին:
138. Սովորեցնել և դաստիարակել երեխաներին:
139. Հետևել որակավորված աշխատողի գործողություններին:
140. Մշտապես շփվել շատ մարդկանց հետ:
141. Նախագծել շինարարական օբյեկտներ:
142. Այցելել թեթև արդյունաբերության ցուցահանդեսներ:
143. Կատարել նախագծային աշխատանքներ, նախագծել մեքենաներ:
144. Հասկանալ ռադիոսխեմաները:

ՊԱՏԱՍԽԱՆՆԵՐԻ ԹԵՐԹԻԿ

Շատ է դուր գալիս՝ «++»

Ուղղակի դուր է գալիս՝ «+»

Չգիտեմ՝ «0»

Դուր չի գալիս՝ «-»

Առիասարակ դուր չի գալիս «--»

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48
	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72
	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96
	97	98	99	100	101	102	103	104	105	106	107	108	109	110	111	112	113	114	115	116	117	118	119	120
	121	122	123	124	125	126	127	128	129	130	131	132	133	134	135	136	137	138	139	140	141	142	143	144
+																								
-																								

7.6. «Չետաքրքրությունների քարտեզ» մեթոդիկան (Ա. Ե. Գոլոշտոկ (23), 174 հարց)

Նախատեսված է ավարտական դասարաններում սովորողների համար:

Չրահանգը: Որպեսզի օգնենք Ձեզ ընտրել մասնագիտություն՝ հաշվի առնելով Ձեր հետաքրքրությունները, Ձեզ առաջարկում ենք գնահատել գործունեության տարբեր տեսակների մասին մի շարք պնդումներ: Եթե Ձեզ շատ է դուր գալիս, շատ եք սիրում կամ շատ կցանկանայիք զբաղվել այն գործով, որն առաջարկվում է պնդման մեջ, ապա համապատասխան վանդակում գրեք «++»:

Եթե ուղղակի դուր է գալիս, սիրում եք կամ կցանկանայիք՝ «+»:

Եթե չգիտեք կամ կասկածում եք՝ «0»:

Եթե դուր չի գալիս, չեք սիրում, չէիք ցանկանա՝ «-»:

Եթե չափազանց դուր չի գալիս՝ «--»:

Եթե միևնույն հարցի համար Ձեզ մոտ առաջանում է երկու հակադիր (բևեռային) պատասխան, ապա գրեք այն մշանը, որը համապատասխանում է իրականությանն ավելի մոտ (Ձեր կարծիքով) պատասխանին: Գրելով Ձեր պատասխանները, հետևեք, որպեսզի պատասխանների թերթիկում վանդակի համարը համապատասխանի հարցի համարին:

Եթե Ձեզ որևէ բան անհասկանալի է, դուք կարող եք անմիջապես հարցնել:

Չարցաշար:

Սիրու՞մ եք Դուք (կցանկանայիք Դուք, դուր է գալիս Ձեզ)։

1. Ծանոթանալ բույսերի և կենդանիների կյանքին:

2. Աշխարհագրության դասերը, աշխարհագրության գրքեր կարդալը:

3. Կարդալ երկրաբանական արշավախմբերի մասին գեղարվեստական կամ գիտական գրականություն:

4. Մարդու ֆիզիոլոգիայի կամ անատոմիայի դասերը:

5. Տնային տնտեսվարության դասերը կամ տնտեսվարության տնային պարապմունքները:

6. Կարդալ գիտահանրամատչելի գրականությունն ֆիզիկայի հայտնագործությունների կամ առաջադեմ ֆիզիկոսների կյանքի ու գործունեության մասին:

7. Կարդալ գիտահանրամատչելի գրականությունն քիմիայի բնագավառի ձեռքբերումների ու հայտնագործությունների կամ առաջադեմ քիմիկոսների կյանքի ու գործունեության մասին:

8. Կարդալ տեխնիկական ամսագրեր:

9. Գիտահանրամատչելի ամսագրերում կարդալ էլեկտրոնիկայի ու ռադիոէլեկտրոնիկայի բնագավառի նվաճումների մասին:

10. Ծանոթանալ տարբեր մետաղների, դրանց հատկություններին և գործնական կիրառությանը:

11. Իմանալ փայտանյութի տարբեր տեսակների, դրանց հատկությունների և գործնական կիրառության մասին:

12. Հետաքրքրվել շինարարության բնագավառի նվաճումներով:

13. Կարդալ գրքեր, նայել ֆիլմեր տրանսպորտի տարբեր տեսակների (ավտոմեքենա, գնացք և այլն) վարորդների մասին:

14. Կարդալ գրքեր, նայել ֆիլմեր տիեզերագնացների և օդաչուների մասին:

15. Հանդիպել ռազմական գործողությունների մասնակիցների հետ, լսել պատմվածքներ զինվորական իրադարձությունների, մարտական տեխնիկայի մասին:

16. Կարդալ գրքեր պատմական իրադարձությունների և գործիչների մասին:

17. Կարդալ հայկական և արտասահմանյան գրական ստեղծագործություններ:

18. Կարդալ և քննարկել թերթերի, ամսագրերի հոդվածներն ու ակնարկները:

19. Քննարկել դպրոցի և դասարանի ընթացիկ գործերն ու իրադարձությունները:

20. Կարդալ գրականություն դաստիարակի, ուսուցչի և խմբավարի աշխատանքի մասին:

21. Կարդալ գրքեր, նայել ֆիլմեր ուստիկանության աշխատանքի մասին:

22. Հոգալ իրերի դասավորության և այն շինության գեղեցիկ տեսքի մասին, որտեղ սովորում, աշխատում կամ ապրում եք:

23. Կարդալ «Մաթեմատիկական ժամանց» և «Հետաքրքրական մաթեմատիկա» բնույթի գրքեր:

24. Հետաքրքրվել տնտեսական աշխարհագրության հարցերով:

25. Պարապել օտար լեզու:

26. Ծանոթանալ անվանի նկարիչների կյանքին, կերպարվեստի զարգացման պատմությանը:

27. Ծանոթանալ բեմի, կինոյի նշանավոր վարպետների կյանքին, այցելել ստեղծագործական երեկոների, դերասանների հետ հանդիպումների:

28. Ծանոթանալ անվանի երաժիշտների կյանքին ու ստեղծագործություններին, երաժշտական արվեստի տեսության հարցերին:

29. Կարդալ սպորտային թերթեր, ամսագրեր, սպորտի և անվանի մարզիկների մասին գրքեր:

30. Ուսումնասիրել բուսաբանություն, կենդանաբանություն և կենսաբանություն:

31. Աշխարհագրական քարտեզներով ու նկարագրերով ծանոթանալ տարբեր երկրների հետ:

32. Կարդալ ականավոր երկրաբանների կյանքի ու գործունեության մասին:

33. Կարդալ բժիշկների, բժշկության բնագավառի նվաճումների և այն մասին, թե ինչպես են մարդիկ սովորել պայքարել հիվանդությունների դեմ:

34. Այցելել թեթև արդյունաբերության ձեռնարկություններ (կարի, կոշիկի, տեքստիլ և այլն):

35. Կարդալ «Հետաքրքրական ֆիզիկա» բնույթի գրքեր:

36. Հայտնաբերել բնության քիմիական երևույթներ, քիմիական փորձեր կատարել, հետևել քիմիական երևույթների ընթացքին:

37. Ծանոթանալ ժամանակակից տեխնիկայի նորագույն ձեռքբերումներին (թերթերում փնտրել հոդվածներ, լսել ու դիտել ռադիո և հեռուստահաղորդումներ):

38. Հաճախել ռադիոտեխնիկայի կամ ռադիոէլեկտրոնիկայի խմբակ:

39. Ծանոթանալ տարբեր չափող գործիքների և մետաղամշակման համար դրանց գործնական կիրառության հետ:

40. Հետևել փայտե ապրանքների պատրաստմանը:

41. Հետևել շինարարների աշխատանքին, հանդիպել նրանց հետ, լսել պատմություններ նրանց աշխատանքի մասին:

42. Կարդալ գրականություն երթևեկության միջոցների և կանոնների մասին:

43. Կարդալ գրքեր, նայել ֆիլմեր ջրային (գետի) տրանսպորտի աշխատողների և նավաստիների մասին:

44. Կարդալ գրքեր, նայել ֆիլմեր զինվորական թեմաներով, ծանոթանալ պատերազմների, խոշոր մարտերի պատմությանը և անվանի զորավարների ճակատագրերին:

45. Քննարկել հանրապետության և արտերկրի ընթացիկ քաղաքական իրադարձությունները:

46. Կարդալ գրական-վերլուծական հոդվածներ:

47. Լսել ռադիո և հեռուստամոռություններ, դիտել թեմատիկ հաղորդումներ:

48. Հետաքրքրվել երկրում, հանրապետությունում կամ քաղաքում տեղի ունեցող իրադարձություններով:

49. Բացատրել ընկերներին, թե ինչպես կատարեն ուսումնական առաջադրանքները, եթե նրանք ինքնուրույն չեն կարող դա անել:

50. Դատել ընկերոջ, ծանոթի արարքը, վերլուծել գրական հերոսի վարքագիծը:

51. Արշավների, ուղևորությունների և ճանապարհորդությունների ժամանակ կազմակերպել բոլորի սնունդը, ապահովել ընտանիքին մթերքով:

52. Կարդալ գիտահանրամատչելի գրականություն մաթեմատիկայի հայտնագործությունների և անվանի մաթեմատիկոսների կյանքի մասին:

53. Հետաքրքրվել տնտեսագիտության և տնտեսական ցուցանիշների մասին տպագրված հաղորդագրություններով:

54. Կարդալ գեղարվեստական գրականություն օտար լեզվով:

55. Լինել խմբագրական խորհրդի անդամ և զբաղվել թերթերի գեղարվեստական ձևավորմամբ:

56. Հաճախել դրամատիկական կամ պատանի հանդիսատեսի թատրոն:

57. Լսել օպերային երաժշտություն, հաճախել սիմֆոնիկ երաժշտության համերգների:

58. Հաճախել մարզական միջոցառումների, հետևել դրանց ընթացքին, լսել և դիտել սպորտի մասին ռադիո և հեռուստահաղորդումներ:

59. Հաճախել կենսաբանական խմբակ:
60. Հաճախել աշխարհագրական խմբակ, ուսումնասիրել հա-րազատ վայրերի կյանքն ու բնությունը:
61. Հավաքել աշխարհագրական օբյեկտների (հանքային նյու-թերի, հողի շերտերի) նմուշներ և կազմել դրանց նկարագրերը:
62. Ուսումնասիրել մարդու օրգանիզմի գործառույթները, հի-վանդությունների առաջացման պատճառները և դրանց բուժման ե-ղանակները:
63. Հաճախել խոհարարական խմբակ:
64. Կատարել փորձեր ֆիզիկայից և էլեկտրատեխնիկայից:
65. Պատրաստել լուծույթներ, կշռել քիմիական հակազդակներ:
66. Քանդել, նորոգել, հետաքրքրվել տարբեր մեխանիզմների (ժամացույցների, կենցաղային սարքերի, կարի մեքենաների, հեծա-նիվների) կառուցվածքով:
67. Օգտվել ճշգրիտ չափող սարքերից (ամպերաչափ, վոլտա-չափ, տատանագրիչ և այլն) և կատարել հաշվարկներ:
68. Ջբաղվել մետաղյա տարբեր մասերի և ապրանքների մշակ-մամբ ու պատրաստմամբ:
69. Հավաքել փայտանյութի տարբեր նմուշներ և գեղարվեստո-րեն ձևավորել բնափայտը (սղոցել, կտրել, փայլեցնել և այլն):
70. Ուրվագծել շինարարական նախագծեր կամ կատարել տար-բեր կառույցների գծագրեր:
71. Հաճախել պատանի երկաթուղայինների կամ ավտոսիրող-ների խմբակ:
72. Հաճախել ավտոակունք կամ պարապել ավտոմոդելավո-րողների, պարաշյուտիստների խմբակում:
73. Մարզվել հրաձգային խմբակում:
74. Ուսումնասիրել տարբեր ազգերի ու պետությունների պատ-մությունը:
75. Գրել դասարանային և տնային շարադրություններ գրակա-նությունից:
76. Հետևել այլ մարդկանց կյանքին, արարքներին, վարքին, վերլուծել կյանքի երևույթներն ու իրադարձությունները:
77. Կատարել հասարակական աշխատանք (կազմակերպել, համախմբել ընկերներին որևէ գործի համար):

78. Ժամանակ անցկացնել փոքր երեխաների հետ (նրանց համար գրքեր կարդալ, որևէ պատմություն պատմել, օգնել որևէ գործում):

79. Կարգուկանոն սահմանել հասակակիցների կամ փոքրերի շրջանում:

80. Հետևել վաճառողի, խոհարարի կամ մատուցողի աշխատանքին:

81. Պարապել մաթեմատիկական խմբակում:

82. Ուսումնասիրել արդյունաբերության զարգացման հարցերը, իմանալ արդյունաբերական ձեռնարկության հաշվարկների ու նախագծերի բնագավառի նվաճումների մասին:

83. Աշխատել օտարալեզու բառարաններով, հասկանալ անծանոթ լեզվի դարձվածքները:

84. Այցելել թանգարաններ, գեղարվեստական ցուցահանդեսներ:

85. Խաղալ բեմում հանդիսականների առջև:

86. Նվագել երաժշտական գործիքներից որևէ մեկով:

87. Խաղալ սպորտային խաղեր:

88. Հետևել կենդանիների և բույսերի աճին ու զարգացմանը, կատարել գրառումներ:

89. Ինքնուրույն կազմել աշխարհագրական քարտեզներ, հավաքել և կուտակել տարբեր աշխարհագրական նյութեր:

90. Կուտակել հանքային նյութերի հավաքածուներ և ցուցադրանմուշներ աշխարհագրության թանգարանի համար:

91. Ծանոթանալ բժշկի, բուժքրոջ կամ դեղագործի աշխատանքին:

92. Հաճախել կարուձևի խմբակ, կարել շորեր ընտանիքի անդամների և Ձեզ համար:

93. Պարապել ֆիզիկայի խմբակում կամ այցելել ֆիզիկայի ֆակուլտատիվ պարապմունքների:

94. Պարապել քիմիայի խմբակում կամ այցելել քիմիայի ֆակուլտատիվ պարապմունքների:

95. Պարապել տեխնիկական ստեղծագործության խմբակներից մեկում (մոդելավորել նավեր, ինքնաթիռներ, մեքենաներ և այլն):

96. Հասկանալ էլեկտրասարքավորումների, էլեկտրական ապարատների, էլեկտրական մեքենաների կառուցվածքը, հավաքել,

կառուցել և նորոգել ռադիոսարքեր (ուժեղացուցիչներ, տատանագրիչներ և այլն):

97. Պարապել դպրոցի հաստոցային-փականագործական արհեստանոցներում:

98. Պարապել «Յնուտ ձեռքեր» կամ փականագործական խմբակում:

99. Լինել շինհրապարակում, դիտել շինարարության ընթացքը, հարդարման աշխատանքները:

100. Յետևել տրանսպորտային միջոցների վարորդների և հետիոտնի տեղաշարժման կանոնների պահպանմանը:

101. Պարապել թիավարման, առագաստանավային սպորտի, ջրասույզների խմբակում, աշխատել խեղդվողներին փրկելու բրիգադում:

102. Մասնակցել զինվորականացված խաղերում:

103. Այցելել պատմության թանգարաններ, ծանոթանալ մշակութային հուշարձաններին:

104. Պարապել գրականագիտական խմբակում, հաճախել հայոց լեզվի և գրականության ֆակուլտատիվ պարապմունքների:

105. Անձնական օրագիր պահել:

106. Դասարանում հանդես գալ միջազգային իրադրության մասին զեկույցներով, տարբեր թեմաների մասին ելույթներով:

107. Կատարել խմբավարի աշխատանք:

108. Պարզել մարդկանց վարքի ու արարքների պատճառները, որոնք նրանք կուզենային թաքցնել:

109. Օգնել գնորդին ընտրել ապրանքներ խանութում:

110. Լուծել մաթեմատիկական բարդ խնդիրներ:

111. Ճշգրիտ հաշվարկներ կատարել Ձեր գումարային ծախսերի և եկամուտների վերաբերյալ:

112. Հաճախել օտար լեզվի խմբակ:

113. Հաճախել գեղարվեստական խմբակ, ստուդիա կամ ստեղծագործական արվեստի դպրոց:

114. Մասնակցել գեղարվեստական ինքնագործունեության ստուգատեսի:

115. Պարապել երգչախմբում կամ երաժշտական որևէ խմբակում:

116. Պարապել որևէ սպորտային խմբակում:

117. Մասնակցել կենսաբանական օլիմպիադաների կամ պատ-
րաստել բույսերի ու կենդանիների ցուցադրություն:

118. Մասնակցել աշխարհագրական արշավների:

119. Մասնակցել երկրաբանական արշավների:

120. Հետևել և խնամել հիվանդներին, օգնել նրանց, թեթևացնել
նրանց վիճակը:

121. Մասնակցել (կամ այցելել) հրուշակեղենի կամ խոհարա-
րական աշխատանքների ցուցահանդեսների:

122. Լուծել ֆիզիկայի բարդ խնդիրներ: Մասնակցել ֆիզիկայի
օլիմպիադաների:

123. Մասնակցել քիմիայի օլիմպիադաների:

124. Հասկանալ տեխնիկական գծագրերն ու ուրվագծերը (սխե-
մաները), ինքնուրույն գծագրել կամ կազմել գծագրեր:

125. Հասկանալ բարդ ուրվագծերը (սխեմաները):

126. Էքսկուրսիա գնալ արդյունաբերական ձեռնարկություններ,
ծանոթանալ հաստոցների նոր տեսակների հետ, հետևել դրանց աշ-
խատանքին կամ վերանորոգմանը:

127. Ձեր ձեռքերով որևէ բան պատրաստել փայտից:

128. Ձեր ուժերի ներածին չափով մասնակցել շինարարական
աշխատանքների:

129. Ձեր ուժերի ներածին չափով մասնակցել ավտոմեքենայի,
մոտոցիկլի և այլ տրանսպորտային միջոցների նորոգմանն ու սպա-
սարկմանը:

130. Ցանկացած եղանակային պայմանների թռչել շտապ օգ-
նության ինքնաթիռներով կամ դեկավարել գերարագ ինքնաթիռներ:

131. Ապրել խիստ սահմանված ռեժիմով, խստագույնս պահ-
պանել օրվա կարգուկանոնը:

132. Հաճախել պատմության խմբակ (հավաքել նյութեր, հան-
դես գալ պատմական թեմաների զեկույցներով):

133. Աշխատել գրականության աղբյուրների, մատենագրական
տեղեկատուների հետ, օրագրում գրանցել կարդացածի վերաբերյալ
տպավորությունները:

134. Մասնակցել բանավեճերի և ընթերցողների գիտաժողովնե-
րի:

135. Նախապատրաստել և անցկացնել հավաքներ ու գիտաժո-
ղովներ:

136. Կառավարել դժվար դաստիարակվողներին, որևէ մեկի հետ քննարկել երեխաների և դեռահասների դաստիարակության հարցերը:

137. Օգնել ոստիկանության աշխատանքին, լինել «Ոստիկանության պատանի ընկեր» խմբակի անդամ:

138. Մշտապես հաղորդակցվել մեծ քանակությամբ տարբեր մարդկանց հետ:

139. Մասնակցել մաթեմատիկայի օլիմպիադաների:

140. Հետաքրքրվել ապրանքների գներով, փորձելով հասկանալ գնադրյացման, աշխատավարձի և աշխատանքի կազմակերպման հարցերը:

141. Ընկերների կամ ծանոթների հետ զրուցել օտար լեզվով:

142. Մասնակցել գեղարվեստական ցուցահանդեսների:

143. Հաճախել թատերական խմբակ:

144. Մասնակցել երաժշտական մրցույթ-ստուգատեսների:

145. Մասնակցել անհատական կամ խմբային սպորտային մրցությունների:

146. Աճեցնել բույսեր այգում, պարտեզում կամ վարժեցնել կենդանիներին և հոգ տանել նրանց մասին:

147. Կատարել տեղանքի տեղագրական նկարահանում:

148. Կատարել երկարատև և դժվարին արշավներ, որոնց ժամանակ ստիպված եք աշխատել առաջադրված ծրագրով:

149. Աշխատել հիվանդանոցում, պոլիկլինիկայում կամ դեղատանը:

150. Որպես մասնագետ աշխատել սննդի կամ թեթև արդյունաբերական ձեռնարկությունում (կարող, ձևող, խոհարար, տեխնոլոգ և այլն):

151. Լուծել ֆիզիկայի բարդ խնդիրներ:

152. Աշխատել քիմիական արտադրությունում կամ քիմիական լաբորատորիայում:

153. Մասնակցել տեխնիկական ստեղծագործությունների ցուցահանդեսների:

154. Աշխատել էներգետիկայի կամ ռադիոէլեկտրոնիկայի բնագավառում:

155. Աշխատել հաստոցի վրա (հիմնականում կանգնած), պատրաստել մետաղական տարբեր մասեր և ապրանքներ:

156. Կատարել ատաղձագործական կամ մոդելային աշխատանքներ ըստ գծագրերի:

157. Աշխատել շինարարական կոլեկտիվում:

158. Աշխատել վարորդ մեծ քաղաքում, զբաղվելով բեռների կամ ուղևորների փոխադրմամբ:

159. Ցանկացած եղանակի աշխատել մեծ գետի վրա կամ բաց ծովում:

160. Լինել գինվորական ինժեներ կամ հրամանատար:

161. Մասնակցել արշավների հայրենի երկրի պատմական վայրերով:

162. Գրել պատմվածքներ, հորինել ոտանավորներ, առակներ և այլն:

163. Գրառել փոքրիկ հոդվածներ և ակնարկներ պատի թերթերում կամ պարբերական մամուլում:

164. Կատարել խմբավարի պարտականություններ աշխատանքային կիսամյակի ընթացքում:

165. Կազմակերպել խաղեր ու զվարճություններ (տոնակատարություններ) երեխաների համար:

166. Աշխատել իրավաբանական հաստատությունում (դատարանում, փաստաբանական գրասենյակում, դատախազությունում, իրավաբանական խորհրդատվությունում):

167. Կատարել բնակչության սպասարկման աշխատանքներ (պատվերներ ընդունել, օգնել գնումներ կատարել, կենցաղային ծառայություններ մատուցել և այլն):

168. Կատարել աշխատանք, որը մշտապես պահանջում է մաթեմատիկական գիտելիքների կիրառում:

169. Աշխատել տնտեսագիտության, ժողտնտեսության ֆինանսավորման կամ ծրագրավորման բնագավառում:

170. Մասնակցել օտար լեզվի օլիմպիադաների, մրցույթների, գիտաժողովների:

171. Մասնակցել ստեղծագործական արվեստի ցուցահանդեսների:

172. Խաղալ բեմում կամ նկարահանվել ֆիլմերում:

173. Աշխատել երաժիշտ, երաժշտական ռեժիսոր կամ դասավանդել երաժշտություն:

174. Աշխատել ֆիզկուլտուրայի դասատու կամ մարզիչ:

ՊԱՏԱՍԽԱՆՆԵՐԻ ԹԵՐԹԻԿ

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	
	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	
	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	
	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100	101	102	103	104	105	106	107	108	109	110	111	112	113	114	115	116	
	117	118	119	120	121	122	123	124	125	126	127	128	129	130	131	132	133	134	135	136	137	138	139	140	141	142	143	144	145	
	146	147	148	149	150	151	152	153	154	155	156	157	158	159	160	161	162	163	164	165	166	167	168	169	170	171	172	173	174	
+																														
-																														

Հետաքրքրությունների արտահայտվածության գրաֆիկ (վերծանիչ)

	Կենսաբանություն	
	Աշխարհագրություն	
	Երկրաբանություն	
	Բժշկություն	
	Սննդի և բեթև. արդյունաբերություն	
	Ֆիզիկա	
	Քիմիա	
	Տեխնիկա	
	Էլեկտրատեխնիկա, ռադիոտեխնիկա	
	Մեղադաձակում	
	Փայտաձակում	
	Շինարարություն	
	Տրանսպորտ	
	Ավիացիա, ծովային (գետային) գործ	
	Զինվորական մասնագիտություններ	
	Պատմություն	
	Գրականություն	
	Լրագրություն	
	Սոցիալական օգնություն	
	Մանկավարժություն	
	Իրավագիտություն, իրավունք	
	Սպասարկման ոլորտ, առևտուր	
	Մաթեմատիկա	
	Տնտեսագիտություն	
	Օտար լեզու	
	Կերպարվեստ	
	Բեմական արվեստ	
	Երաժշտություն	
	Սպորտ	
+12		
+11		
+10		

7.7. Մասնագիտական հակումների հարցաշար (ՄՀՀ, Լ. Ա. Յովաշա (30))

Նպատակը: Գործունեության տարբեր ձևերի մասնագիտական հակումների որոշումը:

Մեթոդիկայի նկարագիրը: Խորհուրդ է տրվում կիրառել 14 տարեկանից սկսած: Ներառում է 30 հարց: Մասնակիցը գնահատում է յուրաքանչյուր հարցի երկու տարբերակը:

Անցկացման ընթացակարգը: Հետազոտվողներին բաշխվում են հարցաշարերն ու պատասխանների թերթիկները: «Պատասխանների թերթիկի» անձնական տվյալների մասը լրացնելուց հետո մասնակիցներին առաջարկվում է ընթերցել հարցաշարի հետ աշխատելու հրահանգը:

Հրահանգը: Նշեք, թե հարցերի երկուական պատասխաններից որին եք դուք նախապատվություն տալիս: Ընտրված տարբերակը նշեք «Պատասխանների թերթիկի» համապատասխան վանդակում: Որոշ հարցեր Ձեզ կարող են թվալ նույնապես հետաքրքիր, այդ դեպքում նախապատվությունն այնուամենայնիվ տվեք որևէ մեկին:

Ձեր պատասխանները գնահատեք 0-ից մինչև 3 միավոր հետևյալ կերպով.

- եթե դուք համաձայն եք ա) տարբերակին, բայց համաձայն չեք բ) տարբերակին, ապա ա)-ի վանդակում գրեք 3 թիվը, իսկ բ)-ի վանդակում՝ 0,
- եթե դուք համաձայն եք բ) տարբերակին, բայց համաձայն չեք ա) տարբերակին, ապա ա)-ի վանդակում գրեք 0 թիվը, իսկ բ)-ի վանդակում՝ 3,
- եթե դուք աննշան նախապատվություն եք տալիս ա) տարբերակին, քան թե բ) տարբերակին, ապա ա)-ի վանդակում գրեք 2 թիվը, իսկ բ)-ի վանդակում՝ 1,
- եթե դուք աննշան նախապատվություն եք տալիս բ) տարբերակին, քան թե ա) տարբերակին, ապա ա)-ի վանդակում գրեք 1 թիվը, իսկ բ)-ի վանդակում՝ 2:

Աշխատեք բոլոր հարցերին պատասխանել բարեխղճորեն, հետևեք վերը նշված հրահանգին:

Արդյունքների մշակումը. Փորձագետը հաշվում է սյունակների միավորները, իսկ հետո արդյունքները համեմատում արյուսակի նորմաների հետ: Այդ կերպով որոշվում է հակումների արտահայտվածության մակարդակը:

«Պատասխանների թերթիկի» սյունակների բանալի

- Ա - մարդկանց հետ հաղորդակցվելու հակում,*
- Բ - մտավոր գործունեության հակում,*
- Գ - արտադրությունում աշխատելու հակում,*
- Դ - արվեստի ոլորտում աշխատելու հակում,*
- Ե - անդադրում (շարժական, աշխույժ) աշխատանքի հակում,*
- Զ - տնտեսական (կոմերցիոն), ծրագրային գործունեության հակում կամ նյութական հետաքրքրվածություն:*

№	Ա	Բ	Գ	Դ	Ե	Զ
1		ա				բ
2				ա	բ	
3	բ	ա				
4			բ			ա
5	բ			ա		
6		ա			բ	
7	բ					ա
8			բ	ա		
9	բ				ա	
10		բ		ա		
11					ա	բ
12		բ	ա			
13				բ	ա	
14	բ		ա			
15		բ				ա

16			ա	բ		
17	ա				բ	
18		ա		բ		
19			ա		բ	
20	բ					ա
21		բ	ա			
22				բ		ա
23	ա		բ			
24					ա	բ
25	ա	բ				
26			բ			ա
27	ա			բ		
28		ա			բ	
29				բ		ա
30			բ		ա	
Միավոր- ների գումարը						

Հարցաշար:

1. Որոշ մարդիկ կարծում են, որ ավելի կարևոր է ա) շատ իմանալ, քան բ) ստեղծել նյութական բարիքներ: Արդյո՞ք ճիշտ են նրանք:

2. Ի՞նչն է Ձեզ ամենից շատ գրավում գիրք կարդալիս. ա) գեղեցիկ գեղարվեստական ոճը, թե՞ բ) հերոսների համարձակության և խիզախության ցայտուն (վառ կերպով) պատկերվածությունը:

3. Ինչպիսի պարզևատրունը Ձեզ ավելի շատ կուրախացներ. ա) գիտական հայտնագործությա՞ն համար, թե՞ բ) ընդհանուր բարօրությանն ուղղված հասարակական գործունեության համար:

4. Եթե Ձեզ ընձեռվել է հնարավորություն զբաղեցնելու որոշակի պաշտոն, որը դուք կընտրեիք. ա) հանրախանութի տնօրենի՞, թե՞ բ) գործարանի գլխավոր ինժեների:

5. Ձեր կարծիքով ինչը՞ պետք է ավելի շատ արժուրել ինքնագործունեության մասնակիցների շրջանում. ա) ա՞յն, որ նրանք մարդկանց բերում են արվեստ և գեղեցկություն, թե՞ բ) այն, որ նրանք կատարում են հանրօգուտ աշխատանք:

6. Ձեր կարծիքով, մարդու գործունեության ո՞ր բնագավառը ապագայում կունենա գերակշռող նշանակություն. ա) ֆի՞զիկան, թե՞ բ) ֆիզիկական կուլտուրան:

7. Եթե Ձեզ նշանակել են դպրոցի տնօրեն, ապա ինչի՞ն Դուք ավելի մեծ ուշադրություն կհատկացնեք. ա) անհրաժեշտ հարմարությունների (օրինակելի ճաշարան, հանգստի սենյակ և այլն) ստեղծմանը, թե՞ բ) ընկերական և աշխատասեր կոլեկտիվի համախմբմանը:

8. Դուք ցուցահանդեսում եք: Ի՞նչն է ձեզ ավելի շատ գրավում ցուցանմուշների մեջ. ա) գու՞յնը, ձևի կատարելությունը, թե՞ բ) դրանց ներքին կառուցվածքը (ինչպե՞ս և ինչի՞ց են դրանք պատրաստված):

9. Մարդու ինչպիսի՞ բնավորության գծերն են Ձեզ դուր գալիս. ա) արիությունը, համարձակությունը, դիմացկունությունը, թե՞ բ) ընկերասիրությունը, նրբազգացությունը, շահի բացակայությունը:

10. Պատկերացրեք, որ Դուք համալսարանի պրոֆեսոր եք: Աշխատանքի ազատ ժամերին նախապատվությունը ո՞ր առարկային դուք կտալիք. ա) գրականության պարապմունքների՞ն, թե՞ բ) ֆիզիկայի, քիմիայի փորձերին:

11. Ձեզ հնարավորություն է ընձեռվել կատարելու ճանապարհորդություն տարբեր երկրներ: Ու՞մ դերում Դուք ավելի հաճույքով կգնայիք. ա) որպես հայտնի մարզի՞կ՝ մասնակցելու միջազգային մրցումների, թե՞ բ) որպես արտաքին առևտրի հայտնի մասնագետ՝ երկրի համար անհրաժեշտ ապրանքներ գնելու նպատակով:

12. Թերթում երկու տաբեր բովանդակությամբ հոդվածներ են: Դրանցից որը՞ Ձեզ ավելի կհետաքրքրեր. ա) նոր տեսակի մեքենայի մասին հոդվածը, թե՞ բ) նոր գիտական տեսության մասին հոդվածը:

13. Դուք դիտում եք զինվորական կամ սպորտային շքերթ: Ի՞նչն է ավելի շատ գրավում Ձեր ուշադրությունը. ա) շքերթի մասնակիցների ավանդականությունը, քայլքի դասավորությունն ու ա-

ռույզությունը, թե՞ բ) շարասյան արտաքին ձևավորումը (հագուստը, շքանշանները, խորհրդանշանները և այլն):

14. Պատկերացրեք, որ Դուք շատ ազատ ժամանակ ունեք: Ինչո՞վ դուք ավելի հաճույքով կզբաղվեիք. ա) գործնական որևէ բանով (ձեռքի աշխատանքով), թե՞ բ) հասարակական աշխատանքով (բարեգործական հիմունքներով):

15. Ի՞նչ ցուցահանդես Դուք կնայեիք մեծ հաճույքով. ա) նոր պարենային ապրանքների ցուցահանդես, թե՞ բ) գիտական սարքավորումների (ֆիզիկայի, քիմիայի, կենսաբանության) նորարարությունների ցուցահանդես:

16. Եթե դպրոցում լիներ ընդամենը երկու խմբակ, որը՞ Դուք կնախընտրեիք. ա) տեխնիկական, թե՞ բ) երաժշտական:

17. Ի՞նչ եք կարծում, դպրոցում ինչի՞ն պետք է ավելի մեծ ուշադրություն դարձնել. ա) սովորողների առաջադիմությանը, քանի որ դա անհրաժեշտ է նրանց ապագայի համար, թե՞ բ) սպորտին, քանզի դա պետք է նրանց առողջությունն ամրապնդելու համար:

18. Ինչպիսի՞ ամսագրեր եք Դուք հաճույքով կարդում. ա) գիտահանրամատչելի, թե՞ բ) գրական-գեղարվեստական:

19. Երկու աշխատանքներից որը՞ Ձեզ ավելի շատ կգրավեր թարմ օդում. ա) մեքենաների հետ աշխատանքը, թե՞ բ) «քայլելու» աշխատանքը (գյուղատնտես, անտառապահ, ճանապարհների վարպետ):

20. Ձեր կարծիքով, դպրոցի ո՞ր խնդիրն է ավելի կարևոր. ա) սովորողներին պատրաստել պրակտիկ գործունեությանը, նյութական բարիքներ ստեղծելու կարողությանը, թե՞ բ) սովորողներին պատրաստել մարդկանց հետ աշխատանքին, որպեսզի նրանք կարողանան դրանում օգնել ուրիշներին:

21. Ո՞ր անվանի գիտնականներով եք Դուք ավելի հետաքրքրվում. ա) Պոպո՞վ (ռադիոյի գյուտի հեղինակ), Ցիոլկո՞վսկի (ժամանակակից տիեզերագնացության հիմնադիր), թե՞ բ) Մենդելեև, Պավլով:

22. Ի՞նչն է կարևոր մարդու համար. ա) ստեղծել իր համար բարենպաստ և հարմարավետ կենցաղ, թե՞ բ) ապրել առանց որոշ հարմարությունների, բայց ունենալ հնարավորություն օգտվելու արվեստի գանձարանից և ստեղծելու արվեստ:

23. Հասարակության բարեկեցության համար անհրաժեշտ է. ա) արդարադատությունը, թե՞ բ) տեխնիկան: Ի՞նչն է Ձեր կարծիքով կարևոր մարդկության ապագայի համար:

24. Երկու գրքերից որը՞ Դուք կընթերցեիք ավելի հաճույքով. ա) մեր հանրապետության մարզիկների նվաճումների՞ մասին, թե՞ բ) մեր հանրապետության արդյունաբերության զարգացման մասին:

25. Ինչը՞ մեծ օգուտ կբերի հասարակությանը. ա) քաղաքացիների բարեկեցության մասին հոգածությունը, թե՞ բ) մարդկանց վարքի ուսումնասիրումը:

26. Կենցաղային սպասարկումը մարդկանց մատուցում է տարբեր ծառայություններ (կոշիկ, հագուստ և այլն): Դուք անհրաժեշտ եք համարում. ա) հետազայում ևս զարգացնել այս ճյուղը, որպեսզի բազմակողմանի սպասարկեն մարդկանց, թե՞ բ) ավելի լավ է ստեղծել այնպիսի տեխնիկա, որից հնարավոր լինի ինքնուրույն օգտվել կենցաղում:

27. Ի՞նչ դասախոսություններ Դուք կլսեիք հաճույքով. ա) անվանի գիտնականների՞ մասին, թե՞ բ) անվանի նկարիչների մասին:

28. Ի՞նչ բնույթի գիտական աշխատանք դուք կընտրեիք. ա) աշխատանք գրադարանում՝ գրքերի հետ, թե՞ բ) աշխատանք թարմ օդում, հանգստի վայրում, արշավախմբում:

29. Ինչը՞ Ձեզ ավելի կհետաքրքրեր մամուլում. ա) փոքրիկ հողավածը դրամական ապրանքային վիճակախաղի շահումների մասին, թե՞ բ) հողվածը կայացած գեղարվեստական ցուցահանդեսի մասին:

30. Ձեզ պետք է ընտրել մասնագիտություն: Նշվածներից որի՞ն դուք կտայիք նախապատվությունը. ա) ֆիզիկական կուլտուրայի՞ն կամ շարժումների հետ կապված այլ աշխատանքին, թե՞ բ) քիչ շարժական, բայց նոր տեխնիկա ստեղծելու աշխատանքին:

Անհատական առանձնահատկությունների ցուցանիշների սանդղակներն ըստ L. Ա. Յովաշայի մեթոդիկայի

Ընտրանքը (սեռը)	Ցուցանիշների պայմանական նշանակումները	Որակի արտահայտվածության մակարդակը				
		Բարձր	Միջինից բարձր	Միջին	Միջինից ցածր	Ցածր
Տղաներ	Ա	≥ 18	16-17	15	13-14	≤ 12
	Բ	≥ 18	17	14-16	13	≤ 12
	Գ	≥ 24	22-23	20-21	18-19	≤ 17
	Դ	≥ 17	14-16	12-13	10-11	≤ 9
	Ե	≥ 21	19-20	17-18	14-16	≤ 13
	Զ	≥ 15	13-14	11-12	9-10	≤ 8
Աղջիկներ	Ա	≥ 19	18	16-17	15	≤ 14
	Բ	≥ 18	15-17	13-14	12	≤ 11
	Գ	≥ 18	15-17	13-14	11-12	≤ 10
	Դ	≥ 22	20-21	18-19	16-17	≤ 15
	Ե	≥ 21	19-20	17-18	15-16	≤ 14
	Զ	≥ 16	14-15	12-13	10-11	≤ 9

7.8. Մասնագիտական պատրաստության որոշման մեթոդիկա (ՄՊՈ, Լ. Ն. Կաբարդովա)

Նպատակը: Հետազոտվողների շրջանում մասնագիտական կողմնորոշման կարողությունների և հմտությունների առկայության մասին տեղեկատվության ստացումը, որը թույլ է տալիս դատողություններ անել որոշակի մասնագիտական ոլորտում հաջող գործունեություն ծավալելու հետազոտվողի պատրաստության վերաբերյալ:

Մեթոդիկայի նկարագիրը: Նախատեսված է X-XII դասարաններում սովորողների համար, ներառում է 50 արտահայտություններ, որոնք հիմնված են սովորողների հարցաշարով առաջադրվող կարողությունների (ուսումնական, աշխատանքային, ստեղծագործական, սոցիալական և այլն) իրականացման հնարավորությունների և անձնական փորձով ապրած հուզական վերաբերմունքի ինքնագնահատականի վրա: Գործունեության բոլոր նկարագրվող ձևերը համապատասխանում են հինգ՝ «մարդ-մեքենա», «մարդ-տեխնիկա», «մարդ-մարդ», «մարդ-նշանային համակարգ», «մարդ-գեղարվեստական կերպար» մասնագիտական բնագավառներին առավել բնորոշ ներկայացուցիչներին:

Անցկացման ընթացակարգը: Մասնակիցներին տրվում են հարցաշարեր և «Պատասխանների թերթիկներ»: «Պատասխանների թերթիկի» անձնական տվյալների մասը լրացնելուց հետո մասնակիցներին առաջարկվում է ընթերցել հարցաշարի հետ աշխատելու հրահանգը:

Հրահանգը: Ուշադիր ընթերցեք հարցաշարի բոլոր 50 արտահայտությունները: Կարդալով արտահայտություններից յուրաքանչյուրը՝ Դուք պետք է պատասխանեք ստորև բերված երեք հարցերին և Ձեր պատասխանները գնահատեք միավորներով (0-ից մինչև 2):

1. Որքա՞նով լավ կարող եք կատարել այն, ինչ նշված է արտահայտությունում.

- որպես կանոն, կատարում եմ լավ՝ **2 միավոր**,
- կատարում եմ միջին՝ **1 միավոր**,
- ոչ, չեմ կարող՝ **0 միավոր**:

2. Ի՞նչ զգացողություններ էիք ունենում, երբ կատարում էիք դա.

- դրական (հաճելի, հետաքրքիր, թեթև)՝ **2 միավոր,**
- չեզոք՝ **1 միավոր,**
- բացասական (տհաճ, անհետաքրքիր, դժվար)՝ **0 միավոր:**

3. Կցանկանայի՞ք, որ արտահայտությունում նկարագրված գործողությունը ներառվեր Ձեր ապագա աշխատանքում.

- այո՝ **2 միավոր,**
- միևնույն է՝ **1 միավոր,**
- ոչ՝ **0 միավոր:**

Ձեր գնահատականները միավորներով դուք նշում եք «Պատասխանների թերթիկում» (աղյուսակում վանդակի համարը համապատասխանում է արտահայտության համարին): «Պատասխանների թերթիկի» յուրաքանչյուր վանդակում դուք պետք է գրեք բոլոր երեք հարցերին համապատասխանող Ձեր պատասխանների միավորները: Յուրաքանչյուր արտահայտության համար դուք սկզբից գնահատում եք Ձեր կարողությունը (1), հետո՝ վերաբերմունքը (2), այնուհետև՝ ցանկությունը (3): Այս հերթականությամբ էլ գնահատող միավորները դուք նշում եք «Պատասխանների թերթիկում»:

Եթե դուք երբեք չեք կատարել այն, ինչ նկարագրվում է արտահայտությունում, ապա միավորների փոխարեն վանդակում գծեր գծեք առաջին երկու հարցերի համար (1 և 2) և փորձեք պատասխանել միայն երրորդ հարցին:

Կարդալով արտահայտությունները, պարտադիր ուշադրություն դարձրեք «հաճախ», «հեշտությամբ», «պարբերաբար» և այլ նմանատիպ բառերին: Ձեր պատասխանը պետք է հաշվի առնի այս բառերի իմաստը:

Եթե հարցում թվարկվող մի քանի գործողություններից դուք կարողանում եք կատարել որևէ մեկը, ապա հենց այդ գործողությունն էլ դուք գնահատում եք երեք հարցերի համապատասխան միավորներով: Աշխատե՛ք լինել ուշադիր:

Արդյունքների մշակումը: Արդյունքները մշակելիս սկզբում «Պատասխանների թերթիկում» գտնում են այն արտահայտությունների համարները, որոնք կարողությունները գնահատելիս հետա-

զոտվողը գնահատել է «0» միավոր կամ գիծ է քաշել: Այս դեպքում ընդհանուր միավորների գումարը հաշվարկելիս նույն արտահայտության հաջորդ երկու գնահատականները այդ սանդղակներով հաշվի չեն առնվում: Դրանց ուշադրություն են դարձնում միայն յուրաքանչյուր բնագավառի որակական վերլուծության դեպքում:

Հաշվարկվում է միավորների ընդհանուր գումարը, որը յուրաքանչյուր մասնագիտական բնագավառում հավաքել են հետազոտվողի առանձին «վերաբերմունքը» և առանձին «մասնագիտական ցանկությունները»:

Տվյալ հետազոտվողի համար առավել նախապատվելի մասնագիտական բնագավառի ընտրությունը իրականանում է նկարագրված երեք սանդղակների (կարողությունները՝ «1», վերաբերմունքը՝ «2», ցանկությունները՝ «3») միավորների գումարի համադրման հիման վրա: Դրական է գնահատվում այն համադրությունը, որի դեպքում 2-րդ և 3-րդ հարցերի պատասխանների բարձր գնահատականները հարաբերակցվում են հետազոտվողի իրական կարողությունների հետ, այսինքն՝ առաջին սանդղակով բարձր գնահատականի հետ: Օրինակ՝ երեք գնահատականների 10-12-11 տիպի հարաբերակցությունն ավելի բարենպաստ է, քան 3-8-12 հարաբերակցությունը: Հետազոտվողի նախապատվություններն առաջին օրինակում ավելի հիմնավորված են նրա համապատասխան կարողությունների առկայությամբ:

Վերլուծվում են այն արտահայտությունները, որոնք հետազոտվողը գնահատել է միավորների առավելագույն քանակով, օրինակ՝ 2-2-2, ինչպես նաև այն արտահայտությունները, որոնցում երկու առավելագույն գնահատականները զուգակցվում են միջինի հետ, օրինակ՝ 2-2-1: Դա անհրաժեշտ է, առաջին հերթին՝ որպեսզի մասնագիտական բնագավառը նեղացվի մինչև կոնկրետ մասնագիտություններ, երկրորդ՝ մեկ բնագավառի սահմաններից դեպի տարբեր ոլորտների միջև միջանկյալ դիրք զբաղեցնող մասնագիտություններ դուրս գալու համար:

«Պատասխանների թերթիկի» բանալին համապատասխանում է հետևյալ մասնագիտական բնագավառներին

Մասնագիտական ոլորտներ	Աշխատանքի առարկաներ	Մասնագիտությունների օրինակներ
1. Սարդ-նշանային համակարգ	Պայմանական նշաններ, թվեր, ժածկագրեր, աղյուսակներ	Սրբագրիչ, ծրագրավորող, մեքենագրուհի, վիճակագիր, տնտեսագետ և այլն
2. Սարդ-տեխնիկա	Տեխնիկական համակարգեր, մեքենաներ, ապարատներ, սարքավորումներ, նյութեր և էներգիա	Ռադիոմեխանիկ, խառատ, փականագործ, վարորդ, ինժեներ և այլն
3. Սարդ-բնություն	Բույսեր, կենդանիներ, միկրոօրգանիզմներ	Կենդանաբան, զոոտեխնիկ, բուսաբան և այլն
4. Սարդ-գեղարվեստական կերպար	Գեղարվեստական կերպարներ, դրանց դերեր, տարրեր և առանձնահատկություններ	Ոսկերիչ, լուսանկարիչ, երաժիշտ, նկարիչ, գրող, դերասան և այլն
5. Սարդ-մարդ	Մարդիկ, խմբեր, կոլեկտիվներ	Սպասարկման ոլորտ, բժշկություն, մանկավարժություն, իրավաբանություն և այլն

Հարցաշար

1. Կատարել գրառումներ, կտրվածքներ տարբեր տեքստերից և դրանք խմբավորել ըստ որոշակի հատկանիշի:

2. Կատարել ֆիզիկայի լաբորատոր աշխատանքների գործնական առաջադրանքներ:

3. Երկարատև ժամանակ (1 տարուց ավելի) ինքնուրույն, համբերատար կատարել բույսերի աճն ու զարգացումն ապահովող բոլոր աշխատանքները:

4. Հորինել ուտանավորներ, պատմվածքներ, գրել շարադրություններ, որոնք շատերի կողմից ճանաչվեն հետաքրքիր և ուշադրության արժանի:

5. Ձսպել քեզ, շրջապատողների վրա «դուրս չթափել» ջղայնությունը, զայրույթը, վիրավորվածությունը, վատ տրամադրությունը:

6. Տեքստից դուրս բերել հիմնական մտքերը և դրանց հիման վրա կազմել կարճ ծրագիր, համառոտագրություն:

7. Հասկանալ ֆիզիկական գործընթացները, լուծել ֆիզիկայի խնդիրները:

8. Կանոնավոր հետևել զարգացող բույսին և դիտման տվյալները գրանցել հատուկ օրագրում:

9. Սեփական ձեռքերով պատրաստել գեղեցիկ իրեր՝ փայտից, մետաղից և այլն:

10. Համբերատար, առանց նյարդայնանալու որևէ մեկին բացատրել այն, ինչ նա ուզում է իմանալ, եթե նույնիսկ ստիպված ես դա կրկնել մի քանի անգամ:

11. Հայոց լեզվի, գրականության գրավոր աշխատանքներում հեշտությամբ գտնել սխալներ:

12. Հասկանալ քիմիական գործընթացները, լուծել քիմիայի խնդիրները:

13. Հասկանալ բույսերի բազմաթիվ տեսակների արտաքին հատկանիշները և զարգացման առանձնահատկությունները:

14. Ստեղծել գեղանկարչության, քանդակագործության ավարտուն ստեղծագործություններ:

15. Շատ և հաճախակի հաղորդակցվել տարբեր մարդկանց հետ, չհոգնելով դրանից:

16. Օտար լեզվի դասերին պատասխանել հարցերին, վերարտադրել տեքստեր և կազմել պատմվածքներ առաջադրված թեմայով:

17. Կարգի բերել որևէ մեխանիզմ (հեծանիվ), նորոգել էլեկտրատեխնիկական սարքեր (փոշեկուլ, արդուկ):

18. Ազատ ժամանակը գերազանցապես ծախսել որևէ կենդանու հետևելով:

19. Հորինել երաժշտություն, երգեր, որոնք հաջողություն ունեցան հասակակիցների և մեծահասակների շրջանում:

20. Ուշադիր, համբերատար և առանց ընդհատելու լսել մարդկանց:

21. Օտար լեզվի առաջադրանքներ կատարելիս առանց առանձնահատուկ դժվարությունների աշխատել օտարալեզու տեքստերի հետ:

22. Կարգավորել և նորոգել էլեկտրոնային սարքավորումներ (հեռուստացույց, մագնիտոֆոն):

23. Առանց մեծերի հիշեցման, կանոնավոր կատարել կենդանիների խնամքի համար անհրաժեշտ աշխատանքներ՝ կերակրել, բուժել և այլն:

24. Հրապարակավ, շատ հանդիսականների համար խաղալ դեր, արտասանել բանաստեղծություններ:

25. Փոքրահասակ երեխաներին գրավել որևէ գործով կամ խաղով:

26. Կատարել մաթեմատիկայի, քիմիայի առաջադրանքներ, որոնցում պահանջվում է կազմել գործողությունների տրամաբանական շղթա, կիրառելով տարբեր բանաձևեր, թեորեմներ, օրենքներ:

27. Վերանորոգել կողպեքներ, կահույք, խաղալիքներ:

28. Հասկանալ կենդանիների, ձկների, միջատների տեսակներն ու ցեղատեսակները, իմանալ նրանց բնորոշ արտաքին հատկանիշները:

29. Միշտ հստակ տեսնել, թե ինչն է տաղանդավոր արված դրամատուրգի, նկարչի, դերասանի կողմից, կարողանալ դա հիմնավորել գրավոր կամ բանավոր:

30. Մարդկանց համախմբել որևէ գործի, միջոցառման շուրջ:

31. Կատարել մաթեմատիկայի առաջադրանքներ, որոնք պահանջում են մաթեմատիկական օրենքների, բանաձևերի լավ իմացություն, դրանք լուծման ընթացքում ճիշտ կիրառելու կարողություն:

32. Կատարել գործողություններ, որոնք պահանջում են ձեռքերի ճարպկության և շարժումների լավ կոորդինացիա. աշխատել հաստոցի վրա, հավաքել և մոնտաժել փոքր մասնիկներ:

33. Անմիջապես նկատել բույսերի կամ կենդանիների արտաքին տեսքի և վարքագծի չնչին փոփոխությունները:

34. Նվազել երաժշտական գործիքներով, հրապարակավ կատարել երգեր, պարային համարներ:

35. Կատարել աշխատանք, որը պահանջում է պարտադիր շփումներ բազմաթիվ տարբեր մարդկանց հետ:

36. Կատարել քանակական հաշվարկներ և դրանց հիման վրա դուրս բերել տարբեր հետևանքներ, օրինաչափություններ:

37. Որոշակի մոդելներ հավաքելու համար նախատեսված տիպիկ մասերից կառուցել ինքնուրույն հորինած նոր մոդելներ:

38. Հատուկ պարապել բուսաբանության, կենդանաբանության խորացված ուսումնասիրությամբ՝ կարողալ գիտական գրականություն:

39. Թղթի վրա և նախօրինակի տեսքով ստեղծել հագուստի, սանրվածքի, զարդերի մոդելներ:

40. Ազդել մարդկանց վրա, համոզել նրանց և հարթել վիճաբանությունները:

41. Աշխատել պայմանական նշանային տեղեկատվությամբ, գծել քարտեզներ, ուրվագծեր, նախագծեր:

42. Կատարել առաջադրանքներ, որոնցում պահանջվում է մտովի պատկերացնել առարկաների կամ պատկերների դասավորությունը տարածության մեջ:

43. Երկարատև ժամանակ կենսաբանական խմբակներում զբաղվել հետազոտական աշխատանքներով:

44. Մյուսներից հաճախ և արագ նկատել գեղեցիկն ու զարմանալի սովորականի մեջ:

45. Ապրումակցել մարդկանց և ուժերի ներածին չափով օգնել նրանց:

46. Խնամքով և անսխալ կատարել «թղթային» աշխատանք՝ գրել, ստուգել, դուրս գրել:

47. Ընտրել խնդրի լուծման առավել արդյունավետ միջոցը՝ տեխնիկական, տրամաբանական:

48. Կենդանիների կամ բույսերի հետ աշխատելիս հանդուրժել ձեռքի ֆիզիկական աշխատանքը, անբարենպաստ եղանակային պայմանները, կեղտոտությունը, կենդանիների յուրահատուկ հոտը:

49. Հաստատականորեն և համբերատար հասնել հորինվող կամ կատարվող ստեղծագործության կատարելությանը:

50. Ասել, հաղորդել որևէ տեղեկություն, բարձրաձայն շարադրել սեփական մտքերը:

ՊԱՏԱՍԽԱՆՆԵՐԻ ԹԵՐԹԻԿ

№	1 2 3	№	1 2 3	№	1 2 3	№	1 2 3	№	1 2 3
1.		2.		3.		4.		5.	
6.		7.		8.		9.		10.	
11.		12.		13.		14.		15.	
16.		17.		18.		19.		20.	
21.		22.		23.		24.		25.	
26.		27.		28.		29.		30.	
31.		32.		33.		34.		35.	
36.		37.		38.		39.		40.	
41.		42.		43.		44.		45.	
46.		47.		48.		49.		50.	
1		2		3		4		5	

7.9. Զ. Հոլլանդի մասնագիտական ինքնորոշման մեթոդիկան

Մասնագիտական ինքնորոշման հարցաշարի տեսական հիմք է ծառայում ամերիկյան պրոֆեսոր Զ. Հոլլանդի կողմից մշակված մասնագիտական ընտրության տեսությունը (88): Դրա էությունն այն է, որ մասնագիտական գործունեության հաջողությունը կախված է մասնագիտական միջավայրի և անձնային տիպի համապատասխանությունից: Մարդու վարքը որոշվում է ոչ միայն նրա անձնային առանձնահատկություններով, այլև այն շրջապատով, որում նա դրսևվորում է իր ակտիվությունը: Մարդիկ ձգտում են իրենց տիպին բնորոշ մասնագիտական միջավայր գտնել, որը նրանց թույլ կտա ամբողջովին բացահայտել իրենց ընդունակությունները, արտահայտել արժեքային կողմնորոշումները: Հոլլանդի համաձայն, այդպիսի տիպերը վեցն են՝

- իրատեսական կամ գործնական,
- տրամաբանական,
- սոցիալական,
- պայմանագրային կամ միօրինակ,
- նախաձեռնողական,
- դերասանական:

Հարցաշարը թույլ է տալիս հակումները, ընդունակությունները և բանականությունը հարաբերակցել տարբեր մասնագիտություններին հետ:

Սովորողներին առաջարկվում է 42 զույգ մասնագիտություններ, ընդ որում, յուրաքանչյուր զույգից սովորողը պետք է ընտրի մեկը՝ առավել ցանկալին կամ նվազագույնս «տհաճը»:

Մեթոդիկայի առավելություններից մեկը արդյունքների մշակման չափազանց պարզությունն է, ինչը թույլ է տալիս արդեն ստացված արդյունքների դիրքերից անմիջապես շարունակել խոսակցությունը սովորողի հետ նրա մասնագիտական նպատակների և նախապատվությունների մասին:

Պատասխանների թերթիկը լրացնելու հրահանգը: Ենթադրենք, որ համապատասխան ուսուցումից հետո Դուք կարող եք կատարել ցանկացած աշխատանք: Ստորև առաջարկված մասնագիտությունների զույգերից պետք է ընտրել այն մեկը, որը Ձեզ ավելի շատ է հարմար (ելնելով Ձեր ընդունակություններից ու հնարավորություններից): Մասնագիտությունների անվանման կողքին, փակագծերում

գրված է պատասխանների թերթիկի ծածկագիրը, Դուք պետք է ընտրված մասնագիտության ծածկագրի դիմաց նշեք «+» նշանը:

Մասնագիտությունների զույգերի շարքը

1. Ինժեներ (1).....	Սոցիոլոգ (2)
2. Հրուշակագործ (1).....	Հոգևորական (3)
3. Խոհարար (1).....	Վիճակագիր (4)
4. Լուսանկարիչ (1).....	Վաճառարահի ադմինիստրատոր (5)
5. Մեխանիկ (1).....	Դիզայներ (6)
6. Փիլիսոփա (2).....	Բժիշկ (3)
7. Բնապահպան (2).....	Հաշվապահ (4)
8. Ծրագրավորող (2).....	Փաստաբան (5)
9. Կինոլոգ (շներ վարժեցնող).....	Գեղարվեստական գրականության թարգմանիչ (6)
10. Ապահովագրական գործակալ (3).....	Արխիվագետ (4)
11. Մարզիչ (3).....	Հեռուստա- լրահաղորդ (5)
12. Քննիչ (3).....	Արվեստագետ (6)
13. Նոտար (4).....	Բրուկեր (5)
14. ԷՀՄ օպերատոր (4).....	Մանեկեցուհի (6)
15. Ֆոտոթղթակից (5).....	Վերականգնիչ (6)
16. Կանաչապատող (1).....	Կենսաբան- հետազոտող (2)
17. Ավտոփոխադրամիջոցի վարորդ (1).....	Կողային ուղեկցորդ (3)
18. Օդերևութաբան (1).....	Քարտեզագիր (4)
19. Ռադիոնոնտաժորդ (1).....	Ծառին փորագրող նկարիչ (6)
20. Երկրաբան (2).....	Գիդ-թարգմանիչ (3)
21. Լրագրող (5).....	Ռեժիսոր (6)
22. Մատենագետ (2).....	Աուդիտոր (4)
23. Դեղագործ (2).....	Իրավա- խորհրդատու (3)

24. Գեներտիկ (Ծագումնաբան) (2).....	Ճարտարագետ (6)
25. Վաճառող (3).....	Փոստային կապի օպերատոր (4)
26. Սոցիալական աշխատող (3).....	Ձեռնարկատեր (5)
27. Բուհի դասախոս (3).....	Երաժիշտ- կատարող (6)
28. Տնտեսագետ (4).....	Մենեջեր (5)
29. Սրբագրիչ (4).....	Դիրիժոր (6)
30. Մաքսատան տեսուչ (5).....	Մոդելյոր (6)
31. Հեռախոսավար (1).....	Թռչնաբան (2)
32. Գյուղատնտես (1).....	Տեղանքագիր (4)
33. Անտառապահ (1).....	Տնօրեն (5)
34. Հագուստի նորոգման վարպետ (1).....	Խորեոգրաֆ (6)
35. Պատմաբան (2).....	ՊԱՏ տեսուչ (4)
36. Մարդաբան (2).....	Էքսկուրսավար (3)
37. Վարակաբան (2).....	Դերասան (6)
38. Մատուցող (3).....	Ապրանքագետ (5)
39. Գլխավոր հաշվապահ (4).....	Քրեական հետախուզության քննիչ (5)
40. Վարսահարդար-մոդելյոր (6).....	Հոգեբան (3)
41. Մեղվապահ (1).....	Առևտրական (5)
42. Դատավոր (3).....	Սղագրիչ (4)

Պատասխանների թերթիկը և արդյունքների մշակումը

Սասնագիտության ծածկագիրը	Ընտրությունը (ամրագրել +)	Պյուսների գումարը
1		
2		
3		
4		
5		
6		

Հետաքրքրություն են ներկայացնում պլուսների առավելագույն քանակություն հավաքած մասնագիտությունների ծածկագրերը: Գերադասելի «մասնագիտության տիպը» կամ «մասնագիտական միջավայրի տիպը» պլուսների առավելագույն քանակ ամրագրած երկու-երեք տիպերի միագումարությունն է:

Մասնագիտությունների տիպերը

1. Իրատեսական (կամ գործնական)

Տվյալ տիպի մասնագետները հակված են զբաղվելու կոնկրետ իրերով և դրանց օգտագործմամբ, նախապատվություն են տալիս ֆիզիկական ուժի, ճարպկության կիրառում պահանջող զբաղմունքների: Հիմնականում կողմնորոշված են գործնական աշխատանքին և գործունեության արագ արդյունքին:

Ստավոր ոլորտում մեծ մասամբ զերակշռում են մաթեմատիկական ընդունակությունները: Մարդկանց հետ հաղորդակցվելու, մտքերը ձևակերպելու և շարադրելու ընդունակությունները թույլ են զարգացած:

Ամենից հաճախ այս տիպի մարդիկ ընտրում են մեխանիկի, էլեկտրիկի, ինժեների, գյուղատնտեսի, այգեգործի, հրուշակագործի, խոհարարի և այլ մասնագիտություններ, որոնք ենթադրում են կոնկրետ խնդիրների լուծում, շարժունության, հաստատականության առկայություն, կապվածություն տեխնիկայի հետ: Հաղորդակցությունը գործունեության կառուցվածքում առաջնային չէ, այլ, ավելի շուտ, կապված է տեղեկատվության ընդունման և վերամշակման հետ:

2. Ստավոր (կամ հետազոտական)

Տվյալ տիպի մասնագետները տարբերվում են վերլուծականությամբ, արդյունավետությամբ, անկախությամբ, յուրօրինակությամբ, հակված չեն կողմնորոշվելու սոցիալական նորմերին: Տիրապետում են բավականին զարգացած մաթեմատիկական ընդունակությունների, մտքերի լավ ձևակերպմանն ու շարադրմանը, տրամաբանական, վերացական խնդիրներ լուծելու հակվածությամբ:

Այս տիպի մարդիկ գերադասում են գիտահետազոտական ուղղվածության մասնագիտություններ՝ բուսաբան, ֆիզիկոս, փիլիսոփա, ծրագրավորող և այլն, որոնց գործունեությունում անհրաժեշտ են ստեղծագործական ընդունակություններ և յուրօրինակ մտածողու-

թյուն: Գործունեության կառուցվածքում միջանձնային հարաբերությունները աննշան դեր են խաղում:

3. Դերասանական

Տվյալ տիպի մասնագետները յուրօրինակ են, անկախ՝ որոշում ընդունելիս, հազվադեպ են կողմնորոշվում դեպի սոցիալական նորմերն ու դրանց հավանությունը, ունեն կյանքի հանդեպ սեփական (հաճախ բարդ) հայացքներ, մտածողության ճկունություն ու արագություն, բարձր հուզական զգայունակություն:

Շրջապատողների հետ հարաբերությունները կառուցում են հենվելով իրենց զգայությունների, հույզերի, ներընթացության և երևակայության վրա: Տիրապետում են լավ հակազդեցության, կոորդինացիայի, զարգացած ընթացումների: Բավականաչափ զարգացած են հաղորդակցության ընդունակությունները:

Մասնագիտական նախատրամադրվածությունը առավելագույն չափով կապված է դերասանական-բեմական, երաժշտական, արտահայտչական գործունեության հետ:

4. Սոցիալական

Տվյալ տիպի մասնագետները մարդասեր են, զգայունակ, ակտիվ, կողմնորոշված են դեպի սոցիալական նորմերը: Ընդունակ են ապրումնակցելու, այլ մարդու վիճակի մեջ մտնելու և նրան հուզակա՛նորեն հասկանալու:

Տիրապետում են լավ վերբալ ընդունակությունների, պատրաստ են շփվել մարդկանց հետ (մեծ քանակությամբ շփումների կարիք ունեն): Մաթեմատիկական ընդունակությունները թույլ են զարգացած:

Հիմնականում այս տիպի մարդիկ կողմնորոշված են դեպի այնպիսի աշխատանքը, որի հիմնական բովանդակությունը այլ մարդկանց հետ փոխներգործությունն է, մարդկանց վարքի և ուսուցման վերլուծություն ենթադրող խնդիրներ լուծելու հնարավորությունը: Գործունեության հնարավոր բնագավառներն են՝ ուսուցումը, բժշկությունը, սպասարկումը և մարդկանց հետ անընդհատ հաղորդակցում, շփում և համոզելու ընդունակություն պահանջող այլ մասնագիտությունները:

5. Պայմանագրային (կամ միօրինակ)

Տվյալ տիպի մասնագետները գործնական են, կոնկրետ, չեն սիրում հրաժարվել մտադրվածից, տիրապետում են լավ էներգիայի, կողմնորոշված են դեպի սոցիալական նորմերը:

Հակվածություն են դրսևորում նշանակումների աշխարհին՝ հաճախ շրջապատող աշխարհի առարկայական հատկությունները փոխանցելով նշանային համակարգի: Նախապատվություն են տալիս հստակ սահմանված գործունեությանը, շրջապատող միջավայրից ընտրում են այն նպատակներն ու խնդիրները, որոնք նրանց առաջադրվում են հասարակությամբ և սովորություններով: Հիմնականում ընտրում են մասնագիտություններ, որոնք կապված են գրասենյակային ու հաշվարկային աշխատանքների, փաստաթղթերի ստեղծման ու ձևակերպման, թվերի միջև քանակական հարաբերակցությունների սահմանման և պայմանական նշանների համակարգերի հետ՝ հաշվապահ, արտոնագրավար, սղագրիչ, սրբագրիչ, նոտար և պայմանական նշանների, թվերի, տեքստերի ու բանաձևերի տեսքով ներկայացված, տեղեկատվության մշակմանն ուղղված այլ մասնագիտություններ:

Գործունեության այս ձևերում հաղորդակցության ոլորտը սահմանափակված է և չի համարվում առաջնային, ինչը ամբողջովին կազմակերպում է տվյալ մասնագիտական տիպը: Հաղորդակցական և կազմակերպչական ընդունակությունները թույլ են զարգացած, բայց տիրապետում են բավականին բարձր կատարողական որակների:

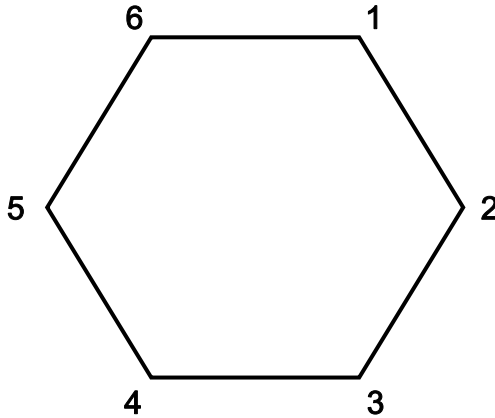
6. Նախածեռնողական (կամ ձեռներեցական)

Տվյալ տիպի մասնագետները հնարամիտ են, գործնական, արագ են կողմնորոշվում բարդ իրադրությունում, հակված են ինքնուրույն որոշում կայացնելու, առաջնորդելու, ունեն արկածախնդրության (հնարավոր է բախտախնդրական) ձգողականություն: Տիրապետում են բավականին զարգացած հաղորդակցական ընդունակությունների:

Նախատրամադրված չեն նստաշանություն և ուշադրության երկարատև ու մեծ կենտրոնացվածություն պահանջող զբաղմունքների: Գերադասելի է գործունեությունը, որը թույլ է տալիս դրսևորել էներգիա և կազմակերպչական ընդունակություններ: Այստեղ են դասվում ապրանքագետի, տնօրենի, լրագրողի, հեռուստալրահաղորդի և մարդկանց համոզմունքների վրա ազդող, տարբեր մարդկանց հետ տարատեսակ իրադրություններում հաղորդակցվելու, նրանց կառավարելու հետ կապված այլ մասնագիտություններ:

Միշտ անբավարարված մարդու տիպ է:

Այս մեթոդիկան ունի ևս մեկ գործնական կիրառություն՝ այսպես կոչված Յոլլանդի վեցանկյան օգտագործմամբ, որտեղ թվերը նշանակում են համապատասխան կողմնորոշումը (տե՛ս վերը նշված կողմնորոշումների նկարագիրը):

Ինչպես տեսնում եք, մոդելն ունի վեց անկյուն, որոնցից յուրաքանչյուրը ներկայացնում է մեկ անձնական կողմնորոշում: Յոլլանդի հետազոտությունների համաձայն՝ երկու շատ մոտ կողմնորոշումները ուրվագծում համապատասխանում են առավել համատեղելիին: Սա նշանակում է, որ եթե թեստավորման արդյունքում ստացված երկու կողմնորոշումները գտնվում են կողք-կողքի, ապա թեստավորվող մասնագիտական կարիերա ընտրելիս խնդիր չի ունենա: Սակայն, եթե կողմնորոշումները լինեն հակադիր (օրինակ՝ իրատեսական և սոցիալական), ապա սովորողը կարիերա և աշխատանք ընտրելիս կունենա շատ բարդություններ ու տհաճություններ, որովհետև տվյալ դեպքում նրա հետաքրքրությունները ենթադրում են կարիերայի տարբեր տիպեր:

7.10. «Ճանապարհների խաչմերուկում» մեթոդիկան

Նպատակը: Ուսումնասիրել բարձր դասարանցիների մասնագիտական մտադրությունները:

Կատարման ընթացքը: Յուրաքանչյուր աշակերտի առաջարկվում է պատասխանել հարցերին.

Հարցաշար

1. Ինչո՞վ եք մտադիր զբաղվել դպրոցն ավարտելուց հետո (ընդգծել պետքականը).

ա) Շարունակել ուսումը բուհում (ո՞ր) _____
_____:

բ) Ընդունվել մասնագիտատեխնիկական ուսումնարան (ՄՏՈՒ), տեխնիկում, հատուկ միջնակարգ ուսումնարան (ո՞ր) _____
_____:

գ) Գնալ աշխատելու արտադրությունում (ո՞ր) _____
_____:

դ) Համատեղել աշխատանքը (ինչպիսի՞) ուսման հետ (ինչպիսի՞) _____
_____:

2. Ո՞ր մասնագիտությանը կամ մասնագիտացմանը Դուք կցանկանայիք նվիրել Ձեզ _____
_____:

3. Ձեր կարծիքով ինչպիսի՞ պահանջներ է այդ մասնագիտությունը ներկայացնում մարդուն.

ա) Անհրաժեշտ գիտելիքներ, կարողություններ, հմտություններ _____
_____:

բ) Անձի անհրաժեշտ ընդհանուր որակներ _____
_____:

գ) Արդյո՞ք պահանջում է այդ մասնագիտությունը անձի հատուկ որակներ (նշեք ինչպիսի՞ք) _____
_____:

4. Ինչպիսի՞ օ պահանջներ է Ձեր ընտրած մասնագիտությունը ներկայացնում մարդու առողջությանը: Ինչպե՞ս եք գնահատում Ձեր առողջության վիճակի պիտանելիությունն այդ մասնագիտության համար. _____:

5. Ինչպե՞ս եք պատկերացնում Ձեր ընտրած մասնագիտության աշխատանքի պայմանները _____:

6. Ինչպե՞ս եք պատրաստվում ընտրած մասնագիտությանը.

ա) Արդյո՞ք աշխատում եք այդ մասնագիտության համար անհրաժեշտ գիտելիքների, կարողությունների և հմտությունների համակարգի զարգացման ուղղությամբ _____:

բ) Ինչպե՞ս եք դաստիարակում Ձեր ընդհանուր դրական որակները (աշխատասիրություն, ինքնուրույնություն աշխատանքում, հաստատակամություն և այլն) _____:

գ) Ինչպե՞ս եք զարգացնում ընտրված մասնագիտության համար անհրաժեշտ հատուկ որակները _____:

7. Արդյո՞ք ստուգում եք Ձեր մասնագիտական կարևոր որակների (ՄԿՈ) զարգացումը (ընդգծեք անհրաժեշտը).

ա) Դպրոցում, դասերի ժամանակ,

բ) Խնքակներում,

գ) Արտադպրոցական հաստատություններում,

դ) Տանը, ինքնուրույն,

ե) Չեմ ստուգել:

8. Արդյո՞ք գիտեք, թե որտեղ կարող եք նախապատրաստվել ընտրված մասնագիտությանը (նշեք, եթե գիտեք) _____:

9. Ի՞նչ եք ընթերցել ընտրված մասնագիտության մասին (ընդգծեք անհրաժեշտը և նշեք անվանումը).

ա) Գեղարվեստական գրականություն _____:

բ) Գիտահանրամատչելի գրականություն _____:

գ) Հատուկ (մասնագիտական) գրականություն _____:

10. Ձեր նախաձեռնությամբ գրուցել եք արդյո՞ք ընտրված մասնագիտության մասին և ու՞մ հետ (ընդգծեք).

- ա) Դասատուի հետ,
- բ) Ծնողների հետ,
- գ) Հարազատների հետ,
- դ) Հասակակից ընկերների հետ,
- ե) Այդ մասնագիտությունն իմացող ավագ ընկերների հետ,
- զ) Ոչ մեկի հետ չեմ գրուցել:

11. Արդյո՞ք գիտեք, որ Ձեր ընտրած մասնագիտությունն ունի մոտ, իրեն հարազատ մասնագիտություններ, որոնց Դուք կարող էիք տիրապետել: Եթե գիտեք, ապա ի՞նչ մասնագիտություններ են դրանք _____

12. Ե՞րբ եք ընտրել մասնագիտություն _____:
Արդյո՞ք փոփոխվել է Ձեր ընտրությունը _____:

Ի՞նչ պատճառներով եք փոխել մասնագիտության ընտրությունը.

13. Եթե Դուք մինչև այժմ չեք ընտրել մասնագիտություն, ապա նշեք, թե ի՞նչ պատճառներով _____:

14. Տվյալ մասնագիտությունն ընտրելու Ձեր որոշումը վերջնակա՞ն է, թե՞ Դուք դեռ կարող եք մտափոխվել _____:

15. Ո՞վ է Ձեզ վրա առավել ազդեցություն ունեցել մասնագիտություն ընտրելիս (ընդգծեք կամ նշեք ուրիշներին).

- ա) Ծնողները,
- բ) Դասատուները,
- գ) Արտադրության աշխատողները,
- դ) Ընկերները,
- ե) Ուրիշ էլ ո՞վ _____:

16. Մասնագիտություն ընտրելիս, Դուք ինչի՞ն եք կողմնորոշվում (ընդգծեք անհրաժեշտը).

- ա) Օգտակար լինել հասարակությանը,
- բ) Այդ մասնագիտությունը մարդիկ բարձր են գնահատում,
- գ) Բարձր աշխատավարձը,
- դ) Հետաքրքիր և բովանդակալից աշխատանք,

ե) Իմ հնարավորություններին համապատասխանող աշխատանք:

(Համարակալեք այս կետերն ըստ դրանց կարևորության Ձեր տեսակետի):

17. Արտահայտեք Ձեր կարծիքը հետևյալ հարցի վերաբերյալ՝
«Լավ մասնագետ լինելու համար պետք է» (ընդգծեք պետքականը).

ա) Աշխատել արտադրությունում,

բ) Սովորել մասնագիտատեխնիկական ուսումնարանում,

գ) Սովորել տեխնիկումում,

դ) Սովորել բուհում,

ե) Սեփական հնարավորությունները փորձել ընտրված մասնագիտությունում:

18. Ո՞ր մասնագիտություններից և ինչպիսի՞ նյութեր կցանկանայիք ունենալ Ձեր դպրոցում (սենյակում, գրադարանում) _____:

19. Արտադրությունների էքսկուրսիաներից որո՞նք են Ձեզ ավելի շատ դուր եկել _____:

20. Ինչպե՞ս եք դուք գերադասում աշխատել (ընդգծեք).

ա) Անհատապես,

բ) Ընկերների հետ,

գ) Բրիգադում:

21. Երբ դուք աշխատում եք բրիգադում (խմբում), ապա հեշտությամբ եք արդյոք Ձեր հետաքրքրություններն ու ծրագրերը ենթարկում ընդհանուր մտադրություններին _____: Ո՞րն է Ձեզ ավելի շատ դուր գալիս (ընդգծեք).

ա) Լինել կատարող,

բ) Լինել կազմակերպիչ:

22. Ո՞ր առարկաների խմբակներում եք դուք մասնակցություն ունենում: Ի՞նչ խմբակների կցանկանայիք հաճախել _____:

23. Ի՞նչ ֆակուլտատիվ պարապմունքների եք մասնակցում կամ կցանկանայիք մասնակցել _____:

24. Գիտելիքների ու կարողությունների ո՞ր բնագավառով եք հետաքրքրվում (ընդգծեք).

ա) Բնության մասին,

- բ) Գիտության մասին,
- գ) Արվեստի մասին,
- դ) Տեխնիկայի մասին,
- ե) Մարդու մասին:

Ստացված տվյալների մշակումը:

Պատասխանների որակական վերլուծությունը ցույց է տալիս.

- սովորողների ընդհանուր կենսական ծրագրերը (1, 16, 17, 24 հարցեր),
- հետաքրքրություններն ու մասնագիտական մտադրությունները (2, 11, 12, 13, 19, 20, 21, 22, 23 հարցեր),
- ընտրված մասնագիտության մասին գիտելիքները (3, 4, 5, 11 հարցեր),
- ընտրված մասնագիտության համար դպրոցականի իր պիտանելիության գնահատումը (4, 7 հարցեր),
- և վերջապես, թույլ է տալիս գնահատել մանկավարժների ու ավագ դասարանցիների կողմից մասնագիտական ինքնորոշման համար կատարվող աշխատանքը (6, 8, 9, 10, 15, 18 հարցեր):

7.11. «Մասնագիտական մտադրություններ» մեթոդիկան

Նպատակը: Ուսումնասիրել մասնագիտությունների տարբեր տեսակների հանդեպ հետաքրքրության դպրոցականների ինքնագնահատականը:

Ընթացակարգը: Գրատախտակին կամ պաստառին նկարվում է հատկապա աղյուսակը.

	Ա	Բ	Գ	Դ	Ե
1	Ապակեղենի հղկիչ բանվոր, Մոդելյոր	Բուհի դասատու, Բժիշկ	Ինժեներ-շինարար, Էլեկտրոննտաժորդ	Անտառապահ, Մեղվապահ	Հեռագրիչ, Ձեռագիր գրաշար,
2	Սրբագրիչ, Հաշվիչ մեքենաների օպերատոր	Նկարիչ, Երաժիշտ	Տեխնիկումի դասատու, Հաստատության ադմինիստրատոր	Վարորդ, Էլեկտրոսարքավորումներ հավաքող փականագործ	Գյուղատնտես, Կենսաբան
3	Երկրաբան, Հողագետ	Տնտեսագետ, Ծրագրավորող	Դերասան, Ադամանդներ հղկող բանվոր	Մանկապարտեզի դաստիարակ, Մատուցող	Կապի վարպետ, Դերձակուհի
4	Խառատ, Ավտոփականագործ	Անասնաբույժ, Անասնապահ	Ծրագրեր կազմող, Ռադիոօպերատոր	Ճարտարագետ, Լուսանկարիչ	Ավագ դպրոցի դասատու, Դայակ
5	Վաճառող, Տարրական դպրոցի դասատու	Փականագործ, Ռադիոննտաժորդ	Այգեպան, Ջոռտեխնիկ	Գծագրող, Մեքենավարուհի	Ներկարար, Փորագրիչ

Հետազոտվողը պետք է թերթիկի վրա կառուցի 25 վանդակից կազմված նույնպիսի աղյուսակ, բայց յուրաքանչյուր վանդակում գրի վերը նշված աղյուսակի համապատասխան վանդակի մասնագիտություններից միայն մեկը, այսինքն այն, որը նա գերադասում է:

Այնուհետև հետազոտվողը, ըստ կարևորության, պետք է համեմատի յուրաքանչյուր սյունակում (Ա, Բ, Գ, Դ և Ե) նշած իր կողմից ընտրված հինգ մասնագիտությունները և դրանցից առավել գրավիչը գնահատի 5 միավոր, սակավ գրավիչը՝ 4 միավոր և այլն, այնպես որ տվյալ սյունակի բոլորից պակաս գրավիչ մասնագիտությունը ստանում է 1 միավոր: Այդ միավորները պետք է գետեղել համապատասխան վանդակներում:

Մասնագիտությունների տիպը	Մասնագիտությունների օրինակներ
Մարդ-մարդ (Մ)	Վաճառող, տարրական դպրոցի դասատու, ավագ դպրոցի դասատու, դայակ, մանկապարտեզի դաստիարակ, մատուցող, տեխնիկումի դասատու, հաստատության ադմինիստրատոր, բուհի դասախոս, բժիշկ
Մարդ-տեխնիկա (Տ)	Փականագործ, ռադիոմոնտաժորդ, խառատ, ավտոփականագործ, կապի վարպետ, դերձակուհի, վարորդ, էլեկտրոսարքավորումներ հավաքող փականագործ, ինժեներ-շինարար, էլեկտրոմոնտաժորդ
Մարդ-բնություն (Բ)	Այգեպան, զոոտեխնիկ, անասնաբույժ, անասնապահ, երկրաբան, գյուղատնտես, կենսաբան, անտառապահ, մեղվապահ, հողագետ
Մարդ-նշանային համակարգ (Ն)	Գծագրող, մեքենավարուհի, ծրագրեր կազմող, ռադիոօպերատոր, տնտեսագետ, ծրագրավորող, հաշվիչ մեքենաների օպերատոր, սրբագրիչ, հեռագրիչ, ձեռագիր գրաշար
Մարդ-գեղարվեստական կերպար (Գ)	Ներկարար, փորագրիչ, ճարտարագետ, լուսանկարիչ, դերասան, ադամանդներ հղկող բանվոր, նկարիչ, երաժիշտ, մոդելավորող, ապակեղենի հղկիչ բանվոր

7.12. Մասնագիտական գործունեության դրդապատճառայնության ուսումնասիրման մեթոդիկա

Ֆրահանգը: Ընթերցեք ստորև թվարկված մասնագիտական գործունեության դրդապատճառները և գնահատեք դրանց կարևորությունն ըստ հինգ միավորանոց սանդղակի:

	1	2	3	4	5
	Շատ աննշան չափով	Բավականին աննշան չափով	Ոչ մեծ, բայց և ոչ փոքր չափով	Բավականին մեծ չափով	Շատ մեծ չափով
1. Դրամային վարձատրությունը					
2. Աշխատանքային առաջխաղացման ձգտումը					
3. Դեկավարի կամ գործընկերների քննադատությունից խուսափելու ձգտումը					
4. Հնարավոր պատժից կամ տհաճություններից խուսափելու ձգտումը					
5. Սոցիալական հեղինակություն և ուրիշների կողմից հարգանք նվաճելու պահանջմունքը					
6. Բավարարվածություն աշխատանքի գործընթացից ու արդյունքից					
7. Տվյալ գործունեությունում առավել ամբողջական ինքնիրականացման հնարավորությունը					

Մեթոդիկայի հիմքում ընկած է ներքին և արտաքին դրդապատճառայնության մասին հայեցակարգը: Նշենք, որ դրդապատճառայնության ներքին տեսակի մասին հարկավոր է խոսել, երբ անձի համար նշանակություն ունի գործունեությունն ինքն իրենով: Իսկ, եթե մասնագիտական գործունեության դրդապատճառայնության հիմքում ընկած է այդ գործունեության բովանդակության նկատմամբ արտաքին (սոցիալական հեղինակության, վարձատրության դրդապատճառներ) այլ պահանջմունքների բավարարման ձգտումը, ապա սովյալ դեպքում ընդունված է խոսել արտաքին դրդապատճառայնության մասին: Արտաքին դրդապատճառներն այստեղ տարբերակվում են արտաքին դրականների և արտաքին բացասականների: Արտաքին դրական դրդապատճառները, անկասկած, բոլոր տեսակետներից ավելի արդյունավետ ու ցանկալի են, քան արտաքին բացասականները:

Մշակումը:

Ներքին դրդապատճառայնության (ՆԴ), արտաքին դրական դրդապատճառայնության (ԱԴԴ) և արտաքին բացասական դրդապատճառայնության (ԱԲԴ) ցուցանիշները հաշվարկվում են հետևյալ բաժանիչների համապատասխանությամբ.

$$\begin{aligned} \text{ՆԴ} &= (6\text{-րդ կետի գնահատական} + 7\text{-րդ կետի գնահատական})/2 \\ \text{ԱԴԴ} &= (1\text{-ին կ. գնահ.} + 2\text{-րդ կ. գնահ.} + 5\text{-րդ կ. գնահ.})/3 \\ \text{ԱԲԴ} &= (3\text{-րդ կ. գնահ.} + 4\text{-րդ կ. գնահ.})/2 \end{aligned}$$

Դրդապատճառայնության յուրաքանչյուր կետի արտահայտվածության ցուցանիշը կլինի 1-ից մինչև 5-ի սահմաններում գտնվող թիվ (այդ թվում` հնարավոր է նաև կոտորակային):

Մեկնաբանումը:

Ստացված արդյունքների հիման վրա որոշվում է անձի դրդապատճառային համալիրը, որն իրենից ներկայացնում է դրդապատճառայնության երեք (ՆԴ, ԱԴԴ և ԱԲԴ) տեսակների հարաբերակցության տեսակ:

Դրդապատճառային լավագույն, նպատակահարմար համալիրների թվին հարկավոր է դասել համակցության հետևյալ երկու տեսակները.

$$\mathbf{ՆԴ > ԱԴԴ > ԱԲԴ և ՆԴ = ԱԴԴ > ԱԲԴ}$$

Առավել վատագույն դրդապատճառային համալիր է համարվում.

$$\mathbf{ԱԲԴ > ԱԴԴ > ՆԴ}$$

Այս համալիրների միջև, դրանց արդյունավետության տեսակետից, գտնվում են այլ դրդապատճառային համալիրներ:

Մեկնաբանելիս հարկավոր է հաշվի առնել ոչ միայն դրդապատճառային համալիրի տիպը, այլև այն, թե որքան ուժեղ է դրդապատճառայնության մի տեսակը գերազանցում մյուսին արտահայտվածության աստիճանով:

8. ԴԵՌԱՅԱՍՆԵՐԻ ՄԱՍՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ԻՆՔՆՈՐՈՇԱՆ ԹՐԵՅՆԻՆԳ (ԸՍՏ 3. Վ. ՏՅՈՒՇԵՎԻ)

Մասնագիտական ինքնորոշման սույն թրեյնինգի հիմքում ընկած է բոլորին քաջ հայտնի «Ուզում եմ - Կարող եմ - Պետք է» մասնագիտություն ընտրելու բանաձևը (տե՛ս էջ 17՝ նկ. 1.):

Մասնակիցները հաջորդաբար կատարում են մի շարք վարժություններ, որոնց շնորհիվ իրենց կյանքի մասնագիտական ինքնորոշման խնդիրները լուծելիս ձեռք են բերում նշված բանաձևն օգտագործելու գործնական փորձ:

Տվյալ թրեյնինգի համար հիմնական նպատակային խումբն, իհարկե, դեռահասներն են: Սակայն ոչ մի խոչընդոտ չկա, որ առաջարկվող շատ վարժություններ օգտագործվեն նաև ծնողների ու ուսուցիչների համար հատուկ թրեյնինգային ծրագրեր ստեղծելիս:

Ոմանց թվում է, թե թրեյնինգի լավ արդյունքը որոշման ընդունումն է, այսինքն կոնկրետ մասնագիտության ընտրությունը: Շատ մասնակիցներ հենց այդ նպատակով ու սպասումներով էլ դիմում են թրեյնինգի: Այնինչ մասնակիցներին պետք է ուղղորդել թրեյնինգի արդյունքի այլ հասկացմանը: Հոգեբանը պետք է ձգտի, որ մասնակիցները թրեյնինգի ժամանակ ձեռք բերեն և յուրացնեն *գործիքներ* մասնագիտության ինքնուրույն և պատասխանատու ընտրության համար: Այլ խոսքով, հոգեբանը պետք է փորձի մասնակցին փոխանցել ոչ թե ձուկը, այլ ձկան կարթը:

Իհարկե, դեռահասի մասնակցությունը մեկ հակիրճ թրեյնինգի չի լուծում մասնագիտական ինքնորոշման հետ կապված նրա բոլոր խնդիրները: Անհրաժեշտ է մասնագիտական կողմնորոշման ամբողջական տեխնոլոգիայի ստեղծում: Մեկ կամ մի քանի թրեյնինգները այդ տեխնոլոգիայի միայն մի մասն են: Բացի դեռահասների թրեյնինգից, անհրաժեշտ է ստեղծել հատուկ թրեյնինգային ծրագրեր ծնողների և ուսուցիչների համար:

Որպեսզի հասկանանք մասնագիտական ինքնորոշման տվյալ թրեյնինգի կառուցման հայեցակարգային հիմքը, անհրաժեշտ է քննարկել կենսական և մասնագիտական ինքնորոշման որոշ տեսակետներ:

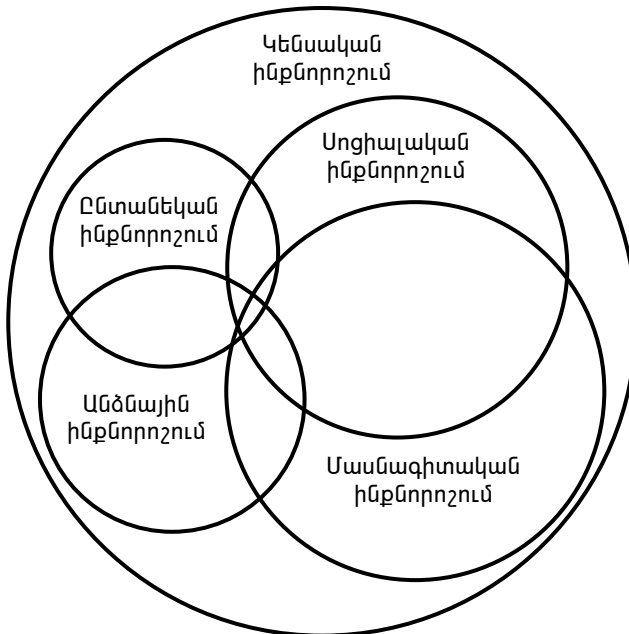
8.1. Կենսական և մասնագիտական ինքնորոշման մի քանի տեսական հարցեր

8.1.1. Կենսական և մասնագիտական ինքնորոշում հասկացությունների հարաբերակցությունը

Սկզբում մեզ պետք է հասկանալ մասնագիտական և այլ տեսակների ինքնորոշումների տեղը կենսական ինքնորոշման ամբողջական գործընթացում:

Օրինակ՝ Ա. Կ. Մարկովան (1996) առանձնացնում է ինքնորոշման հինգ տեսակներ. 1) կենսական ինքնորոշում, 2) մասնագիտական ինքնորոշում, 3) անձնային ինքնորոշում, 4) սոցիալական ինքնորոշում, 5) ընտանեկան ինքնորոշում:

Ինքնորոշման այս տեսակները հարաբերակցվում են այնպես, ինչպես ցույց է տրված նկ. 6.-ում:

Նկար 6. Ինքնորոշման տեսակների հարաբերակցությունը

Առաջինը (և էականը), որ պետք է ամրագրել, այն միտքն է, որ մասնագիտական ինքնորոշումը կենսական ինքնորոշման առավել ընդհանուր գործընթացի մի մասն է (տեսակետը, տարատեսակը): Եվ որպեսզի հասկանանք, թե երիտասարդներն ինչպես են ինքնորոշվում մասնագիտական ոլորտում, վատ չի լինի նախապես, գոնե ընդհանուր գծերով, հասկանալ կենսական ինքնորոշման մեխանիզմները:

Մասնագիտական ինքնորոշումը կենսական ինքնորոշման մի ակնթաղանակ է գործողություն չէ («ես գիտեմ, ով լինեմ») բնույթի փայլատակում չէ), այլ հարաբերականորեն երկարատև գործընթաց:

Ուստի թրեյնինգներ անցկացնելիս պետք չէ մեկ թույլ անգամ մոռանալ, որ մասնակիցների մասնագիտական ինքնորոշմանն ուղղված ցանկացած քայլ միաժամանակ նաև կենսական (հնարավոր է, նաև սոցիալական և անձնային) ինքնորոշման գործողություն է:

Բացի դրանից՝ գիտական գրականությունում կարելի է հանդիպել նաև ինքնորոշման հետևյալ տարատեսակների նկարագրությանը.

- 1) սոցիալական-անձնային ինքնորոշում,
- 2) սոցիալական-մասնագիտական ինքնորոշում,
- 3) անհատական-անձնային ինքնորոշում,
- 4) արժեքային-իմաստային ինքնորոշում,
- 5) բարոյական ինքնորոշում,
- 6) գեղագիտական ինքնորոշում:

8.1.2. Մասնագիտական կողմնորոշիչ փոխներգործության արդյունավետության չափանիշները

Կարելի է առանձնացնել արդյունավետության հետևյալ չափանիշները (Ե. Յ. Պրյաժնիկովա, Ն. Ս. Պրյաժնիկով, 2005).

1. **Մասնագիտություն ընտրելու հիմնական գործոնների հաշվառման լրիվությունը:** Այստեղ որպես հիմք կարելի է վերցնել մասնագիտական կողմնորոշման «երեք կետերը»՝ ցանկությունների (ուզում են), հնարավորությունների (կարող են) և աշխատաշուկայի պահանջմունքների (պետք է) կամ մասնագիտություն

ընտրելու ութ հիմնական գործոնների (ըստ Ե. Ա. Կլիմովի) հաշվառումը:

2. **Անձնական մասնագիտական հեռանկարների (ԱՄՅ) ծրագրման գիտակցվածությունը:** Սա ենթադրում է ԱՄՅ բոլոր բաղադրամասերի գրագետ ու մտածված կառուցումը և դրանց տրամաբանական անհակասականությունը:
3. **ԱՄՅ ծրագրման և իրականացման ինքնուրույնությունը:** Այստեղ կարևոր է ցուցադրել սեփական ծրագրերի և հեռանկարների իրականացման առաջին, առավել դժվարին ինքնուրույն քայլեր կատարելու պատրաստականությունը:
4. **Մասնագիտական հեռանկարների հարաբերական կայունությունը,** հատկապես կարիերայի պատասխանատու փուլերին: Օրինակ՝ արդեն ընտրված ինստիտուտ ընդունվելու պահին: Դա ենթադրում է տարբեր ներքին և արտաքին փոխներգործություններին դիմակայելու պատրաստություն, որոնք կարող են իրարանցում առաջացնել թե՛ կոնկրետ մարդու, թե՛ ընտանիքի, թե՛ իրենց աշխատակիցների կարիերային հարցերը որոշող ղեկավարների գործողություններում:
5. **Մասնագիտական հեռանկարների ճկունությունն ու իրագործելիությունը,** երբ մարդը (ցանկալի է դեռ մասնագիտական ընտրությանը պատրաստվելու փուլում) հաշվի է առնում աշխատաշուկայի (կամ կրթական ծառայությունների շուկայի) բոլոր փոփոխությունները և ժամանակին շտկում իր մասնագիտական մտադրությունները:
6. **ԱՄՅ հեռանկարայնությունը, հաջողության նկատմամբ (իր հաշվին) կողմնորոշումը:** Սա ենթադրում է կենսական և մասնագիտական հաջողության պատկերացման կառուցումը, հաշվի առնելով շրջապատող աշխարհի իրողությունները: Առանց հաշվի առնելու սոցիալտնտեսական, քաղաքական և նույնիսկ գաղափարախոսական իրողությունները դժվար է հուսալ, որ տվյալ մարդու (կամ դպրոցի) կարիերային ջանքերը ըստ արժանվույն կզնահատվեն շրջապատողների մեծամասնության կողմից: Սա արդյունավետության բարդ չափանիշ է, քանի որ հաջողության պատկերացումները կարող են լինել տարբեր և նույնիսկ հակասական, իսկ ինքնորոշման սուբյեկտը ստիպված է կատարել իր ընտրությունը:

- 7. Մասնագիտական ընտրությունների բարոյագիտական կայացվածությունը:** Այն կարող է դիտարկվել նորմատիվային-իրավական, բարոյական և արժեքային-ինաստային մակարդակներում (հաշվի առնելով ինքնորոշման կոնկրետ սուբյեկտի խիղճն ու բարոյական հասունությունը): Սա նաև մասնագիտական կողմնորոշման արդյունավետության առավել վիճելի և բարդ չափանիշներից մեկն է: Այստեղ դժվար թե հնարավոր լինեն բարոյագիտական կայացվածության հստակ մաթեմատիկական չափումներ: Մասնագիտական ընտրությունների բարոյագիտական գնահատումն ավելի լավ իրականացվում է առողջ մտքի (կենսական և մասնագիտական ներըմբռնողության) մակարդակում կամ հաշվի առնելով մշակութային փորձը, որտեղ մշակված են առասպելների, հեքիաթների և կինոյի ու գրականության լավագույն ստեղծագործությունների հերոսներին գնահատելու սեփական բարոյագիտական չափանիշները:
- 8. Լավատեսությունը սեփական մասնագիտական ապագայի նկատմամբ:** Մասնագիտական կողմնորոշման սուբյեկտը, չնայած խնդիրներին ու դժվարություններին, այնուամենայնիվ հավատում է, որ կգտնի իր տեղն աշխարհում (կամ տվյալ կազմակերպության շրջանակներում):

8.1.3. Կյանքի նպատակի մասին տեսակետներ

Գիտակցության կենտրոնական (առանցքային) տեսական կառույցը «կյանքի նպատակն» է: Կյանքի նպատակը՝ մի բառակապակցություն է, որը հարաբերականորեն հազվադեպ է հանդիպում գիտական հոգեբանական (և ոչ միայն հոգեբանական) գրականությունում: Մենք շատ քիչ գիտենք այն մասին, թե երբ և ինչպես է գիտակցության այս կառույցն առաջանում մարդու ներաշխարհում և ինչ դեր է կատարում:

Բ. Ֆ. Լոնովը (1984) ընդգծում է, որ անձի կենսական նպատակը հարկավոր է տարբերակել կոնկրետ նպատակներից. «Բայց ցանկացած առանձին գործունեության նպատակ բացահայտում է տվյալ գործունեությունում դրսևորվող անձնային ուղղվածության միայն որևէ մեկ կողմը: Կենսական նպատակը հանդես է գալիս առանձին

գործունեությունների հետ կապված բոլոր մասնավոր նպատակների ընդհանուր միավորողի (ինտեգրատորի) դերում» (47):

Դրա հետ մեկտեղ գոյություն ունի նաև շատ ավելի գործնական խնդիր, քանզի որոշակի տարիքի (12-14 տարեկան) երիտասարդության շրջանում մշտապես հարց է ծագում այս աշխարհում իրենց դերակատարության (նշանակության) մասին: Բայց նրանց այդ հարցին ոչ ոք չի կարող տալ պատասխան, ո՛չ ծնողները, ո՛չ ուսուցիչները, ո՛չ հասակակիցները, ո՛չ խորհրդատուները: Անհրաժեշտ է ձևակերպել այս խնդրի հայեցակարգային և գործնական լուծում, որի համար, բացի տեսականից, պահանջվում է նաև տեխնոլոգիական մոդել: Որպես այդպիսին հանդես է գալիս համընդգրկող (համակցված) ուսուցանող տեխնոլոգիաների մոդելը, որը միավորում/զուգակցում է թրեյնինգը և հեռակա դասընթացները (համակցությունը կարող է լինել տարբեր):

Ակնհայտ է, որ դեռահասի կենսական նպատակադրման (սեփական կյանքի նպատակը գտնելու կամ կառուցելու) գործընթացները շատ սերտ կապված են նրա կենսական ինքնորոշման գործընթացների հետ (իսկ ըստ էության, ներառված են դրանցում): Այդ պատճառով մեզ հետաքրքրող մի շարք հարցերի պատասխաններ կարելի է ստանալ ուսումնասիրելով դեռահասների կենսական ինքնորոշման գործընթացները: Ընդ որում, ձևն ու բովանդակությունը, որոնք կյանքի նպատակն ընդունում է մարդու զարգացման տարբեր շրջաններում, կարող են ծառայել որպես կենսական ինքնորոշման տարբեր բաղադրամասերի ինդիկատոր (չափիչ):

Այսպիսով՝ պետք է ելնել նրանից, որ *կենտրոնական (բազային) կառույցը*, որի շուրջ կերտվում է մարդու աշխարհայացքը՝ կյանքի նպատակն է:

Կյանքի տարբեր շրջաններում կենսական նպատակը կարող է ընդունել ամենատարբեր ձևեր:

Մեր վարկածը կայանում է նրանում, որ դեռահասության տարիքում կյանքի նպատակը գրեթե միշտ ընդունում է ապագա մասնագիտության պատկերացման ձև: Այդ պատճառով մասնագիտական ոլորտում դեռահասի ինքնորոշվելու կարողության փուլային ուսուցումը, նրա սեփական մասնագիտական ապագայի պատկերացման ձևավորումը հավասարազոր են դեռահասին սեփական կյանքի նպատակը կառուցել սովորեցնելուն:

Օրինակ, եթե նայենք «Իմ կյանքի նպատակը» շարադրությունների հավաքածուն, ապա կստացվի, որ դեռահասների մեծամասնության համար կյանքն ավարտվում է երեսուն տարեկանում: Դրանից հետո նրանք ոչ մի նպատակ չեն տեսնում: Նրանք ցանկանում են ստանալ հեղինակավոր կրթություն և ընդունվել լավ աշխատանքի և վերջ: Դրանում ոչ մի սարսափելի բան չկա, պետք չէ ոչինչ փոխել: Ուղղակի պետք է օգտագործել պահը և, սովորեցնելով մեկը (ինքնուրույն մասնագիտություն ընտրելու հմտություններ), չկիրառելով սովորեցնել նաև մյուսը (կենսական ինքնորոշման հմտություններ):

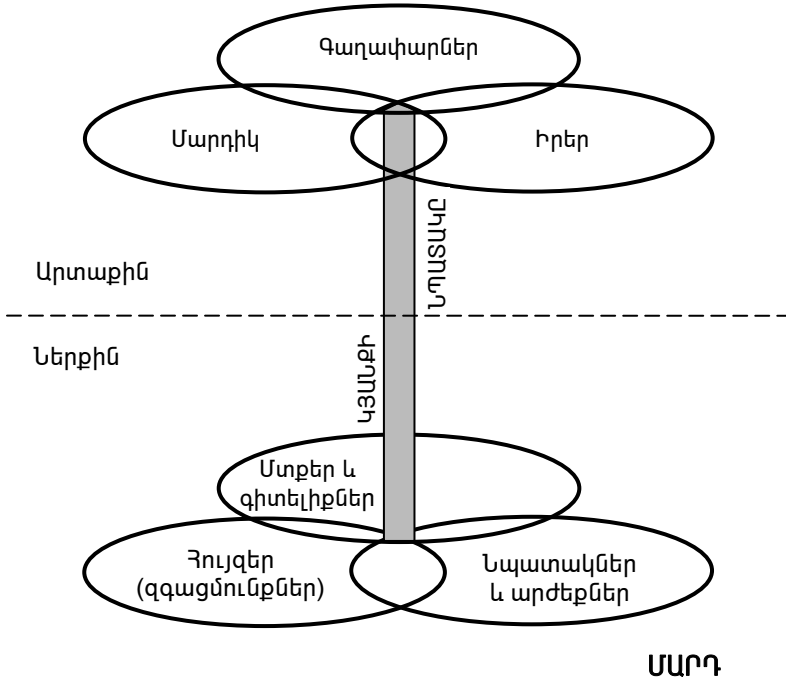
Այստեղից եզրահանգում ենք, որ պետք է փոխել ծնողների, մանկավարժների և հոգեբանների վերաբերմունքը մասնագիտական կողմնորոշման ընթացակարգի հանդեպ և մասնագիտական ընտրությունում տեսնել միանգամայն նոր բովանդակություն:

Ի սկզբանե դիտարկենք մոդելն ամբողջությամբ (ծավալուն), այնուհետև քննարկենք նրա առանձին մասերը:

Մոդելի յուրաքանչյուր գոտուն (ներքին և արտաքին) մենք կարող ենք շնորհել այդ գոտու փիլիսոփայական էությունն արտացոլող պայմանական անվանում (տես նկ. 7.).

- Արտաքին գոտին աշխարհն է (միջավայրը, որում ապրում և զարգանում է մարդը):
- Ներքին գոտին՝ մարդը (նրա ներաշխարհը, նրա «Ես»-ը):

Այստեղ մենք պետք է կատարենք որոշ կարևոր դիտարկումներ, քանի որ գործնական հոգեբանը թրեյնինգի ներսում ստիպված է (ուզում է, թե ոչ, գիտակցում է, թե ոչ) լուծել իր «հիմնական փիլիսոփայական հարցը» (փոխաբերական իմաստով): Այդ հարցը կարելի է ձևակերպել հետևյալ կերպ. «Ո՞ր կողմից կերտել կոնկրետ թրեյնինգի կառուցվածքը՝ արտաքին ԱՇԽԱՐՀԻ տեսակետից, թե ՄԱՐԴՈՒ (նրա ներաշխարհի) տեսակետից»: Պատրաստի, առավել ևս ճիշտ պատասխան այս հարցին չկա:

Նկար 7. Կյանքի նպատակի ձևավորման մոդելը

Մեր կարծիքով, մասնագիտական ինքնորոշման թրեյնինգը պետք է կառուցվի արտաքին աշխարհի տեսակետից: Հակառակ դեպքում մենք հանդգնում ենք ստեղծելու անձնային աճի ոչ վատ թրեյնինգ (որպես երկրորդական խնդիր, սա ինքնին վատ չէ), բայց, ընդ որում, մենք չենք լուծի մեր թրեյնինգի գլխավոր խնդիրը՝ ստեղծել արտաքին և ներքին գործիքներ թրեյնինգի մասնակիցների մասնագիտական ինքնորոշման համար:

Վարժություններ ընտրելիս պետք է չմոռանալ երեք փոխկապակցված խնդիրների մասին.

- 1) արտաքին աշխարհի (սեփական փորձի) կառուցումը մասնակիցների գիտակցությունում,
- 2) ներաշխարհի (գիտակցության) կառուցումը,

3) ներքին և արտաքին աշխարհների ամբողջացումը (մեր դեպքում՝ կյանքի նպատակի միջոցով):

Սրա հետ կապված՝ կոնկրետ թրեյնինգի տեսակի կառուցման գործնական նպատակների համար պետք է որևէ կերպով պատկերացնել ԱՇԽԱՐՀԸ: Մեր կարծիքով, բավական է շատ պարզ կառուցվածքը (գաղափարների աշխարհը, մարդկանց աշխարհը և իրերի աշխարհը): Բայց աշխարհը կարելի է կերտել նաև այլ կերպով (թրեյնինգը կառուցողի սուբյեկտիվ հայեցողությամբ):

Ներքին աշխարհը նույնպես պետք է որևէ կերպով կառուցել: Դրա համար հարմար է մարդու ներաշխարհը երեք ոլորտների բաժանելու պարզ եղանակը. 1) նպատակներ և արժեքներ, 2) հույզեր և զգացմունքներ, 3) մտքեր և գիտելիքներ: Այս բաժանումը համապատասխանում է մարդու հոգեկանի երեք ոլորտներին՝ դրդապատճառային-գործունեական, հուզական և կոգնիտիվ:

Այստեղ առաջանում է կարևոր հարց, «Ի՞նչն է կապում մարդու ներքին և արտաքին աշխարհների կառուցվածքները»: Պատասխանը պարզ է՝ կյանքի նպատակը: Նկարում կարող եք տեսնել ներքին և արտաքին կառուցվածքների կենտրոնով անցնող առանցքը: Հենց այդպես էլ պետք է պատկերացնել կյանքի նպատակը՝ որպես գիտակցության կառույց, որը միավորում (ամբողջացնում) է մարդու ներքինն ու արտաքինը:

Այսպիսով, կյանքի նպատակը մենք պատկերացնում ենք որպես գիտակցության արհեստական (հատուկ կառուցված) կառույց, որը պատասխանատու է մարդու տարբեր՝ ներքին և արտաքին ոլորտները մեկ ամբողջության մեջ «կապելու», ինչպես նաև մարդու կյանքը հատուկ իմաստավորությամբ «լուսավորելու» համար:

8.2. Նպատակային խմբեր՝ դեռահասներ, ծնողներ, ուսուցիչներ

Այս ենթագլխում նկարագրվում են մասնագիտական ինքնորոշման սույն թրեյնինգի գլխավոր նպատակային խմբերի առանձնահատկությունները.

- դեռահասներ,
- ծնողներ (ընտանիքի անդամներ),
- ուսուցիչներ:

Միաժամանակ նրանք հանդես են գալիս որպես մասնագիտական կողմնորոշման համակարգի երեք գլխավոր սուբյեկտներ: Այլ խոսքով, նրանք երեք գլխավոր խաղացողներ են, և յուրաքանչյուրի համար ցանկալի է գտնել իրենց անհատական մոտեցումը:

Դեռահասներ

Առաջին հարցը, որն իր համար պետք է լուծի հոգեբանը, այն է, թե ինչպես պետք է նա վերաբերվի դեռահասներին թրեյնինգի ժամանակ: Տարբերակները (փոխաբերականորեն արտահայտված) երկուսն են.

- մեծ երեխաներ,
- փոքրիկ մեծահասակներ:

Մեր ընտրությունը միանշանակ է: Դեռահասները փոքրիկ մեծահասակներ են, և հենց այդպես էլ պետք է վերաբերվել նրանց:

Սակայն, գոյություն ունի ևս մեկ մեծ խնդիր: Ընդհանուր առմամբ, դա մասնակիցների-դեռահասների դրդապատճառայնությունն է:

Գործնականում դա կարող է լինել հետևյալ կերպ: Թրեյնինգի են դիմում 15-20 ավագ դպրոցականներ, որոնց մոտավորապես կեսին ուղղակի «ստիպողաբար-ինքնական են ուղարկել»՝ «զնա, գուցե ինչ որ բան փոխվի, գուցե մարդ դառնաս»: Ընդ որում, եթե նույնիսկ խմբի երկրորդ կեսը բարձր դրդապատճառայնություն ունի, ապա այդ դրդապատճառային լիցքը, անկասկած, շատ արագ կսպառվի: Ի՞նչ անել այդ դեպքում: Նման իրադրությունում (խմբի մի մասի թույլ, անաշխույժ ներգրավվածության դեպքում) անմիջապես պետք է առաջարկել խմբին բաժանվել երկու մասի և ձևավորել երկու շրջան: Մեկը ներսից (այստեղ կընդգրկվեն հիմնավորված մասնակիցները), մյուսը (դիտորդները) դրսից: Այնուհետև հանգիստ պետք է շարունակել աշխատանքը ներսի շրջանի համար: Արտաքին շրջանի անդամներին արգելվում է խոսել և մասնակցել խաղերին ու քննարկումներին, բայց փոխարենը թույլատրվում է ցանկացած պահի լքել խումբը: Այսպիսի հնարքի կիրառման պրակտիկան ցույց է տալիս, որ նրանք, ովքեր նստած են դրսից, կամ բավականին արագ խնդրում են ընդգրկվելու ներքին շրջան, կամ ուղղակի լքում են թրեյնինգը:

Ծնողներ

Ծնողների համար նույնպես պետք է թրեյնինգ անցկացնել, միայն թե՛ մեկօրյա: Ծնողների կողմից լավ ընդունվող վարժությունների մեր կողմից առաջարկվող ցանկը հետևյալն է.

- «Երազանքները նպատակի վերափոխելու տեխնոլոգիան»:
- «Կյանքի նպատակի կառուցում» վարժությունը:
- «Ուզում եմ - Կարող եմ - Պետք է» մասնագիտություն ընտրելու բանաձևի ներկայացումը:
- «Օրագիր կամ օրատետր» վարժությունը,
- «Դրդապատճառների պայքար» վարժությունը:
- «Ձախ ուղեղ (կիսագունդ) - աջ ուղեղ (կիսագունդ)» վարժությունը (Նեդա Չերմանի ուղեղային գերակշռության տեսությունը):
- «Սահմանային իմաստների թեստ» վարժությունը:
- «Լինում է, չի լինում մի մոխրագույն այծիկ...» վարժությունը:
- «Աստեղային ժամ» վարժությունը:
- «Ձբոսանք լեռներում» վարժությունը:
- «Ո՞րն է կյանքի հաջողությունը» վարժությունը:
- «Որոշում ընդունելու ալգորիթմը - գրաֆիկական պատկերը» վարժությունը:
- ««Ուզում եմ - Կարող եմ - Պետք է» հեքիաթի շարունակությունը» վարժությունը:
- «Ռոբինզոնադա» վարժությունը:
- «Ծանապարհային քարտեզ» վարժությունը:
- «Ներքին սահմանափակումների վերացումը» վարժությունը:
- «Կյանքի քարտեզը» վարժությունը:

Այս լրակազմը լիովին բավական է՝ ստեղծելու մեկօրյա ծրագիր ծնողների համար:

Առանձին նշեքք երկու վարժություն, որոնք չեն ընդգրկվել ցանկում, բայց պարտադիր են ծնողների համար.

- «Խաղում ենք մասնագիտական խորհրդատու՝ *ՆԻԳԿ (GROW)* մեթոդիկա» վարժությունը,
- «Անձնական մասնագիտական հեռանկար (ԱՄՅ)» վարժությունը:

Այս վարժությունները ծնողներին թույլ են տալիս ձեռքբերել մասնագիտական խրատական հմտություններ և ցուցաբերել արժանի հոգեբանական աջակցություն սեփական երեխաներին:

Ուսուցիչներ

Սա ամենաբարդ նպատակային խումբն է, քանի որ այստեղ առկա են մի շարք խնդիրներ.

- Թրեյնինգի ընթացքում ուսուցիչներն առավելագույնս ցանկանում են ստանալ շատ գործիքներ և անմիջապես սկսել դրանք կիրառել իրենց աշակերտների համդեպ: Ուսուցիչներին դուր չի գալիս «ամեն ինչ փորձել իրենց վրա», ստանալ և վերլուծել իրենց փորձը: Սակայն նրանք հաճույքով պատրաստ են այլ մարդկանց փոխանցելու ուրիշի փորձն ու գիտելիքները:
- Մյուս խնդիրը ղեկավարելիությունն ու անառարկելիությունն է: Հաճախ՝ ուսուցման ակտիվ մեթոդների ուղղակի չընդունելը, դրան գումարած՝ հուզական սառնությունը:
- Երրորդը՝ կասկածամտությունը («Դուք ի՞նչ կարող եք մեզ սովորեցնել, մենք առանց այդ էլ ամեն ինչ գիտենք»):

Բացառություններ, իհարկե, լինում են:

Այդ պատճառով սկսնակ գործնական հոգեբաններին կտրականապես խորհուրդ չի տրվում թրեյնինգներ անցկացնել ուսուցիչների հետ այն պատճառով, որ այս նպատակային խմբի հետ աշխատելիս նրանք կարող են հեշտությամբ կորցնել ինքնավստահությունը:

Սովորաբար ուսուցիչներին «ավելի խորը» ներքաշել կարողանալու համար նրանց հետ պետք է սկսել խաղալ մասնագիտական խաղեր: Ընդ որում, պետք է ասել, որ դա խաղերի և վարժությունների ցուցադրում է, որոնք նրանք կարող են անցկացնել իրենց աշակերտների հետ:

Այդ վարժությունների առաջարկվող ցանկը հետևյալն է.

- «Խաղ վիճակահանություն» (մասնագիտության պատահական ընտրություն կամ «ճակատագրի ձեռքը») վարժությունը:
- «Մասնագիտություն – մասնագիտացում» վարժությունը:
- «Աստեղային ժամ» վարժությունը:
- «Ամենա - ամենա» վարժությունը:
- «Եթե... ես կդառնայի...» վարժությունը:
- «... տառով սկսվող մասնագիտություն» վարժությունը:
- «Մասնագիտությունների շղթա» վարժությունը:
- «Գուշակիր մասնագիտությունը» վարժությունը:
- «Ցանկապատ (պատմե՜ք) և ծորակներ (հեղեղատներ)» վարժությունը:

- «Որոշում ընդունելու ալգորիթմը - գրաֆիկական պատկերը» վարժությունը:
- «Սխալների վարկանիշ» վարժությունը:
- «Մասնագիտական ընտրության ուժային դաշտը» (ի՞նչն է ազդում ինքնորոշման վրա) վարժությունը:
- «Անձնական մասնագիտական հեռանկար (ԱՄՅ)» վարժությունը:

Եվ վերջինը, եթե դուք համակվեք երազանքները նպատակի վերափոխելու տեխնոլոգիաների գաղափարներով և յուրացնեք դրա շարադրանքը, ապա կարող եք վստահ լինել, որ ուսուցիչներին նույնպես դա դուր կգա:

Կրկնակի մասնագիտական կողմնորոշման խնդիրը

Ժամանակակից դինամիկ աշխարհում մարդիկ հաճախ ստիպված են փոխել իրենց մասնագիտությունն ու մասնագիտացումը: Այդ պատճառով մեծերի համար նույնպես թրեյնինգային ծրագրեր ստեղծելու պահանջ է առաջանում:

Դա վերաբերում է ոչ միայն նրանց, ովքեր կորցրել են իրենց աշխատանքը, այլ հուզում է նաև սոցիալապես լիովին ապահովված մարդկանց: Մասնագիտական ինքնորոշման գործընթացներն ամենևին էլ վերջին դերը չեն խաղում այսպես կոչված «40 տարեկանի ճգնաժամի» դինամիկայում:

Հավանական է, որ նկարագրված վարժություններից որոշները պիտանի են նաև մեծերի համար, ովքեր կանգնած են նոր ընտրության անհրաժեշտության առջև:

8.3. Ծնողներին ներգրավելու մեխանիզմը

Ինչպես արդեն նշվել է, դեռահասների մասնագիտական ինքնորոշման գործընթացն առանց ծնողների մասնակցության հնարավոր է, բայց ոչ արդյունավետ:

Կա նաև կարծիք, որ մասնագիտական ինքնորոշման ճանապարհ բռնած երեխաների համար երբեմն «ամենավտանգավոր թշնամին նրանց ծնողներն են»: Ծավալված պրակտիկան այնպիսին է, որ նորմալ, սիրող ծնողները հաճախ ընկնում են երկու ծայրահեղությունների գիրկը.

- 1) փորձում են որոշումներ ընդունել իրենց երեխաների փոխարեն,

2) ինքնամեկուսանում են, իրենց վրայից զցելով ցանկացած պատասխանատվություն (բացի «հագցնելուց» և «կերակրելուց»):

Բայց, եթե հնարավոր չէ հատուկ ծրագրով առանձին թրեյնինգ անցկացնել ծնողների հետ, ապա ինչպե՞ս այնուամենայնիվ կարելի է նրանց ընդգրկել գործընթացում, գոնե հեռակա կարգով:

Թրեյնինգի որոշ տեխնոլոգիական կողմեր թույլ են տալիս ընդգրկել ծնողներին նրանց երեխաների մասնագիտական ինքնորոշման գործընթացում:

Բարոյագիտական ստանդարտներ

Նախքան թրեյնինգը պարտադիր պետք է ստանալ խմբակային աշխատանքում երեխայի մասնակցության ծնողների (խնամակալների) գրավոր համաձայնությունը (նմուշը՝ տե՛ս 8.7., հավելված 1.):

Այդ պահանջի անսխալ կատարումը թույլ կտա վերջապես սկսել դպրոցում դեռահասների հետ խմբային աշխատանք կատարելու պրակտիկայում բարոյագիտական ստանդարտների ներդրումը:

Բայց սույն թրեյնինգի համար այդպիսի թույլատրության ստացումը կատարում է ևս մի քանի գործառույթներ.

- ստիպել ծնողներին այլ կերպով ներառվել իրենց երեխաների կենսական ինքնորոշման գործընթացում,
- մեզ վրա վերցնել գործընթացի և արդյունքների համար պատասխանատվության մի մասը,
- հոգեբանորեն պատրաստել ծնողներին երեխաների արժեքային կողմնորոշումների հնարավոր փոփոխություններին:

Տնային առաջադրանք դեռահասների համար

Թրեյնինգներն անցկացնելիս պետք է ջանալ որպես տնային աշխատանք դեռահասներին առաջադրել այնպիսի խնդիրներ, որոնք նրանք կարող են կատարել իրենց ծնողների հետ: Ավելին, դեռահասներին պետք է խնդրել այդ մասին: Այդպիսի առաջադրանքի օրինակ կարող են լինել «Իմ կյանքի նպատակը» կամ «Ինչի՞ց եմ ես փրկում աշխարհը» թեմաներով շարադրությունները:

Նաև պետք է խնդրել, որպեսզի երեխաները ծնողներին առաջարկեն լրացնել «Ի՞նչն էք դուք համարում գլխավորը Ձեր երեխաների դաստիարակության մեջ» հարցով հատուկ հարցաթերթը: Սա գերազանց առիթ է ծնողներին իրենց երեխաների հետ կյանքի արժեքների մասին խոսելու հնարավորություն տալու համար:

Երեխաները որպես ուղղորդողներ իրենց ծնողների համար

Առաջին հայացքից սա ինչ-որ անհավանական տարբերակ է, քանզի այդ ծնողները պետք է սովորեն կատարել ուսուցչի կամ խորհրդատուի դեր իրենց երեխաների համար:

Կարելի է ենթադրել, որ ծնողների գերխնամքը և երեխաների մանկայնությունը նույն մեդալի տարբեր երեսներն են: Այդ պատճառով դեռահասների համար թրեյնինգը չի կարող լինել արդյունավետ, եթե միաժամանակ հոգ չի տարվում նաև նրանց ծնողների կրթական ծրագրի մասին:

Կատարյալ տարբերակ է, եթե ծնողների համար թրեյնինգը նախորդում է դեռահասների հետ անցկացվող թրեյնինգին:

Բայց իրական կյանքում այլ է: Տվյալ փուլում ծնողների անպատրաստ լինելու խնդիրը հնարավոր է հարթել դեռահասներին իրենց ծնողների հետ «ուղղորդող» ոճի փոխներգործության լրացուցիչ հմտություններ սովորեցնելու ճանապարհով: Առաջին հայացքից անմտություն է թվում, որ երեխաները պետք է դառնան խորհրդատուներ իրենց ծնողների համար, բայց հենց այդ հուշաբացատրական (էվրիստիկ) հնարքում է կայանում միակ հնարավորությունը որևէ բան հակադրելու ծնողների անհամապատասխան ակտիվությանը: Թող հենց երեխաները սովորեցնեն իրենց ծնողներին «իրենց ճիշտ պահել» և գրավել «իրենց ճիշտ դիրքը»: Սա լրացուցիչ կարող է բարձրացնել երեխաների պատասխանատվությունը, ինչպես նաև ամրապնդել թրեյնինգում ստացած հմտությունները:

Այս խնդիրը չնայած բարդ, բայց երբեմն իրագործելի է:

8.4. Թրեյնինգի ծրագիրը

Այս բաժնում նկարագրվում են մասնագիտական ինքնորոշման թրեյնինգի տրամաբանությունն ու կառուցվածքը: Այլ խոսքով, այստեղ պատմվում է, թե ինչ խորանարդիկներից կարելի է կազմել թրեյնինգի կառուցվածքը:

«Փորձի միջոցով սովորեցնելու» սկզբունքը

Սույն թրեյնինգի հայեցակարգի ստեղծման հիմքում ընկած է այս սկզբունքը:

Եթե ուսուցման հարցին ավելի կոպիտ ձևով մոտենանք, ապա կարելի է առանձնացնել երկու տարբեր մոտեցումներ.

1) *Ուսուցում տեսության միջոցով*, երբ սկզբից պատմում են տեսական դրույթները, այնուհետև հանձնարարում են գործնական առաջադրանքներ տեսական գիտելիքներն ամրապնդելու համար:

2) *Ուսուցում փորձի միջոցով*. սկզբից մարդուն ընձեռում են գործելու և որևէ գործնական փորձ ստանալու հնարավորություն, այնուհետև առաջարկում են այդ փորձն ինքնուրույն իմաստավորել և կատարել ընդհանրական (կարդալով տեսականը) եզրակացություններ:

Երկրորդ ուղին իրականացման համար բարդ է, բայց որոշ դեպքերում՝ շատ արդյունավետ:

Վստահաբար կարելի է ասել, որ կենսական և մասնագիտական ինքնորոշման հմտություններ պետք է ուսուցանել հենց փորձի միջոցով: Կյանքում իրապես այդպես էլ տեղի է ունենում: Միայն թե այդ տարերային գործընթացը գրեթե անհնար է վերահսկել: Փորձի միջոցով ուսուցման սկզբունքն օգտագործող, լավ կառուցված և անցկացված թրեյնինգը լիովին կարող է փոխարինել փորձն իմաստավորելու և ձեռքբերելու տարերային գործընթացին, որը կարող է տևել տարիներ:

Թրեյնինգը մասնակիցների իրական կյանքի հատուկ կազմակերպված մասնիկն է, որտեղ կարելի է կատարել սխալներ և ստանալ փորձ առանց կորստի:

Ձախ կիսագնդային և աջ կիսագնդային մասնակիցներ

Վարժությունների հավաքածուն մշակելիս պետք է ջանալ ներառել այնպիսի վարժություններ, որոնք հաշվի առնեն մասնակիցների ընկալման և մտածողության առանձնահատկությունները, որոնց մոտ գերակշռում են գլխուղեղի տարբեր կիսագնդերը:

Օրինակ՝ ենթադրվում է, որ «Աշխարհի իմ պատկերը» վարժությունը «ձախ կիսագնդային» մասնակիցների համար է, իսկ «Կյանքի քարտեզը» վարժությունն ավելի շուտ կառուցված է «աջ կիսագնդային» մասնակիցների համար: Այդ պատճառով պետք է աշխատել ծրագրում ներառել և՛ մեկը, և՛ մյուսը:

Վերջապես, գոյություն ունի վարժություն, որն անմիջականորեն օգնում է մասնակիցներին որոշել (ինքնավերլուծության մեթոդով), թե նրանց ուղեղի որ կեսն է գերակշռող: Վարժությունը հենց այդպես էլ կոչվում է. «Ձախ ուղեղ - աջ ուղեղ (Նեդա Յերմանի ուղեղային գերակշռության տեսություն)»:

Ի՞նչ ենք սովորեցնում թրեյնինգի ժամանակ

Մասնագիտական ինքնորոշման հմտությունների (և որպես մասնավոր դեպք՝ մասնագիտության ինքնուրույն ընտրության) ուսուցանումը, ավելի շուտ, ընդհանրապես կյանքի համար անհրաժեշտ, ավելի համընդհանուր հմտություններ ձևավորելու մոդել է:

Թրեյնինգի գլխավոր հայեցակարգային նպատակը դեռահասին ընտրել սովորեցնելն է: Գիտական լեզվով արտահայտված՝ թրեյնինգի ժամանակ դեռահասին պետք է սովորեցնել «լինել սուբյեկտ» (Ե.Ա. Կլիմով, Ն. Ս. Պրյաժնիկով և այլն):

Մասնագիտական ինքնորոշման թրեյնինգը մասնագիտացված է, դրա համար գիտակցորեն պետք չէ նպատակ հետապնդել դեռահասներին այլ կարևոր հմտություններ (օրինակ՝ հաղորդակցվելու) սովորեցնելու: Սակայն նաև պետք չէ բացառել ծրագրում այդպիսի միավորներ (մոդուլներ) ներառելու հնարավորությունը, քանի որ ինքնուրույն մասնագիտություն ընտրելու հմտությունները միայն քող են (խորամանկություն) այս թեմայի հանդեպ դեռահասների բնական հետաքրքրության ալիքի վրա նրանց գիտակցություն նաև ընդհանրապես կյանքի մասին այլ մտքեր «ներմուծելու» համար:

Մոդուլներ և մասեր (բլոկներ)

Մոդուլը հարաբերականորեն ինքնուրույն թեմատիկ միավոր է («աղյուսիկ»), որոնցից կերտվում է կոնկրետ թրեյնինգի յուրօրինակ կառուցվածքը:

Մոդուլն ունի իր նպատակները, այն կարելի է օգտագործել այլ թրեյնինգների կազմում կամ նույնիսկ լիովին ինքնուրույն: Օրինակ, մոդուլի նպատակը կարող է լինել մասնագիտություն ընտրելու բանաձևի («ուզում եմ – կարող եմ – պետք է») յուրացումը մասնակիցների կողմից: Այդ նպատակին հասնելու համար օգտագործվում է վարժությունների հատուկ համալիր: Ըստ ձևի և ոճի վարժությունները կարող են լինել շատ տարբեր (խրատներ, առաջադրանքներ, խաղեր, կվազիհոգեթերապևտիկ սեսիաներ, հեռակա կուրսեր):

Մոդուլները կարող են փոխլրացնել միմյանց: Դրանց լրացումը կարող է հատվել, այսինքն՝ միևնույն վարժությունը կարող է ներառվել տարբեր մոդուլներում:

Թրեյնինգի բլոկը ժամանակային շրջանակներով խիստ սահմանափակված թրեյնինգի մասնիկ (հատված) է: Բլոկը կարող է ամբողջովին համընկնել թեմատիկ մոդուլի հետ, նաև ներառել տարբեր մոդուլների տարբեր բաղադրամասեր:

Այսպիսով՝ բլոկը ավելի շուտ թրեյնինգի ֆիզիկական միավորն է, իսկ մոդուլը՝ տրամաբանական:

Թրեյնինգային ծրագրի թեմատիկ մոդուլները

Կարելի է առանձնացնել մի քանի թեմատիկ մոդուլներ: Յուրաքանչյուր մոդուլի համար մանրամասն մշակված են մեկ կամ մի քանի վարժություններ: Յուրաքանչյուր մոդուլ իր ներդրումն է ունենում թրեյնինգի մասնակիցների զարգացման գործում:

- Կյանքի նպատակը (կյանքի նպատակի կառուցումն ու ձևակերպումը):
- Մասնագիտություն ընտրելու բանաձևը («ուզում եմ – կարող եմ – պետք է» հմտության յուրացումը):
- Նպատակներ և արժեքներ (երազանքները նպատակի վերափոխելու, պատասխանատվություն վերցնելու հմտություններ, հուզական բանականություն):
- Անձնական պատմություններ և հեքիաթներ (ինքնավերլուծության և ռեֆլեքսիայի հմտություններ, վարքի նոր ձևերի կազմավորում):
- Մասնագիտությունների աշխարհ (տեղեկատվություն հավաքելու և վերլուծելու հմտություններ, մասնագիտություն ընտրելու ալգորիթմներ):
- Ուղղորդում և ուսուցանում (ուսուցանման հմտություններ ինքնամենեջմենթ, հոգեբանական պատրաստություն փոփոխությունների հանդեպ, կարիերայի ծրագրման հմտություններ):
- «Կյանքի քարտեզը» և աշխարհի պատկերը (ապագայի ամբողջական մտապատկեր, մարդականց, առարկաների, գաղափարների աշխարհներ, կյանքի իրադարձություններ, հաջողության պատկեր):

Ստորև առանձի-առանձին համառոտ կներկայացնենք բոլոր թեմատիկ մոդուլները և կնշենք, թե ինչպիսի վարժություններ (տես 8.6. ենթագլուխը) կարելի է օգտագործել դրանցից յուրաքանչյուրում: Ուշադրություն դարձրեք, որ որոշ վարժություններ կարող են ներառվել տարբեր մոդուլների կազմում:

Օժանդակող վարժություններ

Առանց օժանդակող վարժությունների դժվար է բավարարվել: Օրինակ՝ դեռահասների հետ աշխատելու համար ծրագրում պարտադիր պետք է ներառել շարժողական, գրավիչ («աշխույժ») տարբեր վարժություններ: Այսպիսի վարժությունների մեծ ընտրություն

կարող եք գտնել *Լ. Աննի «Յոգեբանական թրեյնինգ դեռահասների հետ»* գրքում (2005):

Տվյալ թրեյնինգային ծրագրի հավաքածուում ներառված են միայն երկու այդպիսի վարժություններ.

- «Օրագիր կամ օրատետր» (մասնակիցների ծանոթություն) վարժությունը:
- «Ավտոբուսի կանգառ» (թրեյնինգից մասնակիցների սպասումների հավաքագրում) վարժությունը:

«Կյանքի նպատակ» մոդուլը

Այս մոդուլի վարժությունները պետք է զգուշությամբ ներառել թրեյնինգում: Ի սկզբանե միշտ պետք է համոզվել, որ մասնակիցները ուզում են խոսել և մտածել իրենց կյանքի նպատակի մասին: Շատերին դեռ այս թեման վախեցնում է:

- «Իմ կյանքի իմաստը շարադրություն» վարժությունը հաճախ օգտագործվում է թրեյնինգից առաջ, որպես նախնական առաջադրանք դեռահասների համար: Լրացուցիչ խնդրվում է ծնողներից օգնել իրենց երեխաներին (միայն խորհրդով և դատողություններով) գրելու այդ շարադրությունը:
- «Կյանքի նպատակի կառուցում» վարժությունը բոլորից հաճախ օգտագործվում է «երազանքները նպատակի վերափոխելու տեխնոլոգիա» վարժության ներսում (տե՛ս 8.5. ենթագլուխը):

«Ուզում եմ – կարող եմ – պետք է» մոդուլը

Թրեյնինգը սկսվում է նրանից, որ գրատախտակին պատկերվում են երեք հատվող շրջաններ (տե՛ս 8.7., հավելված 2.) և բացատրվում յուրաքանչյուր բաղադրամասի նշանակությունը:

- ՈՒԶՈՒՄ ԵՄ՝ ցանկությունների, նպատակների, հետաքրքրությունների, ձգտումների տարածքն է:
- ԿԱՐՈՂ ԵՄ՝ ընդունակությունների, տաղանդի, առողջական վիճակի տարածքն է:
- ՊԵՏՔ Է՝ աշխատաշուկայի պահանջարկի, տարածաշրջանի սոցիալտնտեսական խնդիրների, համաշխարհային տնտեսության զարգացման միտումների տարածքն է:

Մասնագիտության լավագույն ընտրությունն ընկած է երեք տարածքների (շրջանների) հատման տեղում:

Մասնակիցներին նաև պետք է զգուշացնել, որ բոլոր հաջորդող խաղերն ու վարժությունները պարտադիր այս կամ այն աստիճանով

ընդգրկվում են այս շրջաններից մեկում կամ մի քանիսում: Թրեյնինգի հետագա ընթացքում բազմակի անգամներ վերադարձ է կատարվում այս բանաձևին:

- Ուզում եմ.
  - «Իմ մասնագիտական ցանկությունները» վարժությունը:
  - «Դրոպապատճառների պայքար» վարժությունը:
  - «Սահմանային իմաստների թեստ» վարժությունը:
- Կարող եմ.
  - «Եթե... ես կդառնայի...» վարժությունը:
  - «Ներքին սահմանափակումների վերացում» վարժությունը:
  - «Ձախ ուղեղ - աջ ուղեղ» (Նեդա Յերմանի ուղեղային գերակշռության տեսությունը) վարժությունը:
- Պետք է.
  - «Ստուգողական ցուցակներ» վարժությունը:
  - «Ռոբինզոնադա» վարժությունը:

Եվ լրացուցիչ.

- ««Ուզում եմ – կարող եմ – պետք է» հեքիաթի շարունակություն» վարժությունը:

«Նպատակներ և արժեքներ» մոդուլը

Այս թեմատիկ մոդուլը գլխավորն է ինքնորոշման համար անհրաժեշտ հմտություններ ձևավորելու գործում:

Իր հերթին, բլոկի ներսում կենտրոնական տեղ է զբաղեցնում «Երազանքները նպատակի վերափոխելու տեխնոլոգիան», որին նվիրված է մի ամբողջ բաժին (տե՛ս 8.5. Ենթագլուխը):

Եվս մի քանի վարժություններ կան սեփական արժեքները գիտակցելու և նպատակադրման հմտությունները մարզելու համար:

- Նպատակներ.
  - «Ճանապարհային քարտեզ» վարժությունը:
  - «Ցանկապատ (պատնեշներ) և ձորակներ (հեղեղատներ)» վարժությունը:
  - «Սահմանային իմաստների թեստ» վարժությունը:
  - «Փոխադարձ աջակցության խումբ» վարժությունը:
- Արժեքներ.
  - «Ի՞նչ է կենսական հաջողությունը» վարժությունը:
  - «Ջրոսանք լեռներում» վարժությունը:
  - «Աստղային ժամ» վարժությունը:
  - «Ամենա - ամենա» վարժությունը:

- «Աշխարհի անհատական պատկերը» վարժությունը:
- «Կյանքի քարտեզ» վարժությունը:

Այժմ ներայացնենք մի քանի լրացուցիչ մեկնաբանություններ «Ի՞նչ է կենսական հաջողությունը» վարժության համար (89): Որպես սկզբնաղբյուր օգտագործվել է «Տոմսկի նախածեռնություն» հետազոտական նախագծի նյութերը (տե՛ս 8.7., հավելված 4. և 4.1.): Ստորև բերված համառուսաստանյան ընտրանքի վիճակագրական ցուցանիշները կարող են կիրառվել վարժությունն անցկացնելու ժամանակ և արժեքների խնդիրը քննարկելիս:

Ի՞նչ է կենսական հաջողությունը

- Ընտանիքի և երեխաների առկայությունը – 54%:
- Շրջապատողների հարգանքը – 37%:
- Հետաքրքիր աշխատանքը – 33%:
- Հուսալի ընկերների առկայությունը – 30%:
- Ազնիվ ապրած կյանքը – 30%:
- Ուրիշներից ոչ վատ ապրելը – 15%:
- Ինքդ քո տերը լինելու հնարավորությունը – 14%:
- Սեփական ստեղծագործական ընդունակությունների իրականացումը – 12%:
- Հարստությունը – 11%:
- Կյանքի վառ տպավորությունները – 4%:
- Քեզ համար կարևոր բոլոր հարցերում առաջինը լինելը – 3%:
- Հաղթանակը թշնամիների հանդեպ – 3%:
- Բարձր պաշտոնը – 2%:
- Հեղինակավոր սեփականության առկայությունը – 2%:
- Իշխանություն ունենալը – 1%:
- Հայտնիության, հռչակավորության հասնելը – 1%:

Հաջողության հասնելու ձևերը

- Լավ կրթություն ստանալը – 19,1%:
- Սեփական հետաքրքրությունները համառորեն և հաջողաբար պաշտպանելը – 17,8%:
- Տաղանդ և ընդունակություններ ունենալը – 13,3%:
- Հանգամանքներին հարմարվել կարողանալը – 10,3%:
- Հանգամանքների երջանիկ զուգադիպությունը, հաջողությունը – 7,7%:
- Անհրաժեշտ կապերի առկայությունը – 6,9%:

- Խիստ լինելը, հանուն առաջադրված նպատակի վճռականորեն գործելու կարողությունը – 6,1%:
- Ապահովված և ազդեցիկ ծնողներ և հարազատներ ունենալը – 2,4%:
- Հասարակական կյանքին, քաղաքականությանը ակտիվ մասնակցելը – 1,4%:

Ո՞րն է համարվում զխափողը երեխաների դաստիարակության գործում

- Լավ կրթություն տալը – 71,7%:
- Ազնվություն և բարություն դաստիարակելը – 36,9%:
- Ինքնակարգապահություն, կազմակերպվածություն, աշխատասիրություն սերմանելը – 29,2%:
- Արիություն, ամրություն, իրեն պաշտպանելու կարողություն դաստիարակելը – 28,3%:
- Մշտապես մի կտոր հացի տեր դարձնող մասնագիտություն սովորեցնելը – 22,1%:
- Անկախություն և ինքնուրույնություն դաստիարակելը – 18,4%:
- Մտավոր ընդունակություններ զարգացնելը – 13,5%:
- Գործնական ճարպկություն և գործնական ընդունակություններ ձևավորելը – 13,1%:
- Հանգամանքներին հարմարվել սովորեցնելը – 8,9%:
- Աստծո հանդեպ անկեղծ հավատ սերմանելը – 7,2%:
- Համբերատարություն դաստիարակելը – 6,1%:
- Քաղաքացիական կեցվածք, համոզմունքների ձևավորելը – 3,9%:
- Ազգային մշակույթին հաղորդակից դարձնելը – 3,7%:
- Ժողովրդավարական արժեքներին հաղորդակից դարձնելը – 0,7%:

«Անձնական պատմություններ և հեքիաթներ» մոդուլը

Խմբում միշտ պետք է տեղ լինի անձնական պատմությունների համար: Ավելի լավ է զոհաբերել մի շարք վարժություններ, բայց մասնակիցներին հնարավորություն ընձեռել խոսելու իր և իր կյանքի ու նպատակների մասին:

Մի շարք վարժություններ խթանում են մասնակիցներին, որպեսզի նրանք սկսեն վերլուծել և գիտակցել իրենց փորձը.

- «Իմ կյանքի իրադարձությունները» վարժությունը:
- «Զբոսանք լեռներում» վարժությունը:

- «Լիճնում է՝ չի լիճնում մի մոխրագույն այծիկ...» վարժությունը:
- «Նապաստակի մասին հեքիաթի շարունակությունը» վարժությունը:
- ««Ուզում եմ – կարող եմ – պետք է» հեքիաթի շարունակություն» վարժությունը:

«Մասնագիտությունների աշխարհ» մոդուլը.

Այս մոդուլում ընդգրկված վարժությունները ընդլայնում են մասնակիցների տեսունակությունը (մտապատկերը), բարձրացնում են նրանց խորագիտակությունը, սովորեցնում են մասնագիտությունը ընտրելու կոնկրետ իրադրությունում վերլուծելու հմտություններ.

- «Ցանկապատ (պատմեչներ) և ձորակներ (հեղեղատներ)» վարժությունը:
- «Որոշում ընդունելու ալգորիթմը - գրաֆիկական պատկերը» վարժությունը:
- «Սխալների վարկանիշ» վարժությունը:
- «Մասնագիտական ընտրության ուժային դաշտը» (ի՞նչն է ազդում ինքնորոշման վրա) վարժությունը:
- «Անձնական մասնագիտական հեռանկար (ԱՄՅ)» վարժությունը:
- «Խաղ-վիճակահանություն» («ճակատագրի ձեռքը» կամ մասնագիտության պատահական ընտրություն) վարժությունը:
- «Մասնագիտություն – մասնագիտացում» վարժությունը:
- «Աստեղային ժամ» վարժությունը:
- «Ամենա - ամենա» վարժությունը:
- «Եթե... ես կդառնայի...» վարժությունը:
- «... տառով սկսվող մասնագիտություն» վարժությունը:
- «Մասնագիտությունների շղթա» վարժությունը:
- «Գուշակիր մասնագիտությունը» վարժությունը:

«Ուղղորդում և ուսուցանում» մոդուլը

Այս մոդուլի գաղափարը թրեյնինգի մասնակիցներին ընտրության իրադրությունում գտնվող այլ մարդկանց օգնել և աջակցել սովորեցնելն է:

Շատ դեռահասների համար դա բավականին դժվար (տարիքի պատճառով) խնդիր է, սակայն սա հիմք չէ այս վարժություններից լրիվությամբ հրաժարվելու համար:

Միակ հանձնարարականը՝ զգուշությամբ մոտեցե՛ք այս թեմային և պատրա՛ստ եղե՛ք ցանկացած պահի սեփական ակտիվությունը «շրջել» այս ուղղությամբ.

- «Խորհրդատու» վարժությունը:
- «Խաղում ենք մասնագիտական խորհրդատու՝ *ՆԻԳԿ (GROW)* մեթոդիկա » վարժությունը:
- «Ներքին սահմանափակումների վերացում» վարժությունը:
- «Անձնական մասնագիտական հեռանկար (ԱՄՅ)» վարժությունը:

«Կյանքի քարտեզը և աշխարհի պատկեր» մոդուլը

Այս մոդուլի նշանակությունը ամբողջականացումն է, մասնակիցների մոտ նրանց կյանքի և շրջապատող աշխարհի որոշակի ամբողջական պատկերի ստեղծումը: Դրանք սուբյեկտիվ (անհատական) մոդելներ են, որոնք մասնակիցները կարող են օգտագործել մասնագիտական և կենսական ինքնորոշման մի շարք իրադրություններում.

- «Աշխարհի անհատական պատկերը» վարժությունը:
- «Կյանքի քարտեզը» վարժությունը:

Թրեյնինգի ծրագրի տարբերակ դեռահասների համար

Որպեսզի պատկերացում կազմե՛ք այն մասին, թե ինչպես պետք է առանձին վարժություններից կազմել ծրագիր, ներկայացնենք ավագ դպրոցի համար նախատեսված թրեյնինգային ծրագրի մի օրինակ, որը հեղինակը ձևակերպել է «Կյանքի քարտեզը՝ մասնագտության ինքնուրույն ընտրությունը» անվամբ:

Դա երկօրյա ծրագիր է, որը դեռ ոչ մի անգամ այդ տեսքով չի կիրառվել: Պատճառն այն է, որ մասնակիցներին պետք է ընձեռել ազատ արտահայտվելու հնարավորություն:

Առաջին օր	
Նախերգանք և մասնագիտություն ընտրելու «Ուզում եմ – կարող եմ – պետք է» բանաձևի ներկայացում	15 րոպե
Ծանոթացում («Օրատետր» վարժությունը)	40 րոպե
Մասնակիցների սպասումների հավաքագրում («Ավտորուսի կանգառ» վարժությունը) Խումբը վարելու կանոնների սահմանում և քննարկում	25 րոպե
«Դրդապատճառների պայքար» վարժությունը	10 րոպե
Ընդմիջում	15 րոպե
«Խաղ-վիճակահանություն» («Ճակատագրի ձեռքը» կամ մասնագիտության պատահական ընտրություն) վարժությունը	10 րոպե
«Իմ մասնագիտական ցանկությունները» վարժությունը	15 րոպե
«Ամենա - ամենա» վարժությունը	10 րոպե
«Սահմանային իմաստների թեստ» վարժությունը	20 րոպե
«Լինում է՝ չի լինում մի մոխրագույն այծիկ...» վարժությունը	15 րոպե
Ճաշ	1 ժամ
«Երազանքները նպատակի վերափոխելու տեխնոլոգիան»	40 րոպե
«Զբոսանք լեռներում» վարժությունը	30 րոպե
Ընդմիջում	30 րոպե
«Աշխարհի անհատական պատկերը» վարժությունը	30 րոպե
«Ի՞նչ է կենսական հաջողությունը» վարժությունը	40 րոպե
Տնային առաջադրանք – հարցաթերթ ծնողների համար	10 րոպե
Երկրորդ օր	
Օրը սկսվում է՝ վերհիշելով անցյալ օրը և սկսելով լրացնել գնահատող հարցաթերթերը	10 րոպե

«Մասնագիտությունների շղթա» վարժությունը	10 թույլ
«Ստուգողական ցուցակներ» վարժությունը	20 թույլ
«Որոշում ընդունելու ալգորիթմը - գրաֆիկական պատկերը» վարժությունը կամ ««Ուզում եմ – կարող եմ – պետք է» հեքիաթի շարունակություն» վարժությունը	50 թույլ
Ընդմիջում	15 թույլ
«Սխալների վարկանիշ» վարժությունը	15 թույլ
«Փոխադարձ աջակցության խումբ» վարժությունը	30 թույլ
«Ռոբինզոնադա» վարժությունը	40 թույլ
ճաշ	1 ժամ
«Աստեղային ժամ» վարժությունը	15 թույլ
«Ձախ ուղեղ - աջ ուղեղ» (Նեդա Չերմանի ուղեղային գերակշռության տեսությունը) վարժությունը	20 թույլ
«Ճանապարհային քարտեզ» վարժությունը	30 թույլ
«Ներքին սահմանափակումների վերացում» վարժությունը	20 թույլ
Ընդմիջում	30 թույլ
«Կյանքի նպատակի կառուցում» վարժությունը	30 թույլ
«Կյանքի քարտեզ» վարժությունը	40 թույլ
«Խորհրդատու» վարժությունը	15 թույլ
Խմբային աշխատանքի ավարտ, գնահատման հարցաթերթերի հավաքագրում	

8.5. Կյանքի նպատակը և «Երազանքները նպատակի վերափոխելու տեխնոլոգիան» (7 քայլ)

Այս բաժնում խոսվում է այն մասին, թե անձնական նպատակների, ցանկությունների հստակ պատկերացման միջոցով ինչպես համակարգել սեփական կյանքը:

Թրեյնինգի մասնակիցների մեծամասնությունը (եթե ոչ բոլորը) իրենց նպատակների մասին խոսելիս հաճախ ցանկալին ներկայացնում են որպես իրականություն: Այլ խոսքով, նրանք ակտիվորեն արտահայտում են իրենց ցանկությունները, բայց իրականում շատ քիչ բան են անում իրենց հայտարարած նպատակներին հասնելու համար: Յետևաբար պետք է կռահել, որ այն, ինչի մասին նրանք խոսում են՝ նպատակները չեն, այլ նպատակի հետ ուղիղ կապ ունեցող որևէ այլ բան (երազանք, ցանկություն): Այս հարցի շուրջ մտորումներն էլ պատճառ են հանդիսացել, որպեսզի ի հայտ գա «երազանքները նպատակի վերափոխելու տեխնոլոգիան» մոդուլը:

Երազանք և նպատակ (երկխոսություն խմբի հետ)

Թրեյնինգային խմբի մասնակիցներին հարցրեք. «Ու՞մ է թվում, որ ինքը կարողանում է ձևակերպել նպատակներ»:

Անկասկած, 2-3 մասնակից ձեռք կբարձրացնեն: Խնդրեք նրանց բարձրաձայն ձևակերպել (ասել) իրենց ցանկացած նպատակը:

Միանգամից նշենք, որ նրանց պատասխանները չեն տարբերվի առանձնահատուկ յուրօրինակությամբ: Սովորաբար մենք լսում ենք այսպիսի պատասխաններ. «նոր գեղեցիկ ավտոմեքենա», «առանձնատուն», «բարձրագույն կրթություն», «շուրջերկրյա ճանապարհորդություն» և այլն:

«Գերազանց է, - կասեք դուք, - իսկ հիմա ասեք Ձեր ցանկացած երազանքը»:

Եվ դուք կլսեք նույնը՝ «գիտական կոչում», «նոր գեղեցիկ ավտոմեքենա», «բնակարան», «ճանապարհորդություն» և այլն:

Այստեղ դադար առեք և հետո թեթև հեզմանքով հարցրեք. «Խմբից ո՞վ է տեսնում տարբերություն «երազանքի» և «նպատակի» հայտարարված ձևակերպումների միջև»: Եվ, չսպասելով պատասխանի, հարցի հետևից տվեք ևս մեկ հարց. «Կոնկրետ ինչու՞մ եք տարբերություն տեսնում»:

Դուք կլսեք մոտավորապես հետևյալ պատասխանները. «Նպատակը հասանելի է, իսկ երազանքը՝ ոչ», «Նպատակն ավելի ցածր է,

իսկ երազանքը՝ ավելի բարձր», «Նպատակը մոտ է, իսկ երազանքը՝ հեռավոր» և այլն: Բայց կարող են լինել նաև այլ արտահայտումներ:

Փորձեք հնչեցնել նույն հարցը, բայց արդեն այլ կերպ: Դրա համար «պատկերեք» այսպիսի իրադրություն. «Գործի դրեք Ձեր երևակայությունը: Պատկերացրեք, որ այս սենյակ է գալիս մի անծանոթ մարդ: Ես կրկին կխնդրեմ Ձեզ պատահական կարգով բառ առ բառ արտահայտել Ձեր ձևակերպումները: Ի՞նչպես եք կարծում, այդ մարդը կկարողանա որոշել, թե որ դեպքում եք դուք խոսում երազանքի, և որ դեպքում՝ նպատակի մասին»:

Հետևաբար, ինչու՞մն է այնուամենայնիվ «Ուզում եմ գեղեցիկ ավտոմեքենա» երազանքի և «Ուզում եմ գեղեցիկ ավտոմեքենա» նպատակի ձևակերպումների միջև տարբերությունը: Պատասխանն ակնհայտ է. «բուն բառերի մեջ ոչ մի տարբերություն չկա»: Այդ դեպքում ի՞նչ է ստացվում, երազանքն ու նպատակը՝ նույնն են:

Եվ այո, և ոչ:

Պետք է հասկանալ: Իսկ տարբերությունն ավելի լավ է բացատրել փոխաբերությամբ:

Փոխաբերություն (գեղեցիկ համեմատություն)

Լուծենք պարզ խնդիր:

«Պատկերացրեք, որ իմ աջ ձեռքում սովորական, թեթևակի կապտավուն հավ է, հում վիճակում:

Իսկ ձախ ձեռքում, ափսեի մեջ՝ տապակած հավն է: Երկու ձեռքերում էլ հավ է:

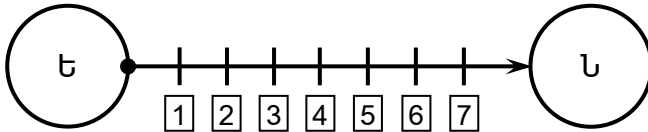
Հարց. «Այդ դեպքում ո՞րն է այս երկու հավերի միջև տարբերությունը»:

Դուք ասում եք, որ անեփ և տապակած հավերի միջև ընկած է տեխնոլոգիական խոհարարական գործընթաց, որը հում կիսաֆաբրիկատը վերածում է օգտագործման համար պատրաստի արդյունքի: Իհարկե, դուք իրավացի եք»:

Երազանքի և նպատակի միջև էլ ընկած է որոշակի մտավոր գործընթաց, որն ապահովում է երազանքի վերափոխումը նպատակի:

Այսպիսով, մեզ պետք է հասկանալ, թե ինչպիսի քայլեր պետք է կատարել, որպեսզի կիսաֆաբրիկատը վերածենք արդյունքի: Դա, ինչպես խոհարարական գրքում է. կատարիր մեկը, կատարիր երկրորդը... Մեր դեպքում դա կլինի 7 քայլ:

Լավ պատրաստված (տապակված) հավը *դատապարտված է կերակուր դառնալու*: Իսկ ճիշտ «պատրաստված» նպատակի մոգու-թյունն այն է, որ *նպատակը դատապարտված է նվաճման*։

Նկար 8. Երազանքը նպատակի վերածելու տեխնոլոգիայի ուրվագիծը

Երազանքը կիսաֆաբրիկատ է, որից կարելի է պատրաստել նպատակ: Եվ այդ գործընթացը բաղկացած է 7 հաջորդական քայլերից:

1. Որոշում ենք նպատակի նվաճման չափանիշները (Ինչպե՞ս ես կիմանամ, որ իմ նպատակը նվաճված է):
2. Համաձայնում ենք հարցի արժեքի հետ (Ինչո՞վ և որքա՞ն եմ ես պատրաստ վճարել դրա համար):
3. Նշանակում ենք նպատակի նվաճման ճշգրիտ ամսաթիվը (ե՞րբ ես կհասնեմ նրան, ինչ ուզում եմ):
4. Վերլուծում ենք դժվարությունները (Արտաքին կազմակերպչական դժվարությունները և ներքին հոգեբանական վտանգները):
5. Փնտրում ենք խորհրդանշական պարզ և (Ի՞նչ «հուշարձան» ես կառուցեմ իմ հաղթանակի համար):
6. Գրավոր պայմանագիր ենք կնքում ինքներս մեզ հետ:
7. Կառուցում ենք ամենօրյա «ինքնախարազան» («ինքնահետապնդում»)՝ բարձրաձայն ընթերցում ենք պայմանագիրը:

Այժմ քննարկենք յուրաքանչյուր քայլն առանձին: Սակայն, մախքան այդ, մի քանի խոսք ուսուցման մոտեցումների մասին:

Ենթադրենք, դուք որոշել եք սովորեցնել տապակած հավ պատրաստել: Դուք կարող եք ուղղակի պատմել (նկարագրել) ընթացակարգերի հաջորդականությունը (լվանալ, աղել, տաքեղել, տեղավորել և այլն) և հաջողություն ցանկանալ խոհարարական փորձարարությունում: Բայց կարելի է վարվել այլ կերպ. տրամադրել հավը, վառարանը, համեմունքները և խնդրել սկսել պատրաստման գոր-

ծընթացը, միաժամանակ ընթացքում ուղղություն ցույց տալ: Սա կոչվում է «ուսուցում աշխատանքային վայրում»: Երկրորդ տարբերակը, ընդհանուր գնահատմամբ, շատ դեպքերում համարվում է ավելի արդյունավետ:

Հենց այդպես էլ պետք է վարվել իրական խմբի հետ աշխատելիս: Հերթականությամբ մոտեցեք խմբի մասնակիցներից յուրաքանչյուրին և խնդրեք բարձրաձայն ձևակերպել իրենց ցանկացած երազանքը: Ընդգծեք՝ ցանկացածը (նույնիսկ ամենասահավանականը կամ ինքնասերը): Այնուհետև խնդրեք համառոտ գրառել այն, ինչը մասնակիցները հենց նոր արտահայտեցին բարձրաձայն (պարտադիր՝ բառ առ բառ):

Միաժամանակ օգնեք խմբի մասնակիցներին հաղթահարել իրենց բնական վախերը և ներքին դիմադրությունը. ասացեք, որ դա միայն ուսուցում է և ավելի շատ նման է խաղի:

Շատ հավանական է, որ անվանական հարցումից հետո խմբում դուք անպայման կլսեք ստորև բերված երազանքներին բնորոշ մեկ կամ մի քանի ձևակերպումներ.

- ցանկանում եմ լավ մասնագիտություն (աշխատանք),
- ցանկանում եմ գեղեցիկ ավտոմեքենա,
- ցանկանում եմ ճամփորդել,
- ցանկանում եմ ընդունվել բուհ (որոշակի),
- ցանկանում եմ բնակարան (սեփական բնակավայր),
- ցանկանում եմ ուսումնասիրել օտար լեզու,
- ցանկանում եմ ամուսնանալ:

Այնուհետև գրատախտակին սյունակներով գրեք 1-ից մինչև 7 թվերը և շարունակեք առաջ շարժվել քայլերով:

Քայլ 1. Ինչպե՞ս ես կարող եմ իմանալ, որ հասել եմ նպատակիս:

Շատերի համար սա անսպասելի հարց է: Եվ իսկապես, առաջին հայացքից թվում է, որ պատասխանը միանգամայն ակնհայտ է: Գործնական հոգեբանը պետք է դրսևորի համառություն, հնարամբտություն և օգնի խմբի մասնակիցներին ազատվել կարծրատիպերից (նուրոություններից) ու բացատրի, որ եթե անհրաժեշտ իրադրությունը վրա հասնի, ապա այն իմանալը շատ հեշտ է:

Բերենք օրինակ: Հարցրեք նրան, ով իր երազանքներում ուզում է «տեսնել աշխարհը» (իսկ այդպիսի մասնակից անպայման կլինի խմբում). «Ինչպե՞ս դուք կիմանաք, որ եղել եք օրինակ՝ Փարիզում»:

Առաջին վայրկյանին ամենից հավանական է, որ մասնակիցը կտարակուսի պատասխանել, այնուհետև աստիճանաբար կարտաբերվեն մոտավորապես այսպիսի բառեր. «Երբ ես ուռքս դնեմ Փարիզ», «Երբ ես տեսնեմ Էյֆելյան աշտարակը և շոշափեմ այն», «Երբ ես ամբողջ օր զբոսնեմ Փարիզի փողոցներով», «Երբ ես այդ քաղաքում ապրեմ մեկ ամիս...»:

Եվս մեկ օրինակ: Ինչպե՞ս կարելի է իմանալ, որ դուք ձեռք եք բերել սեփական կացարան: Պատասխանների տարբերակներ. 1) առք ու վաճառքի պայմանագիրը ստորագրելու պահից, 2) տան գումարը փոխանցելու պահից, 3) սեփականության իրավունքի պետական գրանցման մասին վկայականը ստանալու պահից, 4) նախկին սեփականատիրոջից մյուսին բնակարանը փոխանցելու մասին արձանագրությունը ստորագրելու պահից, 5) երբ իրերը տեղափոխեն, 6) երբ «առաջին օրը գիշերեմ», 7) երբ վերանորոգում կատարեմ:

Դրսևորեք կեղծ «համառություն», երբ տարբեր մասնակիցներին կուղղեք անհարմար հարցեր հետևյալ շարքից. «Ի՞նչ նշաններից դուք կիմանաք, որ արդեն հասել եք նպատակին: Դրանք օբյեկտիվ չափանիշներ են: Արդյո՞ք որևէ անկախ դիտորդ կնշի մույն այդ չափանիշները»:

Այս հարցի քննարկման ավարտին խնդրեք բոլոր մասնակիցներին պարտադիր գրառել իրենց նպատակի նվաճման գոնե մեկ չափանիշ: Իսկ գրատախտակին՝ 1 թվի դիմաց, գրեք «չափանիշներ» բառը:

Քայլ 2. Եթե անկեղծ, ապա ինչո՞վ եք պատրաստ վճարել դրա դիմաց:

Երբ դուք մասնակիցներին կուղղեք այս հարցը, չմոռանաք շեշտել «անկեղծ» բառը: Նույնիսկ կարող եք մի քանի անգամ կրկնել այն, քանի որ նպատակին հասնելու համար արդարացի վճարի հարցում անկեղծությունը՝ գլխավոր խնդիրն է խմբի մասնակիցների համար:

Օգնեք մասնակիցներին՝ տալով նրանց ևս մեկ հռետորական հարց. «Դուք հո՞ հասկանում եք, որ այս կյանքում ոչինչ անվճար չի լինում»:

«Իսկ ինչո՞վ ենք մենք վճարում մեր նպատակներին հասնելու համար: Եկեք թվենք բոլոր հնարավոր «արժույթները»:

Խմբի մասնակիցներից դուք կարող եք լսել հետևյալ պատասխանները.

- ժամանակով,
- դրամով,
- առողջությամբ,
- սիրով (սիրելով),
- մարդկանց հետ ջերմ հարաբերություններով,
- կյանքով,
- ազնիվ անունով,
- նվաստացմամբ,
- նյարդերով,
- հաճույքներից հրաժարվելով,
- ընկերությամբ,
- ստեղծագործական տանջանքներով,
- ...

Փորձեք հնչեցնել հրահրող (պրովոկացիոն) հարց. «Ո՞ր արժույթն է ամենաէականագինը»: Որոշակի դադարից հետո Դուք հավանաբար կլսեք պատասխան՝ «փողը, դրամը»: Դրանից հետո խմբի մասնակիցներին կարող եք խորհուրդ տալ. «Հնարավորության դեպքում ջանացեք վարձահատույց լինել փողով: Խնայեք մնացած պաշարները, քանզի կա ինչ-որ բան, որը չի կարելի գնել փողով»: Խնդրեք մասնակիցներին բերել օրինակներ (սեր, ընկերություն և այլն): Ի դեպ, պատրաստ եղեք հնարավոր լուրջ բանավեճի և մի խանգարեք, եթե այն ծավալվի այստեղ:

Խնդրեք մի քանի մասնակիցների պատասխանել, թե ինչո՞վ են նրանք պատրաստվում վճարել իրենց նպատակներին հասնելու համար:

Վերջում խնդրեք խմբի մասնակիցներին աշխատանքային տետրերում ազնվորեն գրանցել տվյալ հարցի պատասխանը, և այդ ժամանակ գրատախտակին՝ 2 թվի դիմաց, գրեք «վճար» բառը:

Քայլ 3. Նշեք ճշգրիտ ամսաթիվը, թե երբ կհասնեք Ձեր նպատակին:

Ձգուշացրեք խմբին, որ հիմա դուք նորից պետք է անցկացնեք անվանական հարցում, և բացատրեք, թե ինչի համար է դա անհրաժեշտ: Ասացեք, որ առանց այդ՝ Ձեզ դժվար կլինի բացատրել 7-րդ քայլի տարօրինակ հանձնարարականները:

Խմբի մասնակիցներին խնդրեք գրառել իրենց նպատակին հասնելու ճշգրիտ ամսաթիվը, ընդ որում, ոչ միայն գրառել, այլև մտապահել, թե ինչպես է արձագանքում իրենց մարմինը: Խնդրեք

ցանկացողներին պատմել այդ պահի իրենց մարմնական զգայությունների մասին, երբ նրանք գրչի աշխատանքով դուրս էին բերում իրենց ամսաթվերը: Պատահում է, որ ոմանց տաքությունն է բռնում, իսկ մյուսների՝ սառնությունը, որևէ մեկը սկսում է զգալ «աղյուսներ ուսերին», իսկ մյուսի ողնաշարի երկայնքով է սարսուռ անցնում և այլն:

Հիշեցրեք խմբին, որ իրենց մարմնի հակազդեցությունները պահանջվելու են որպես փաստարկ՝ տեխնոլոգիայի 7-րդ քայլը բացատրելիս:

Եթե հնարավոր համարեք, կարող եք օգտագործել նաև հետևյալ հնարքը: Սովորաբար խորհուրդ է տրվում հարցնել. «Իսկ կան արդյո՞ք խմբում այնպիսիները, ովքեր ճշգրիտ ամսաթիվ չեն գրել (չեն կարողացել, չեն ցանկացել): Ուզու՞մ եք ես հիմա ասեմ, թե երբ կհասնեք ձեր նպատակին: Այժմ ես դա գիտեմ: ԵՐԲԵՔ»:

Վերջում շրջեք խմբում և հերթականությամբ խնդրեք յուրաքանչյուրին բարձրաձայնել (ճշգրտությամբ), թե երբ են նրանք ծրագրում հասնել իրենց նպատակին:

Իսկ գրատախտակին 3 թվի դիմաց գրեք «ամսաթիվ»:

Քայլ 4. Վերլուծեք Ձեր ճանապարհի վտանգները:

Բացատրեք մասնակիցներին, որ «նրանց ճանապարհը վարդերով պատված չի լինի, և եթե նույնիսկ այդպես լինի, ապա վարդերն էլ փշեր ունեն»:

Բոլոր վտանգները, խոչընդոտները, «պատնեշները, արգելքները, վատ եղանակը, անջրպետները, առուները, ծուղակները...» կարելի է բաժանել երկու «խմբի»։ Նրանք, որոնք գտնվում են մեր ներսում, և այնպիսիք, որոնք արտաքին կողմից են: Հարց. դրանցից որո՞ն է դժվար հաղթահարելի: Ճիշտ է, նրանք, որոնք ներսում են՝ ավելի «վտանգավոր վտանգներ են»: Այդպես են մտածում նաև խմբի մասնակիցների մեծամասնությունը: Տարբերենք վտանգներն, ըստ կարգի:

Առաջին. հայտնի է, որ մարդիկ հակված են ինքնախաբեության, որպեսզի մեղքի զգացում չունենան իրենք իրենց առջև: Դրա համար նրանք օգտագործում են մի հետաքրքիր հոգեբանական հնարք:

Ինչպե՞ս է վարվում հանցագործը, երբ պատրաստվում է հանցագործության, և չի ցանկանում արդյունքում կրել պատիժ: Նա իր համար մտածում (պատրաստում) է այլուրեքություն (ալիբի): Իսկ ինչպե՞ս է վարվում մարդը, ով ցանկանում է հասնել որոշակի նպա-

տակի, բայց ոչինչ չի ձեռնարկում դրա համար: Նույնպես հորինում է «այլուրեքություն» իր համար.

- ես անցյալում ստիպված չեմ եղել այդպես վարվել,
- դա չի աշխատի կամ այդպես չի ստացվի,
- եթե ես լինեի ավելի մեծ,
- ա՛յ, թե ես լինեի ավելի փոքր,
- ինձ ոչ ոք չի օգնում (մեզ մոտ չկան մարդիկ, որ զբաղվեն դրանով),
- եթե ես փող ունենայի,
- ես անցյալում արդեն դա փորձել եմ. ինձ մոտ չի ստացվել,
- ես դեռ պատրաստ չեմ դրան,
- տեսականորեն լավ է, իսկ ինչպես դա լուծել գործանականում,
- չափից ավելի բարդ է երևում,
- իսկ ի՞նչ կասեն ընկերներն ու բարեկամները,
- եթե ամեն ինչ այդքան լավ լիներ, ապա վաղուց արդեն որևէ մեկը դա կիրականացներ,
- չափից ավելի ժամանակակից է,
- չափից դուրս հնաոճ է,
- դեռ ժամանակը չէ, սպասենք հաջորդ անգամվան,
- ոչ ոք չի հասկանում իմ դժվարությունները,
- մենք շատ մեծ (փոքր) ենք դրա համար,
- ժամանակ չկա դրա համար, չափից շատ այլ գործեր կան,
- սկզբից պետք է ամեն ինչ լավ ուսումնասիրել և միայն հետո...

Չետաքրքրականն այն է, որ այս բոլորը զուտ ճշմարտություն է՝ այդպիսի դժվարություններ օբյեկտիվորեն գոյություն ունեն: Եվ ինչպե՞ս վարվել այդ դեպքում:

Պետք է հրաժարվել այլուրեքությունից և սովորել դրանք վերածել կազմակերպական դժվարությունների:

Օրինակ՝ *դուք երազում եք գնալ Փարիզ*: Հրաշալի է: Եկեք այդ երազանքը վերածենք նպատակի՝ օգտագործելով մեր քայլային տեխնոլոգիան:

1. Մեր նպատակը կհամարվի նվաճված, երբ մենք այդ քաղաքում անցկացնենք 2 օր և լինենք էյֆելյան աշտարակում (սա նպատակին հասնելու չափանիշն է):
2. Կվճարենք փողով (զբասաշրջային ուղևորություն):
3. Մեկ տարի անց (ճշգրիտ ամսաթիվը հաշվեք ինքներդ):

4. Վտանգներ՝ ամեն ինչ լավ է, բայց այդ ճամփորդության համար մեզ պակասում է ամենաքիչը՝ փողը:

Ահա այստեղ որևէ մեկը կանգ կառնի և կասի. «Երբ փող լինի, այդ ժամանակ էլ կգնամ Փարիզ»: Հենց սա էլ կլինի այլուրեքություն: Սեկ ուրիշը ավելի հեռուն կգնա ու կասի իրեն. «Փող եմ ուզում», այսինքն՝ կծնակերպի նոր երազանք: Այնուհետև.

1. Չափանիշներ՝ որքա՞ն: 1000 \$:

2. Ինչո՞վ վճարենք՝ լրացուցիչ աշխատանքային ժամանակով և ջանքերով:

3. Ամսաթի՞վը՝ նույն մեկ տարին, որի ընթացքում յուրաքանչյուր ամիս կաշխատենք 100-ական \$:

4. Վտանգնե՞ր՝ իսկ կբավականացնի՞ իմ առողջությունը դրա համար:

5. Եվ կրկին նոր երազանք՝ «Առողջություն եմ ուզում»:

6. Ինչպե՞ս ես կիմանամ դրա մասին՝ լավ ինքնազգացողություն:

7. Կվճարեմ՞ ինձ զրկելով հաճույքներից (ռեժիմ, առողջարար սնունդ և այլն):

8. Նույն մեկ տարին:

9. Վտանգներ՝ կարող եմ հավասարակշռությունս կորցնել, կամքի ուժը չի բավականացնի:

Այսպիսով՝ մենք կազմավորում ենք նպատակների ծառ և դրանով ցած իջնում այնքան ժամանակ, քանի կազմակերպական դժվարություններ այլևս չեն մնացել:

Կազմակերպական դժվարությունը պատճառ չէ խուճապի և սեփական ցանկություններից հրաժարվելու, այլ առիթ է հերթական երազանքը նպատակի վերածելու համար: Եվ եթե դուք դա չէք իրագործում, նշանակում է, մնում եք գերի ձեր այլուրեքությանը: Երրորդ հնարավորություն չկա: Այդ պատճառով, երբ դուք լուրջ նպատակ եք դնում ձեր առջև, հրաժարվեք այլուրեքությունից:

Հանուն արդարության պետք է նշել, որ այլուրեքությունը, որպես ինքնամեղադրանքներից պաշտպանվելու ներքին մեխանիզմ, շատ լավ է մարդու առօրյա ընթացիկ կյանքում: Այնպես որ՝ օգտվեք, որպեսզի պահպանեք ձեր հոգեկան առողջությունը (բառախաղի մասն ստացվեց): Սակայն այն դեպքերում, երբ դուք ձգտում եք կենսական կարևոր նպատակներին, հրաժարվեք այլուրեքությունից:

Երկրորդ՝ կա ևս մեկ վտանգ, որն ընկած է մեր ներսում՝ հակվածությունը դեպի բացասականությունը (մեզատիվիզմը): Որպեսզի

տեսնենք այս վտանգը, պետք է պատասխանենք հետևյալ հարցին. «Ո՞վ եմ ես: Պոզիտիվի՞ստ, թե՞ նեգատիվիստ: Ո՞ր նշանով («+» կամ «-») եմ ես ընկալում բոլոր իրադրությունները, որոնցում հայտնվում եմ»:

Բերենք օրինակ: Պատահել է անախորժություն, սառցամածությամբ ժամանակ դուք ընկել եք ցեխոտ ձյան մեջ և ապականել նոր աղաղած կաշվե վերարկուն: Ի՞նչ կասեք ինքներդ ձեզ: Եթե դուք նեգատիվիստ եք, ապա առաջին հերթին կմտածեք փչացած հագուստի մասին, իսկ եթե պոզիտիվիստ, ապա կուրախանաք այն բանի համար, որ ձեռք ու ոտքն անվնաս են, և կյանքը շարունակվում է:

Որպեսզի չառաջանա վնասակար շփոթություն, լրացուցիչ դիտարկենք, թե որն է «լավատես – վատատես» և «պոզիտիվիստ – նեգատիվիստ» ազգակից զույգերի միջև տարբերությունը: Այն ժամանակային սանդղակում է. առաջինները կետնորոնացած են ապագային, իսկ երկրորդները՝ ներկային:

Եթե դուք վատատես եք, ապա վախենալու ոչինչ չկա: Ավելի շուտ, ընդհակառակը, դուք լավ եք կանխատեսում և վերլուծում ապագա վտանգները (կազմակերպական դժվարությունները): Իսկ եթե նեգատիվիստ եք, ապա յուրաքանչյուր իրադրությունում դուք տեսնում եք (ամենից առաջ և միայն) բացասական կողմերը կամ պահերը: Ընթացիկ կյանքը դրանից դառնում է այնքան սև ու տհաճ, որ առաջխաղացման (ինքնադրդապատճառայնության) համար արդեն ուժ չի մնում: Սա շատ մեծ վտանգ է ձեզ համար, երբ դուք գտնվում եք ձեր նպատակին հասնելու ճանապարհին:

Մեր տեսակետից, լավագույն գործնական համակցությունը «պոզիտիվիստ – վատատես»-ն է: Առաջին հատկությունը ձեզ ուժ է հաղորդում ճանապարհին, երկրորդը՝ օգնում է լինել զգուշավոր, նախապես պատրաստվել կազմակերպական դժվարություններին (կառուցել նպատակների ծառ):

Գրատախտակին՝ 4 թվի դիմաց, գրեք «վտանգներ» բառը, իսկ մասնակիցներին խնդրեք իրենց աշխատանքային տեսլերում գրանցել երեք գլխավոր վտանգները, որոնք կարող են առաջանալ նպատակին հասնելու ճանապարհին:

Քայլ 5. Ինքներս մեզ համար ընտրում ենք խորհրդանշական պարզև:

Չարցրեք խմբի մասնակիցներին. «Ինչո՞վ դուք Ձեզ կպարզե-վատրեք, երբ հասնեք Ձեր նպատակին»: Եվ շատ հաճախ կլսեք

պատասխան. «Ինչպե՞ս թե, նպատակին հասնելը հենց պարզ է (բուհ ընդունվելը, նոր աշխատանքը, բնակարանը, մեքենան և այլն)»:

Ստածեք հետևյալի մասին: Պատկերացրեք, որ սպորտում արգելել են մեդալները, պատվադրոշները, գավաթները, շքանշանները, պատվանդանները, ազգային օրհներգերը (հիմնը), կոչումները: Այդ դեպքում սպորտը կլինի՞ ալ: Վստահորեն կարող ենք ասել, որ շատ մարզիկներ չեն կարող հանդես գալ առանց այդ խորհրդանշական պարզևների: Հաղթանակի համար խորհրդանշական պարզև (օրինակ Օլմպիական չեմպիոնի կոչումը) պակաս կարևոր չէ, քան ինքը՝ հաղթանակը:

Մեր նպատակների նվաճումը որոշ իմաստով մրցակցություն է ինքներս մեզ հետ: Դուք ստիպված եք հաղթել ինքներդ ձեզ, ուրեմն նախապես մտածեք պարզև ձեզ համար: Պատրաստեք այդ հուշարձանը ձեր հաղթանակի (նպատակին հասնելու) ճանապարհի ամենասկզբից: Ասացեք ինքներդ ձեզ. «Արձանն արդեն պատրաստ է, կմնա միայն տեղադրել այն»:

Խորհրդանշական պարզևն իրենից կարող է ներկայացնել ինչպես շատ կոնկրետ իր, այնպես էլ որևէ ծիսական գործողություն (ճանապարհորդություն, այցելություն ռեստորան և այլն):

Օրինակ՝ որոշ մարդիկ, տարիներ շարունակ շարժվելով դեպի սեփական բնակարանամուտը, նախապես պատրաստում են «պայտ, մուրճ ու զամիկ (մեխիկ)» և սպասում այն պահին, երբ կկարողանան իրենց տան դռանը փակցնել այդ պայտը (երջանկության համար):

Խնդրեք խմբի մասնակիցներին մտածել և գրանցել իրենց խորհրդանշական պարզև, միաժամանակ գրատախտակին՝ 5 թվի դիմաց, գրեք «խորհրդանշական պարզևներ»:

Քայլ 6. Պայմանավորվածություն ինքներդ ձեզ հետ:

Ուշադիր նայեք վերը նշված երազանքը նպատակի վերածելու քայլերին (կետերին): Ինչի՞ է դա նման: Եթե դուք երբևէ տեսել եք սովորական տնտեսական պայմանագիր, ապա դուք շատ նմանություններ կգտնեք դրա հետ:

Այսպես.

1. Ցանկացած տնտեսական պայմանագիր պարտադիր պարունակում է պայմանագրի առարկայի մասին կետեր (նպատակին հասնելու չափանիշներ):

2. Պայմանագրի տեքստում գրեթե միշտ լինում են վճարի մասին պայմանավորվածություններ (վարձատրության չափը):
3. Կան նշումներ ժամկետների մասին (իրականացման ժամկետը):
4. Շատ պայմանագրերում կարելի է հանդիպել առանձին կետերի, որոնք նկարագրում են պայմանագրի իրականացման առանձնահատուկ պայմանները (անկանխելի պարագաներ կամ «ֆորս-մաժոր» և այլն):
5. Պատահում է նաև, որ պայմանագրի պայմանները հաջողությամբ կատարելու համար նախատեսվում են մրցանակներ (բոնուսներ):
6. Եվ վերջապես, պայմանագիրը, որպես կանոն, կազմվում է գրավոր տեսքով...

Այս 6-րդ քայլը կատարելը շատ հեշտ է: Ուղղակի պետք է թղթի վրա գրել նախորդ քայլերի արդյունքները:

Եթե խնքի մասնակիցները կատարել են բոլոր գրառումները, որոնք դուք խնդրել էիք, ապա կարելի է համարել, որ պայմանագրի սևագիրը արդեն նրանք ունեն:

Քայլ 7. Պայմանագրի ամենօրյա բարձրաձայն ընթերցումը (ինքդ քեզ համար):

Առաջին հայացքից, սա երազանքը նպատակի վերածելու տեխնոլոգիայի ամենատարօրինակ կետն է: Թվում է, որ ինքդ քեզ համար պայմանագրի բարձրաձայն ընթերցումը ժամանակի զուր և անիմաստ վատնում է: Հատկապես, եթե հաշվի առնենք, որ ընթերցանությունը տեղի է ունենում միայնության մեջ:

«Ինչու՞», - կհարցնեք Դուք: Վերահասցեագրեք այդ հարցը խնքի մասնակիցներին: Որպես պատասխան, կարող եք լսել հետևյալը.

- ծրագրավորում ենք ինքներս մեզ,
- հիշեցնում ենք մեզ նպատակի մասին,
- վարակում ենք մեզ վստահությամբ:

Համաձայնեք, որ այս բոլորը կարևոր պատճառներ են: Եվ այս բոլորը իսկապես տեղի է ունենում: Այս ցանկին կարող ենք ավելացնել նաև հետևյալ փաստարկը: Եվ, որպեսզի հասկանալի լինի 7-րդ քայլի դրդապատճառային մեխանիզմը, առաջարկվում է լուծել հետևյալ խնդիրը:

Պատկերացրեք, որ դուք նստել եք ավտոբուս առանց պատուհանների: Շարժիչը գործի ընկավ, թափքը ցնցվեց և սկսեց ճոճվել:

Ասացեք՝ մենք շարժվում ենք, թե՞ կանգնած ենք տեղում: Հայտնի է: Ի՞նչ, ասում եք՝ լավ կլիներ պատուհանից նայել: Իսկ եթե Ձեզ թու՞յլ տան միայն ձեռքը պատուհանից դուրս հանել: Այդ դեպքում քանու արագությունը, որը դուք կզգաք ձեռքի ավիով, Ձեզ կհուշի՝ արդյո՞ք շարժվում է ավտոբուսը, թե՞ ոչ:

Ի՞նչ է տեղի ունենում մարդու հետ, ով սկսում է ինքն իր համար բարձրածայն կարդալ պայմանագիրը: Եթե մեկ օր անցնի, իսկ այդ մարդն այդ օրը ոչինչ չանի, որպեսզի գոնե մեկ միլիմետր առաջ շարժվի դեպի իր նպատակը, ապա նա մեղավորության զգացում (զրեթե անխուսափելի) կունենա ինքն իր հանդեպ: Ընդ որում, մեղավորության զգացում նա կապրի ֆիզիկապես (իր ողջ մարմնով): Հաջորդ օրը զգացումն ուժեղանում է, իսկ մի քանի օր հետո (հավատացեք) դառնում՝ անտանելի: Ճանապարհներն ընդամենը երկուսն են.

- կամ այնուամենայնիվ սկսել ինչ-որ բան անել,
- կամ հանգստանալ և հրաժարվել (ժամանակավորապես կամ ընդմիջտ) իր նպատակից:

7-րդ քայլի իմաստը ձեզ անընդհատ կենսական լարվածության մեջ պահելը և դեպի առաջադրված նպատակը ամենօրյա (թեկուզ փոքր քայլերով) շարժվելն ապահովելն է:

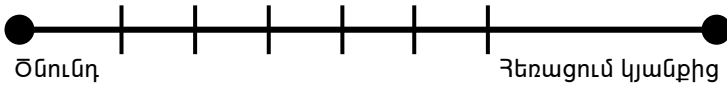
Լուրջ խոսակցություն կյանքի իմաստի մասին

Միջակտիվ դասախոսություններն ավարտելուց հետո հարցրեք մասնակիցներին. «Դուք տեսնու՞մ եք տարբերություն «ամբողջ կյանքի նպատակի» և «կյանքի ներսում եղած նպատակների» միջև»: Ուզու՞մ եք՝ այժմ խոսենք կյանքի նպատակի մասին:

Ամմիջապես զգուշացնենք. շատ մասնակիցներ անպատրաստ են լինում կյանքի նպատակի մասին խոսակցությանը: Եվ եթե դուք տեսնեք նշանակալի դիմադրություն խմբում (հաճախ դա դրսևորվում է մեծաքանակ կատակներով), ապա ուղղակի մի խոսեք այդ մասին:

Սակայն, եթե տեսնեք, որ խումբը տրամադրված է ավելի հեռու գնալու, ապա սկսեք գրատախտակին նկարել շատ պարզ մի ուրվագիծ (նկ. 9.).

...կյանքի իրադարձություններ...

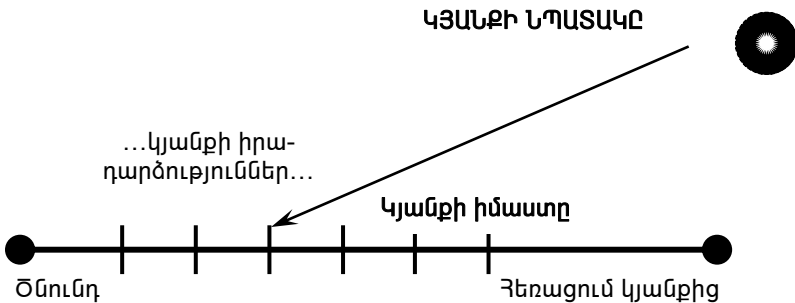
Նկար 9. Ամբողջ կյանքի հատվածի ուրվագիծը

Այնուհետև ասացե՛ք մասնակիցներին. «Եկե՛ք ամբողջ մեր կյանքը ուրվագծորեն պատկերացնենք հատվածի տեսքով»: Իսկ այժմ խնդրե՛ք նրանց մոտենալ այդ ուրվագծին և նկարել կյանքի նպատակը (նկարելով ավարտել ուրվագիծը): Մասնակիցներին խնդրե՛ք ոչ թե սահմանել, այլ հենց նկարել իրենց պատկերացումը:

Նրանցից մեկը կյանքի նպատակը պատկերացնում է որպես որոշակի սահմանագիծ կյանքի հատվածի վրա (խաչ է նշում), իսկ դա նշանակում է, որ մասնակիցը «կյանքի ներսում եղած երկարաժամկետ նպատակը» շփոթում է «կյանքի նպատակի» հետ. նրա համար դրանք նույնն են:

Մյուսները, որպես կյանքի յուրօրինակ նպատակ («կյանք հանուն կյանքի» բանաձևը), փորձում են պատկերացնել ողջ կյանքն ամբողջությամբ (ընդգծում են ամբողջ գիծը):

Եվ վերջապես, կան այնպիսի մասնակիցներ, որոնց պատկերացումը հանընկնում է իրականության հետ: «Կյանքի նպատակը» ուրվագծի վրա պետք է պատկերել ավելի հեռու և բարձր, քան կյանքի գծի ավարտման կետը (նկ. 10.). «Ի՞նչ է դա նշանակում», - կհարցնեք դուք: Փորձենք հասկանալ:

Նկար 10. Կյանքի նպատակի պատկերացման ուրվագիծը

Եթե օգտագործենք փոխաբերական լեզուն, ապա կյանքի նպատակը կարելի է համեմատել Արեգակի հետ: Կյանքի նպատակը մարդու համար կատարում է Արեգակի գործառույթներին նման գործառույթներ. այն մեր կյանքը լուսավորում է մտքի լույսով:

Կյանքի նպատակը նույնպես նպատակ է (այստեղ ոչ մի առեղծված կամ անբացտրելի բան չկա): Նշանակում է այն ևս պետք է կարողանալ «կազմավորել»: Սակայն այս առանձնահատուկ նպատակն ունի նաև յուրահատուկ հատկություններ (առաջին հայացքից՝ հակասական):

1. Կյանքի նպատակը, ինչպես սովորական նպատակը, պարտադիր պետք է լինի չափելի: Այսինքն, պետք է լինեն դրա նվաճման պարզ, օբյեկտիվ չափանիշներ: Սա մի կողմից:
2. Մյուս կողմից՝ կյանքի նպատակը գերնպատակ է: Այն պետք է լինի հասանելի, բայց միայն տեսականորեն (եթե համարենք, որ մարդը պետք է ապրի հավերժ):

Եթե կատարենք մի շարք ենթադրություններ, ապա մինչև Արեգակ (մեր լուսատուին) տեսականորեն կարելի է թռչելով հասնել, բայց գործնականում դա անհնար է: Սակայն, չնայած նրան, որ Արեգակը մեզ անմիջականորեն անհասանելի է (մենք չենք կարող նրան դիպչել), այս օբյեկտը որոշիչ դեր է խաղում մարդու կյանքում: Առանց արևի անկարող ենք երկար ապրել:

Կյանքի նպատակը մարդու համար ունի նույնքան սկզբունքային նշանակություն: Բարեբախտաբար, մենք կարող ենք մեզ համար ինքնուրույն կառուցել սեփական «Արեգակ», որը մեր կյանքի ճանապարհը կ'լուսավորի մտքի լույսով և ջերմությամբ, կ'ծառայի կողմնորոշիչ մեր կյանքի ուղղությունը որոշելու համար և կ'կարողանա լինել մեր գործողությունների ու արարքների նպատակահարմարության չափիչ:

Կյանքի նպատակն այն չէ, ինչ փորագրվում (կերտվում) է գրանիտի վրա և հասանելի չէ շտկման համար: Նա, ով այդպես է մտածում, շատ է վախենում գիտակցորեն ձևավորել իր կյանքի նպատակը (գուցե այստեղ ընկած է դիմադրության հիմքը): Դա մեծ մոլորություն է՝ կյանքի նպատակը պատկերացնել որպես ինչ-որ անփոփոխ բան: Մենք միշտ հեշտությամբ կարող ենք (ինքնակամ, երբ ուզենանք) փոփոխել ձևակերպումը և սկսել նորովի ապրել:

8.6. Թրեյնինգային խաղեր և վարժություններ

8.6.1. «Կյանքի նպատակի կառուցում» վարժությունը

Ձարմանալի է, բայց թրեյնինգի շատ մասնակիցների համար կյանքի նպատակը ձևակերպելու փորձը նոր է լինում (անցյալում նրանք երբեք դա իրագործած չեն լինում):

Ընթացակարգը բավականին հեշտ է: Այս վարժության գաղափարը և կառուցվածքը փոխառված է Ա. Լակեյնի «Չասցնելու արվեստը» գրքից (1996), բայց մի փոքր համալրված և փոփոխված: Սովորաբար, պետք է ուղղակի հարցնել մասնակիցներին. «Ցանկանո՞ւմ եք ձևակերպել Ձեր կյանքի նպատակը հենց հիմա»: Չաճախ կլսեք դրական պատասխան և անմիջապես կսկսեք ընթացակարգը:

Դրահանգը. Ձեզ կպահանջվի մաքուր թերթիկ: Վերևում նշեք «Իմ կենսական նպատակների ցուցակ» անվանումը:

1. *Առաջին քայլ:* Չիմա ես կհավաստանշեմ (կֆիքսեմ) ժամանակը և կհատկացնեմ ուղիղ երկու ըրրպե, որպեսզի կարողանաք գրել հնարավորինս շատ պատասխաններ հետևյալ հարցին. **«Ինչպիսի՞ք են իմ կենսական նպատակները»:** Դուք ստիպված եք լինել առավել հակիրճ և սահմանափակվել ընդհանուր բառերով, ոչինչ չկոնկրետացնելով, բայց բավականին ժամանակ ունեք, որպեսզի հիշատակեք այն նպատակները, որոնք վերաբերում են Ձեր.

- անձնական,
- ընտանեկան,
- հասարակական,
- գործնական,
- նյութական և
- հոգևոր կյանքին:

Ձանացեք, որպեսզի Ձեր ցուցակը ընդգրկի հնարավորինս շատ առարկաներ: Աշխատեք գրել, որքան հնարավոր է, շատ բառեր: Այս շրջանում դուք չպետք է զգաք, որ պարտավոր եք Ձեր կյանքը ենթարկել այս նպատակների կատարմանը, և դրա համար ջանացեք գրառել այն ամենը, ինչ ծագում է Ձեր գլխում: Խնդրում են, չզսպել Ձեր երևակայությունը՝ կարող եք ցանկանալ *լինել* (դառնալ) որևէ մեկը, որևէ բան *անել* և, վերջապես, ինչ-որ բան *ունենալ*: Եղեք, կատարեք, ունեցեք: Սկսեցի՛նք:

2. Այժմ, այն բանից հետո, երբ անցել է երկու թուրքեր, ես պետք է խնդրեմ Ձեզ ստուգել՝ արդյո՞ք բաց չէք թողել որևէ կարևոր բան: Դուք կարող եք ավելացնել ևս մի երկու-այլ կենսական նպատակներ՝ ուշադրություն դարձնելով Ձեր այժմյան կենսակերպին: Ներքեվում գիժ քաշեք:

3. *Երկրորդ քայլ:* Ես խնդրել էի, որ ոչ մի բանում Ձեզ չմերժեք, բայց ես գիտեմ, որ գիտակցորեն կամ ենթագիտակցորեն Ձեզ վրա այնուամենայնիվ ներգործում է մեկ սահմանափակող գործոն: Դա փողի մասին միտքն է: Եվ այսպես, նոր հարց. գրեք այն. **«Ինչպե՞ս ես կցանկանայի անցկացնել մոտակա երեք տարիները, այն պայմանով, որ աշխարհի բոլոր փողերը պատկանում են ինձ, այսինքն՝ որևէ գումարային (ֆինանսական) սահմանափակում չկա»** (եթե դուք երեսունն անց եք, տարիների քանակը «երեքից» փոխեք «հինգի»): «Ուղեղային գրոհի» ժամանակը կրկին երկու թուրք է:

4. Երկու թուրքեր վերջացավ, նայեք՝ գուցե որևէ բան բաց եք թողել:

5. *Երրորդ քայլ:* Եվս մեկ հարց ու ևս երկու թուրք: Բայց նախքան այդ, ցավոք, նորից վերադառնանք մեր իրական ֆինանսական դրությանը: Սա կլինի բոլորովին այլ, նոր մոտեցում Ձեր կենսական նպատակներին: Պատրաստվե՛ք, երրորդ հարցը. **«Եթե ես այժմ իմանամ, որ ուղիղ վեց ամսից հետո ինձ մահացու հարված կհասցնի կայծակը, ապա ինչպե՞ս ես կապրեմ մինչ այդ պահը մնացած ժամանակը»:** Սա նշանակում է, որ Ձեզ մնացել է ապրելու վեց ամիս և դուք ստիպված եք ամփոփել այն ամենակարևորը, ինչ կցանկանայիք կատարել երկրի վրա Ձեր գոյության այդ անսպասելիորեն կրճատված ժամանակահատվածում: Այս հարցի նպատակը պարզելն է, թե արդյո՞ք կան այնպիսի բաներ, որոնք Ձեզ համար կարևոր են, բայց որոնցով դուք այս պահին չէք զբաղվում, չնայած որ դրանք արժանի են Ձեր ուշադրությանը:

6. Այժմ վատնեք ևս երկու թուրք նրա համար, որ թռուցիկ նայեք Ձեր նպատակների ցուցակը, լրացնեք և խմբագրեք դրանք:

7. Եկավ վերլուծության պահը: Առաջին հերթին, Ձեր կենսական նպատակների ցուցակում, որը դուք կազմել եք հապճեպ պատասխանելով երեք հարցերին, հնարավոր է՝ լինեն այնպիսի ընդհանուր հասկացություններ, ինչպիսիք են «երջանկությունը», «հաջողությունը», «սերը», «հասարակական զարգացման ներդրումը» և այլն: Ընդգծեք այս բառերը Ձեր գրառումներում: Երկրորդ, երեք հարցերի

պատասխաններում գտեք ընդհանուրը: Հարկավոր է սկսել երրորդ հարցից:

8. Դուք կարող եք դուրս գրել առանձին ցուցակ այն կենսական նպատակների համար, որոնք Ձեր կյանքի երեք տարբեր տեսակետներով անցնում են կարմիր գծով (հաճախ դա միևնույնն է): Սակայն մենք դեռ չենք ստացել «կյանքի նպատակը»: Սա դեռ կիսաֆաբրիկատ է: Փորձենք լրացուցիչ կիրառել երկու հնարք, որոնք թույլ կտան մեզ ստանալ բուն կյանքի նպատակը:

Հնարք 1: Արտագրեք արտահայտությունը և Ձեր կյանքի նպատակի ձևակերպման մեջ ընդգրկեք «միլիոն» բառը: Ենթադրենք՝ այժմ գրված է «Շատ հաղորդակցվել ընկերների հետ»: Դուք կարող եք գրել «Ցանկանում եմ ձեռք բերել մեկ միլիոն ընկեր» կամ «Միլիոն նվերներ հանձնել ընկերներին»: Կարճ ասած, դրսևորեք Ձեր ստեղծագործականության սկզբունքը: Այսպիսով, դուք ընդունվում եք «միլիոնատերերի ակումբ» (դրանք մարդիկ են, ովքեր իրենց կյանքի նպատակի ձևակերպման մեջ ունեն «միլիոն» բառը):

Հնարք 2: Նայելով Ձեր գրառումները, փորձեք կարճ պատասխանել հետևյալ հարցին. «Ձգտելով դրան կյանքի ողջ ընթացքում, *ինչի՞ց եմ ես փրկում աշխարհը*»: Օրինակ՝ այս դեպքում կարելի է պատասխանել. «Մենակությունից»:

9. Այժմ, միավորեք երկու հնարքների կիրառման արդյունքները և կստացվի, օրինակ, այսպիսի ձևակերպում. «Ցանկանում եմ ձեռք բերել մեկ միլիոն ընկեր, որպեսզի աշխարհը փրկեմ մենակությունից»: Վերջապես դուք ունեք այն, ինչը նման է կյանքի նպատակի (չափվող և հասանելի միայն տեսականորեն): Եվ հիշեք, որ սա հիմնական դրույթ չէ և ոչ էլ երդում: Դուք կարող եք միշտ փոխել Ձեր կյանքի նպատակը: Դեռ ավելին, Ձեր նպատակի վերանայումը լավ է կատարել ոչ ուշ, քան տարին մեկ անգամ: Հաճախ մարդիկ դրա համար ընտրում են կամ Ամանորը, կամ ծննդյան օրը:

Ստուգիչ հարցեր

Հինգ հարց նպատակի մասին, որոնց մենք պետք է պատասխանենք, նախքան կսկսենք գործել.

1. Իսկապե՞ս դա իմ նպատակն է (և ոչ թե ծնողների, ընկերների, հարազատների և այլն):
2. Համարվու՞մ է արդյոք նպատակը ազնիվ (ինքն իր հաշվին)՝ բոլոր հետաքրքրված անձանց նկատմամբ:

3. Կմոտեցնի՞ դա, թե՞ կհեռվացնի իմ կյանքի նպատակից (հիմնական կենսական մտադրություններից):
4. Արդյո՞ք ես կարող եմ ասել, որ ներքուստ տրամադրված եմ և պատրաստ, որպեսզի սկսեմ և ավարտեմ այս նախագիծը:
5. Կարո՞ղ եմ ինձ պատկերացնել, որ իսկապես հասնում եմ և հասել եմ այդ նպատակին:

8.6.2. «Իմ կյանքի նպատակը» շարադրությունը վարժությունը

Նպատակը. օգնել մասնակիցներին գտնելու իրենց կյանքի նպատակի ձևակերպումները:

Անհրաժեշտ նյութեր. «Իմ կյանքի նպատակը» թեմայով շարադրությունների օրինակներ (տե՛ս 8.7., հավելված 6.):

Պրահանգը. Ձեզանից ակնկալվում է գրել շարադրություն «Իմ կյանքի նպատակը» թեմայով: Ծավալը նշանակություն չունի: Կարեւոր է, որ Դուք գրեք Ձեր կյանքի նպատակի մասին, և ոչ թե ուրիշը: Երրորդ անձանց օգնությունն ու աջակցությունը ողջունվում է, բայց նրանց չի թույլատրվում գրել Ձեր փոխարեն. եթե ուզում եմ, թող գրեն իրենց կյանքի նպատակի մասին:

Այս խնդիրը միանգամայն Ձեր կարողությունների սահմաններում է. բաշխիչ նյութերում դուք կգտնեք տվյալ թեմայով երեք շատ տարբեր շարադրություններ: Այդ աշխատանքները 1999 թ. ուղարկվել են Արխանգելսկում անցկացված «Իմ կյանքի նպատակը» շարադրության մրցույթին:

Անցկացման ընթացակարգը և ծանոթություն հոգեբանի համար

Այս վարժությունը անցկացվում է որպես տնային առաջադրանք մասնակիցների համար:

Բայց լավ կլինի, եթե մասնակիցները այս վարժությունը կատարեն թրեյնինգը սկսելուց առաջ:

8.6.3. «Օրագիր կամ օրատետր» վարժությունը

Նպատակը.

- խմբի մասնակիցներին ծանոթացնել միմյանց հետ,

- հասկանալ մասնագիտական ինքնորոշման խնդիրը (ներածական մաս),
- անձնական պաշարների (հնարավորությունների) գիտակցումը: **Չրահանգը.**

1. Այժմ ես կխնդրեմ Ձեզ աշխատանքային տեսրերում նկարել շրջան և նշագծել այն, ինչպես ժամատախտակը:
2. Ձեզ անհրաժեշտ կլինի տեղից վեր կենալ և յուրաքանչյուր ժամի հանդիպում նշանակել խմբի այլ անդամների հետ: Օրիակ՝ մոտենում եմ միմյանց երկու՝ X և Y մասնակիցներ ու պայմանավորվում հանդիպել ժամը 7-ին: Ի՞նչ կգրի X մասնակիցը իր «օրատետրում»՝ 7 թվի կողքին: Ճիշտ է, Y: Իսկ ի՞նչ կգրի Y մասնակիցը: Միանգամայն ճիշտ է՝ X: Այժմ սկսում ենք ժամ նշանակել բոլոր 12 հանդիպումների համար:
3. Տասներկու հանդիպումները նշանակելուց հետո ես կներկայացնեմ, թե ինչ պետք է կատարենք հաջորդիվ: Ես պատահական կարգով կասեմ որևէ ժամ, և դուք պետք է արագորեն գտնեք այն մարդուն, ում հետ նշանակել էք հանդիպում այդ ժամին: Այնուհետև ես կասեմ որոշակի թեմա խոսակցության համար, և դուք պետք է միմյանց տեղեկատվություն հաղորդեք առաջադրված թեմայով: Յուրաքանչյուր խոսակցության համար դուք կունենաք 1-2 րոպեից ոչ ավելի: Եթե ինչ-որ մեկը չի հասցրել հանդիպում նշանակել հայտարարված ժամին, ապա նայեք շուրջը. կարող է տեսնեք խմբի ևս մեկ «ազատ» մասնակցի: Կամ դուք կարող եք միանալ ցանկացած զույգի և լինեք երրորդը: Այսպիսով՝ սկսեցինք:

Անցկացման ընթացակարգը և ծանոթություն հոգեբանի համար

Այս վարժությունը կարելի է օգտագործել թրեյնինգի սկզբում, որպես ծանոթանալու ընթացակարգի հնարավոր տարբերակներից մեկը: Սակայն, զույգերով փոխադարձ քննարկման համար թեմաները հմտորեն ընտրելու ճանապարհով կարելի է թրեյնինգի արդեն ամենասկզբից մասնակիցներին ստիպել մտածել մասնագիտական ինքնորոշման համար կարևոր մի շարք հարցերի շուրջ: Քննարկման համար առաջարկվող հնարավոր թեմաների օրինակելի ցանկը հետևյալն է.

- Ձեր սիրելի կերակուրը,
- գրական հերոս, որից դուք ջանում եք օրինակ վերցնել (որին ընդօրինակում եք),

- Ձեր սիրելի էստրադային կատարողը,
- ի՞նչ կանեք դուք, եթե Ձեզ «երկնքից ընկնի» 10000 \$,
- Ձեր մանկության ամենավաղ հիշողությունը,
- ի՞նչ էիք ցանկանում դառնալ, երբ սովորում էիք առաջին դասարանում,
- Ձեր կյանքի ամենավաղ օրը,
- ինչի՞ց եք կյանքում ամենից շատ հաճույք ստանում,
- ինչո՞վ կցանկանայիք զբաղվել 5 տարի անց,
- ո՞ր կենդանուն եք Ձեզ նմանացնում և ինչու՞,
- ասացեք Ձեր որակներից մեկը, որը ամենից շատն է դուր գալիս այլ մարդկանց, և մեկ որակ, որը ամենից քիչն է դուր գալիս նրանց,
- ի՞նչ եք դուք ակնկալում այս թրեյնինգից,
- ազատ թեմա (խոսեք ինչի մասին ցանկանում եք):

Սովորաբար «հանդիպումները» ավարտվում են ազատ թեմայով, «Ժամը 12»-ին:

Խորհուրդ է տրվում վարվել հետևյալ կերպ. սկզբից հոգեբանը կամայականորեն նշում է Ժամը, սպասում, մինչև մասնակիցները գտնեն միմյանց, այնուհետև հայտարարում քննարկման հերթական թեման:

Հետևեք մասնակիցներին. երբ դուք տեսնում եք, որ նրանց զրույցի լարվածությունն ընկնում է, անմիջապես նշանակեք նոր Ժամ և նոր թեմա քննարկման համար: Բայց նաև մի շտապեք, եթե տեսնում եք, որ ինչ-որ թեմա կենդանի հետաքրքրություն է առաջացնում, թույլ տվեք, որ խոսեն այդ մասին:

Արդյունքների քննարկումը

Երբ «հանդիպումներից» հետո մասնակիցները նստեն իրենց տեղերում, հարցրեք ամբողջ խմբին. «Մտածեք և ասացեք, ի՞նչ է մնացել Ձեր հիշողության մեջ բոլոր հանդիպումներից: Ի՞նչն է մխրճվել Ձեր հիշողությունում: Գուցե, որևէ մեկն ինչ-որ բանով զարմացրե՞լ է Ձեզ: Ո՞վ է ուզում սկսել:»

Միշտ կգտնվի որևէ մասնակից, ով պատրաստ է պատմել իր տպավորությունները և մատնանշել խմբի այն մասնակցին, որից ստացած տեղեկատվությունը ամենից շատ է հիշվել կամ նույնիսկ զարմացրել (հիացրել): Հարցրեք, ի՞նչն է հիշվել և ինչու՞: Այնուհետև հարցրեք արդեն այդ «հերոսին», ով զարմացրել է նրան, և այդպես՝ շղթայաձև:

Դուք կարող եք թույլ տալ խմբին, որ ինչ-որ մեկին ուշադրություն դարձնեն կրկնակի, բայց ոչ ավելի: Կարևոր է, որ պարտադիր արտահայտվեն բոլոր մասնակիցները: Դրա համար ինչ-որ պահից ուղղակի շրջանաձև խնդրեք բոլորին, ով դեռ հանդես չի եկել, պատասխանել նույն հարցին. «Ո՞վ է Ձեզ զարմացրել և ինչու՞»:

Քննարկման այսպիսի ընթացակարգը թույլ կտա յուրաքանչյուրին որոշ ժամանակ զգալ իրեն ուշադրության կենտրոնում:

8.6.4. «Ավտոբուսի կանգառ» վարժությունը

Նպատակը. թրեյնինգից մասնակիցների ակնկալիքների հավաքագրումը:

Անհրաժեշտ նյութեր. վատմանյան 3-ական թուղթ և ֆլումաստերներ կամ մարկերներ:

Չրահանգը.

1. Ուզում են Ձեզ հարց տալ. «Ի՞նչ են անում մարդիկ, երբ ավտոբուսի են սպասում կանգառում»: Մտածում են: Ջրուցում են: Կարդում են ցուցափեղկերին փակցված տարբեր հայտարարություններ, իսկ ո՞նանք նույնիսկ լրացնում են այդ հայտարարությունները: Այս խաղը կոչվում է «Ավտոբուսի կանգառ», որովհետև այժմ մենք կատարելու ենք նմանատիպ գործողություններ:
2. Մենք կբաժանվենք երեք խմբի (անվանակոչման ամենապարզ եղանակը՝ 1-ին – 2-րդ – 3-րդ): Դուք տեսնում եք, որ սենյակի տարբեր մասերում փակցված են թղթեր հետևյալ գրառումներով.
  - ԳԻՏԵՆԱԼ,
  - ԿԱՐՈՂԱՆԱԼ,
  - ԶԳԱԼ:
3. Յուրաքանչյուր խումբ տեղ կգրադեցնի առանձին թղթի մոտ և կգրի այն ամենը, ինչ դուք ակնկալում եք այս թրեյնինգից: «Գիտենալ» - ինչ նոր գիտելիքներ եք դուք ուզում ստանալ: «Կարողանալ» - ինչ հմտություններ եք ցանկանում յուրացնել: «Զգալ» - ինչ նոր փորձ, ինչ զգացումներ եք ցանկանում ապրել: Օգտա-

գործեք «Ուղեղային գրոհի» մեթոդը, ոչինչ մի քննադատեք, այլ ուղղակի գրեք թղթի վրա:

4. Որոշ ժամանակ անց ես կհնչեցնեմ ազդանշանը, ինչը կնշանակի, որ «ավտորուսը եկավ» և խմբերը պետք է գնան մյուս կանգամ: Պետք է շարժվել ժամացույցի սլաքի ուղղությամբ: Այսպիսով՝ բոլոր խմբերը հերթականությամբ կլինեն յուրաքանչյուր առանձին թղթի մոտ: Պետք է կրկնել նախորդ խմբերի տեսակետը. կարդացեք, թե ինչ է ստեղծագործվել նախքան Ձեզ և գրեք որևէ նորույթ:

5. Սկսեցի՛նք:

Անցկացման ընթացակարգը և ծանոթություն հոգեբանի համար

Այս վարժությունը կարելի է օգտագործել նաև թեյնինգի վերջում, որպես ավարտական վարժություններից մեկը: Այդ դեպքում թղթերը կարելի է գրառել այլ կերպ. «ՍԿՍԵԼ», «ՇԱՐՈՒՆԱԿԵԼ», «ԴԱԴԱՐԵՑՆԵԼ»:

- Ի՞նչ նոր բան պետք է ՍԿՍԵԼ կատարել անմիջապես թեյնինգից հետո:
- Ի՞նչը պետք է ՇԱՐՈՒՆԱԿԵԼ կատարել թեյնինգից հետո:
- Ի՞նչը պետք է ԴԱԴԱՐԵՑՆԵԼ կատարել:

Արդյունքների քննարկումը

Քննարկման փոխարեն բավական է, որ հոգեբանն ուղղակի ընթերցի այն, ինչ գրել են մասնակիցները, միաժամանակ ճշգրտող հարցեր հղի հասկանալու համար:

8.6.5. «Իմ մասնագիտական ցանկությունները» վարժությունը

Նպատակը.

- գիտակցել սեփական մասնագիտական ցանկությունները,
- աշխատանքի կամ ուսման առաջարկվող տեղերի հետ սեփական մասնագիտական ցանկությունների ունեցած կապի որոշումը,
- ինքնագիտակցման և ինքնախտորոշման գործիքներին տիրապետելը:

Անհրաժեշտ նյութեր. անավարտ նախադասությունների պատրաստի ցուցակ (տե՛ս 8.7., հավելված 7.):

Չրահանգը

1. Ձեր բաշխիչ նյութերում գտեք «Իմ մասնագիտական ցանկությունները» վերնագրով էջը: Դուք կտեսնեք 21 անավարտ նախադասություններ: Ձեզ անհրաժեշտ է այդ ցանկից ընտրել ցանկացած 5-ը և ավարտել նախադասությունները հենց հիմա:
2. Այժմ ուշադրություն դարձրեք էջի ներքևում գրված երեք լրացուցիչ հարցերին: Որպեսզի պատասխանեք այդ հարցերին, դուք պետք է ունենաք աշխատելու կամ սովորելու առաջարկվող տեղերի ցանկը: Եթե դրանք բացակայում են (այդպես է ստացվել), ապա ամնիջապես մտածեք գոնե որևէ բան, կատարեք դա ուսումնական նպատակներով:
3. Ինքնական (ինչպես կորոշեք) միավորվեք փոքրիկ խմբերի և ընկերների հետ քննարկեք երեք հարցերի պատասխանները: Եթե ցանկանաք, կարող եք խորհուրդ հարցնել: Խորհուրդ տվեք, եթե Ձեզ կխնդրեն:

Անցկացման ընթացակարգը և ծանոթություն հոգեբանի համար

Պետք չէ պահանջել մասնակիցներից լրացնել ամբողջ ցանկի անավարտ նախադասությունները: Սակայն, եթե դուք կնկատեք, որ ինչ-որ մեկն իր առաջադրանքը կատարել է բոլորից շուտ, ապա առաջարկեք նրան շարունակել լրացնել նախադասությունները:

Շատ կարևոր է հենց այս վարժությունում լիովին ազատություն շնորհել մասնակիցներին փոքր խմբերի միավորվելու հարցում: Նույնիսկ կարող է պատահել այնպես, որ նրանք բոլորը ցանկանան քննարկել առանց խմբերի բաժանվելու: Այդպես ևս կարելի է:

8.6.6. «Դրդապատճառների պայքար» վարժությունը

Աղբյուրը. դրդապատճառների ցանկը վերցված է համացանցից (91):

Նպատակը. օգնել մասնակիցներին գործնականում հասկանալ գիտակցված մասնագիտական ընտրության առանձնահատկությունները:

Անհրաժեշտ նյութեր. մասնագիտության ընտրության դրդապատճառների ցանկ (տես 8.7., հավելված 8.):

Չրահանգը. մեր խնդիրն է ձեզանից յուրաքանչյուրի համար ընտրել մասնագիտական ընտրության առավել կարևորագույն դր-

դապատճառը, այսինքն՝ այն գլխավոր պատճառը, որով դուք Ձեզ համար ընտրում եք մասնագիտություն: Դրա համար մենք կկազմակերպենք դրդապատճառների մրցակցություն Օլիմպիական համակարգով, որպեսզի վերջում որոշենք հաղթող-դրդապատճառը: Ձեր բաշխիչ նյութերում կգտնեք դրդապատճառների ցանկով էջը:

Դրդապատճառների առաջարկվող ցանկը ներառում է 16 արտահայտություններ:

Այսպիսով՝ սկզբում յուրաքանչյուր զույգից ընտրում ենք գերադասելի դրդապատճառը և «հաղթողի» համարը գրում 1/8 սյունակում: Հետո հերթական մրցությունում կհամադրենք հաղթող-դրդապատճառները և կստանանք մասնագիտություն ընտրելու չորս զբլխավոր դրդապատճառներ: Այնուհետև կկազմակերպենք կիսաեզրափակիչը և վերջապես՝ եզրափակիչը:

Վերջում փորձեք որոշել երեք գլխավոր տեղերը՝ մասնագիտություն ընտրելու երեք գլխավոր դրդապատճառները:

Անցկացման ընթացակարգը և ծանոթություն հոգեբանի համար

Մասնագիտություն ընտրելիս խորհուրդ է տրվում դրդապատճառների «մրցակցության» աղյուսակը ներառել թրեյնինգի մասնակիցների բաշխիչ նյութերում:

Վարժության (գլխավոր դրդապատճառներն ի հայտ բերելու) անհատական մասն ավարտելուց հետո կարելի է հարցում անցկացնել բոլոր մասնակիցների հետ և խնդրել նրանց ասել երկու ամենագլխավոր դրդապատճառները («եզրափակչի մասնակիցների համարները»): Հարցման արդյունքները պետք է նշել (սրանկյուններով) գրատախտակին, որի վրա նախապես հարկավոր է գրել դրդապատճառների համարները (1-ից մինչև 16): Այսպիսով, ձևավորվում է նախապատվությունների խմբային վիճակագրությունը:

Արդյունքների քննարկումը

Նայեք Ձեր «հաղթող-դրդապատճառներին» (առաջին երեք տեղերը) և փորձեք գտնել 3-4 մասնագիտություններ, որոնք լավագույնս կհամապատասխանեն Ձեր դրդապատճառների հավաքածուին: Գրառեք այդ մասնագիտությունները:

Այժմ բաժանվեք զույգերի և քննարկեք Ձեր որոշումները: Օգնեք միմյանց ավելացնել մասնագիտությունների (գործունեության տեսակների) ցանկը, որոնք ավելի լավ են համընկնում դրդապատճառներին:

8.6.7. «Ստուգիչ ցուցակներ» վարժությունը

Նպատակը.

- ընտրված մասնագիտությունների վերաբերյալ տեղեկացվածության մակարդակի գիտակցումը,
- սեփական ընտրությունը ստուգելու գործիքին տիրապետելը:

Անհրաժեշտ նյութեր. հարցերի պատրաստի ստուգիչ ցուցակներ (տե՛ս 8.7., հավելված 9.):

Չրահանգը.

1. Ձեր բաշխիչ նյութերում գտեք «Ստուգիչ ցուցակներ» վերնագրով էջը: Դուք կտեսնեք ստուգիչ հարցերի բավականին մեծ ցուցակ, որը բաժանված է վեց թեմաների.
  - 1) մասնագիտությունների և աշխատանքի բովանդակության մասին,
  - 2) աշխատանքի տեղավորվելու հնարավորությունների մասին,
  - 3) հեռանկարների (ապագայի) մասին,
  - 4) մասնագիտական ուսուցման մասին,
  - 5) ձեռնարկությունների (կազմակերպությունների, ֆիրմաների) մասին,
  - 6) դրական օրինակների մասին:
2. Այս ցուցակները նախատեսված են Ձեր ինքնաստուգման համար, որպեսզի կարողանաք ստուգել Ձեր մասնագիտական ընտրության հիմնավորվածությունը: Այժմ մենք կսովորենք օգտագործել այս գործիքը:
3. Դուք արդեն ունեք ինչ-որ ընտրություն: Մեր ուսումնական նպատակների համար այժմ այդքան էլ կարևոր չէ, վստահ եք Ձեր ընտրության հարցում, թե ոչ: Ձեր ընտրությունը (մասնագիտության անվանումը կամ գործունեության ձևը) գրեք թղթի վերևի մասում:
4. Հաջորդաբար ընթերցեք ստուգիչ ցուցակի հարցերը և նշեք դրանք «+» նշանով՝ եթե Ձեզ թվում է, որ կարող եք պատասխանել տվյալ հարցին, և «-» նշանով՝ եթե չունեք պատասխան:

5. Հաշվեք յուրաքանչյուր թեմատիկ բաժնի պլյուսների ու մինուսների քանակը և գրեք արդյունքը: Ո՞րն է շատ՝ պլյուսները, թե՞ մինուսները:
6. Այժմ ձևավորեք զույգեր (եռյակներ) և ստուգեք Ձեզ՝ արդյոք իսկապես կարող եք պատասխանել այն հարցերին, որոնք նշել եք «+» նշանով: Կամայականորեն ինքնուրույն ընտրեք հարցերը և հանդես եկեք հերթականությամբ:

Անցկացման ընթացակարգը և ծանոթություն հոգեբանի համար

Մասնակիցներին կարելի է խնդրել անցկացնել այս ընթացակարգը տանը՝ ծնողների հետ և ստուգելու համար վերցնել իրենց ծնողների մասնագիտությունները: Այս հնարքի խորամանկությունը (ամենեղ) կայանում է նրանում, որ դեռահասները տեղեկատվություն հավաքելու գործընթացում ներքաշում են իրենց ծնողներին և իրենց համար ստանում կոնկրետ մասնագիտություններին լավ տեղեկացվածության օրինակ:

Արդյունքների քննարկումը

Որպես ընդհանուր խմբային քննարկման թեմա, մասնակիցներին կարելի է խնդրել ասել (գտնել) աղբյուրներ, որոնցից նրանք կարող են ստանալ տեղեկատվություն ստուգիչ հարցերի համար: Հոգեբանը կարող է ակտիվորեն օգնել գտնելու այդպիսի աղբյուրներ:

***8.6.8. «Ձախ ուղեղ - աջ ուղեղ» վարժությունը
(Նեղա Հերմանի ուղեղային գերակշռության տեսությունը)***

Նպատակը.

- մտածողության տարբեր ոճերի վերլուծությունը և սեփական նախապատվության ընտրությունը,
- մասնագիտությունների և գործունեության ձևերի ընտրությունը տիրապետող/գերակշռող ոճի համար:

Անհրաժեշտ նյութեր. «Նեղա Հերմանի ուղեղային գերակշռության տեսության» մտածողության ոճերի նկարագրությունը (տես 8.7., հավելված 10.), խաղաթղթերի կապուկ:

Հրահանգը

1. Հավանաբար լսել եք, որ մարդու ուղեղի տարբեր կիսագնդերը պատասխան են տալիս տարբեր բաների համար: Այժմ Դուք կփորձեք ինքնուրույն որոշել, թե մտածողության որ ոճն է Ձեզ

համար գերադասելի: Դրա համար դուք պետք է բաշխիչ նյութերում գտնեք «Նեդա Յերմանի ուղեղային գերակշռության տեսություն» վերնագրով էջը: Դուք կտեսնեք չորս մասերով ուրվագիծ՝ դա ուղեղի բաժիններն են: Յուրաքանչյուր մասում տրված է մտածողության որևէ ոճի նկարագրություն, որը սովորաբար գերադասում են այն մարդիկ, որոնց ուղեղի այդ մասը գերակշռում է մյուսների հանդեպ («ուժեղ է» մնացածներից): Ուրվագծի ներքևում կհայտնաբերեք մտածողության այդ չորս ոճերի մանրամասն նկարագրությունը:

2. Այժմ ընտրելու պահն է: Ո՞ր ոճն է Ձեզ համար գերադասելի: Սա չի նշանակում, որ մտածողության մյուս ոճերը Ձեզ համար անհասանելի են: Մարդիկ անհրաժեշտության դեպքում կարող են մտածել տարբեր կերպ, բայց սովորական իրադրությունում հաճախ այնուամենայնիվ գերադասում են մեկը (սիրվածը): Ինքնուրույն որոշեք Ձեր նախապատվությունը:
3. Այժմ ես կանցկացնեմ հարցում.
  - Ո՞վ է իր համար ընտրել (*Ա*) ոճը – ռացիոնալ (նպատակահարմար):
  - (*Բ*) ոճը – ապահովագրող:
  - (*Գ*) ոճը – հուզական:
  - (*Դ*) ոճը – փորձարար:
4. Հաջորդ քայլը: Դուք պետք է միավորվեք չորս խմբերի, ըստ գերադասելի մտածողության ոճի, որը ինքներդ եք Ձեզ համար որոշել: *Ա*, *Բ*, *Գ*, *Դ* խմբերը տեղավորվում են սենյակի տարբեր անկյուններում:
5. Բոլոր խմբերի խնդիրը հետևյալն է. Դուք պետք է կազմեք այնպիսի մասնագիտությունների (զբաղմունքների) ցանկ, որոնք առավելագույնս հարմար կլինեն Ձեր ոճին: Որոշ հուշումներ (մի շարք մասնագիտությունների անվանումներ) արդեն ունեք Ձեզ մոտ առկա ոճերի նկարագրություններում: Պետք է ջանաք կազմել 10 և ավելի մասնագիտություններից բաղկացած ցանկ: Այնուհետև յուրաքանչյուր խումբ մտածողության որոշակի ոճի համար կհայտարարի մեկ մասնագիտություն (և կբացատրի իր որոշումը), իսկ մնացած բոլոր խմբերը կստանձնեն «հսկիչների» դեր և կհամաձայնվեն կամ փաստարկված կմերժեն առաջարկված մասնագիտությունը: Ձեր առաջարկությունները ես կգրանցեմ գրատախտակին:

6. Այժմ ես բոլոր խմբերին կբաժանեմ որոշակի համագույնով խաղաթղթեր.

- Ռացիոնալները կստանան բոլոր «ագռավներ» համագույնով խաղաթղթերը: Այս համագույնը լավ է զուգորդվում նրանց սուր, խորաթափանց մտքի հետ:
- Ապահովագրողներին բաժին կհասնի «խաչերը»: Նրանց մոտ ամեն ինչում միշտ կարգուկանոն է:
- Հուզականները կստանան «սրտերը»: Նրանք ավելի շատ մեծ սիրտ ունեն:
- Փորձարարներին կմնան «աղյուսները»: Շեղանկյան (աղյուսիկի) ձևը լավ է կապվում նրանց ամբողջականության հետ:

7. Ձեր կողմից առանձնացված մասնագիտությունները պահանջում են մտածողության որոշակի ոճի տարբեր արտահայտվածություն: Փորձեք առանձին մասնագիտությունները կապել որոշակի խաղաթղթերի հետ, որտեղ խաղաթղթերի մեծությունը կնշանակի ոճի արտահայտվածության աստիճանը: Մեկանոց (տուզ) կստանա այն մասնագիտությունը, որտեղ այդ ոճի պահանջն առավելագույնն է: Այլ խոսքով՝ որոշակի մասնագիտությունները կապեք որոշակի խաղաթղթերի հետ:

Ավարտին ուզում եմ խնդրել Ձեզ ուշադիր նայել, թե ո՞ր մասնագիտություններն են հարմար Ձեզ:

Անցկացման ընթացակարգը և ծանոթություն հոգեբանի համար

Ընթացակարգից կարող եք բացառել 6-րդ (խաղաթղթերով) կետը: Խաղաթղթերն օգտագործվում են, որպեսզի մասնակիցներն ավելի լավ մտապահեն տարբեր ոճերը:

Արդյունքների քննարկումը

Մասնակիցների հետ քննարկեք, թե որքա՞ն լավ կարող են հասկանալ միմյանց մտածողության տարբեր ոճերով մարդիկ:

8.6.9. «Ռոբինզոնադա» վարժությունը

Նպատակը.

- աշխատաշուկայի պահանջարկի գիտակցումը տարբեր մասնագիտություններում (այդ թվում նաև պահանջարկը աշխատանքային մասնագիտացումներում),

- մասնագիտական իրավասությունների («հմտությունների») մասին պատկերացումների ձևավորումը:

Անհրաժեշտ նյութեր. մասնագիտությունների և մասնագիտացումների ցանկ (տե՛ս 8.7., հավելված 11.), մկրատ, թուղթ քարտերի համար, ֆլումաստերներ:

Չրահանգը

1. Ձեր բաշխիչ նյութերում գտեք մասնագիտությունների և մասնագիտացումների ցանկով էջը: Այդ ցուցակից պետք է ընտրեք երկու մասնագիտություններ (մասնագիտացումներ).
  - առաջինը՝ ցանկի այն մասնագիտությունն է, որը ինքներդ կցանկանայիք ձեռք բերել: Եթե ցուցակում չէք գտնի Ձեր մասնագիտությունը, ապա բոլոր եղածներից ընտրեք առավել նպատակահարմարը,
  - երկրորդը՝ այն է, որի մասին գիտեք ամենից շատ (օրինակ՝ որովհետև դա Ձեր ծնողներից մեկի մասնագիտությունն է):
2. Ձեր կողմից ընտրված երկու մասնագիտությունների (մասնագիտացումների) անվանումները հարկավոր է գրել առանձին քարտերի վրա: Քարտերը դեռ պահեք Ձեզ մոտ:
3. Հիմա դուք կբաժանվենք երկու թիմի: Իսկ այժմ եկեք պատկերացնենք այսպիսի իրավիճակ. «Տարբեր մասնագետներից կազմված երկու խմբեր հայտնվել են երկու անմարդաբնակ կղզիներում (նավի խորտակման աղբյուրներում): Այնպես է ստացվել, որ յուրաքանչյուրը կարողացել է նավից վերցնել (իր հետ տանել) միայն մեկ իր (բացի իր հագուստից), որը լավագույնս արտացոլում է իր մասնագիտության էությունը (զուգորդվում է իր մասնագիտության հետ): Օրինակ՝ ատաղձագործն իր հետ կարող է վերցնել կացին, բայց դա դուք կորոշեք: Նավը եղել է շատ մեծ և այնտեղ կարող էիք գտնել այն ամենը, ինչ կցանկանայիք: Այս խմբերին սպասվում է ծանր փորձություն՝ գոյատևել և կարգավորել իրենց կյանքը կղզու վրա (ինչպես՝ Ռոբինզոն Կռուզոն)»:
4. Ձեր երկու մասնագիտությունների համար յուրաքանչյուրդ որոշեք, թե ինչ առարկա կվերցնեն նավից այդ մարդիկ և դրա անվանումը գրեք նույն քարտի վրա, որտեղ գրել էք մասնագիտությունը:
5. Յուրաքանչյուր թիմ խաղում է մասնագիտությունների իր խմբի համար: Այժմ դուք պետք է որոշումներ ընդունեք բոլորդ միա-

սին, իսկ տարածայնությունների դեպքում յուրաքանչյուր մասնագիտության վերջնական որոշումը կայացնում է նա, ով այդ մասնագիտությունը գրել է քարտի վրա: Գործում եք այն ակտիվորիքով, որը ես համառոտ կգրեմ գրատախտակին: Գրառում եք Ձեր բոլոր որոշումները:

- Կազմեք Ձեր խմբի մասնագիտությունների և ունեցած (յուրաքանչյուր մասնագիտությունից) առարկաների ցանկը. դրա համար ուղղակի բոլոր քարտերը դասավորեք սեղանին: Ցանկալի է, որ նման մասնագիտությունները լինեն կողք-կողքի:
  - Ձևակերպեք ու գրեք գոյատևման և կյանքի կարգավորման համար անհրաժեշտ խնդիրների ցանկը:
  - Ձեզ հարկավոր է ցանկից ընտրել երեքից-հինգ ամենակարեվոր խնդիրները և հաջորդաբար լուծել դրանք:
  - Ո՞վքեր (ո՞ր մասնագիտությունների մարդիկ) բոլորից լավ կիրագործեն այդ խնդիրները (օգտագործելով իրենց առարկաները):
  - Ո՞վ պետք է օգնի (սպասարկի) նրանց:
  - Ո՞վքեր (ի՞նչ մասնագիտություններ) Ձեզ չեն բավարարում (բայց կցանկանայիք ունենալ Ձեր խմբում):
  - Գոյություն ունեցող մարդկանցից (մասնագիտություններից) ո՞վ ավելի արագ կկարողանա վերաորակավորվել հարակից այլ մասնագիտացմամբ (մասնագիտությունը փոխել այդ իրադրության համար պետքականի):
  - Ո՞ր երեք մասնագիտությունները եղան ամենաօգտակարը և ինչու՞:
  - Ո՞ր երեք մասնագիտությունները պետք չեկան անմարդաբնակ կղզում:
6. Այժմ յուրաքանչյուր թիմ կպատմի իր աշխատանքի արդյունքների մասին:
7. Քննարկենք, թե ինչպիսի եզրակացություններ մենք կարող ենք կատարել այս խաղից:

Անցկացման ընթացակարգը և ծանոթություն հոգեբանի համար

Հոգեբանը չպետք է վախենա հուշել թիմերին, թե կղզում գոյատևելու և կյանքը կարգավորելու ինչպիսի խնդիրներ կարող են ծառանալ մարդկանց առջև: Օրինակ՝ բոլորին սննդով ապահովելը,

կացարաններ կառուցելը, բժշկվելը (բուժում ստանալը), սովորելը, հանգստի կազմակերպումը և այլն:

Եզրափակիչ քննարկման ժամանակ հոգեբանին հարկավոր չէ ուժեղ ձևականացնել բանավեճը: Եթե մասնակիցներին չխանգարենք, ապա այս խաղի քննարկումը կարող է վերաճել մասնագիտական ինքնորոշման խորքային խնդիրների մասին լուրջ խոսակցության:

8.6.10. «Սահմանային իմաստների թեստ» վարժությունը

Նպատակը.

- մասնակիցների կենսագործունեության իմաստի և բարձր նպատակների մասին պատկերացումների ձևավորումը,
- ցույց տալ ընթացիկ և ընդհանուր նպատակների ու իմաստների կապը:

Անհրաժեշտ նյութեր. «A4» ձևաչափի միօրինակ թղթեր (յուրաքանչյուր մասնակցի համար՝ 3-5 հատ), մատիտներ և թղթե հիմքով «սկոտչ»:

Չրահանգը.

1. Դուք ունեք «A4» ձևաչափի երեք թուղթ: Համարակալեք դրանք անկյուններից որևէ մեկում (որպեսզի հետո խառնաշփոթ չլինի):
2. Վերցրեք № 1 թուղթը և մեջտեղում գլխատառերով գրեք հետևյալ հարցի պատասխանը. «ԻՆՉԻ՞ ՀԱՄԱՐ ԵՔ ԴՈՒՔ ՄԱՍՆԱԿՑՈՒՄ ԱՅՍ ԹՐԵՅՆԻՆԳԻՆ: ԻՆՉ ԵՔ ՈՒՉՈՒՄ ԴՈՒՔ ՍՏԱՆԱԼ ԱՅՍԵՂ: Ո՞ՐՆ Է ՁԵՐ ՆՊԱՏԱԿՆ ԱՅՍԵՂ»:
3. Այժմ վերցրեք առաջին թուղթը, կարդացեք, թե ինչ է այնտեղ գրված և № 2 թղթի վրա գրեք մյուս հարցի պատասխանը. «ԻՍԿ ԻՆՉԻ՞ ՀԱՄԱՐ Է ՁԵՁ ՊԵՏՔ ԱՅՆ, ԻՆՉ ԳՐՎԱԾ Է № 1 ԹՂԹԻ ՎՐԱ»:
4. Այժմ վերցրեք № 2 թուղթը, իսկ հաջորդ թղթի վրա կրկին գրեք «ԻՍԿ ԻՆՉԻ՞ ՀԱՄԱՐ Է ՁԵՁ ՊԵՏՔ ԱՅՆ, ԻՆՉ ԳՐՎԱԾ Է № 1 ԹՂԹԻ ՎՐԱ» հարցի պատասխանը:
5. Ո՞վ է ցանկանում ևս մեկ մաքուր թուղթ (չորրորդը):
6. Իսկ ու՞մ է պետք հինգերորդ թուղթը: Ո՞վ դեռ չի հասել ամենաբարձր (սահմանային) իմաստին:

7. Այժմ վերցրեք Ձեր թղթերը, սկոտչը և ամրացրեք դրանք պատին՝ ըստ խմբերի: Այստեղ (ծախից) կախված կլինեն միայն № 1 թղթերը, այստեղ (աջից)՝ բոլոր № 2 թղթերը և այլն:
8. Կարդացեք Ձեր խմբի բոլոր գրառումները: Որտե՞ղ է առկա մեծ տարբերություն՝ առաջի՞ն, թե՞ երրորդ թղթերի խմբում: Ի՞նչ զգացիք դուք վարժությունը կատարելիս:

Ծանոթություն հոգեբանի համար

Այս վարժությունն ավելի լավ է անցկացնել թրեյնինգի առաջին օրը, իսկ հաջորդող օրերին պետք է տարբեր առիթներով անընդհատ մասնակիցներին մատնանշել պատին ամրացված այս կամ այն ձևակերպումները:

8.6.11. «Ճանապարհային քարտեզ» վարժությունը

Նպատակը.

- մասնագիտական նպատակին հասնելու հնարավոր ուղիների և միջանկյալ փուլերի գիտակցումը:

Անհրաժեշտ նյութեր. «Ճանապարհային քարտեզ»-ի պատրաստի բլանկը (տես 8.7., հավելված 12.):

Ֆրահանգը.

1. Վերցրեք «Ճանապարհային քարտեզ» խորագրով բլանկը:
2. Ձևակերպեք Ձեր մասնագիտական նպատակը: Օրինակ.
  - ընդունվել կոնկրետ ուսումնական հաստատություն,
  - ավարտել կոնկրետ ուսումնական հաստատությունը և ստանալ մասնագիտություն,
  - ընդունվել կոնկրետ աշխատանքի,
  - ունենալ կոնկրետ մասնագիտական նվաճում, ներառյալ կարիերայի կառուցումը և պարզևների, մրցանակների ստացումը:
3. Թղթի վերևում գրեք Ձեր մասնագիտական նպատակը (Ձեր ուղու վերջին կանգառը):
4. Մտածեք և Ձեր «Ճանապարհային քարտեզում» գրեք միջանկյալ կանգառները:
5. Բաժանվեք զույգերի և միմյանց պատմեք մասնագիտական նպատակին հասնելու Ձեր ուղու մասին: Փորձեք համատեղ

մշակել նույն նպատակին հասնելու այլընտրանքային ուղի: Արտացոլեք այդ (այլընտրանքային) ուղին Ձեր քարտեզում:

Անցկացման ընթացակարգը և ծանոթություն հոգեբանի համար

Այս վարժությունը կարելի է կիրառել թեյնիմզի ցանկացած մասում: Սակայն խորհուրդ է տրվում սույն վարժությունը կիրառել որպես նախնական վարժանք (մարզում) ավելի բարդ՝ «Կյանքի քարտեզը» վարժությունից առաջ:

8.6.12. «Փոխադարձ աջակցության խումբ» վարժությունը

Նպատակը.

- մասնակիցների կազմից ձևավորել փոխադարձ աջակցության մի քանի խմբեր:

Անհրաժեշտ նյութեր. փոխադարձ աջակցության խմբի համար քարտեզով բլանկ (տե՛ս 8.7., հավելված 13.), մկրատ, «A4» ձևաչափի թուղթ:

Չրահանգը.

1. Դուք պետք է բաժանվեք 3-4 հոգուց բաղկացած խմբերի: Շատ կարևոր է, որ Ձեր խմբում ընդգրկեք այն մարդկանց, ում վստահում եք, քանզի այն պետք է լինի փոխադարձ աջակցության խումբ:

2. Այժմ թղթի վրա նշեք 5-6 փոփոխություններ, որոնք դուք ուզում եք կատարել Ձեր կյանքում: Այլ կերպ ասած, դուք ձևակերպում եք նպատակներ: Դրանք կարող են լինել ցանկացած փոփոխություններ (Ձեր կյանքի ցանկացած ոլորտին վերաբերվող): Սակայն լավ կ'լինի, որ Ձեր ցուցակում լինի մասնագիտական ինքնորոշման հետ կապված գոնե մեկ ծրագրվող փոփոխություն:

3. Ծրագրվող փոփոխությունների ցուցակից պետք է ընտրեք մեկը, որը կարող եք քննարկել Ձեր խմբում: Քննարկեք Ձեր փոփոխությունները հետևյալ տեսակետից.

- Ինչպե՞ս կարող եք իմանալ, որ փոփոխությունը կատարվել է: Որո՞նք են չափանիշները:
- Ինչպիսի՞ խոչընդոտներ եք տեսնում Ձեր նպատակին հասնելու ճանապարհին: Ինչպե՞ս եք դրանք հաղթահարելու:
- Ո՞րն է լինելու Ձեր առաջին քայլը: Ե՞րբ եք այն կատարելու:

- Ի՞նչ աջակցություն կցանկանայիք ստանալ Ձեր խմբից: Ինչու՞մ պետք է կայանա այն:
  - Ե՞րբ Ձեզ պետք կլինի այդ աջակցությունը:
4. Եթե աջակցության Ձեր խմբի բոլոր անդամները քննարկել են իրենց մեկական փոփոխությունները, ապա կանգ մի առեք, այլ շարունակեք քննարկել ցուցակներում նշված այլ փոփոխությունները:
  5. Այժմ Դուք պետք է քննարկված տեղեկատվությունը լրացնեք Ձեզ մոտ առկա բլանկի չորս քարտերում: Բոլոր չորս քարտերը ՊԵՏՔ Ե ՊԱՐՈՒՆԱԿԵՆ ՄԻԵՎՆՈՒՅՆ ՏԵՔՍՏԸ: Մեկ քարտը դուք թողնում եք Ձեզ, իսկ մյուս երեքը փոխանցում աջակցության Ձեր խմբի անդամներին: Ուշադրություն դարձրեք, որ յուրաքանչյուր քարտի ներքևում դուք պետք է նշեք հեռախոսահամար և ամսաթիվ, թե երբ Ձեր ընկերները կգանգահարեն, որպեսզի առաջարկեն իրենց աջակցությունը:

Արդյունքների քննարկումը

Կարելի է քննարկել խմբով.

- Ի՞նչ եք հասկանում «աջակցություն» բառի ներքո:
- Ի՞նչ աջակցություն եք դուք ստացել կյանքում: Ու՞մ կողմից:
- Ու՞մ եք դուք աջակցել: Ինչպիսի՞ աջակցություն է դա եղել:

8.6.13. «Իմ կյանքի իրադարձությունները» վարժությունը

Նպատակը.

- նշանակալի իրադարձությունների միջոցով ձևավորել սեփական կյանքի կառուցվածքային մտապատկերը,
- օգնել գիտակցելու իրադարձությունների կապը (հարաբերությունները) շրջապատող մարդկանց հետ և որոշել այդ կապերի բնույթը:

Ամիրաժեշտ նյութեր. «A4» ձևաչափի թղթեր՝ յուրաքանչյուր մասնակցի համար, մատիտներ:

Չրահանգը.

1. Պատկերացրեք Ձեր ողջ կյանքը. և՛ անցյալը, և՛ ներկան, և՛ հնարավոր, սպասված ապագան: Փորձեք գտնել Ձեր կյանքի 5-7 ամենակարևոր իրադարձությունները: Դրանք կարող են լինել *ցանկացած փոփոխություններ.*

- բնության և հասարակության,
  - սեփական մտքերի և զգացմունքների,
  - ընտանեկան,
  - ուսումնական,
  - գործնական,
  - անձնական կյանքի:
2. Անպայման ի նկատի ունեցեք ոչ միայն անցյալ իրադարձությունները, այլև այնպիսիները, որոնք կարող են կատարվել ապագայում:
Այսպիսով՝ առանձին թղթի վրա գրեք.
- «Ա» իրադարձությունը,
  - «Բ» իրադարձությունը,
  - «Գ» իրադարձությունը,
  - «Դ» իրադարձությունը,
  - «Ե» իրադարձությունը:
3. Այժմ փորձեք պատասխանել յուրաքանչյուր իրադարձությանը վերաբերող մի քանի հարցերի (այն հարցերին, որոնք Ձեր կարծիքով պատասխան չունեն՝ կարող եք չպատասխանել).
- Ո՞վ է բոլորից շատ **օգնել** (կամ կօգնի) Ձեզ այդ հարցում:
  - Ո՞վ է մյուսներից շատ **խոչընդոտել** (կամ կխանգարի):
  - Ու՞մ եք դուք դրանով բոլորից շատ **ուրախացրել** (կամ կուրախացնեք):
  - Ու՞մ եք դուք դրանով բոլորից շատ **տխրեցրել** (կամ կտխրեցնեք):
4. Հաշվարկեք, թե որքա՞ն հաճախ եք Ձեր պատասխաններում հիշատակել այս կամ այն մարդու անունը: Նրանք կարող են լինել.
- հարազատներ,
  - ընկերներ,
  - հարևաններ,
  - ուսանողական և աշխատանքային ընկերներ,
  - գեղարվեստական ստեղծագործությունների հերոսներ,
  - պատմագրական անձինք,
  - նախորդ և հաջորդ սերունդների ներկայացուցիչներ:
- Արդյունքների քննարկումը***
Մի՛ շտապեցրեք, թույլ տվեք լավ մտածել մասնակիցներին:

Ծանոթություն հոգեբանի համար

Այս վարժությունը մասնակիցները կարող են կատարել նաև տանը:

8.6.14. «Ջրոսանք լեռներում» վարժությունը

Նպատակը.

- ձևավորել հուզական և արժեքային վերաբերմունք կյանքի անցած իրադարձությունների հանդեպ,
- մարզել սեփական զգացմունքների արտահայտումը:

Անհրաժեշտ նյութեր. «A4» ձևաչափի թղթեր՝ յուրաքանչյուր մասնակցի համար, մատիտներ կամ ֆլումաստերներ, զգացմունքների ցուցակ (տե՛ս 8.7., հավելված 14.):

Պրահանգը.

1. Ձեզ պետք է բաժանվել զույգերի այնպես, որ մասնակից զույգերը հնարավորինս վստահեն միմյանց:
2. Այժմ թղթի վրա յուրաքանչյուրն իր կյանքը պետք է նկարի լեռնագագաթների տեսքով: Այդ գագաթները կյանքի այն պահերն ու իրադարձություններն են, որոնցում Դուք եղել եք առավել հաջողակ: Դրանք Ձեր նվաճումների գագաթներն են: Թղթի վրա նշեք, թե Ձեր կյանքի ո՞ր իրադարձությունն է կապված յուրաքանչյուր գագաթի հետ: Այլ խոսքով գագաթներին տվեք անվանումներ:
3. Այժմ նայեք Ձեր իրադարձություններին (գագաթներին) և ջանացեք հիշել այդ իրադարձության բոլոր մանրամասները: Հիմա պետք է աշխատեք զույգերով և միմյանց պատմեք ոչ թե ուղղակի Ձեր կյանքի իրադարձությունների, այլ այն զգացմունքների մասին, որոնք ուղեկցել են դրանց: Օգտագործեք հետևյալ ուրվագիծը (ձևանմուշը). «Երբ ես կատարում էի այս կամ այն..., ես զգում էի այս կամ այն...», «Երբ ինձ հետ կատարվում էր այս կամ այն..., ես զգում էի այս կամ այն...»: Որպես հուշում (ծածկագիր) օգտագործեք ստորև բերված զգացմունքների ցուցակով թերթիկը:

Անհատական աշխատանքի ժամանակը 10 րոպե է, իսկ զույգերով աշխատանքինը՝ 20 - 30 րոպե:

8.6.15. «Ո՞րն է կյանքի հաջողությունը» վարժությունը

Աղբյուրը. այս վարժության համար անհրաժեշտ նյութերը կազմըվել են «Տոմսկի նախաձեռնություն» հետազոտական նախագծի նյութերի հիման վրա (89):

Նպատակը.

- ապահովել կյանքի հաջողության հանդեպ մասնակիցների սեփական վերաբերմունքի գիտակցումը,
- հաջողության հասնելու միջոցների սուբյեկտիվ հիերարխիայի կառուցումը:

Անհրաժեշտ նյութեր. «Հիմնային արժեքներ», «Ո՞րն է կյանքի հաջողությունը», «Հաջողության հասնելու միջոցները» և «Հարցաթերթ ծնողների համար» աղյուսակները (տես 8.7., հավելվածներ 3., 4., 4.1., 5):

Չրահանգը.

1. Ձեզ հատկացված նյութերում գտեք «Ո՞րն է կյանքի հաջողությունը» աղյուսակը: Դուք կտեսնեք 16 տարբեր ձևակերպումներ: Հաջողությունը տարբեր մարդիկ տարբեր կերպ են հասկանում: Ձեր խնդիրն է՝ աստիճանակարգել ամբողջ ցանկը, ելնելով հաջողության մասին ունեցած սեփական պատկերացումներից: Ձեզ անհրաժեշտ է առաջին տեղը հատկացնել հաջողության այն սահմանմանը, որն անձամբ Ձեզ թվում է առավել ճիշտ: Այնուհետև գտնել Ձեր հասկացմանը մոտ հաջողության հաջորդ սահմանումը և շնորհել 2-րդ կարգը, և այդպես շարունակ՝ մինչև 16-րդ տեղը: Երկու միևնույն կարգեր լինել չեն կարող: Պատկերացրեք, որ Ձեզ պետք է ուղղակի վերադասավորել այդ աղյուսակի տողերը (տեղերը փոխել): Կողմնորոշվեք միայն կյանքի հաջողության մասին ունեցած Ձեր սուբյեկտիվ պատկերացումներով: Իսկ արդյունքները գրանցեք «Անհատական որոշում» սյունակում:
2. Այժմ Դուք պետք է լուծեք նույն խնդիրը (կյանքի հաջողության տարբերակների տեսակավորում), բայց արդեն փոքր խմբում կազմակերպված բանավեճի ճանապարհով: Դուք անպայման պետք է հանգեք ընդհանուր որոշման: Ջանացեք լսել միմյանց փաստարկները: Խմբային որոշումը գրանցեք հարևան սյունակում:

3. Այժմ, երբ արդեն ճշգրտեցիք կյանքի հաջողության մասին Ձեր սեփական պատկերացումները և կարողացաք համեմատել Ձեր տեսակետը հաջողության մասին Ձեր ընկերների ունեցած հայացքների հետ, Դուք պետք է նույնը կատարեք «Հաջողության հասնելու միջոցները» աղյուսակի հետ: Սկզբից անհատական որոշումը, իսկ հետո խմբայինը:

Անցկացման ընթացակարգը և ժամոթություն հոգեբանի համար

Այս վարժությունը տարբեր խմբեր կարող են կատարել տարբեր արագությամբ: Այդ պատճառով, այն խմբերի համար, որոնք արագ կկատարեն բոլոր առաջադրանքները, հոգեբանը կարող է համծնարարել լրացուցիչ՝ հիմնային արժեքները վերադասավորելու (աստիճանակարգելու) առաջադրանք (տե՛ս 8.7., հավելված 3.):

Արդյունքների քննարկումը

Վարժության ավարտին հոգեբանը կարող է կազմակերպել ընդհանուր քննարկում կյանքի հաջողության և դրա նվաճման ուղիների մասին:

Առանձին կարելի է քննարկել ծնողների դերն իրենց երեխաների հաջողության հասնելու հարցում: Բանավեճի ընթացքում թրեյնինգի մասնակիցներին կարելի է առաջարկել, որպեսզի նրանք լրացնեն «Ծնողների համար հարցաթերթը» (տե՛ս 8.7., հավելված 5.), որը ներառում է մի շարք դաստիարակչական խնդիրներ:

8.6.16. «Ցանկապատ (պատմեշներ) և ծորակներ (հեղեղատներ)» վարժությունը

Աղբյուրը. վարժությունը ստեղծվել է «Ծուղակներ-որոգայթներ» վարժության հիման վրա (93):

Նպատակը. բարձրացնել մասնագիտական նպատակներին հասնելու ճանապարհին հնարավոր խոչընդոտները գիտակցելու և դրանց հաղթահարման ուղիները պատկերացնելու անհատական մակարդակը:

Չրահանգը.

1. Մեզ պետք է մեկը, ով կամավոր կերպով պատրաստ է հենց հիմա ձևակերպել մասնագիտական նպատակի իր տարբերակը: Օրինակ.

- կոնկրետ ուսումնական հաստատություն ընդունվելը,

- կոնկրետ ուսումնական հաստատությունն ավարտելը և մասնագիտացում ստանալը,
  - կոնկրետ աշխատանքի ընդունվելը,
  - կոնկրետ մասնագիտական ձեռքբերումը, ներառյալ կարիերայի կառուցումը, պարգևներ և մրցանակներ ստանալը:
2. Գլխավոր հերոսը (կամավորը) նստում է խմբի մնացած մասի առջև:
  3. Այժմ՝ խմբի անդամներից յուրաքանչյուրը հերոսի մասնագիտական նպատակի ճանապարհի համար պետք է որոշի (կամ մտածի) որոշ դժվարություններ: Ուշադրություն դարձրեք այն բանին, որ դժվարությունները կարող են լինել ինչպես արտաքին՝ այլ մարդկանցից կամ ինչ-որ հանգամանքներից բխող, այնպես էլ ներքին՝ հենց մարդու մեջ կայացող: Առանձնացնելով այդ դժվարությունները, յուրաքանչյուրը պարտադիր պետք է մտածի նաև այն մասին, թե ինչպես հաղթահարել դրանք:
  4. Այժմ, ըստ հերթականության, յուրաքանչյուրը կանվանի մեկական դժվարություն-խոչընդոտ, իսկ գլխավոր հերոսը պետք է ասի, թե ինչպե՞ս (ի՞նչ ձևով) կարելի է հաղթահարել այդ դժվարությունը: Մասնակիցը, ով կանվանի տվյալ դժվարությունը, նույնպես պետք է ասի, թե ինչպես կարելի է հաղթահարել այն:
  5. Իսկ ես՝ որպես վարող, կգրանցեմ նշվող բոլոր դժվարությունները:

Անցկացման ընթացակարգը և ծանոթություն հոգեբանի համար

Դուք կարող եք ընտրել ոչ միայն մեկ, այլև երկու կամ երեք կամավորներ և միավորել նրանց փոքր խմբում:

Այս վարժության ընթացքում կարող են ծավալվել հետաքրքիր բանավեճեր, քանզի մասնակիցները հաճախ ցանկություն են ունենում կիսվել իրենց կենսափորձով և այլն: Իհարկե վարողը պետք է խրախուսի փորձի այսպիսի փոխանակումը, բայց միաժամանակ նաև հետևի, որ խաղն անցնի դինամիկ և չխորանա ոչ էական տարրերի շուրջ:

Եթե առանձին մասնակիցներ դժվարանում են ի հայտ բերել «հերոսի» մասնագիտական նպատակին հասնելու ճանապարհին ընկած դժվարություններ, ապա հարկավոր է ուղղակի առաջարկել նրանց կրկին մտածել և հերթականությամբ շարժվել առաջ:

Դուք կարող եք վարժությունը կազմակերպել մի քանի անգամ, եթե վարժության ընթացքում կրկին կլինեն «իրենց փորձել» ցանկա-

ցողներ: Ընդ որում, պարտադիր պայման պետք է լինի մասնագիտական նպատակի փոփոխությունը, որը վերլուծվում է խմբի կողմից:

Արդյունքների քննարկումը

Կոնկրետ մասնագիտական նպատակի ճանապարհին հնարավոր դժվարությունների ցանկը պարզելուց (գրանցելուց) հետո կարելի է խմբին առաջարկել ցանկից դուրս բերել ամենամեծ և վտանգավոր խոչընդոտը:

Կարելի է խնդրել խմբին, որպեսզի անվանեն խաղի առավել ակտիվ մասնակցին («վտանգների հետ մարտնչողին»):

8.6.17. «Լինում է՝ չի լինում մի մոխրագույն այծիկ...» վարժությունը

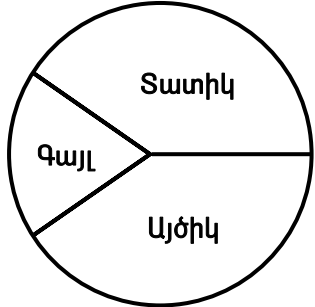
Նպատակը. մասնակիցներին սովորեցնել որոշում ընդունելու համար գտնել պատասխանատվության իրենց բաժինը:

Չրահանգը.

Լինում է՝ չի լինում մի մոխրագույն այծիկ... Բոլորը գիտեն, թե ինչ է պատահում այծիկի հետ: Ո՞վ է պատասխանատու այն բանի համար, որ այծիկը տատիկի խրատները չի լսում և գայլի բաժին է դառնում: Մեղավոր է հենց այծի՞կը, որ հեռանում է խիտ անտառ: Իսկ գուցե մեղավոր է գորշ գա՞յլը, որ քաղցից հոշոտեց դժբախտ կենդանուն:

Ոմանք համոզված են, որ իրավիճակի համար ամբողջությամբ պատասխանատու է տատիկը, ով այծին թողել է առանց հսկողության... Դուք համաձայն եք:

Փորձեք արտահայտել Ձեր կարծիքը գրաֆիկական դիագրամի տեսքով: Օրինակ այսպես.

Իսկ այժմ յուրաքանչյուրը պետք է նկարի մասնագիտության ընտրության հետ կապված որոշում ընդունելու համար պատասխանատուների դիագրամը: Ով է պատասխանատու որոշման համար և ինչ ծավալով:

- ուսուցիչները,
- ծնողները,
- մասնագիտական խորհրդատուները,
- ընկերները,
- ես:

Տնային առաջադրանք

Երեկոյան, ծնողների հետ, ևս մեկ անգամ նկարեք պատասխանատվության դիագրամը՝ մասնագիտություն ընտրելիս:

8.6.18. «Որոշում ընդունելու ալգորիթմը - գրաֆիկական պատկերը» վարժությունը

Նպատակը.

- մասնակիցներին ծանոթացնել մասնագիտության ընտրության հետ կապված որոշում ընդունելու տարբեր ալգորիթմների հետ,
- որոշման ալգորիթմը վերածել գրաֆիկական տեսքի (ստեղծել տեսողական պատկեր):

Անհրաժեշտ նյութեր. «Յոթ քայլ կշռադատված որոշման համար», «Որոշման ընդունման հաջորդականությունը» ալգորիթմները (տե՛ս 8.7., հավելվածներ 15. և 16.), սովորաբղթեր, հին թերթեր, ամսագրեր, մկրատ, սոսինձ, ֆլումաստերներ:

Ֆրահանգը.

1. Այժմ բաժանվեք երկու խմբի: Յուրաքանչյուր թիմ պետք է վերցնի մասնագիտական ընտրության հետ կապված որոշում ընդունելու ալգորիթմի մեկական տարբերակ: Ալգորիթմների տեսքերը կգտնեք Ձեզ հատկացված նյութերում: Ձեր խնդիրն է՝ ծանոթանալ ալգորիթմի Ձեր տարբերակին, «գործի գցել» ստեղծագործական մտածողությունը և ստեղծել այդ ալգորիթմի գրաֆիկական մարմնավորումը: Փորձեք հորինել, նկարել կամ ամսագրերում և թերթերում գտնել հատուկ պատկերներ-մենմոնշաններ, որոնք կօգնեն պատկերավոր ձևով հիշել Ձեր ալգորիթմի տարբեր կետերը: Ընտրեք ավելի շատ յուրօրինակ, հիշ-

վող անվանումներ: Սլաքներով ցույց տվեք, թե ինչպե՞ս և ո՞ր ուղղությամբ պետք է շարժվի պատասխանատու որոշում ընդունող մարդը: Ձեր գրաֆիկական որոշումը գուցե փոքր-ինչ նմանվի սեղանի խաղի:

2. Երբ ավարտեք Ձեր աշխատանքը, մյուս թիմը հանձն կառնի փորձարկել այն գործողության մեջ, այսինքն՝ կփորձի ընդունել որոշում:

Անցկացման ընթացակարգը և ծանոթություն հոգեբանի համար

Կարելի է կազմակերպել վիճակահանություն, որպեսզի որոշել, թե որ թիմը ալգորիթմի որ տարբերակով պետք է աշխատի:

Վարողը պետք է հետևի, թե ինչպես է ընթանում թիմերի աշխատանքը և ամեն կերպ ջանա պահպանել ստեղծագործական խանդավառությունը, ինչը հատկապես կարևոր է աշխատանքի սկզբում:

8.6.19. «Սխալների վարկանիշը» վարժությունը

Նպատակը.

- վերլուծել մասնագիտության ընտրությանը բնորոշ սխալները,
- գտնել սխալներից պաշտպանվելու ձևերը:

Անհրաժեշտ նյութեր. «Մասնագիտության ընտրության մեջ հնարավոր սխալների» ցանկը (32, 33,100). (տե՛ս 8.7., հավելված 17.):

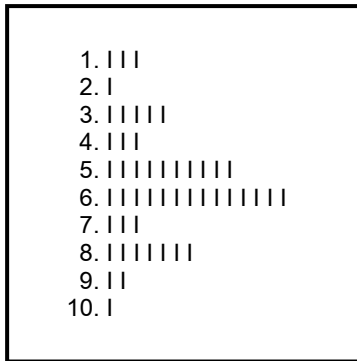
Չրահանգը.

1. Ուշադիր կարդացեք «Մասնագիտության ընտրության սխալների» ցանկը և ընտրեք նշված սխալներից երեքը, որոնք Ձեզ համար թվում են առավել վտանգավոր, այսինքն՝ Դուք մեծ հավանականություն եք տեսնում, որ կգործեք հենց այդ սխալը (գուցե արդեն այն կատարել եք կամ կատարում եք ներկայում):
2. Այժմ, երբ արդեն ընտրել եք Ձեզ համար երեք հնարավոր սխալներ, կխնդրենք Ձեզ՝ ըստ հերթականության նշել դրանց համարները: Ձուզահեռաբար մենք գրատախտակին, Ձեր որոշման հիման վրա, կնշենք դրանց վիճակագրությունը՝ գծեր կնշենք սխալների համարների դիմաց:
3. Որպես եզրափակում՝ եկեք ուշադրություն դարձնենք այն սխալներին, որոնք Ձեր խմբում ունեն առավելագույն վարկանիշ (այսինքն՝ բոլորից շատ են ընտրվել): Դրա համար մենք կցանկանայինք, որպեսզի Դուք պատասխանեիք երեք հարցի.

1. Ի՞նչ պետք է դադարեցնել անել, որպեսզի չկատարեք այդ սխալը:
2. Ի՞նչ պետք է շարունակել անել, որպեսզի չկատարեք այդ սխալը:
3. Ի՞նչ պետք է սկսել անել, որպեսզի չկատարեք այդ սխալը:

Անցկացման ընթացակարգը և ծանոթություն հոգեբանի համար

Բոլոր մասնակիցների հարցումների արդյունքում հոգեբանը գրատախտակին ունենում է հաճախականության դիագրամ, ինչպես ստորև բերված նկարում.

Գրատախտակին ներկայացվող հաճախականության դիագրամի օրինակ

Այն բանից հետո, երբ սխալների նշված վարկանիշն արդեն ներկայացված է, հոգեբանը խմբում կազմակերպում է սխալներից պաշտպանվելու միջոցները գտնելու հետ կապված ուղեղային գրոհ՝ հերթականությամբ անցնելով մեկ սխալից մյուսին: Բավական է քննարկել 3-4 առավել «վարկանիշային» սխալներ:

8.6.20. «Մասնագիտություն ընտրելու ուժային դաշտ» վարժությունը (Ինչն է ազդում ինքնորոշման վրա)

Նպատակը.

- վերլուծել մասնագիտության ընտրության վրա ազդող տարբեր գործոնները (ուժերը),

- որոշել այդ ուժերի ազդեցության աստիճանը:

Անհրաժեշտ նյութեր. A4 ձևաչափի միօրինակ թղթեր, ֆլումաստերներ և «Ինչն է ազդում մասնագիտության ընտրության վրա» ցանկը (տե՛ս 8.7., հավելված 18.):

Չրահանգը.

1. Այժմ մենք կվերլուծենք, թե ինչն է օգնում, և ինչն է խանգարում Ձեր մասնագիտական ինքնորոշմանը: Դրա համար, ուշադիր նայեք «Ինչն է ազդում մասնագիտության ընտրության վրա» ցանկը և լրացրեք այն նոր կետերով, եթե գտնում եք, որ ինչ-որ բան ևս կա, որ ազդում է Ձեր մասնագիտական ընտրության, որոշում կայացնելու գործընթացի վրա: Դուք կարող եք մաս փոփոխել արդեն գոյություն ունեցող կետերը՝ կոնկրետացնել դրանք: Օրինակ՝ Ձեր ընկերներից որևէ մեկն օգնում է Ձեզ կայացնել կշռադատված և պատասխանատու որոշում, իսկ ինչ-որ մեկը՝ խանգարում:
2. Այնուհետև Դուք պետք է նշեք «+» նշանով այն գործոնները, որոնք դրական դերակատարություն ունեն դեպի մասնագիտության ինքնուրույն ընտրությունը Ձեր առաջխաղացման հարցում: Իսկ «-» նշանը օգտագործեք բացասական դերակատարությամբ գործոնները նշելու համար: Որոշ ուժեր կարող են իրենց որոշ դրսևորումներում (մասերում) օգնել Ձեզ, իսկ մյուսներում՝ խանգարել. այդպիսի դեպքերում օգտագործեք «+ / -» նշանը:
3. Այժմ Դուք կարող եք նկարել մասնագիտության ընտրության ուժային դաշտը: Կենտրոնում նկարեք ձվաձևություն, իսկ դրա ներսում գրեք «Իմ ընտրությունը» բառերը: Սլաքներով նշեք այն տարբեր ուժերը, որոնք ազդում են Ձեր ընտրության վրա: Ներքևից կգործեն դրական ուժերը (ծեր որոշումը), իսկ վերևից՝ բացասականները: Սլաքների չափսերը (երկարությունն ու հաստությունը) կնշանակեն ուժերի ինտենսիվությունը. որքան երկար և հաստ նկարեք սլաքը, այնքան նշանակալի կլինի ներգործության ուժը: Կատարե՛ք մակագրություններ՝ սլաքների համար:

Անցկացման ընթացակարգը և ծանոթություն հոգեբանի համար

Այս վարժությունը չի կարելի կոչել պարզ: Թերյմինգի մասնակիցներից այն պահանջում է լուրջ վերլուծական ճիգեր:

**8.6.21. «Անձնական մասնագիտական հեռանկար (ԱՄՀ)»
վարժությունը**

Աղբյուրը. որպես հիմք վերցված է Ե. Ա. Կլիմովի կողմից առաջարկված ուրվագիծը, որը Ն. Ս. Պոյաժնիկովի կողմից համալրվել է արժեքնաստային բաղադրիչներով:

Նպատակը.

- ուսումնասիրել անձնական մասնագիտական հեռանկարի (ԱՄՀ) ուրվագիծը,
- անհատականացնել ԱՄՀ բաղադրիչները (ձևավորել ԱՄՀ ուրվագծի անհատական պատկերը):

Անհրաժեշտ նյութեր. A4 ձևաչափի միօրինակ թղթեր, ֆլումաստերներ, ԱՄՀ բաղադրիչների ցանկը և հարցերի օրինակները (տե՛ս 8.7., հավելված 19.):

Չրահանգ (1)-ը.

1. ԱՄՀ ուրվագծի բաղադրիչները ներկայացված են 14 տողով: Յուրաքանչյուր տողը՝ այդ բաղադրիչներից մեկն է: Ձախ սյունակում Դուք կկարդաք բաղադրիչներից յուրաքանչյուրի ընդհանրական նկարագրությունը, իսկ աջ սյունակում կգտնեք այդ բաղադրիչի հետ կապված հարցի օրինակը:
2. Այժմ կձևավորենք 4-5 մարդուց կազմված խմբեր և յուրաքանչյուր բաղադրիչի համար կջանանք մտածել մեկական հարց: Դուք կարող եք կողմնորոշվել աջ սյունակի օրինակներով և ուղղել նմանատիպ հարցեր: Ձեր մտածած ամեն յուրահատուկ հարցը հարկավոր է խոշոր տառերով գրել առանձին թղթի վրա: Այդ բոլորի համար Ձեզ տրվում է 20 րոպե:

Անցկացման ընթացակարգ (1)-ը և ծանոթություն հոգեբանի համար

Քանի դեռ խմբերը վերարտադրում (բխեցնում) են հարցերը, հոգեբանը պատրաստում է 1-ից մինչև 14 համարներով (խոշոր) թղթերը և հորիզոնական շարքով փակցնում դրանք պատին: Որոշ ժամանակ անց հոգեբանը պետք է նաև սկսի քայլելով անցնել մի խմբից մյուսը և օգնել մտածելու հարցեր:

Չրահանգ (2)-ը.

1. Յուրաքանչյուր թիմ արդեն ունի անձնային մասնագիտական հեռանկարի տարբեր կողմերն արտացոլող հարցերի իր համա-

խումբը: Յուրաքանչյուր հարց պետք է գրառվի առանձին թղթի վրա: Այժմ յուրաքանչյուր թիմ ըստ հերթականության կկարդա հարցը, իսկ մյուս թիմերը կջանան կռահել, թե ԱՄՅ ո՞ր բաղադրիչին կարող է վերաբերել այդ հարցը: Աշխատեք մյուս թիմերին առաջադրել հնարավորինս դժվար խնդիր:

2. Այն բանից հետո, երբ հարցն ընդհանուր ջանքերով վերագրված է ԱՄՅ այս կամ այն բաղադրիչին, այդ հարցով գրառված թերթիկը ամրացվում է պատին փակցված համապատասխան համարի թղթին:

Անցկացման ընթացակարգ (2)-ը և ծանոթություն հոգեբանի համար

Պարտադիր չէ, որ հոգեբանը սպասի, մինչև հնչեցվեն խմբերի կողմից նտածված բոլոր հարցերը (դրանք բավականին շատ կարող են լինել): Բավական է անցնել 2-3 շրջան, այսինքն՝ յուրաքանչյուր թիմին հնարավորություն ընձեռել այդքան անգամ հնչեցնելու իրենց հարցը:

Հոգեբանը կարող է ցանկացած պահի ընդհատել կռահման ընթացակարգը և ուղղակի բոլոր թիմերին առաջարկել ամրացնել իրենց հարցերը բաղադրիչների համարներով թերթիկներին: Այնուհետև հարկավոր է սկսել ընդհանուր քննարկումը:

Արդյունքների քննարկումը

Որպես սկիզբ՝ կարելի է խնդրել բոլոր մասնակիցներին ուղղակի նոտենալ պատին և կարդալ բոլոր հարցերը:

Հոգեբանը կարող է խնդրել մասնակիցներին պատմել, թե ո՞ր բաղադրիչների համար էր առավել դժվար նտածել հարցեր և ինչու՞:

8.6.22. «Վիճակախաղ» («Ճակատագիր» կամ մասնագիտության պատահական ընտրություն) վարժությունը

Նպատակը.

- մասնակիցներին ցույց տալ մասնագիտության պատահական ընտրության հետևանքները,
- հասկանալ մասնագիտություն ընտրելու ակտիվ գործողությունների անհրաժեշտությունը:

Անհրաժեշտ նյութեր. Ինքնահոսներ, քարտեր:

Չրահանգը. Դուք պետք է առանձին քարտերի վրա գրեք այն մասնագիտությունների անվանումները (գործունեության տեսակները), որոնցով ցանկանում եք զբաղվել կյանքի ընթացքում: Լրացրեք 1-ից մինչև 3 քարտեր: Այնուհետև մենք կխառնենք բոլոր քարտերը և յուրաքանչյուրը կվերցնի պատահական որևէ մեկը (ինչպես վիճակախաղի տոմսը): Հետո կքննարկենք արդյունքները:

Ընթացակարգը և արդյունքների քննարկումը

Յուրաքանչյուր մասնակից տուփից վերցնում է մասնագիտության անվանումով մեկ պատահական քարտ:

Հոգեբանը խնդրում է ոտքի կանգնել խմբի այն անդամներին, ովքեր վերցրել են քարտեր այն մասնագիտությամբ, որը հենց իրենք են ընտրել (գրել քարտի վրա): Սովորաբար այդպիսի մասնակիցները քիչ են լինում (1-2 մարդ), կարող է լինել նաև այնպես, որ ընդհանրապես ոչ ոք ոտքի չկանգնի:

Հոգեբանը խնդրում է խմբի անդամներին հաշվարկել այն մասնակիցների տոկոսային հարաբերակցությունը, ում բախտը բերել է, այսինքն՝ ճակատագիրը պատահաբար նվիրել է մասնագիտություն, որը նա ինքն է ցանկացել: Օրինակ, եթե խմբում 15 մարդ է և ոտքի է ելել մեկը՝ ստացվում է 7%-ից պակաս: Հոգեբանը գրառում է հաշվարկված թիվը և խնդրում խմբի անդամներին կատարել ինքնուրույն եզրակացություն:

Սովորաբար եզրակացությունն ակնհայտ է. - «ճակատագրի վրա հույսդ դի՛ր, բայց ինքդ էլ մի սխալվի՛ր»: Պետք է սովորել ավելի իմաստավորված գործել մասնագիտություն ընտրելիս:

Այնուհետև որոշ մասնակիցներ, ըստ ցանկության, կարող են խմբին պատմել, թե ինչ տեղի կունենա իրենց կյանքի հետ, եթե ճակատագիրը նվիրի նրանց այդ մասնագիտությունները:

Ծանոթություն հոգեբանի համար

Եթե դուք ընդմիջմանը կատարեք ոչ բարդ վիճակագրական հաշվարկներ, ապա կարող եք հայտնաբերել, որ մասնակիցները զարմանալիորեն միատեսակ են իրենց ընտրության մեջ: Օրինակ՝ փորձը ցույց է տալիս, որ մասնակիցներից շատերն ընտրում են բանկատերի (բանկիրի), տնտեսագետի, իրավաբանի, ձևավորողի (դիզայների), ծրագրավորողի մասնագիտությունները (գործունեության տեսակները):

Այսպիսի վիճակագրությունը կարող է ծառայել որպես միջոց՝ խմբի փստորոշման համար:

Ի զարգացումն թեմայի՝ կարող եք խնդրել խմբի անդամներին երևակայել և նկարագրել մի նոր աշխարհ, որում ներկայացված կլինեն միայն խմբի կողմից բարձրաձայնված մասնագիտությունները:

8.6.23. «Մասնագիտություն – մասնագիտացում» վարժությունը

Աղբյուրը. վարժությունը կայացել է վերցված նյութերի հիման վրա (97):

Նպատակը.

- մասնակիցների մոտ բարձրացնել մասնագիտացում հասկացության գիտակցման մակարդակն այս կամ այն մասնագիտության շրջանակում,
- ընդլայնել մասնագիտական աշխատանքի տարատեսակության մասին տեղեկացվածությունը:

Չրահանգը.

1. Նախ իմաստ ունի բացատրել, թե ինչպե՞ս են հարաբերակցվում «մասնագիտություն» և «մասնագիտացում» հասկացությունները. մասնագիտությունը՝ կից (ազգակից) մասնագիտացումների խումբ է (օրինակ, մասնագիտությունը՝ դասատու, իսկ մասնագիտացումը՝ ֆիզկուլտուրայի դասատու և այլն):
2. Այժմ ես կթվեմ մասնագիտություններ, իսկ Դուք՝ ըստ հերթականության, պետք է անվանեք համապատասխան մասնագիտացումները:
  - Բժիշկ (վիրաբույժ, թերապևտ, ատամնաբույժ, ակնաբույժ...)
  - Չոգեբան (բժշկական հոգեբան, մանկավարժական հոգեբան, իրավաբանական հոգեբան, սոցիալական հոգեբան, հոգեբան-խորհրդատու, սպորտի հոգեբան...)
3. Այժմ փորձենք հակառակն անել: Ես կանվանեմ մասնագիտացումը, իսկ դուք՝ մասնագիտությունը, ըստ հերթականության:
  - Համացանցային կայքեր նախագծող (մասնագիտությունը՝ նախագծող):
  - Հագուստ նախագծող:
  - Կոշիկ նախագծող:
  - Ինտերիեր նախագծող:
  - Լանդշաֆտ նախագծող:

Անցկացման ընթացակարգը և ծանոթություն հոգեբանի համար

Առաջարկվող մասնագիտությունների ցանկը կարելի է կազմել «Վիճակախաղ» («Ճակատագիր» կամ մասնագիտության պատահական ընտրություն) վարժության քարտերում հենց մասնակիցների կողմից գրառված անվանումներից:

Ցանկալի է, որ վարողն ինքը կողմնորոշվի քննարկվող մասնագիտություններում, այսինքն՝ դեռևս խաղից առաջ փորձի անվանակոչել համապատասխան մասնագիտացումները:

Եթե խաղացողներից որևէ մեկն անվանում է կասկածելի մասնագիտացումներ կամ անկեղծորեն սխալվում է, ապա նրան կարելի է հղել ճշգրտող հարցեր: Թույլատրվում են ոչ մեծ քննարկումներ և բանավեճեր:

Խաղային ընթացակարգը կարելի է որոշակիորեն բարդացնել՝ մասնակիցներին առաջարկելով մասնագիտացումներն անվանակոչել ոչ թե հերթականությամբ, այլ «պինգ-պոնգի կամ սեղանի թենիսի» սկզբունքով (մասնագիտացում անվանած խաղացողն ինքն է որոշում, թե ով պետք է անվանի հաջորդ մասնագիտացումը, և այդպես շարունակ): Այսպիսի բարդացումը չնայած որ խաղի մեջ առաջ է բերում որոշակի խառնաշփոթ, բայց և այնպես, շատերին ստիպում է գտնվել ստեղծագործական լարվածության մեջ:

Համանման սկզբունքով կարելի է կառուցել խաղային այլ վարժություններ.

- Մասնագիտություն – ուսումնական հաստատություն (բարձրաձայնվում է մասնագիտությունը, իսկ մասնակիցները պետք է ասեն, թե իրատեսորեն որտեղ կարելի է այն ձեռք բերել),
- Մասնագիտություն – բժշկական հակացուցումներ (տվյալ մասնագիտության համար),
- Մասնագիտություն – պահանջվող հատկություններ (մասնագիտական կարևոր որակների հիմնահարցը) և այլն:

Տվյալ վարժության ակտիվացնող հնարավորությունները բարձրացնելու համար խումբը կարելի է բաժանել թիմերի և կազմակերպել մրցություն միմյանց միջև: Թիմերն իրենք կարող են մտածել առաջադրանքներ մրցակիցների համար, ինչպես նաև պատրաստել սեփական պատասխանները. ով ավելի շատ մասնագիտացումներ (ուսումնական հաստատություններ, բժշկական հակացուցումներ, մասնագիտական կարևոր որակներ) կանվանի համապատասխան մասնագիտության համար, նա էլ կհամարվի հաղթող:

8.6.24. «Աստեղային ժամ» վարժությունը

Աղբյուրը. վարժությունը կայացել է վերցված նյութերի հիման վրա (94):

Նպատակը.

- օգնել մասնակիցներին ավելի լավ գիտակցել մարդու համար այս կամ այն մասնագիտական գործունեության հիմնական անձնային իմաստները,
- հարաբերակցել այդ իմաստները երջանկության մասին ունեցած սեփական (անձնական) պատկերացման հետ:

Չրահանգը.

Այժմ մենք կփորձենք պատկերացնել և նկարագրել, թե ինչպիսի առավել հաճելի, ուրախ ընկերներ կան որոշակի մասնագիտությանը բնորոշ ներկայացուցչի կյանքում: Այլ խոսքով, տվյալ մասնագիտության համար մենք պետք է ամրագրենք «Աստեղային ժամերը»: Ուշադրություն դարձրեք այն բանին, որ Ձեզանից յուրաքանչյուրն այդ մասին կարող է ունենալ իր սեփական, սուբյեկտիվ պատկերացումը: Այնուհետև, մենք կփորձենք քննարկել, թե այդ պատկերացումներն ինչով էին առավել իրատեսական:

Դուք պետք է աշխատեք 2-5 մարդուց բաղկացած փոքր խմբերով: Վերլուծության համար յուրաքանչյուր խումբ կստանա որոշակի մասնագիտության անվանումով քարտ:

Դուք կունենաք մոտավորապես 7-10 ընդհանուր ժամանակ, որպեսզի առանձնացնեք այդ մասնագիտությանն առավել բնորոշ 3-5 «հաճույքներ» (հանուն ինչի, տվյալ մասնագիտության կամ սոցիալական խմբի ներկայացուցիչներն ընդհանրապես ապրում են, ի՞նչն է նրանց համար գլխավոր՝ կյանքում...): Ձեզ հարկավոր կլինի նաև որոշել այն մարդուն, ով կկարողանա համառոտ պատմել այն մասին, թե ինչի հանգեց Ձեր խումբը:

Ծանոթություն հոգեբանի համար

Հոգեբանը պետք է հստակ հասկանա, որ մարդն իրականորեն ընտրում է ոչ այնքան մասնագիտությունը, որքան կենսակերպը (կամ կյանքի ոճը), այս կամ այն սոցիալական կարծրատիպը, այս կամ այն սոցիալական դերը: Օրինակ՝ ինչ-որ մեկն ընտրում է կինոդերասանուհու մասնագիտությունը ոչ թե նրա համար, որ գրավում է

տվյալ աշխատանքի բնույթը, այլև այն պատճառով, որ դա թույլ է տալիս երբեմն ջրաքիսի մորթե մուշտակով անցնել կինոփառատոնի կարմիր գորգի վրայով: Կամ էլ հանուն նրա, որպեսզի անպայման հռչակավոր դառնա (կարևոր չէ թե ինչպես, միայն թե քո մասին ամեն ինչ իմանան): Կամ էլ, որպեսզի ուղղակի շատ վաստակի, կամ էլ, որ պարտադիր լինի արտասահմանում և այլն:

Չենց այդ պատճառով էլ այս վարժությունում հնարավորություն կա մասնակիցներին ցույց տալու մասնագիտական և կենսական կարծրատիպերի կապերն ու տարբերությունները: Այստեղ մենք կարող ենք դուրս գալ ոչ այնքան զուտ մասնագիտական կողմնորոշման (օգնելու կոնկրետ մասնագիտության ընտրության, աշխատանքի կամ ուսման վայրի հարցում), որքան այս կամ այն գործունեության հետ կապված սեփական կյանքի իմաստը գտնելու խնդիրներին: Բայց այսպիսի գործունեությունը պարտադիր չէ, որ համարվի միայն մասնագիտական: Մասնակիցներին կարելի է սովորեցնել ինքնուրույն գտնել (կառուցել) օրինակներ՝ երբ մարդուն հաջողվում է նույնիսկ արտաքինից անհրապույր (կամ տվյալ պահին ոչ հեղինակավոր) մասնագիտության մեջ գտնել իր համար կարևոր ու վեհանձն իմաստներ, զարգացնել ու իրագործել սեփական կյանքի լավագույն հնարավորությունները:

Անցկացման այլ տարբերակները և ընթացակարգերը

Չնարավոր են վարժությունն անցկացնելու ամենատարաբնույթ տարբերակներ:

1. Խմբերի ներկայացուցիչներն հանդես են գալիս ըստ հերթականության (ընթերցում են մասնագիտական երջանկության իրենց տարբերակները) և յուրաքանչյուր ելույթից հետո կազմակերպվում է ոչ մեծ քննարկում: Մասնակիցներից մեկը տալիս է ճշգրտող հարցեր, մյուսն արտահայտում իր կարծիքը: Եթե պարզվի, որ երջանկության մասին պատկերացումները տրամագծորեն հակադիր են, ապա կարելի է առաջարկել, որպեսզի որոշեն որևէ առավել բնորոշ և, հետևաբար, պակաս հակասական տեսակետ (կամ թույլատրել յուրաքանչյուրին մնալ իր կարծիքին):

Չոգեբանը պետք է խուսափի մասնակիցների սուբյեկտիվ պատկերացումները քննադատելուց: Բացի այդ, դեռահասների խմբերում հնարավոր են նաև զանազան կատակներ և որոշ մասնագիտությունների «երջանկության» նկատմամբ որոշակի հեզմանք: Դրա

հետ մեկտեղ, հոգեբանը բնականաբար չպետք է թույլ տա, որ հումորը վերաճի բացահայտ կոպտության ու ծաղրանքի:

Հոգեբանը պետք է ձեռնպահ մնա մասնակիցներին քննադատելուց: Քանի որ պատկերացումները հիմնականում կրում են սուբյեկտիվ բնույթ, ուստի հարկավոր էլ չէ ձգտել քննարկման ամբողջական օբյեկտիվությանը: Հոգեբանը պետք է պատրաստ լինի համաձայնելու նույնիսկ այն կարծիքների հետ, որոնք անձամբ չի կիսում: Վարժության իմաստը ոչ այնքան այն է, որ մասնակիցները ծանոթանան «ճշմարտության» հետ, որքան այն, որ այժմեականացվեն նրանց պատկերացումներն այս կամ այն աշխատանքի «ուրախությունների» մասին և, միայն հնարավորության դեպքում՝ նրբանկատորեն ու չպարտադրվող ձևով շտկվեն այդ պատկերացումները:

2. «Աստեղային ժամերը» կարելի է դիտարկել տիպիկ մասնագիտական կարծրատիպերի համար (տիպիկ դասատուի, տիպիկ վաճառականի կամ տիպիկ տաքսու վարորդի համար): Բացի այդ՝ կարծրատիպերը կարելի է դիտարկել նաև ավելի լայն (սոցիալական) տեսանկյունից (տիպիկ «նոր հայերի», տիպիկ «չքեղ կնոջ», տիպիկ «զինվորականի», տիպիկ «հարբեցողի», տիպիկ «հասարակ մարդու» և այլն):

3. Վարժությունը կարելի է կազմակերպել այնպես, որ բոլոր միկրոթիմերը միմյանցից անկախ քննարկեն միայն մեկ մասնագիտական (կամ սոցիալական) կարծրատիպ և, այնուհետև, շրջանով (ըստ հերթականության) թիմի անունից բարձրաձայնեն մեկական «ուրախություն»-ներ, որոնք հոգեբանը կգրանցի գրատախտակին: Որից հետո, ընդհանուր քննարկման ընթացքում (կամ քվեարկությամբ) որոշում են, թե սովյալ կարծրատիպի «ուրախությունների» մասին ո՞ր թիմի պատկերացումն է առավել ճիշտ ու ամբողջական:

4. Վարժության անցկացման ևս մեկ տարբերակ կա: Յուրաքանչյուր թիմում (միկրոխմբում) մասնակիցներն իրենք են որոշում (մտապահում) իրենց համար առավել հետաքրքրական մասնագիտական կամ սոցիալական կարծրատիպը, բայց այնպես, որ ոչ մեկ այդ մասին չիմանա: Հետո թիմերը մյուսներին համառոտ ներկայացնում են մտապահված կարծրատիպի կյանքից (կամ մասնագիտական գործունեությունից) մի դրվագ (տեսարան), որը արտացոլում է դրա գոյության ամենահիանալի պահերը: Իսկ մյուսները փորձում են կռահել, թե ո՞ր կարծրատիպի մասին է խոսքը:

8.6.25. «Ամենից-ամենա» վարժությունը

Աղբյուրը. վարժությունը կայացել է վերցված նյութերի հիման վրա (96):

Նպատակը.

- բաժրացնել կողմնորոշման մակարդակը մասնագիտական աշխատանքի աշխարհում,
- ավելի լավ գիտակցել հեղինակավորության հետ կապված մասնագիտությունների առանձնահատկությունները:

Հրահանգը.

Այժմ Ձեզ կառաջարկվեն մասնագիտությունների որոշ անսովոր բնութագրեր: Իսկ դուք պետք է անվանեք այն մասնագիտությունները, որոնք, Ձեր կարծիքով, առավելագույնս մոտ են տվյալ բնութագրին: Օրինակ՝ «ամենաշահութաբեր մասնագիտությունը»: Ո՞ր մասնագիտություններն են համարվում ամենից-ամենա շահութաբերը:

Անցկացման ընթացակարգը և ծանոթություն հոգեբանի համար

Հոգեբանը անվանում է անսովոր բնութագիրը, իսկ մասնակիցները՝ պարզապես առաջարկում են առավել հարմար մասնագիտությունների տարբերակները: Հոգեբանը գրառում է 3-5 տարբերակներ, որից հետո կազմակերպվում է ոչ մեծ քննարկում և գրառված ցանկից առանձնացվում «ամենից-ամենա» մասնագիտությունը:

Գնահատականները կարող է (և պետք է) լինեն սուբյեկտիվ, այդ պատճառով՝ հոգեբանը պետք է հարգանքով վերաբերվի տարբեր մասնակիցների կարծիքներին:

Տվյալ խաղային վարժության համար կարևոր տարր է համարվում քննարկումը: Հոգեբանը պետք է ջանա բանավեճն ուղղորդել այն չափանիշների դուրս բերման կողմը, որոնցով մասնակիցները ստանում են տեղեկատվություն և իրականացնում իրենց գնահատականները: Դա կարելի է անել՝ կատարելով նմանօրինակ հարցադրումներ. «Ինչպե՞ս եք Դուք որոշել, որ Ձեր անվանած մասնագիտությունն ունի այդ բնութագիրը: Որտեղի՞ց եք դա իմացել:»:

Որպեսզի վարժությունն անցնի ավելի հետաքրքիր, հոգեբանը պարտադիր պետք է նախապես ընտրի մասնագիտությունների առավել անսովոր այն բնութագրերը, որոնք պետք է հետաքրքրեն մասնակիցներին: Շատ անսովոր բնութագրեր կարող են ունենալ մի

քանի իմաստներ, ինչը լրացուցիչ խթան է ստեղծում մտորումների և բանավեճի համար: Որպես օրինակ՝ կարող են նշվել հետևյալ բնութագրերը.

- ամենա «կանաչ» մասնագիտությունը,
- ամենա «քաղցր» մասնագիտությունը,
- ամենա «մազոտ/փոշոտ» մասնագիտությունը,
- ամենա «անվայել» մասնագիտությունը,
- ամենա «մանկական» մասնագիտությունը,
- ամենա «զվարճալի/ծիծաղելի» մասնագիտությունը,
- ամենա «բարձր» մասնագիտությունը,
- ամենա «վայրի» մասնագիտությունը,
- ամենա «տոնական» մասնագիտությունը,
- ամենա «առնական/տղամարդկային» մասնագիտությունը,
- ամենա «կանացի» մասնագիտությունը,
- ամենա «մարդկային» մասնագիտությունը,
- և այլն:

8.6.26. «Եթե ..., ապա ես կդառնայի...» վարժությունը

Աղբյուրը. վարժությունը կայացել է վերցված նյութերի հիման վրա (90):

Նպատակը.

- արթնացնել մասնակիցների հետաքրքրությունը գիտակցված մասնագիտական ինքնորոշման հանդեպ,
- ուսումնասիրել շրջապատող միջավայրի և տարբեր հանգամանքների ազդեցությունը մասնագիտության ընտրության վրա:

Անհրաժեշտ նյութեր. A4 ձևաչափի միօրինակ թղթեր՝ յուրաքանչյուր մասնակցի համար, մատիտներ կամ ֆլումաստերներ:

Չրահանգ (1)-ը.

Ձեր մասնագիտության վերջնական ընտրության վրա ազդում են բազմաթիվ հանգամանքներ ու պայմաններ, որոնք հնարավոր չէ անտեսել: Եկե՛ք կազմենք այդ պայմանների ու հանգամանքների ցանկը: Դուք դրանք կասե՛ք ինձ, իսկ ես դրանք կգրառեմ գրատախտակին: Փորձե՛ք այդ հանգամանքները վերագրել Ձեզ, այսինքն՝ սկսե՛ք «Եթե...» բառից:

Օրինակ՝ եթե իմ ծնողները լինեին բժիշկներ, եթե ես ապրեի խուլ գյուղում, եթե ես դպրոցն ավարտեի ոսկե մեդալով, եթե ես ազատ խոսեի չինարեն լեզվով և այլն:

Սկսեցի՛նք, յուրաքանչյուրդ պետք է նշեք առնվազն մեկ պայման:

Անցկացման ընթացակարգ (1)-ը և ծանոթություն հոգեբանի համար

Մասնակիցները հերթով անվանում են իրենց պայմանները, իսկ հոգեբանը դրանք գրի է առնում: Այն դեպքում, երբ որևէ մեկը դժվարանում է, հոգեբանը նրան առաջարկում է մտածել և անցնում հաջորդ մասնակցին, սակայն հետևում է, որ բոլորն էլ արտահայտվեն: Եթե մասնակիցները ստեղծարար են, ապա կարելի է անցնել երկու կամ նույնիսկ երեք շրջան (մինչև ամենաակտիվ մասնակիցներն սպառվեն): Սակայն հետևեք, որպեսզի նշվող հանգամանքները լինեն էական և կասկածանքի դեպքում խնդրեք մասնակիցներին պարզաբանել իրենց տեսակետը (եթե ես ունենայի կանաչ աչքեր...):

Յրահանգ (2)-ը.

Այժմ նայե՛ք կազմված ցանկերը և, ըստ հերթականության ընտրեք մեկ հանգամանք, որը Ձեզ համար հետաքրքիր կլինի ուսումնասիրել այն տեսակետից, թե ինչպես այն կարող է ազդել մասնագիտության ընտրության վրա:

Իսկ հիմա մենք կբաժանվենք զույգերի և կհարցնենք մեր խաղընկերոջը, թե ի՞նչ մասնագետ կդառնար նա այդպիսի հանգամանքների դեպքում: Հարցադրման բանաձևը հետևյալն է. «դու ի՞նչ կդառնայիր (կարող էիր դառնալ), եթե...»: Ձեր պատասխանները պետք է գրառեք առանձին թղթերի վրա:

Անցկացման ընթացակարգ (2)-ը և ծանոթություն հոգեբանի համար

Խումբը կարող է բաժանվել ինչպես զույգերի, այնպես էլ եռյակների: Վերջինիս դեպքում՝ փոքր խմբերի մասնակիցները միմյանց առաջադրանքներ են ներկայացնում շրջանաձև (իրենցից դեպի աջ գտնվող խաղընկերոջը): Հարցերն ու պատասխանները գրառվում են առանձին թղթերի վրա՝ «Եթե..., ապա ես կդառնայի...» բանաձևով: Ձույգերը կարող են քննարկել պատասխանները, պարզել պատճառները (քննարկման տրամաբանությունը) և թղթերի վրա ավելացնել իրենց պատասխանները: Այնուհետև մասնակիցներն իրենց գրառումներով թղթերը փակցնում են պատին:

Արդյունքների քննարկումը

Մասնակիցներին կարելի է ուղղել հետևյալ հարցերը. «Ի՞նչ եզրակացություններ կարող եք կատարել այս վարժությունից հետո», «Ի՞նչ հանգամանքներ եք այժմ տեսնում, որոնք կարող են ազդել Ձեր ընտրության վրա»:

8.6.27. «... տառով սկսվող մասնագիտություն» վարժությունը

Աղբյուրը. վարժությունը կայացել է վերցված նյութերի հիման վրա (95):

Նպատակը.

- նախավարժանք,
- այժմեականացնել մասնագիտությունների մասին արդեն առկա գիտելիքները,
- ընդլայնել մասնագիտական աշխատանքի աշխարհի մասին գիտելիքները:

Չրահանգը.

Այժմ ես պատահականության կարգով կասեմ ինչ-որ տառեր: Ձեր խնդիրն է՝ ցույց տալ, որ Դուք շատ մասնագիտություններ գիտեք, որոնք սկսվում են այդ տառով, այսինքն՝ ցույց տալ, թե որքանով եք ծանոթ մասնագիտությունների աշխարհին: Ձեռք եք բարձրացնում և իմ թույլտվությամբ անվանում մասնագիտությունը: Հաղթում է նա, ով վերջինն է անվանում առաջադրված տառով սկսվող մասնագիտությունը:

Անցկացման ընթացակարգը և ժամոթություն հոգեբանի համար

Հոգեբանն ասում է առաջին տառը, իսկ մասնակիցները՝ ըստ հերթականության անվանում են մասնագիտությունները: Եթե առաջանում է դադար, ապա հոգեբանը սկսում է հաշվել, ինչպես աճուրդի ժամանակ: Օրինակ, «Հ» տառի դեպքում «Հոգեբան - մեկ, հոգեբան - երկու, հոգեբան - երեք... Հաղթեց XXX»:

Եթե բարձրաձայնվում է անբողջովին անհասկանալի մասնագիտություն, ապա հոգեբանը խնդրում է պարզաբանել, թե խոսքն ինչի՞ մասին է: Եթե խաղացողը չի կարողանում բացատրել, ապա համարվում է, որ մասնագիտությունն անվանված չէ, և խաղը շարունակվում է: Ընդ որում՝ բոլորովին պարտադիր չէ մասնակիցներից պահանջել մասնագիտությունների պաշտոնապես ձևակերպված (ան-

բասիր կերպով ճիշտ) անվանումներ: Կարևոր է գոնե մոտավոր նշել այս կամ այն մասնագիտական գործունեությունը և կարողանալ պատասխանել ճշգրտող հարցերին:

Ցանկալի է 5-7 տառից ավելի չառաջարկել, այլապես խաղը կդադարի թվալ հետաքրքիր: Սույն խաղային մեթոդիկան անցկացնելիս հարկավոր է սկսել պարզ տառերից, որոնցով հեշտ է անվանել մասնագիտություններ (Գ, Ղ, Մ...), աստիճանաբար մասնակիցներին առաջարկելով ավելի բարդ տառեր (Զ, Ղ, Ֆ...):

Կարելի է բաժանվել 2-3 թիմերի և նրցակցել միմյանց միջև: Այդ կերպով պարզվում է, թե որ թիմն է համարվում ավելի խորագիտակ:

8.6.28. «Մասնագիտությունների շղթա կամ շարան» վարժությունը

Աղբյուրը. վարժությունը կայացել է վերցված նյութերի հիման վրա (99):

Նպատակը.

- նախավարժանք,
- զարգացնել աշխատանքային գործունեության տարբեր ձևերի մեջ ընդհանուրն առանձնացնելու կարողությունը:

Չրահանգը.

Այժմ մենք շրջանով/շրջանաձև կկառուցենք «մասնագիտությունների շղթա»: Ես կասեմ առաջին մասնագիտությունը, օրինակ՝ մետաղագործ, հաջորդը կանվանի այնպիսի մասնագիտություն, որն ինչ-որ բանով մոտ է մետաղագործին, օրինակ՝ խոհարար: Հաջորդն անվանում է արդեն խոհարարին մոտ մասնագիտություն և այդպես շարունակ: Կարևորն այն է, որ յուրաքանչյուրը կարողանա բացատրել, թե ինչու՞մ է կայանում անվանակոչված մասնագիտությունների նմանությունը: Օրինակ, և՛ մետաղագործը, և՛ խոհարարը գործ ունեն կրակի, բարձր ջերմաստիճանների և վառարանների հետ:

Անցկացման ընթացակարգը և ծանոթություն հոգեբանի համար

Խաղի ընթացքում հոգեբանը երբեմն տալիս է ճշգրտող հարցեր՝ հետևյալ բնույթի. «Ո՞րն է Ձեր մասնագիտության նմանությունը քիչ առաջ անվանակոչվածի հետ»: Վերջնական որոշումն այն մասին, թե արդյո՞ք հաջող է նշվել մասնագիտությունը, թե՞ ոչ, կայացնում է խումբը:

Այն բանից հետո, երբ խումբն արդեն կառուցել է մասնագիտությունների մի ամբողջ շղթա (շարք), աշխատանքը կարելի է շարունակել փոքր խմբերով (3-5 մարդ): Յուրաքանչյուր խմբին կարելի է հանձնարարել առաջադրանք՝ երկու շատ տարբեր մասնագիտությունների միջև կառուցելու 7 քայլից (7 օղակներից) կազմված շարան: Օրինակներ՝

- վայրի կենդանիներ վարժեցնող – ջրասուզակ,
- դերձակուհի – տիեզերագնաց,
- հանքափոր – մանկապարտեզի դաստիարակ,
- անտառահատ – ծրագրավորող,
- վարսահարդար - օդային երթակարգավար (ավիադիսպետչեր):

Տարբեր մասնագիտություններում ընդհանուրը գտնելու կարողությունը կարող է օգտակար լինել այնպիսի դեպքերում, երբ մարդը կողմնորոշվելով աշխատանքի կոնկրետ բնութագրերով, խիստ սահմանափակում է իրեն ընտրության մեջ (կարծես «կառչելով» այդ բնութագրերն ունեցող մեկ-երկու մասնագիտություններից), բայց չէ՞ որ այդպիսի բնութագրեր կարող են հանդիպել շատ մասնագիտություններում:

Արդյունքների քննարկումը

Խաղը քննարկելիս կարևոր է մասնակիցների ուշադրությունը հրավիրել այն հանգամանքին, որ ամենատարբեր մասնագիտությունների միջև երբեմն կարող են հայտնաբերվել նմանության շատ հետաքրքրական գծեր: Օրինակի համար, եթե շարանի/շղթայի սկզբում անվանվում են մետաղամշակման (ինչպես մեր դեպքում), միջնամասում՝ ավտոփոխադրամիջոցի, իսկ վերջում՝ բալետի հետ կապված մասնագիտություններ (ասվածը հաստատելու համար բերենք նման շարքի օրինակ՝ մետաղագործ – խոհարար – մսագործ – փականագործ (նույնպես կտրատում է, բայց մետաղ) – ավտոփականագործ – տաքսու վարորդ – էստրադային երգիծաբան (նույնպես «մոլորեցնում է», միտքը շեղում) – դրամատիկական թատրոնի դերասան – բալետի դերասան և այլն): Ամենատարբեր մասնագիտությունների միջև այսպիսի անսպասելի կապերը վկայում են այն մասին, որ պետք չէ սահմանափակվել միայն մեկ մասնագիտական ընտրությամբ, չէ՞ որ շատ հաճախ այն, ինչ դուք փնտրում եք մի (միայն մեկ) մասնագիտության մեջ, կարող է լինել այլ, ավելի հասանելիներում...

8.6.29. «Գուշակիր մասնագիտությունը» վարժությունը

Աղբյուրը. վարժությունը կայացել է վերցված նյութերի հիման վրա (98):

Նպատակը. ծանոթացնել մասնակիցներին մասնագիտությունների վերլուծության ուրվագծի հետ (ըստ Ե. Ա. Կլիմովի կողմից մշակված, ընդլայնված և ձևափոխված «մասնագիտությունների բանաձևի»):

Անհրաժեշտ նյութեր. Մասնագիտությունների վերլուծության աղյուսակ (տե՛ս 8.7, հավելված 20.):

Չրահանգը.

1. Դուք պետք է բաժանվեք զույգերի:
2. Ուշադիր նայե՛ք Ձեզ բաշխված «Մասնագիտությունների վերլուծության աղյուսակին» (մասնագիտությունների հիմնական բնութագրերի ցանկին): Այդ աղյուսակում Դուք արդեն տեսնում եք տաքսու վարորդի մասնագիտության վերլուծության օրինակը: Ի՞նչ հարցեր ունեք:
3. Այժմ յուրաքանչյուրը մտապահում է ցանկացած կոնկրետ մասնագիտություն և մասնագիտությունները վերլուծելու ուրվագծի բնութագրերի օգնությամբ այդ մտապահված մասնագիտությունը «ծածկագրում/կոդավորում» իր աղյուսակի ազատ սյունակում:
4. Աղյուսակների փոխանակում կատարեք Ձեր խաղնկերոջ հետ և փորձեք գուշակել, թե ի՞նչ մասնագիտություն է ծածկագրված: Ձեզանից յուրաքանչյուրն ունի երեք փորձի իրավունք:
5. Միավորվեք երկուական զույգերով և նոր՝ փոքր խմբում քննարկեք, թե որքանո՞վ ճիշտ եք դուք ծածկագրել մտապահված մասնագիտությունները:

Անցկացման ընթացակարգը և ծանոթություն հոգեբանի համար

Խմբի մասնակիցներին՝ նախքան իրենց մասնագիտությունները մտապահել խնդրելը, հոգեբանը պետք է համոզվի, որ նրանք յուրացրել են մասնագիտությունների վերլուծության ուրվագիծը:

Լրացուցիչ կարելի է խնդրել մասնակիցներին առանձին դուրս գրել մասնագիտության իրենց համար ցանկալի (ընդունելի) բնութագրերը և արդեն դրանից հետո (իրենց միկրոխմբի օգնությամբ)

գրել այդ գրավիչ բնութագրերին համապատասխանող 3-5 մասնագիտություններ:

Եթե հոգեբանը զգում է, որ վարժությունն առաջ է բերում հետաքրքրություն, ապա կարելի է խնդրել խմբին աշխատել մասնագիտությունների բնութագրերի ցանկն ընդլայնելու ուղղությամբ:

8.6.30. «խորհրդատու» վարժությունը

Աղբյուրը. վարժությունը կայացել է վերցված նյութերի հիման վրա (92):

Նպատակը. փոխանցել թրեյնինգային խմբի յուրաքանչյուր մասնակցին մասնագիտական ապագայի (հեռանկարի) մասին խմբի մյուս անդամների կողմից արված հանձնարարականների հավաքագրակազմը:

Անհրաժեշտ նյութեր. Թղթե քարտերի հավաքածու:

Չրահանգը. Այժմ Դուք պետք է փորձեք Ձեզ մասնագիտական խորհրդատուի դերում: Ուստի Դուք պետք է առանձին քարտերի վրա գրեք Ձեր խորհուրդները խմբի յուրաքանչյուր անդամի համար: Սկզբում քարտերի վրա գրեք բոլոր մասնակիցների անունները: Այնուհետև, ըստ հերթականության, յուրաքանչյուր այդպիսի անվանական քարտում փորձեք գրել Ձեր հանձնարարականը. ինչպիսի՞ մասնագիտություն ընտրել և ո՞րտեղ (ո՞ր ուսումնական հաստատությունում) սովորել: Շատ լավ կլինի, եթե Դուք նաև մեկնաբանեք Ձեր խորհուրդը:

Չետո Դուք կբաժանեք քարտերը միմյանց, և այդպիսով Ձեզանից յուրաքանչյուրը կունենա խորհուրդների իր հավաքածուն:

Այս վարժությունը կարող է հանդես գալ որպես ամբողջ թրեյնինգի եզրափակիչ գործողություն:

8.6.31. «խաղում ենք մասնագիտական խորհրդատու – ՆԻԳԿ (GROW) մեթոդիկա» վարժությունը

Նպատակը.

- ապահովել մասնակիցների կողմից մասնագիտության ընտրության հետ կապված իրենց սեփական խնդիրների գիտակցումը,

օգնել փորձի միջոցով լուծելու մեկ այլ մարդու նմանօրինակ խնդիրը:

- ծանոթացնել մասնակիցներին խորհրդատվության (սովորեցնելու, վարժեցնելու) ընթացակարգերից մեկին:

Անհրաժեշտ նյութեր. *ՆԻԳԿ (GROW)* մեթոդիկայի հարցերի ցանկը (տե՛ս 8.7., հավելված 21.):

Չրահանգը.

1. Հավանաբար լսել եք, որ ինքնուրույն որևէ բան սովորելու լավագույն միջոցը՝ այդ նույն բանն ուրիշին սովորեցնել փորձելն է: Այդ պատճառով այժմ մենք կխաղանք մասնագիտական խորհրդատուի դերը: Ընդ որում դա նաև պետք է, որ մենք լավ հասկանանք մասնագիտության ընտրության հետ կապված մեր սեփական խնդիրները:
2. Սկսենք նրանից, որ այժմ յուրաքանչյուրը կմտածի մեկ րոպե և կփորձի մտովի ձևակերպել իր խնդիրը, որը վերաբերում է մասնագիտական ինքնորոշմանը: Օրինակ՝ դա կարող է լինել մասնագիտությունների աշխարհի մասին Ձեր ոչ բավարար տեղեկացվածության խնդիրը: Կամ էլ ծուլության խնդիրը՝ ընդունելության քննություններին պատրաստվելիս: Ինքներդ մտածե՛ք:
3. Ո՞վ կարող է ձևակերպել այդպիսի խնդիր: Ձեռք բարձրացնողներից ո՞վ է պատրաստ խաղին մասնակցելու խորհրդատվության կարիք ունեցող այցելուի դերում: Գերազանց է, ունենք մեկ կամավոր:
4. Այժմ մեզ պետք են ևս երկու կամավորներ, ովքեր կխաղան որպես խորհրդատուներ, իսկ ես կօգնեմ նրանց: Մյուսները կհետևեն գործընթացին, և հետո կմասնակցեն քննարկմանը: Բայց այդ ամենը կլինի փոքր-ինչ ուշ:
5. Հիմա դուք պետք է ուշադիր նայեք ՆԻԳԿ մեթոդիկայի հարցերի ցանկին: Բոլոր հարցերը, որոնք մասնագիտական խորհրդատուն կարող է ուղղել իր այցելուին, բաժանված են չորս խմբի.
  - հարցեր՝ այցելուի նպատակների և խնդիրների մասին,
  - հարցեր՝ կապված գոյություն ունեցող իրականության քննարկման հետ,
  - հարցեր՝ գործողությունների տարբերակների մասին,
  - հարցեր գործողությունների ծրագրի մասին:
6. Վարժվելու համար սկզբում փորձեք խորհրդատվական սեսիան անցկացնել մտովի, ինքներդ Ձեզ հետ: Դրա համար, հարցերի

յուրաքանչյուր խմբից վերցրեք մեկը, որն ավելի հասկանալի է Ձեզ, և փորձեք մտովի պատասխանել դրան:

7. Այժմ արդեն մենք պատրաստ ենք մասնագիտական խորհրդատու ուսումնական խաղն անցկացնելու համար: Մեր խաղացողները (երկու խորհրդատուն և այցելուն) կնստեն շրջանի մեջտեղում, իսկ մենք կիտևենք և, եթե անհրաժեշտ լինի, ապա նաև կօգնենք նրանց խաղալու իրենց դերերը: Խորհրդատու-խաղացողներին ուզում են խնդրել, որ «հարցաքննություն չսարքեն», այսինքն՝ ոչ թե մեխանիկորեն կարդան որոշ հարցեր, այլև ուշադիր լսեն նաև իրենց այցելուին: Առանց ամաչելու, կարող եք խորհրդակցել միմյանց հետ՝ նախքան մյուս հարցը տալը: Եթե դիտորդները նույնպես ցանկանան հարցի իրենց տարբերակն ուղղել այցելուին, ապա նրանք սկզբից պետք է ձեռք բարձրացնեն:

Անցկացման ընթացակարգը և ժամողություն հոգեբանի համար

Այս վարժությունը ներառեք թրեյնինգային ծրագրում միայն պատրաստված և ակտիվ խմբի համար:

Ցուցադրական խորհրդատվական սեսիայի ժամանակ հոգեբանը պետք է աշխատի փոքր-ինչ ակտիվ և օգնի խաղացողներին (բայց չափից ավելի ջանք մի թափեք Ձեր ակտիվության հարցում, մի «մոռացեք» խաղացողներին): Ցանկացած հնարավորության դեպքում հոգեբանը նաև խաղացողներին պետք է փոխանցի դրական հետադարձ կապ: Հատկապես լավ է ստացվում ընդգծելը, որ դա միայն խաղ է:

Մասնակիցներին կարելի է առաջարկել փորձարկել այս մեթոդիկան տանը, սեփական ծնողների հետ՝ նախապես փոխանակվելով դերերով (դեռահասը կխաղա ծնողի, իսկ ծնողը՝ դեռահասի դերը):

Արդյունքների քննարկումը

Ընդհանուր քննարկման ժամանակ մասնակիցներին հարցրեք.

- Ի՞նչ դժվարություններ են նրանք ունեցել այս վարժության ընթացքում:
- Որտե՞ղ (ի՞նչ իրադրություններում) կարելի է օգտագործել այս խորհրդատվական ընթացակարգը:
- Արդյո՞ք նրանք կարող են (ինչպե՞ս և նրանց թվում) փորձարկել ՆԻԳԿ մեթոդիկան ինքնուրույն:

8.6.32. «Ներքին սահմանափակումների հանում» վարժությունը

Նպատակը.

- ապահովել սեփական ներքին սահմանափակիչների գիտակցումը,
- օգնել ներքին սահմանափակումները քայլ առ քայլ հանելու գործիքին տիրապետելու հարցում:

Անհրաժեշտ նյութեր. A4 ձևաչափի միօրինակ թուղթ, գրիչ:
Չրահանգը.

1. Մեր նպատակներին հասնելու ճանապարհին մենք հանդիպում ենք զանազան խոչընդոտների: Պայմանակամորեն դրանք կարելի է տարանջատել ներքինի և արտաքինի: Շատերը համարում են, որ ներքին խոչընդոտների (սահմանափակիչների) հաղթահարումը երբեմն ավելի դժվար է լինում, քան արտաքիններինը: Ինչպե՞ս ենք մենք խոսում մեր ներքին սահմանափակիչների մասին: Սովորաբար մենք սկսում ենք հետևյալ բառերից. «Ես չեմ կարող...»: Այժմ մենք կփորձենք քայլ առ քայլ հաղթահարել մեր որոշ սահմանափակումներ: Վերցրեք մաքուր թուղթ և հինգ անգամ գրեք «Ես չեմ կարող...» արտահայտությունը՝ թողնելով ազատ տեղ, որպեսզի այն ավարտեք:
2. Ավարտեք անավարտ նախադասությունները, այսինքն՝ շարունակեք արտահայտությունը, թե դուք ի՞նչ չեք կարող անել (կատարել): Դրա համար ես Ձեզ կտամ ժամանակ... Բոլոր՞դ եք ավարտել: Ո՞վ կարող է բոլորի համար բարձրաձայն կարդալ իր արտահայտությունները:
3. Այժմ Ձեր բոլոր արտահայտություններում ջնջեք «չեմ կարող» բառակապակցությունը, և դրա փոխարեն վերևում գրեք «չեմ ուզում»: Ի՞նչ ստացվեց: Կարդացեք բոլոր արտահայտությունները նոր բառակապակցություններով: Ես ուզում եմ խնդրել նույն մասնակիցներին, որպեսզի նրանք կրկին բարձրաձայն ընթերցեն արդեն ուղղված արտահայտությունները:
4. Հաջորդ քայլը: Ամենուրեք «չեմ ուզում»-ը փոխարինեք «ուզում եմ» բառակապակցությամբ: Կարդացեք, թե ինչ ստացվեց: Այժմ Դուք պետք է ինքներդ Ձեզ ուղղեք շատ կարևոր մի հարց. «Դուք իսկապես դա ե՞ք ուզում»: Եվս մեկ անգամ կարդացեք Ձեր արտահայտությունները և շեշտադրեք «ուզում եմ»-ը:

5. Եվ վերջապես եզրափակիչ քայլը: «Ուզում եմ»-ից հետո լրացրեք «և հեշտությամբ կարող եմ» բառակապակցությունը: Կստացվի՝ «Ես ուզում եմ և հեշտությամբ կարող եմ», իսկ այնուհետև՝ Ձեր գրած տեքստը: Այժմ բարձրաձայն արտասանեք Ձեր նոր արտահայտությունները: Ես նորից կխնդրեմ, որ առաջինը դա անեն նրանք, ովքեր արդեն խոսել են:

Անցկացման ընթացակարգը և ծանոթություն հոգեբանի համար

Այս վարժության մեջ գլխավորը՝ հաջորդականությունն է, չչտապողականությունը և նրբանկատությունը, քաղաքավարությունն ու նուրբ վարվեցողությունը:

8.6.33. «Նապաստակի մասին հեքիաթի շարունակությունը» վարժությունը

Աղբյուրը. հեքիաթի գաղափարը վերցվել է Ալեքսեյ Բատալովից (ԽՍՀՄ ժողովրդական դերասան):

Նպատակը.

- մասնակիցների կողմից «մասնագիտական դեր» հասկացության նախագծումն ու փոխաբերական ուսումնասիրումը,
- բացահայտել օտար մասնագիտական դերով զբաղվելու հետեվանքները (շրջապատող միջավայրի և անձամբ Ձեզ համար):

Չրահանգը.

Այժմ ես Ձեզ կպատմեմ հեքիաթի սկիզբը, որի շարունակությունը պետք է ինքներդ մտածեք:

ՉԵՔԻԱԹ ՆԱՊԱՍՏԱԿԻ ՄԱՍԻՆ
Ձմռան շեմին նապաստակները փոխում են իրենց մորթին: Դրա համար նրանք գնում են պահեստ, հանձնում իրենց ամառային (մոխրագույն) մորթին և փոխարենը վերցնում սպիտակը, ավելի տաքն ու փափկամազը: Նապաստակներից մեկին նոր մորթի չի հասնում (չի բավականացնում), և պահեստապետը խղճում է նրան ու աղվեսի մորթի տալիս, որպեսզի նապաստակը չսառչի...

Շարունակե՛ք հեքիաթը... Ի՞նչ եղավ հետո:

Անցկացման ընթացակարգը և ծանոթություն հոգեբանի համար

Դուք կարող եք խումբը բաժանել երկու մասի: Հեքիաթի շարունակությունը կարող է լինել ինչպես սովորական տեքստի, այնպես էլ դրամատիկական բեմադրության տեսքով: Կարող եք օգտագործել նաև տեսանկարահանում, որպեսզի արձանագրեք մասնակիցների ստեղծագործական ջանքերի արդյունքները:

Արդյունքների քննարկումը

Ի՞նչ է կատարվում մարդկանց հետ, երբ նրանք սկսում են կատարել օտար (ուրիշի, ոչ իրենց) մասնագիտական դերը:

8.6.34. «Ուզում եմ – կարող եմ – պետք է» հեքիաթի շարունակությունը» վարժությունը

Նպատակը.

- դրամատիկորեն խաղարկել մասնագիտության ընտրության երեք բաղադրիչները (ուզում եմ, կարող եմ, պետք է):

Անհրաժեշտ նյութեր. տեսախցիկ, հեռուստացույց, թուղթ, մատիտներ:

Հրահանգը. Այժմ ես Ձեզ կպատմեմ հեքիաթի սկիզբը, որի շարունակությունը դուք պետք է մտածեք ինքներդ:

Ճանապարհով գնում է հերոսը: (Ով է հերոսը, դուք կմտածեք ինքներդ՝ Պույ-Պույ մկնիկը, Սևուկ ուլիկը, Չախորդ Փանոսը, Բարեկենդանը, Պոլոզ Մուկուչը, Չախչախ թագավորը, Վարդանիկն ամենկոտներից կամ էլի ինչ-որ մեկը): Եվ ահա հերոսը տեսնում է մի քար, իսկ քարի վրա գրված է. «Չախ գնաս՝ կգտնես այն ինչ ուզում ես, ուղիղ գնաս՝ կգտնես այն, ինչ կարող ես, իսկ աջ գնաս՝ կգտնես այն, ինչ պետք է»:

Շարունակե՛ք հեքիաթն այնպես, որ կարողանաք նկարահանել ուսուցողական հոլովակ մասնագիտական կողմնորոշման վերաբերյալ: Ուշադրություն դարձրե՛ք այն հանգամանքին, որ տեսահոլովակն ուսուցողական է, այսինքն՝ հանդիսատեսին պետք է սովորեցնի, թե ինչպե՞ս ընտրել մասնագիտություն «Ուզում եմ – կարող եմ – պետք է» բանաձևով, չմառանա՛ք այդ մասին:

Միաժամանակ կաշխատեն երկու ստեղծագործական խմբեր:

Անցկացման ընթացակարգը և ծանոթություն հոգեբանի համար

Եթե խմբի կազմը թույլ է տալիս, ապա նպատակահարմար է խումբը բաժանել ըստ սեռական հատկանիշի՝ «աղջիկներն ընդդեմ տղաների»:

Յուրաքանչյուր խումբ պատրաստում է ուսուցողական հոլովակի սցենարը, այնուհետև խաղարկում այն: Որպեսզի ի հայտ գա որոշ խարդավանք (ինտրիգ), առաջարկվում է յուրաքանչյուր ստեղծագործական խմբի համար նկարահանումն իրականացնել առանձին: Այդ դեպքում մյուս խումբը կարող է հանդես գալ որպես հանդիսատես և գնահատել տեսահոլովակի ուսուցողական ուժը:

Արդյունքների քննարկումը

Ի՞նչ է ուսուցանում տեսահոլովակը, որը դիտեցիք այս պահին:

8.6.35. «Աշխարհի անհատական պատկերը» վարժությունը

Նպատակը.

- կառուցվածքավորել մասնակիցների աշխարհընկալման ներքին պատկերը,
- մարզել խոհածությունը (կողքից ինքդ քեզ նայելը):

Անհրաժեշտ նյութեր. A3 ձևաչափի միօրինակ թղթեր, մատիտներ:

Չրահանգ (1)-ը.

Թղթի վերին հատվածում նշեք «Աշխարհի իմ պատկերը» խորագիրը (տե՛ս 8.7., հավելված 22.): Այնուհետև թուղթը բաժանեք երեք մասի, իսկ միջնամասը թողեք դատարկ:

Յուրաքանչյուր մասն առանձին «աշխարհի» տարածք է.

- **գաղափարների աշխարհ** (կյանքի կանոններ, սկզբունքներ, որոնցով Դուք ապրում եք, հետաքրքրություններ, նպատակներ, երազանքներ, երազներ),
- **մարդկանց աշխարհ** (Ձեզ համար կարևոր մարդիկ՝ ինչպես ծանոթներ, այնպես էլ անծանոթներ, ինչպես կենդանի, այնպես էլ գնացած, ինչպես իրական, այնպես էլ մտացածին),
- **իրերի աշխարհ** (Ձեր կյանքի համար կարևոր իրեր, ինչպես նաև բնության կոնկրետ օբյեկտներ):

Յուրաքանչյուր մասուն գրեք այն, ինչն անմիջականորեն վերաբերվում է անձամբ Ձեզ (հանդիսանում է ձեզ շրջապատող աշխարհի մասին Ձեր պատկերացումների մի մասը):

Քանի որ դուք այդ թուղթը պետք է ցույց տաք խմբի մյուս մասնակիցներին, ապա ի նկատի ունեցեք, որ եթե Ձեզ համար կա որևէ կարևոր բան, և ինչ-որ պատճառով ուզում եք դա թաքցնել մյուսներից (գաղտնիք է), ուրեմն Ձեր թղթի վրա դա նշեք «կեղծանունով» կամ որևէ հատուկ նշանով (պատկերագրով):

Անհատական աշխատանքի ժամանակը՝ 10-15 րոպե է:

Ծանոթություն հոգեբանի համար

Եթե խմբում 10 մարդուց ավելի է, ապա հաստատապես խորհուրդ է տրվում վարժության այս փուլում մասնակիցներին բաժանել 5-7 հոգուց բաղկացած փոքր խմբերի:

Չրահանգ (2)-ը.

Ձեր թուղթը փոխանցեք Ձեզանից աջ գտնվող խաղընկերոջը:

Երբ ինքներդ մյուս մասնակցից ստանաք նրա թուղթը, ուշադիր ուսումնասիրեք, թե ի՞նչ է գրված այնտեղ: Փորձեք պատասխանել հետևյալ հարցերին.

- Ինչո՞վ է այդ մարդը (խաղացողը) տարբերվում Ձեզանից:
- Ինչո՞վ է նա նման Ձեզ:

Այժմ գլխավորի մասին՝ մտածեք և թղթի միջնամասում գրեք մեկ կամ մի քանի մասնագիտություններ, որոնք կարող են հարմար լինել նշված աշխարհայացքի համար: Եթե դժվարանում եք անվանել մասնագիտություններ, ապա նշեք թեկուզ գործունեության ոլորտը:

Մեկնաբանեք խմբին Ձեր որոշումը.

- Ինչո՞վ եք առաջնորդվել խմբի մյուս մասնակցի համար մասնագիտություն ընտրելիս:
- Ի՞նչ տեղեկատվություն Ձեզ չէր բավականացնում:

Չրահանգ (3)-ը.

Վերադարձրե՛ք թուղթն իր տիրոջը:

Հետ ստանալով Ձեր թուղթը, նայեք այն և ցանկացած մասում ավելացրեք Ձեր ուզած տեղեկատվությունը:

Փորձեք բարձրաձայն պատասխանել հետևյալ հարցերին.

- Համաձայն եք արդյոք Ձեզ նշանակված «մասնագիտության» հետ:
- Ի՞նչն եք ցանկանում փոխել:

- Ի՞նչի հանդեպ փոխվեց Ձեր վերաբերմունքն այս վարժությունից հետո:

8.6.36. «Կյանքի քարտեզ» վարժությունը

Նպատակը.

- մասնակիցների շրջանում ձևավորել իրենց կյանքի փոխաբերական ամբողջական պատկերը:

Անհրաժեշտ նյութեր. A3 ձևաչափի միօրինակ թղթեր, մատիտներ, վատմանյան թուղթ, հիմնային արժեքների ցանկ (տե՛ս 8.7., հավելված 3.):

Չրահանգը.

1. Յուրաքանչյուրն իր կյանքի ընթացքում գեթ մեկ անգամ իր ձեռքում պահել է տեղագրական քարտեզ: Ինչի՞ համար ենք մենք օգտագործում քարտեզներ: Գի՞շտ է, որպեսզի կողմնորոշվենք տեղանքում: Եթե Ձեզ հարկավոր է գծել երթուղի Ձեր նշանակետին հասնելու համար, ապա քարտեզով դա անելը շատ ավելի հեշտ է: Մենք նայում ենք քարտեզին և գծում ենք մեր ուղին մի կողմնորոշիչից դեպի մյուսը, որոնք քարտեզի վրա նշված են պայմանական նշաններով: Քարտեզը լավ գործիք է, որն օգնում է ճանապարհորդին չմոլորվելու անտառների և սարերի մեջ, չթաղվելու ճահճի մեջ, գտնելու գետի անցահունը կամ անդունդի մի կողմից մյուսը տանող կամուրջը:
2. Այժմ մենք կփորձենք միասին ստեղծել «կյանքի քարտեզ», որպեսզի ունենանք մի գործիք, որը մեզ կօգնի լավ կողմնորոշվել կյանքում: Յուրաքանչյուրը կպատկերի սեփական կյանքի իր քարտեզը: Այդ ամբողջը մենք կկատարենք քայլ առ քայլ: Կաշխատենք ինչպես անհատապես, այնպես էլ փոքր խմբերով: Թղթերի մի կողմում մենք կունենանք նշանակումների աղյուսակ, իսկ մյուսում կպատկերենք քարտեզը:
3. *Քայլ առաջին:* Սկզբում վերցնում ենք մեկական մաքուր թուղթ և նշում աշխարհի կողմերը: Եթե խոսքը վերաբերվեր հասարակ քարտեզներին, ապա մենք կնշեինք՝ հյուսիս, հարավ, արևելք և արևմուտք: Սակայն կյանքում գլխավոր ուղղություններն այլ են: Մեր «կյանքի քարտեզում» մենք՝ որպես աշխարհի կողմեր,

կօգտագործենք **հիմնարար արժեքները**: Այդ արժեքների ցանկը Դուք կգտնեք Ձեր բաշխիչ նյութերում:

- Նայեք 24 հիմնարար արժեքներից կազմված ցանկը և անձամբ Ձեզ համար ընտրեք 4 ամենակարևորները:
- Մի կողմում դուրս գրեք Ձեր կողմից ընտրված հիմնարար արժեքները և մեկնաբանեք դրանք. գրեք, թե հատկապես ի՞նչ են նշանակում այդ բառերը Ձեզ համար:
- Տեղակայեք Ձեր գլխավոր հիմնարար արժեքները՝ որպես աշխարհի կողմեր, դա կլինի Ձեր «կյանքի քարտեզի» երեսի կողմը: Հակառակ երեսին գրեք նշանակումներն ու մեկնաբանությունները:

Հիմնարար արժեք - 1	Հիմնարար արժեք - 2	Հիմնարար արժեք - 3
Հիմնարար արժեք - 4		

4. *Քայլ երկրորդ*: Այժմ մենք պետք է ստեղծենք նշանակումների աղյուսակը: Դա հեշտ է կատարել՝ աշխատելով փոքր խմբերով: Սկզբում բոլորս միասին կստեղծենք սովորական ֆիզիկական օբյեկտների ցանկ, որոնց համար կմտածենք (դրանց կվերագրենք) խորհրդանշական պայմանանշաններ՝ կյանքի եզրույթներով: Եվ այսպես՝ ի՞նչ կարող ենք մենք տեսնել սովորական քարտեզների վրա: Ինչի՞ պատկերներ.

- սարերի/լեռների,
- գետերի,
- ծովերի,
- կղզիների,
- ճանապարհների,
- անտառների,
- անապատների,

- ճահիճների,
- հեղեղատների/ձորակների,
- քաղաքների,
- երկրների,
- մարդկանց,
- Արեգակի (արևի),
- Եվս ի՞նչ-որ բանի:

Այժմ, աշխատելով փոքր խմբերով, փորձեք որոշել, թե ինչի՞ հետ կյանքում կարող է զուգորդվել (սուբյեկտիվորեն կապվել) այս կամ այն ֆիզիկական օբյեկտը: Օրինակ՝ շատ մարդիկ խորհրդանշանակ կերպով գետերը կապում են կյանքի տարբեր ռազմավարությունների հետ (նույնիսկ կա այսպիսի գեղեցիկ արտահայտություն՝ «կյանքի գետը» կամ «կյանքի ճանապարհը»): Հաճախ լեռնագագաթները կապում են կյանքում ունեցած նվաճումների հետ: Գահիճը՝ ինքներդ գիտեք, թե՞ ինչ է կյանքի եզրույթներով: Աշխատանքին զուգընթաց՝ կարող եք ցանկում ավելացնել նաև նոր օբյեկտներ: Աշխատե՛ք և համալիր ջանքերով ստեղծեք զուգորդական համապատասխանությունների աղյուսակ: Միայն թե չշտապեք այդ աղյուսակն արտագրել Ձեր անհատական թղթերի վրա: Կոլեկտիվ արդյունքն առանձին գրեք վատմանյա մեծ թղթերի վրա, որպեսզի փակցընենք գրատախտակին: Եթե խմբում ձևավորվում է առանձնահատուկ կարծիք, ապա դա նույնպես ամրագրեք:

5. *Քայլ երրորդ:* Այժմ ժամանակն է, որ խմբերը զեկուցեն իրենց ստեղծագործության արդյունքները: Ըստ էության, այժմ Դուք միմյանց կպատմեք այն մասին, թե ինչ տարրերից կարող է կազմվել «կյանքի քարտեզ»:- Այդ պատճառով ուշադիր լսեք, տվեք հարցեր, պահանջեք բերել օրինակներ և միաժամանակ նշումներ արեք Ձեզ համար: Այն ամենը, ինչը Ձեզ կթվա, որ համապատասխան ու պիտանի է Ձեզ համար, գրառեք Ձեր թղթերի վրա: Այսպիսով՝ Դուք կստեղծեք զուգորդական համապատասխանությունների Ձեր անձնական աղյուսակը: Եվ այսպես, սկսում ենք խմբերի ելույթները:
6. *Քայլ չորրորդ:* Անհատական աշխատանք: Այժմ յուրաքանչյուր խմբի աղյուսակներով թղթերը մենք կփակցնենք պատին, և Դուք հնարավորություն կունենաք որոշ ժամանակ աշխատելու զուգորդական համապատասխանությունների Ձեր անհատա-

կան աղյուսակների վրա, որոնք արդեն սկսել եք ստեղծել Ձեր քարտեզների հակառակ երեսին: Միանգամից կարող եք սկսել նաև Ձեր կյանքի քարտեզի պատկերումը: Շատ մի մտածեք այն մասին, թե որքա՞ն «ճիշտ ու գեղեցիկ» եք Դուք դա կատարում: Դա ընդհանրապես նշանակություն չունի: Թող Ձեր քարտեզում հայտնվեն երկու-երեք-հինգ օբյեկտներ: Արդեն լավ է:

7. *Քայլ հինգերորդ:* Ձույգերով աշխատանք: Այժմ պետք է բաժանվեք զույգերի այնպես, որ յուրաքանչյուր զույգում լինեն մարդիկ, ովքեր կարող են վստահել միմյանց: Դուք պետք է առանձնանաք, միմյանց ցույց տաք Ձեր «կյանքի քարտեզ»-ները և պատմեք (բացատրեք), թե ինչ են նշանակում այս կամ այն պատկերներն ու դրանց անվանումները: Պատմե՛ք և քարտեզի վրա ցույց տվեք միմյանց, թե այժմ Դուք որտե՞ղ եք գտնվում, որտե՞ղ էիք գտնվում 2 տարի առաջ և որտե՞ղ եք պատրաստվում լինել 5 տարի անց:

Անցկացման ընթացակարգը և ժամոթություն հոգեբանի համար

Գլխավորը՝ ինչ պետք է հիշի հոգեբանն այս վարժության ժամանակ, հետևյալն է. մասնակիցների բոլոր գործողությունների իմաստը ոչ թե արդյունքի (կյանքի քարտեզի պատկերով նրանց թղթի), այլ հենց քարտեզ նկարելու և կառուցելու (խորհրդանշանակ ծածկագրման) գործընթացի մեջ է: Կարևորն այն չէ, թե ինչ կմնա թղթի վրա, այլ այն, թե իրապես ի՞նչն ունի նշանակություն, ինչ «կմնա գլխում»: Այդ պատճառով այս վարժությունն անցկացրեք առանց շտապելու:

Ելույթների ժամանակ, որոնցում խմբերը շարադրում են զուգորդական համապատասխանությունների աղյուսակի իրենց տարբերակը, հոգեբանը պետք է ակտիվորեն ճշգրտող հարցեր ուղղի նրանց, պահանջելով բերել օրինակներ: Օրինակ՝ եթե խումբը լեռնագագաթները կապում է մարդու կյանքի ձեռքբերումների հետ, ապա պարտադիր խնդրեք բերել այդպիսի նվաճումների օրինակներ: Եթե գետերը՝ կյանքի ռազմավարություններ են, ապա թող խմբերն անուններ տան այդ ռազմավարություններին:

Հոգեբանն առանձնահատուկ նշանակություն պետք է հատկացնի մասնակիցների զույգերով աշխատանքին: Նա պետք է շրջի զույգերի միջով և պարզի, թե ինչ օգնություն է պահանջվում:

8.7. Թրեյնինգի համար անհրաժեշտ բաշխիչ նյութեր

Հավելված 1

Ճնողների/խնամակալների գրավոր համաձայնության բլանկի ձևը

Խմբային աշխատանքում Ձեր երեխայի՝ _____
_____ մասնակցության համար անհրա-
ժեշտ է ստանալ Ձեր համաձայնությունը:

Պարապմունքներն անցկացվելու են ուսումնական և արտաու-
սումնական (երեկոյան) ժամերին:

Խմբակային աշխատանքի թեման է՝ **«Մասնագիտության ինք-
նուրույն ընտրություն»**:

Խմբային աշխատանքի գործընթացում քննարկվելու են խմբի
մասնակիցների վարքը, կարծիքները և զգացմունքները: Երեխանե-
րը կատարելու են ամենատարբեր առաջադրանքներ՝ այնպիսիք,
ինչպիսիք են ինքնավերլուծությունը, դերային խաղերը, հանգստաց-
նող (թուլացնող) վարժությունները, ինչպես նաև մշակելու են վարքի
նոր ձևեր ինչպես պարապմունքների ընթացքում, այնպես էլ խմբի
սահմաններից դուրս՝ ընտանեկան միջավայրում կամ ընկերների
հետ: Օրինակ՝ երեխան կարող է ստանալ առաջադրանք պատմելու
Ձեզ իր զգացմունքների ու ապրումների մասին կապված իր կյանքի
որևէ իրադարձության հետ: Կամ կարող է խնդրել Ձեզ իր հետ կիսվել
կյանքի որոշակի բնագավառում (օրինակ՝ աշխատանք փնտրելու
ձևերի մասին) ունեցած Ձեր փորձով:

Երեխաները հնարավորություն կստանան մշակելու նոր հմտու-
թյուններ ու վարքի ձևեր, որոնք նրանց կարող են պետք գալ ինքնա-
զարգացման և սոցիալական հարմարման համար:

Պարապմունքներն անցկացնելու է՝ _____
_____ :

Քանի որ խմբային աշխատանքը հիմնված է խմբի մասնակիցների միջև վստահության հարաբերությունների վրա, ապա այն ամենը, ինչ տեղի կունենա պարապմունքների ընթացքում, դուրս չի գա խմբի սահմաններից: Գաղտնիությունը կարող է խախտվել միայն հետևյալ դեպքերում.

- եթե երեխան հայտնի այն մասին, որ մտադիր է լուրջ վնաս պատճառել իրեն և ուրիշներին,
- եթե երեխան տեղեկացնի իր և ուրիշների հանդեպ դժժանակ վերաբերմունքի մասին,
- եթե խմբային աշխատանքի նյութերը պահանջվեն իրավապահ մարմինների կողմից:
Նման իրավիճակների մասին Դուք կտեղեկացվեք:

Ստորագրելով այս բլանկը, ես տալիս եմ իմ համաձայնությունը, որ իմ երեխան մասնակցի խմբային պարապմունքներին: Ես հասկանում եմ, որ.

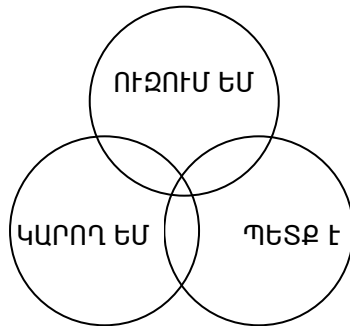
- խմբային աշխատանքը հնարավորություն է տալիս մասնակիցներին՝ իմանալու և գործնականում ձեռք բերելու հաղորդակցության հնարներ, կիսվելու իրենց զգացմունքներով, փոխանակելու կարծիքներ, մշակելու վարքի նոր ձևեր և ձեռք բերելու նոր ընկերներ,
- ամբողջ տեղեկատվությունը, որը հայտնի կդառնա պարապմունքների գործընթացում, համարվում է գաղտնի: Գաղտնիությունը կարող է խախտվել միայն վերոգրյալ դեպքերում:

Ծնող/խնամակալ՝ _____, Անս. _____,
Ծնող/խնամակալ՝ _____, Անս. _____,
Աշակերտ՝ _____, Անս. _____,
Վերադարձնել մինչև՝ _____ թ.,

(աշխատակցի ԱԱԳ, ում պետք է վերադարձնել համաձայնության բլանկը)

Մասնագիտություն ընտրելու լավագույն բանաձևը

- ՈՒՋՈՒՄ ԵՄ՝ ցանկությունների, նպատակների, հետաքրքրությունների, ձգտումների տարածքն է:
- ԿԱՐՈՂ ԵՄ՝ ընդունակությունների, տաղանդի, առողջական վիճակի տարածքն է:
- ՊԵՏՔ Է՝ աշխատաշուկայի պահանջարկի, տարածաշրջանի սոցիալտնտեսական խնդիրների, համաշխարհային տնտեսության զարգացման միտումների տարածքն է:

Հիմնային արժեքներ

Արժեքներ	Անհատական որոշում	Խմբային որոշում	Տարբերություն
1. Հաճույք			
2. Հաջողություն			
3. Սեր			
4. Պրոֆեսիոնալիզմ			
5. Ազատություն			
6. Անկախություն			
7. Ջարգացում			
8. Կյանքի հմաստ			
9. Կրթություն			
10. Ընտանիք			
11. Կայունություն			
12. Ընկերություն			
13. Հանգիստ			
14. Հավասարություն			
15. Գթասրտություն			
16. Արդարացիություն			
17. Հավատ			
18. Հոգատարություն			
19. Աշխատանք			
20. Հայրենիք			
21. Պարտք			
22. Օրինավորություն			
23. Համերաշխություն			
24. Ազնվություն			

«Ո՞րն է կյանքի հաջողությունը» հարցաթերթ

Կյանքի հաջողությունը	Անհատական որոշում	Խմբային որոշում
1. Ընտանիքի և երեխաների առկայությունը		
2. Շրջապատողների հարգանքը		
3. Հետաքրքիր աշխատանքը		
4. Հուսալի ընկերների առկայությունը		
5. Արդար ապրած կյանքը		
6. Մյուսներից ոչ վատ ապրելը		
7. «Ինքդ քո գլխի տերը» լինելու հնարավորությունը		
8. Սեփական ստեղծագործական ընդունակությունների իրականացումը		
9. Հարստությունը		
10. Կյանքի վառ տպավորությունները		
11. Լինել առաջինը բոլոր այն հարցերում, որոնք ինձ թվում են կարևոր		
12. Հաղթանակը անձնական թշնամիների հանդեպ		
13. Պաշտոնը		
14. Հեղինակություն բերող սեփականության առկայությունը		
15. Իշխանություն ունենալը		
16. Հայտնիության, հանրաճանաչության ձեռք բերումը		

Ա. Ա. Հ. _____

«Հաջողության հասնելու միջոցները» հարցաթերթ

Հաջողության հասնելու միջոցները	Անհատական որոշում	Խմբային որոշում
1. Ստանալ լավ կրթություն		
2. Հետևողականորեն և հաստատակամորեն պաշտպանել սեփական հետաքրքրությունները		
3. Ունենալ տաղանդ, ընդունակություններ		
4. Կարողանալ հարմարվել հանգամանքներին		
5. Հաջողությունը, հանգամանքների երջանիկ ընթացքը		
6. Անհրաժեշտ կապերի առկայությունը		
7. Լինել դաժան, կարողանալ վճռականությամբ գործել հանուն առաջադրված նպատակի		
8. Ունենալ ապահովված, ազդեցիկ ծնողներ և այլ հարազատներ		
9. Ակտիվորեն մասնակցել հասարակական կյանքին, քաղաքականությանը		

Ա. Ա. Հ. _____

Հարցաթերթ ծնողների համար

Ի՞նչն են ծնողները համարում գլխավոր իրենց երեխաների դաստիարակության հարցում	Կարգ 3	Կարգ 2	Կարգ 1
1. Լավ կրթություն ապահովելը			
2. Ազնվության ու բարության դաստիարակումը			
3. Ինքնակարգապահություն, աշխատասիրություն, կազմակերպվածություն հաղորդելը			
4. Արիության, տոկունության, ինքն իրեն պաշտպանելու կարողության դաստիարակումը			
5. Այնպիսի մասնագիտություն սովորեցնելը, որը միշտ կապահովի մի կտոր հաց			
6. Անկախության և ինքնուրույնության դաստիարակումը			
7. Մտավոր կարողություններ զարգացնելը			
8. Հանգամանքներին հարմարվել սովորեցնելը			
9. Գործնական ընդունակություններ, գործնական ճարակություն ձևավորելը			
10. Քաղաքացիական դիրքի, համոզմունքների ձևավորումը			
11. Ազգային մշակույթին հաղորդակից դարձնելը			
12. Աստծո հանդեպ անկեղծ հավատ դաստիարակելը			
13. Համբերատարության դաստիարակումը			
14. Դեմոկրատական արժեքներին հաղորդակից դարձնելը			

Երեխայի Անուն, Ազգանուն _____

**«Իմ կյանքի նպատակը» թեմայով շարադրությունների
երեք օրինակ (1999թ.)**

**Օրինակ 1. Սվետլանա Ս., ծնված 1984 թ., Արխանգելսկի մարզ,
գյուղ Կոնոշա**

Ես ուզում եմ պատմել իմ ընտանիքի, կյանքի և երիտասարդության խնդիրների մասին: Այն մասին, թե ինչի համար եմ ապրում, ինչի մասին երազում և ինչի եմ ուզում հասնել:

Ես, ինչպես և շատ դեռահասներ, ապրում եմ ծնողներիս հետ: Բացի ինձանից նրանք ունեն ևս չորս երեխա. Ռիտան (37 տարեկան), Լյուդան (31 տարեկան), Ալեքսանդրը (24 տարեկան) և Տատյանան (22 տարեկան): Նրանք բոլորն էլ արդեն մեծ են և հեռացել են տարբեր տեղեր, մնացել է միայն եղբայրս: Այդ պատճառով էլ ապրում ենք չորսով: Հայրս ու մայրս թոշակառուներ են, ընդ որում, հայրս նաև 2-րդ կարգի հաշմանդամ է, եղբայրս չի աշխատում, քանի որ նա նույնպես 2-րդ կարգի հաշմանդամ է: Այստեղից կարելի է հասկանալ, որ մենք ապրում ենք թոշակի հույսով, այսինքն՝ վատ: Ես 15 տարեկան եմ և գիտեմ, որ մեր ընտանիքի նման շատ ընտանիքներ կան, նույնիսկ ավելի վատ: Չքավոր ծնողների երեխաների հետ ապահովված ընտանիքների երեխաներից շատ քչերն են ընկերություն անում: Վերցնենք օրինակ՝ մի տղայի, ում մայրը դպրոցում հատակներ է լվանում, իսկ հայրն ամեն օր տուն է գալիս գինովցած: Անմիջապես կարելի է հասկանալ, որ երեխայի համար առաջին տեղում ոչ թե ուսումն է, այլ սնվելու խնդիրը, երկրորդում՝ հագուստը, և երրորդ տեղում արդեն դպրոցը: Այս տղան գիտի, որ կյանքը խաղ չէ, այլ շատ դժվարին ու ծանր աշխատանք, նաև այն, որ փողն ուղղակի չի տրվում, դա պետք է վաստակել: Իսկ հիմա նայենք այն տղային, ում ծնողներն ունեն հեղինակավոր աշխատանք: Այս երեխան ոչ մի բանի կարիք չունի. նա ամեն ինչ ունի: Յուրաքանչյուր շաբաթ նա ստանում է որոշակի գումար և նրան ոչնչում չեն մերժում: Եվ մի քանի տարի անց հնազանդ երեխայից մեծանում է երես առած, չենթարկվող ու անկառավարելի դեռահաս, ով արդեն հասցրել է ծխա-

խոտ և ոգելից խմիչքներ փորձել: Եվ ծնողները իրենց նախկին որդուն վերադարձնելու երկար փորձերից հետո ձեռքերը վայր են դնում, գիտակցելով, որ ժամանակին պետք է լինեին փոքր-ինչ խստապահանջ:

Անբարենպաստ միջավայրում մեծացած երեխան փոքր-ինչ ինքնամփոփ է, ամաչկոտ, լռակյաց: Գուցե դպրոցում նա սովորում է ոչ այնքան լավ, բայց կյանքը հասկանում է շատ ավելի լավ, քան իր հասակակիցը, ով միայն ապահովված ծնողներ ունի: Այս երկու տղաներին ես չեմ հորիմել, նրանցից մեկը սովորում է իմ դասարանում: Երբ նրան ծաղրում են համադասարանցիները, ես շատ եմ տխրում ու խղճում նրան: Այս ամենը ես գրում եմ, որպեսզի փոխանցեմ այս նամակը կարդացողներին, քանի որ, եթե ես այս ամենը պատմեի իմ ընկերներին, ապա նրանք ուղղակի կծիծաղեին կամ այլևս ինձ հետ ընկերություն չէին անի, համարելով, որ ես ժամանակակից չեմ, կամ արժանի չեմ նրանց ընկերությանը:

Երբ ես քայլում եմ փողոցով և տեսնում խեղճացած տարեց մարդկանց, ցանկություն եմ ունենում օգնել նրանց: Բայց՝ ցավոք սրտի ես դեռ սովորում եմ, և սեփական փողեր չունեմ: Այդ պատճառով, եթե որևէ տատիկ ծանր դուլեր է կրում, ես իմ օգնությունն եմ առաջարկում, և նա դրանք երախտագիտությամբ հանձնում է ինձ: Նման պահերին ես սեփական արժանապատվության զգացում եմ ունենում և ուրախ եմ, որ ինչ-որ կերպ կարողանում եմ օգնել բարի մարդկանց: Եվ ինձ չի հուզում, թե կողքից անցնող իմ հասակակիցներն ինչ են մտածում իմ մասին: Թող նրանք ծիծաղեն: Բայց կյանքը տեղում չի դոփում, երբևէ նրանք էլ կդառնան այդպես անօգնական, ինչպես այս տատիկը, և նրանց ոչ ոք չի օգնի:

Որքան ափսոս, որ այժմ չկան պիոներներ, իսկ ես շատ կցանկանայի ընդգրկվել նրանց շարքերը: Ես ուրախ կլինեի, եթե ծնված լինեի այդ տարիներին, բայց դա անհնար է:

Ահա և ես մոտեցա ամենագլխավորին՝ իմ կյանքի նպատակին: Այդ նպատակը կայանում է նրանում, որ ես ցանկանում եմ օգնել թշվառ մարդկանց, իսկ գլխավորը՝ իմ ծնողներին:

Ես երազում եմ շուտ ավարտել ուսումնա և իմ սրտով աշխատանք գտնել: Այդ դեպքում ես կկարողանամ աջակցել իմ թանկագին մայրիկին ու հայրիկին: Ծիշտ է՝ ես նրանց կօգնեմ, բայց այնուամենայնիվ միշտ պարտք կմնամ: Ես չեմ կարող վարձահատույց լինել

այն ամենի համար, որ երբևէ նրանք ինձ տվել են՝ կյանք, սեր և հոգատարություն:

Իմ կյանքի նպատակը՝ ինձ համար թանկ մարդկանց դեմքերը երջանիկ տեսնելն է:

Շնորհակալություն, որ կարդացիք իմ նամակը:

Ցտեսություն:

Օրինակ 2. Դենիս Ի., 11-րդ դասարան, Արխանգելսկի մարզ, գյուղ Վիչեգոտսկի

Ո՞րն է իմ կյանքի նպատակը: Չեչտ հարց չէ: Այն բոլոր ժամանակներում էլ հուզել է և՛ փիլիսոփաներին, և՛ գրողներին, և՛ հոգեբաններին, և՛ ընդհանրապես երկրագնդի վրա ապրող բոլոր մարդկանց: «Կյանքի նպատակը» հասկացությունը մոտ է «կյանքի իմաստը» հասկացությանը: Ինչի՞ համար է ապրում մարդը: Այս հարցին պատասխանելու փորձեր մենք կարող ենք տեսնել բազում գրական և փիլիսոփայական ստեղծագործություններում: Դեռևս Լերմոնտովն էր համարում, որ կյանքն առանց նպատակի անիմաստ է. «Եվ կյանքն էլ մեզ տանջում է, ինչպես աննպատակ հարթուղի դանապարհ, ինչպես ուրիշի տոնի խնջույք»:

Ուրեմն, ինչու՞մն է այդ նպատակը: Գուցե հարստությա՞մ մեջ: Կարիերայու՞մ: Ընտանիքի՞, երեխաների՞ մեջ: Չավանաբար, յուրաքանչյուրն ունի իրենը: Բայց այդպիսի նպատակի հասած որքան մարդիկ կան, որ արագորեն հոգնում են կյանքից, սկսում մանրացնել այն փոքրիկ մասերի, դադարում թանկ գնահատել ժամանակը և խմուն: Շատ հայտնի մարդիկ, չնայած այն բանին, որ ապրում են կենցաղային դժվարություններ, անհարմարություններ, իրենց երջանիկ են զգում:

Ինչպես չիիշել Ս. Վ. Լոմոնոսովին, ով հեռու էր աղքատությունից, բայց իրեն մատնեց կարիքի և անօթևանության՝ հանուն գիտելիքների, որոնց նվաճումը դարձավ նրա նպատակը:

Ասում են, պատանեկությունը՝ քո առջև մեծ նպատակներ առաջադրելու շրջանն է, և ես հասկացա, որ ինձ համար էլ կյանքի իմաստի մասին հարցը դարձել է գլխավորը, հիմնականը: Եվ ես ջանում եմ հետևել, մտածել, նկատել, թե ինչպես են ապրում մարդիկ, մեր հասարակությունը:

Այժմ, գովազդային վահանակներին հաճախ կարելի է տեսնել հետևյալ գրությունը. «Մենք մեր առջև իրատեսական նպատակներ ենք դնում»: Այդ կարծիքին հետևում են շատերը: Բայց ի՞նչ անել այն դեպքում, երբ դու արդեն հասել ես քո նպատակին: Այդ հարցը ես ուղղել եմ նրանց, ովքեր ցանկացել են տնտեսագետի, քաղաքագետի, իրավաբանի կարիերա ունենալ: Այդ հարցից հետո այդ մարդիկ լռել են կամ չեն կարողացել պատասխանել: Ոմանք ասում էին, որ «կմտածեն» իրենց համար այլ նպատակ: Ես կարծում եմ, որ նպատակը (ինչպես և ամենաբաղձալի երազանքը) պետք է լինի անհասանելի, ավելի ստույգ ամբողջությամբ երբեք հասանելի չպետք է լինի: Միայն այդ դեպքում է կյանքը դառնում հետաքրքիր:

Ուրեմն, ինչու՞մ եմ ես տեսնում իմ կյանքի նպատակը: Ոչ մեկ անգամ եմ ես ինձ ուղղել այդ հարցը: Ես չեմ ձգտում հանրաճանաչության, հարստության, նույնիսկ սերնդի շարունակությունը հեռու եմ համարում իմ գլխավոր նպատակից: Ես ձգտում եմ հասնել հոգևոր կատարելության՝ անհասանելի նպատակի: Այս ձգտումն ինձ մոտ ի հայտ եկավ այն բանից հետո, երբ ես հասկացա, որ մարմինը՝ ինչ-որ անցողիկ բան է, իսկ հոգին՝ անմահ: Հետևաբար, ավելի շատ պետք է հոգ տանել հոգևոր զարգացման և հոգու բարեկեցության մասին: Մարմինը ես համարում եմ միայն ժամանակավոր պատյան, մարդկային ողջ էության կրողը: Շատ կենսաբաններ խոսում են մարդկային օրգանիզմի բացառիկության, մայր բնության իմաստության մասին: Բայց նրանք ամբողջովին մոռնում են, որ հոգին անհամեմատ բացառիկ ու կատարյալ է ցանկացած օրգանիզմից, ինչը ինձ հաճախ նեղացնում է և դառնում իմ ընկերների հետ հաճախակի վեճերի առարկա:

Իմ գլխավոր նպատակը ես համարում եմ մարդկանց օգնելու անհրաժեշտությունը: Ճիշտ է, ես դեռ երիտասարդ եմ, բայց ես շատ բան ունեմ ասելու: Ճիշտ է, ինձ հիմա շատ քչերը կլսեն, բայց ես կլինեմ համառ և կհասնեմ իմ ուզածին: Իմ ապագա մասնագիտությունը ես ընտրել եմ լրագրությունը: Տպագրության շնորհիվ ես ուզում եմ իրագործել իմ նպատակը (հենց «իրագործել», և ոչ թե «իրականացնել», քանի որ դժվար թե դրան կարելի է հասնել ամբողջությամբ): Շատերը կասեն. «Լրագրողները՝ դատարկախոսներ ու թուղթ սևացնողներ են»: Բայց, դեռևս Աստվածաշնչում է նշված, որ ամեն ինչի սկիզբը եղել է խոսքը, «և այդ խոսքը եղել է Աստված»: Նույնիսկ ոչ թե կրոնական, այլ ավելի շուտ հոգևոր իմաստով: Խոսքը տրված է

երկրագնդի բոլոր կենդանի էակներից միայն մարդուն: Այդպես գրել է անվանի բանաստեղծ Իվան Բունինը. «Լուսն են շիրիմները, դիակներն ու ոսկորները, միայն խոսքին է կյանք տրված. հնամյա տգիտությունից, համաշխարհային գերեզմանատներում պահպանվել են միայն գրերը»:

Լրագրողի նպատակը սուրբ է, քանի որ խոսքի միջոցով նա ճշմարտությունն է փոխանցում մարդկանց: Եվ ներում չկա նրան, ով չարաշահում է խոսքը:

Ես ուզում եմ օգտակար լինել իմ Հայրենիքին: Իմ որոշ ծանոթներ ասում են, որ ուրախությամբ կգնան այլ երկիր: Ես այդպիսի մարդկանց համարում եմ վախկոտ: Նրանք չեն փորձում լուծել խնդիրը, այլ ուզում են փախչել դրանից, մտածելով, որ դրա լուծումը նրանք երբեք չեն կարող գտնել: Ես վստահ եմ, որ մարդը կարող է ամեն ինչ: Եթե ոչ մարդը, ապա էլ ո՞վ է իր կյանքի տերը: Չի կարելի դրսևորել փոքրոգություն, ընթանալ կյանքի հունով: Պետք է նպատակներ դնել և ինչ գնով էլ լինի, հասնել դրանց: Այսօրվա բոլոր դժբախտությունների պատճառը ես համարում եմ ոմանց անբարոյականությունն ու ստորությունը և մյուսների կուրությունն ու ծուլությունը:

Այժմ առկա է երիտասարդության ծայրահեղորեն անփույթ վերաբերմունք՝ իրենց ապագա կյանքի հանդեպ: Շատերն այժմ ապրում են այսօրվա օրով: Երիտասարդներին հետաքրքիր չէ, թե ինչ խնդիրների հետ են ստիպված լինելու բախվել կյանքում: Բայց չէ որ կգա նոր դարաշրջան, նոր հազարամյակ, և մարդիկ սպասում են, որ ինչ-որ բան կփոխվի, այլ կդառնա՝ և իհարկե ավելի լավը:

Շատերը կասեն, որ ես պատրաստվում եմ շատ բարձր թռչել, բայց ես արդեն խոսել եմ անհասանելի նպատակին հասնելու վեհություն մասին: Ես չեմ վիճում, որ յուրաքանչյուր մարդ ունի իր կյանքի նպատակը, ես չեմ պարտադրում իմը: «Մանր» նպատակներով մարդիկ վաղ թե ուշ կկորեն իրենց նմանների ամբոխում: Այդպիսի մարդիկ կյանքում ոչ մի լավ բան չեն տեսնի, և դրանից ոչ մի տեղ չես փախչի, բայց կյանքի մտադաջը նրանց էլ կընդունի: Իսկ ես միշտ կծգտեմ իմ նպատակին, կփայփայեմ այն, ինչ էլ որ պատահի: Բայց արդյո՞ք դրանում է կյանքի իմաստը:

Եվ ինչպես իմանալ, արդյոք նոր հազարամյակը մեզ չի բերի մեծ երազանքներ, նպատակներ, և, զուցե, մարդկությունը կսովորի մեծ խնդիրներ առաջադրել ու իրականացնել դրանք:

Օրինակ 3. Ալեքսանդր Դ., ք. Արխանգելսկ

Մինի-վիպերգություն կյանքի նպատակի մասին

I

Որքան մարդիկ, այնքան էլ նպատակներ,
Կյանքի իմաստն առանց նպատակի գին չունի (գնահատված չէ):
Կա կողմնորոշիչ, և մենք շարժվում ենք դեպի նպատակը
Առանց փոխգիջումների, առանց վախի, համառորեն
Դեպի ընտրված կետը միշտ ուղիղ և անշեղորեն,
Մենք բարձունքում ենք, եթե կարողացել ենք...
Քո կյանքի նպատակը, նրա կյանքի նպատակն է:
Անկեղծ ցանկանում եմ. հասի նպատակիդ:
Միայն թե չկանգնես, չժուլանաս,
Զքնես, չվախենաս,
Իզուր հողը չփորփրես:
Հոգնել ես «ձևի համար»:
Այդպիսի կարիերան
Զափազանց գրավիչ է.
Նրա հաճույքների համար ապրել,
Ստեղծագործել, ճիշտ է՝ այնպես տաղանդավոր չէ,
Ինչպես Պուշկինը,
Բայց այնուամենայնիվ, մեր մեջ ասած
Նրա փառքի ստվերում, հավանաբար,
Այդքան էլ մութ չէ:
Ուրեմն, դա՞ չէ երջանկությունը –
Սիրած զբաղմունքի համար
Դեռ նույնիսկ վճարում են:
Կարողացա արդյո՞ք գարշահոտության մեջ մտնել:
Եվ կկարողանա՞մ արդյոք ես, վերջապես,
Իմ կյանքի նպատակին հավակնել:
Քանզի ամեն ինչի՝ ժամանակին արդեն հասել եմ,
Թե՞ այլևս հույսեր չկան հասնելու:
Հոգնել ե՞ս: Ահա ժամը եկավ: Որոշել ե՞ս: Շտապի՛ր:

II

Եթե ճակատագիրը թույլ տա...
Միշտ համակել եմ
Անընդմեջ հոգատարությամբ.
Համառորեն սովորել,
Որպեսզի աշխատանք գտնել:
Իսկ ես հասարակ արխանգելյան անբան եմ:
Լավ է փողեբով, լավ է նաև առանց փողի:
Ոգեշնչումը գալիս է անբանությունից
Մանկական փնթփնթոց, թե՞ հասունացման ժարգոն:
Զգտել երջանկության...
Եվ ինչի՞ հասնել:
Ես այնքան ազատ եմ,
Որ, հավանաբար, չեմ կարող «լրջանալ, խոհեմանալ»:
Բանաստեղծը սավառնում է թևերի վրա, ինչպես թռչունը:
Սավառնում է բուլբոլի վրայով, մինչև սիրտը չդադարի բաբախել:
Նա մահանում է, այդպես էլ կյանքին կարևորություն չտալով,
Եվ եթե զրկվի մուսայից, մեկուսացած կմահանա:
Խոհերի տիրակալ՝
Վստահ եմ, դա է իմ կոչումը:
Կեղծավորություն չեմ անի,
Ես կցանկանայի ճանաչված լինել:
Այլապես ինչու՞ ստեղծագործել միայն քեզ համար,
Ոչ մեկի ոչինչ չպատմելով:
Ես իմ աշխարհի կերտողն ու տիրակալն եմ,
Եվ պատրաստ եմ ամեն ինչ նվիրել քեզ, օ՞ քնար:
Եվ այդուհանդերձ, գուցե... Տա՛ն Աստված, Տա՛ն Աստված:

III

Արդ ուրեմն մոռացիր քո անհանգստության մասին,
Այդպես ուժգին մի տխրիր իմ մասին:
Այդքան հաճախ մի գնա դու ճանապարհ
Հնաոճ ու հնամաշ քո շուշունով:
(Սերգեյ Եսենին)
Իմ մայրիկը իմ տաղանդին չէր հավատում,

Եվ քիչ էր մնացել ինժեների կոստյում ինձ հագցնել,
Բայց ես նրան բացատրեցի, որ թվերն ինձ չեն գրավում:
Նա ամեն ինչ հասկացավ,
Զնայած հոգու խորքում փոքր-ինչ բարկացավ:
Նա ինձ կշտամբում է վատ գնահատականների համար,
Զուր սպանելով իր նյարդային բջիջները:
Մայր, լավ է նստիր և լսիր՝ ես բանաստեղծ եմ:
Այժմ ես կընթերցեմ քեզ իմ հերթական նախագիծը,
Ծիշտ է՝ ես ինժեներ չեմ դառնա, բայց քեզ երգ կնվիրեմ,
Ոչ թե գիտական ատենախոսություն,
Այլ հարյուր անգամ ավելի հետաքրքիր:
Ես կգրեմ ու կգրեմ ջանասիրաբար:
Քեզ դեռ շնորհակալություն կասեն լավ տղայի համար:
Եթե ինձ փող տան իմ խզրզոցների համար,
Ես քեզ համար կգնեմ կարակուլե մորթով մուշտակ:
Իմ կյանքի նպատակն է, որ դու լինես երջանիկ:
Այդպես հոգատար, խելացի, գեղեցիկ:
Ես հիմա եմ ձրիակեր ու թեթևտլիկ:
Բայց ես բանաստեղծ կլինեմ: Եվ ոչ թե ինչ-որ փականագործ:
Չեռացիր: Դե վերջ տուր... Կարդա՛:

IV

Ընկերական զգացմունքներ արտահայտելը
Շատ ավելի արժեքավոր է ոսկուց:
Ահա իմ ընկեր Դմիտրին,
Թույլ տվեք ներկայացնել:
Նա այնքան էլ հակված չէ ուսման
Եվ աշխատանքի բարձր չափանիշներ չի դնում:
Դե իսկ նպատակներ ընտրելիս
Նա բժախնդիր չի դառնա.
Նա, ինչպես իր հայրը, կլինի նավաստի,
Բայց, ինչպես ես՝ երագում է դառնալ երաժիշտ:
Նա խիստ վստահ է նպատակի ընտրության հարցում,
Դրականորեն է գնահատում մեր երգացանկը
Եվ վճռականորեն կանխատեսում է համաշխարհային հռչակ,
Զնայած որ փոքր-ինչ չափազանցում է ապագա պատվավճարը:

Դմիտրի՛ն՝ լրիվ իմ հակապատկերն է,
 Նա ճիշտ է վարվում այնտեղ,
 Որտեղ ես սխալ եմ թույլ տալիս:
 Մեզանից ո՞վ առաջինը համարձակորեն կլուծի խնդիրը:
 Իհարկե նա:
 Բացի այդ Դմիտրի՛ն
 Չափազանց խորամանկ է և խելացի:
 «Իսկ եթե ես ստանայի միլիոն», -
 Մեկ անգամ երազելիս ինձ հայտնեց Դիմոն, -
 Ես կգնեի թանկարժեք մեքենա
 Եվ ապարանք Մայամիում:
 Իսկ դու ի՞նչ կգնեիր»:
 «Կգնեի ավտոբուս և մի երկու ապարանք:
 Եվ ինքս այնտեղ կապրեի
 Եվ քեզ էլ կհրավիրեի»:
 Անհամար մեծ հարստության՝ ես պատվով արժանի չեմ,
 Քանզի ինքս գիտեմ, որ սույն ճոխությանն արժանի չեմ:
 Բայց, եթե պատի միջով հարթեի ես ոսկեղեն երկնքի ճամփան,
 Կցանկանայի քեզ՝ հասնել բարիքների, որոնց հասել եմ ես:
 Գլխավորը՝ տաղանդը չխորտակել շշի մեջ,
 Եթե կաս դու, նա և գուցե հարյուրանոցներ՝ խնայատուվի մեջ:
 Իմ ընկեր, գուցե՞ հանկարծ: Հավատա:

V

Չգիտեմ, ինչ է կատարվում ինձ հետ
 (Մոցարտ: «Ֆիգարոյի ամուսնությունը»)
 Նա միայն մեկ բառ կասի, սիրտս կանգ կառնի:
 Հաճելի սառնություն շուրթերին հավելուց:
 Աշխարհի երեսին չկա ավելի հաճելի ակնթարթ,
 Երբ... Չնայած, առանց այդ էլ բոլորը գիտեն:
 Նա հիասքանչ է: Ոչ, նա կախարդական է:
 Չնայած սիրում եմ ամեն ինչ բավականին բարդ ասել,
 Դուք գիտեք, բանաստեղծի սերը կեղծ է...
 Սակայն այդ զգացմունքը խորն ու անմոռաց է:
 Մեզ գիշեր է տրված, որ մենք սիրենք իրար:
 Չնայած, իհարկե, ոչ միշտ մենք միասին կլինենք,

Առավոտյան կրկին քեզ հետ կնոռանանք,
Թե տենչանքի հորձանուտում ինչ էինք խոսում մենք միասին:
Կյանքի նպատակը՞ Դեռ լինել քեզ հետ:
Բայց հավերժ դու ինձ հետ չես լինի:
Կտեսնես, դեռ շատ անգամ կսիրես և էլ չես սիրի,
Եվ ես, իհարկե, կգնամ ուրիշի մոտ:
Ես չեմ սիրում խանդի այս բոլոր անմտությունները,
Բայց հավատա ինձ, սիրելի Նատաշա,
Քանի դեռ կա մեր երջանկությունը,
Ես չեմ դավաճանի քո միամիտ զգացմունքները:
Ձեռքը, գրիչը, թուղթը կարող եմ և ստել,
Եվ ես հիմա ինչ-որ բան կցանկանայի ասել:
Եվ այնուամենայնիվ, լավ, չարժե...

Որպես վերջաբան

Հավանաբար, կթքեմ ամեն ինչի վրա
Եվ կգնամ բժշկական:
Կամ բեռնակիր կլինեմ,
Գուցե, մեջքս կորացնեմ:
Ինձ վախեցնում է հարցը
Ապագա մասնագիտության:
Գուցե, ձախողվեմ
Եվ հասնեմ ծայրահեղության:
Կտրվեմ հոգսերից
«Սպիտակ» շշի հետ:
Անկեղծ ասեմ,
Ես արդեն ձանձրացել եմ:
Շուրջս բոլորը վազվզում են,

Իմ մասնագիտական ցանկությունները

- Ես պատրաստվում եմ...
- Ես իմ մասնագիտական նպատակը տեսնում եմ նրանում, որ...
- Ես ձգտում եմ...
- Ես կարող եմ հասնել հաջողության... (ինչու՞ն կամ որտե՞ղ)
- Իմ տարիքը համապատասխանում է... (ինչի՞ համար)
- Ես բացարձակապես համոզված եմ, որ ուզում եմ...
- Իմ հաջողությունը կապված է...
- Ես ունեմ այն, ինչ պահանջվում է... (ինչի՞ համար)
- Ես գիտեմ, որ ես... (ի՞նչ ես անելու)
- Ես լիովին վստահ եմ...
- Լավ է, որ ես ունենամ...
- Լավ է, որ ես լինեմ...
- Աշխատանքում ես բավարարում եմ իմ ցանկությունը...
- Ես ունեմ բնական ձգտում...
- Իմ աշխատանքը կամ ուսումը ինձ թույլ է տալիս...
- Ինձ համար հարմար և շահավետ է...
- Ես ունեմ ընդունակություններ...
- Ես երագում եմ...
- Իմ մասնագիտական հետաքրքրությունն ուղղված է...
- Ես ունեմ բավականաչափ ուժ և ցանկություն...
- Իմ այսօրվա դրությունը թույլ է տալիս...

Երեք հարց.

1. Արդյո՞ք իմ մասնագիտական ցանկությունները կապված են աշխատանքի կամ ուսման առաջարկվող տեղերի հետ:
2. Գոյություն ունեն արդյո՞ք մասնագիտական կարիերայի այլ հնարավորություններ, աշխատանքի և ուսման այլ տեղեր, որոնք ավելի լավ են բավարարում իմ ցանկությունները:
3. Արդյո՞ք ես բավականաչափ լավ եմ տեղեկացված այն մասին, թե ինչպես են բավարարվելու իմ ցանկությունները աշխատանքի կամ ուսման այն տեղերում, որոնք ես նախապես նշել եմ ինձ համար:

Դրդապատճառների ցանկ

	1/8	1/4	1/2	Եզրա- փակիչ
1. Ճանաչում, հռչակ ձեռք բերելու հնարավորությունը:				
2. Ընտանեկան ավանդույթները շարունակելու հնարավորությունը:				
3. Ընկերների հետ ուսումը շարունակելու հնարավորությունը:				
4. Մարդկանց ծառայելու հնարավորությունը:				
5. Աշխատավարձը (վարձատրությունը):				
6. Երկրի տնտեսության համար մասնագիտության նշանակությունը, հասարակական և պետական կարևորությունը:				
7. Աշխատանքի ընդունվելու հեշտ լինելը:				
8. Աշխատանքի հեռանկարայնությունը:				
9. Թույլ է տալիս դրսևորել սեփական ընդունակությունները:				
10. Թույլ է տալիս հաղորդակցվել մարդկանց հետ:				
11. Հարստացում է գիտելիքները:				
12. Ըստ բովանդակության տարատեսակ աշխատանքը:				
13. Մասնագիտության վեհությունն ու ռոմանտիկությունը:				
14. Աշխատանքի ստեղծագործական բնույթը, բացահայտումներ կատարելու հնարավորությունը:				
15. Դժվարին, բարդ մասնագիտությունը:				
16. Մաքուր, թեթև, հանգիստ աշխատանքը:				

Հարցերի ստուգիչ ցուցակները (վեց թեմա)։

Մասնագիտությունների և աշխատանքի բովանդակության մասին

1. Որքանո՞վ են այն մասնագիտությունները, որոնք Դուք ընտրել եք որպես Ձեզ համար հնարավոր տարբերակ, տարածված աշխատաշուկայում:
2. Այդ մասնագիտություններից որո՞նք են առավել լայնորեն տարածված, և որո՞նք են առավել քիչ տարածված:
3. Արդյո՞ք համբավավոր (հանրաճանաչ) են դրանք:
4. Դրանք նոր մասնագիտություններ են, թե՞ ավանդական են մեր աշխատաշուկայի համար:
5. Կոնկրետ ի՞նչ է անում Ձեր կողմից ընտրված մասնագիտությունների աշխատողը, երբ կատարում է մասնագիտական պարտականությունները, և ինչպիսի՞ն է նրա աշխատանքի բովանդակությունը:
6. Ինչպիսի՞ որակավորման աստիճան և կրթություն է անհրաժեշտ այդ աշխատանքը կատարելու համար:
7. Ի՞նչ լրացուցիչ տեղեկատվություն է Ձեզ պետք մասնագիտությունների և աշխատանքի բովանդակության մասին:

Աշխատանքի տեղավորվելու հնարավորությունների մասին

1. Շատ են արդյո՞ք այն աշխատատեղերը, որտեղ անհրաժեշտ են Ձեր ընտրած մասնագիտությունները:
2. Մեծ է արդյո՞ք մրցակցությունը այդ աշխատատեղերի համար:
3. Շատ են արդյո՞ք գործազուրկները, որոնք ունեն այդ մասնագիտությունը:
4. Ինչպիսի՞ն են ծնողների պահանջներն այդ մասնագիտությունների աշխատատեղերի հավակնորդների հանդեպ.
  - Կրթություն,
  - Աշխատանքային փորձ,
  - Տարիք,

- Ինչ-որ յուրահատուկ պահանջներ,
  - Այլ պահանջներ:
5. Որտե՞ղ կարելի է ստանալ տեղեկատվություն Ձեր կողմից ընտրված մասնագիտություններով աշխատանքի տեղավորվելու համար:

Հեռանկարների (ապագայի) մասին

1. Որքանո՞վ են Ձեր կողմից ընտրված մասնագիտությունները հեռանկարային, այսինքն նրանք կլինեն արդյո՞ք տարածված և հանրաճանաչ 10-15 տարի հետո:
2. Կավելանա արդյո՞ք մրցակցությունը այդ մասնագիտությունների աշխատատեղերի համար:
3. Ի՞նչ հնարավորություններ կբացվեն անձամբ Ձեր առջև, եթե դուք աշխատեք Ձեզ հետաքրքրող մասնագիտություններով.
  - Նյութական բարեկեցություն,
  - Կարիերա,
  - Կյանքի կայունություն և հանգստություն,
  - Նորի իմացություն,
  - Հանրաճանաչություն և հռչակ,
  - Վստահություն վաղվա օրվա հարցում,
  - Հաղորդակցում հետաքրքիր մարդկանց հետ,
  - Այլ:

Մասնագիտական ուսուցման մասին

1. Ձեր կողմից ընտրված մասնագիտությունները պահանջում են արդյոք մասնագիտական ուսուցում:
2. Ի՞նչ մասնագիտական կրթություն է պահանջում Ձեր կողմից ընտրված մասնագիտությունը (սկզբնական-մասնագիտական, միջնակարգ-մասնագիտական, բարձրակարգ-մասնագիտական):
3. Որքա՞ն ժամանակ կպահանջվի կրթության համար:
4. Կարելի է արդյո՞ք համատեղել աշխատանքն ու ուսումը (որակավորման բարձրացումը):
5. Հայտնի՞ են Ձեզ արդյոք ուսումնական հաստատություններ, որտեղ սովորեցնում են այդ մասնագիտությունները:

6. Որքան այդպիսի հաստատություններ կարող եք նշել:
7. Մեծ է արդյո՞ք նրցակցությունն այդ ուսումնական հաստատություններում:
8. Ինչպիսի՞ն են այդ ուսումնական հաստատությունները.
  - դրանք մասնավոր են, թե՞ պետական,
  - արդյո՞ք ունեն մասնագիտական կրթական գործունեություն իրականացնելու իրավունքի թույլտվության փաստաթուղթ (լիցենզիա),
  - ունեն արդյո՞ք պետական հավատարմագիր,
  - արդյո՞ք դրանք հայտնի են և ունեն լավ վարկանիշ.
  - արդյո՞ք դրանք ապահովում են պատրաստության բավարար մակարդակ,
  - ուսուցումը վճարովի՞ է, թե՞ անվճար,
  - արդյո՞ք դրանք հետագայում աջակցում են աշխատանքի տեղավորմանը:
9. Ուսումնական հաստատությունների մասին ինչպիսի՞ լրացուցիչ տեղեկատվություն է Ձեզ պետք:
10. Որտե՞ղ կարելի է ստանալ այդ լրացուցիչ տեղեկատվությունը:

Ձեռնարկությունների (կազմակերպությունների, ֆիրմաների) մասին

1. Արդյո՞ք Ձեզ հայտնի են ձեռնարկություններ, որտեղ պահանջվում են աշխատակիցներ Ձեր ընտրած մասնագիտություններով:
2. Որքան այդպիսի ձեռնարկություններ դուք կարող եք նշել հենց հիմա:
3. Ուրիշ ո՞ր ձեռնարկություններում կարող են պահանջվել Ձեր ընտրած մասնագիտություններին տիրապետող աշխատողներ:
4. Ձեզ հայտնի՞ են արդյոք ձեռնարկություններ, որտեղ թափուր տեղեր կան Ձեր ընտրած մասնագիտություններին տիրապետող աշխատողների համար:
5. Դրանք քանի՞սն են:
6. Ինչպիսի՞ն են այդ ձեռնարկությունները.
  - մասնավոր, թե՞ պետական,
  - փո՞քր, թե՞ խոշոր,
  - դրանք լա՞վ են հայտնի,

- դրանք ունե՞ն լավ հեղինակություն,
  - դրանք գոյություն ունեն վաղու՞ց, թե՞ ոչ,
  - դրանք դինամիկ են զարգանում, թե՞ կրում են դժվարություններ,
  - արդյո՞ք դրանք ապագա ունեն:
7. Ի՞նչ հնարավորություններ են տալիս այդ ձեռնարկությունները.
- մասնագիտական աճի,
  - աշխատավարձի ավելացման,
  - ծառայողական առաջխաղացման,
  - որակավորման բարձրացման,
  - այլ հնարավորություններ:
8. Հայտնի՞ են Ձեզ արդյոք այդ ձեռնարկությունների բնույթն ու ռեժիմը: Համառոտ բնութագրեք դրանք:
9. Ձեզ հայտնի՞ են արդյոք պահանջները, որոնք ներկայացվում են աշխատողներին այդ ձեռնարկություններում:
10. Ի՞նչ լրացուցիչ տեղեկատվություն է Ձեզ պետք կազմակերպությունների, ձեռնարկությունների, ֆիրմաների և հնարավոր այլ աշխատատեղերի մասին:

Դրական օրինակների մասին

1. Արդյոք հայտնի՞ են Ձեզ մարդիկ, ովքեր հաջողությունների են հասել այն մասնագիտություններում, որոնց մասին դուք երագում եք:
2. Որտեղի՞ց եք տեղեկացել նրանց մասին:
3. Ովքե՞ր են նրանք:
4. Ինչպիսի՞ն է նրանց կրթության և մասնագիտական որակավորման մակարդակը:
5. Ինչպիսի՞ն է նրանց կյանքի ուղին, ինչպե՞ս են նրանք հասել հաջողության:
6. Կարո՞ղ եք արդյոք օգտվել նրանց կյանքի փորձից և օրինակից:
7. Ի՞նչ է Ձեզ պետք, որպեսզի հասնեք այդպիսի հաջողության:
8. Ի՞նչն է Ձեզ համար հետաքրքիր, կարևոր, օգտակար և ուսուցանելի այդ մարդկանց մասնագիտական ուղում (27):

Նեղա Չերմանի ուղեղային գերակշռության տեսությունը

Մտածողության ոճերի նկարագրությունը

1. Ա տիպի մտածողություն

Մտածողության այս տիպով մարդիկ գերադասում են տրամաբանությունը, վերլուծությունը, եզրակացությունների ավարտունությունը, մաթեմատիկական հաշվարկները, տեխնիկական գնահատականները, բարդ խնդիրներ լուծելը և տրամաբանական հստակությունը: Մտածողության Ա տիպով մարդը շատ բաներ հակված է կասկածի տակ առնելու և շատ բաների վերաբերվում է քննադատաբար, այսինքն ռացիոնալիստ է: Այսպիսի մարդկանց կարելի է հանդիպել մի շարք մասնագիտությունների ներկայացուցիչների շարքում՝ հաշվապահներ, ինժեներներ, գիտական կամ ապահովագրական աշխատակիցներ և այլն: Նրանք ոչ հազվադեպ խուսափում են մարդկային մտերիմ հարաբերություններից, քանզի դրանք համարում են հակատրամաբանական:

2. Բ տիպի մտածողություն

Այս տիպի դեպքում մարդիկ գերադասում են ձգտումը կարգուկանոնի, գործողությունների հերթականությանն ու ծրագրմանը: Այս կեցվածքի մարդիկ իրենց բնույթով պահպանողական են, սիրում են կայունություն և հստակ կառուցվածք: Նրանց կարելի է անվանել վերաապահովագրողներ, ովքեր հաջողությամբ մշակում են ծրագրեր և ջանում ապահովել դրանց կատարումը վերահսկողությամբ և հաճախ՝ զգուշավորությամբ: Մտածողության այս տիպով մարդկանց հետաքրքրում են աշխատանքի կատարման տարրերը, որոնք այլ մարդիկ հակված են չնկատելու, նրանք ձգտում են վերահսկել աշխատանքի ընթացքը և իրենց անհարմարավետ են զգում, եթե իրենց թվում է, որ գործերը չեն վերահսկվում բյուրոկրատական մեթոդներով:

րով: Նման անհատի օրինակ կարող է ծառայել այն գործակատարը, ով աշխատանքը կատարում է ծրագրվածին համապատասխան և ժամանակին, բայց դրա հետ մեկտեղ՝ անհրաժեշտության դեպքում ճկունություն չի դրսևորում:

3. 4 տիպի մտածողություն

Այս տիպի մտածողության դեպքում նախապատվությունները տրվում են հուզական և միջանձնային հարաբերությունների ոլորտներին: Նմանատիպ մտածողությամբ մարդը ձգտում է հոգևոր կյանքի, մարդկանց հետ շփումների, նրան դուր է գալիս խմբային գործունեությունը, նա հակված է երաժշտությանը, նամակագրությանը և հույզերի ու զգացմունքների արտահայտմանը խոսակցության ժամանակ: Մտածողության այս տիպի ներկայացուցիչների հաճախ կարելի է գտնել մանկավարժների, մարզիչների կամ խորհրդատուների մեջ: Նրանք շատ լավ կարողանում են լսել և մտքեր ձևակերպել: Սովորաբար նրանք արագորեն գիտակցում են տեղի ունեցածի հետևանքները մարդկանց համար և, որպես կանոն, դրսևորում են ուշադրություն ու կարեկցանք:

4. 7 տիպի մտածողություն

Այս տիպով մտածելիս նախապատվությունները տրվում են երեկակայության և փորձարարության ոլորտներին, ցանկացած իրադրությունում հնարավորություններ փնտրելուն, սեփական անձը ռիսկի ենթարկելուն, լուծումներ մշակելուն և առկա իրադրությանը մարտահրավեր նետելուն: Սա նոր գաղափարների, ներըմբռնողության վրա հենվելու և գոյություն ունեցող սահմանների հաղթահարման ոլորտն է: Մտածողության այս տիպով մարդիկ կարող են թվալ երևակայամուլներ կամ ծայրահեղ քննադատորեն տրամադրված, բայց նրանք երբեք ձանձրալի չեն լինում: Նրանց կարելի է անվանել փորձարարներ:

Ռացիոնալ (Ա)

Փորձարար (Դ)

Չախ կիսազունը

կրտսեռույի ձև

Ապահովագրող (Բ)

Հուզական (Գ)

Մտածողության ոճերի ուրվագիծը

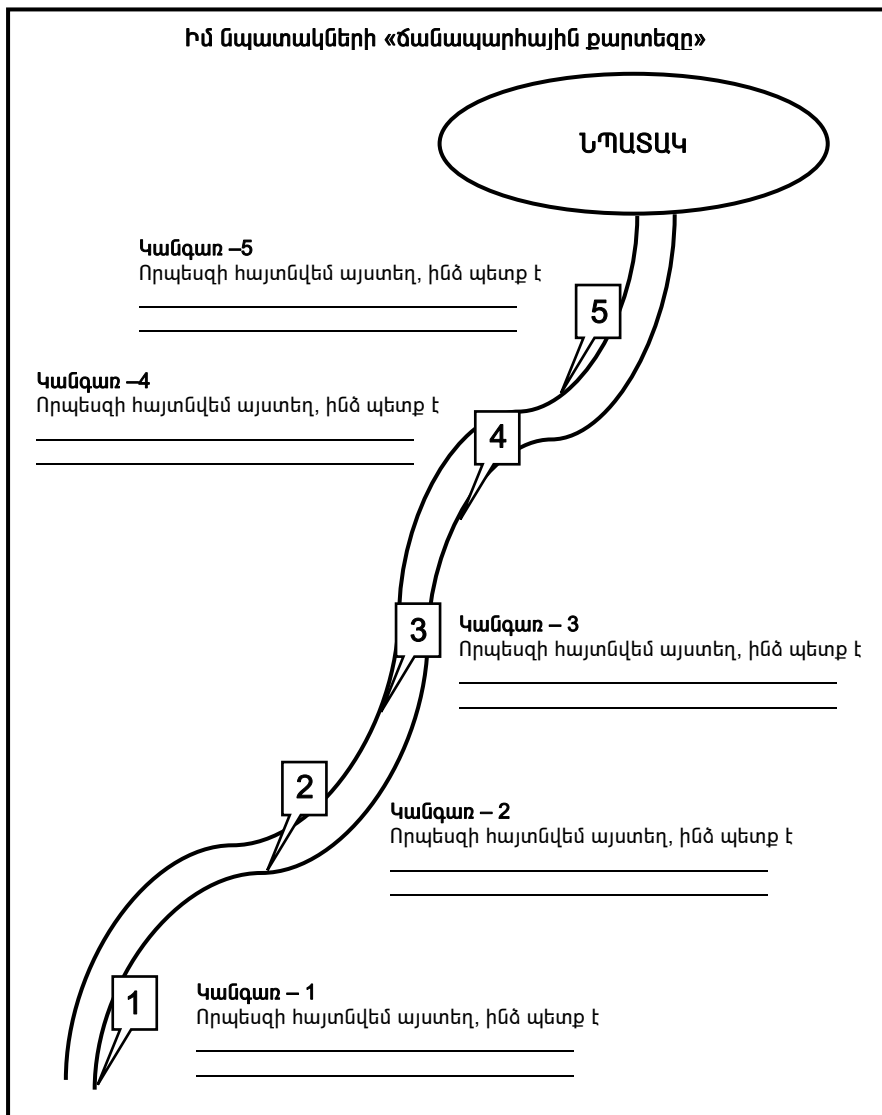
Մասնագիտությունների և մասնագիտացումների ցանկ

1. Ավտոմեխանիկ (ավտոմեքենա նորոգող փականագործ)	15. Բեռնիչի վարորդ	36. Լրագրող
2. Առևտրային գործակալ	16. Երկարօրյա խմբի դաստիարակ	37. Ձևարար (ծևող)
3. Օպերատոր-ապարատավար	17. Բժիշկ-վերակենդանաբան	38. Արմատուրագործ
4. Կաթի սառեցման և պաստերիզացման ապարատավար	18. Շտապ օգնության բժիշկ	39. Մուշտակագործ
5. Կինոյի և թատրոնի դերասան	19. Բժիշկ-նյարդաբան	40. Հացաբուլկեղենի մասնագետ
6. Բարմեն (բարի աշխատող)	20. Բժիշկ-ակնաբույժ	41. Փայտից գեղարվեստական ապրանքներ պատրաստող
7. Բետոնագործ	21. Բժիշկ-ուռուցքաբան	42. Ինժեներ
8. Հաշվապահ	22. Բժիշկ-մանկաբույժ	43. Դրվագագարդող
9. Տաք զլանահաստոնի զլանորդ	23. Բժիշկ-հոգեբույժ	44. Տեսուչ
10. Վաճառագործ	24. Բժիշկ-ատամնաբույժ	45. Իրագեկիչ
11. Անասունների բուժակ	25. Բժիշկ-թերապևտ	46. Գեղարվեստական ձևավորման մասնագետ
12. Վարակաբան	26. Բժիշկ-վիրաբույժ	47. Փորձարկող
13. Ապակենախշորդ	27. Թողարկու	48. Չկնաբան
14. Ավտոմեքենայի վարորդ («B», «C» կարգեր)	28. Ասեղնագործուհի	49. Տրամաչափարկող
	29. Գործող, հյուսող	50. Որմնադիր
	30. Տրիկոտաժ գործող	51. Որմնադիր-մոնտաժորդ
	31. Առողջաբան-համաճարակաբան	52. Գանձապահ
	32. Հանքագործ	53. Կինոտեխնիկ
	33. Գործավար	54. Ակունքի աշխատող
	34. Դիետաբան	55. Կարպետագործ
	35. Դիզայներ	

56. Գունանկարիչ
57. Առևտրական
58. Հրուշակագործ
59. Վերահսկիչ
60. Խնայքանկի ստուգող
61. Ստուգիչ-գանձապահ վարպետ
62. Շտկող մասնագետ
63. Թղթակից
64. Կոսմետիկայի (գեղարարության) մասնագետ
65. Ներկարար
66. Տանիքագործ
67. Ճագարաբույծ
68. Մանեկագործուհի
69. Լաբորանտ
70. Քիմիական վերլուծության լաբորանտ
71. Լաբորանտ-վերլուծաբան
72. Լաբորանտ-բնագետ
73. Ժապավենագործ
74. Ծեփակերտող
75. Անտառապետ
76. Պլաստմասսա ձուլող
77. Գունավոր մետաղներ ձուլող
78. Նավատար
79. Ներկարար
80. Վարպետ-շինարար
81. Շինարարական հարդարման աշխատանքների վարպետ
82. Մեքենատրակտորային շարժակազմի վերանորոգման և տեխ. սպասարկման վարպետ
83. Գյուղատնտեսական արտադրության վարպետ
84. Ատաղձագործ և պարկետագործ վարպետ
85. Կաթսայի հնոցապան
86. Ավտոամբարձիչի մեքենավար
87. Բուլդոզերի մեքենավար
88. Հնոցահան մեքենավար
89. Ճանապարհաշինության մեքենավար
90. Գնչակային (խտուցիչ) սարքերի մեքենավար
91. Մետաղագործական արտադրության կռունկի մեքենավար
92. Կամրջային և աշտարակային ամբարձիչի մեքենավար
93. Խմոր հունցող սարքի մեքենավար
94. Հանքամշակման էլեկտրաքարշի մեքենավար
95. Մենեջեր
96. Գովազդային մենեջեր
97. Գլխարկի և գլխաշորի դերձակուհի
98. Վերնատներ (աշտարակներ) մոնտաժող
99. Սանիտարատեխնիկական սարքերի և սարքավորումների մոնտաժորդ
100. Օդափոխման համակարգերի մոնտաժիստ
101. Պողպատե և երկաթբետոնե կառուցվածքներ մոնտաժող
102. Տեխնոլոգիական սարքավորումներ մոնտաժող
103. Ավտոմատիկայի և ստուգիչ-չափիչ սարքերի կարգավորիչ
104. Սալիկագործ-երեսպատող բանվոր
105. Օգտակար հանածոներ հարստացնող
106. Քիմիական թելերի արտադրության օպերատոր (գործադեկավար)
107. Ուլտրիչ մեքենայի գործադեկավար
108. Կառավարման կետի օպերատոր
109. Էլեկտրոնային հաշվիչ մեքենաների օպերատոր
110. Դարբին-գործադեկավար
111. Մատուցող
112. Վարսահարդար
113. Վարսավիր-մոդելավորող

114. Պարկետագործ
115. Ջողորդ
116. Հացթուխ
117. Թարգմանիչ
118. Կազմարար
119. Տպագրիչ
120. Վառարանագործ
121. Օդանավորդ
122. Քաղաքացիական ավիացիայի օդաչու
123. Երկաթամիահավ-վածքի հալորդ
124. Ատաղծագործ
125. Խոհարար
126. Հրուշակագործ-խոհարար
127. Պողպատագործի օգնական
128. Ողորկիչ
129. Գնացքաքարշի, ջերմաքարշի, էլեկտրա-քարշի մեքենավարի օգնական
130. Դերձակ
131. Դռնապան
132. Հողագետ
133. Փոստատար
134. Ուսուցիչ
135. Պլաստմասսե իրեր մամլող
136. Սարքերի մասնա-գետ
137. Պատվերներ ընդու-նող
138. Բարձրակարգ դեղագործ (պրոփիզոր)
139. Մարդատար վագոնի ուղեկցորդ
140. Ծրագրավորող
141. Վաճառող
142. Գրավաճառ
143. Ոչ պարենային ապրանքներ վաճառող
144. Պարենամթերք վա-ճառող
145. Լեռնագործ բանվոր
146. Մանող բանվորուհի
147. Հոգեբան
148. Թռչնաբույծ
149. Մեղվապահ
150. Լեռնային սար-քավորումներ վերա-նորոգող
151. Քարտուղար-մեքե-նագրուհի
152. Քարտուղար-խորհրդատու
153. Շարժակազմ վե-րանորոգող փականա-գործ
154. Բարդ կենցաղային տեխնիկա վերանորոգող փականագործ
155. Նորոգող-փականա-գործ
156. Սոցիալական աշ-խատող
157. Մարզիկ
158. Փայտամշակման հաստոցապան
159. Լայն տրամատի (պրոֆիլի) հաստոցապան
160. Շինարար-ատաղծա-գործ
161. Նավավար
162. Հասարակական սննդի տեխնոլոգ
163. Ջուլիակ
164. Խառատ
165. Բազմարհեստ խա-ռատ
166. Գյուղատնտեսական արտադրության տրակտո-րավարող-մեքենավար
167. Ֆինանսական վեր-լուծաբան
168. Լուսանկարիչ
169. Ֆրեզող բանվոր
170. Ծառի վրա փորագրող նկարիչ
171. Սվաղող, ներկարար
172. Ղեկապետ
173. Տնտեսագետ
174. Հալվող աղերի էլեկտրոլիզի մասնագետ
175. Ազդանշանային սար-քավորումների, կապի և հեռահաղորդակցության էլեկտրամոնտյոր
176. Շինարարական էլեկտրափականագործ
177. Իրավաբան

«Ճանապարհային քարտեզ»

Փոխադարձ աջակցության խումբ

<p>Անուն _____ Փոփոխությունը, որը ես ուզում եմ կատարել իմ կյանքում _____</p> <p>_____</p> <p>Հնարավոր խոչընդոտները _____</p> <p>_____</p> <p>Առաջին քայլը _____</p> <p>Հեռ. _____ Ջանգի ամսաթիվը _____</p>	<p>Անուն _____ Փոփոխությունը, որը ես ուզում եմ կատարել իմ կյանքում _____</p> <p>_____</p> <p>Հնարավոր խոչընդոտները _____</p> <p>_____</p> <p>Առաջին քայլը _____</p> <p>Հեռ. _____ Ջանգի ամսաթիվը _____</p>
<p>Անուն _____ Փոփոխությունը, որը ես ուզում եմ կատարել իմ կյանքում _____</p> <p>_____</p> <p>Հնարավոր խոչընդոտները _____</p> <p>_____</p> <p>Առաջին քայլը _____</p> <p>Հեռ. _____ Ջանգի ամսաթիվը _____</p>	<p>Անուն _____ Փոփոխությունը, որը ես ուզում եմ կատարել իմ կյանքում _____</p> <p>_____</p> <p>Հնարավոր խոչընդոտները _____</p> <p>_____</p> <p>Առաջին քայլը _____</p> <p>Հեռ. _____ Ջանգի ամսաթիվը _____</p>

Ջգացմունքների ցուցակ

<p>Ես ինձ զգում եմ ուրախ երջանիկ երախտապարտ կարեկցանքով լի գոհ վստահող բավարարված քնքշանքով լի հոգատար երկրպագող բարյացակամ ընկերասեր մխիթարված ոգեշնչված եներգիայով լի պատասխանատու հարգված կենդանացած հաճելի գրգռված բարձր տրամադրությամբ թեթևացած անվտանգ հրճվանքով լի հիացմունքով լի կրքով լի խանդավառությամբ լեցուն մոտ ինչ-որ մեկին</p>	<p>Ես զգում եմ հոգևոր հանգիստ վստահություն տարվածություն հույս հավանություն</p>	<p>Ես ինձ զգում եմ տխուր թախծոտ վշտացած ջղային մոլեգնած միայնակ հուսահատված վախեցած անհանգիստ խճճված ամոթխած հիասթափված վրդովված խոցված ալեկոծված մեղավոր խուճապահար խանդով լի նախանձով լի չվստահող ծանձրացող գրգռված ազահությամբ լի ծուլացած հոգնած հետաքրքրությամբ լեցուն ատելությամբ լի մերժված</p>	<p>Ես զգում եմ կարեկցանք ամոթ նողկանք սարսափ ապատիա տենչանք թշնամանք հայրենաբաղձություն (նոստալգիա) ընկճախտ անորոշություն դատարկություն ցավ օտարացում որ «հոգիս ցավում է»</p>
---	--	--	--

<p>ընդունված ինչ-որ մեկի կողմից սիրված</p>		<p>անօգնական նվաստացած մրցակցող քննարկող մեծամտացած կասկածանքով լի վիատված հուզված չարախինդ անտարբեր նյարդային լարված քամահրանքով լի անբավարարված</p>	
--	--	---	--

Յոթ քայլ կշռադատված որոշման համար (100)

- 1. Կազմել համապատասխան մասնագիտությունների ցանկ:**
Կազմե՛ք այն մասնագիտությունների ցանկը, որոնք Ձեզ դուր են գալիս, որոնցով Դուք կցանկանայիք աշխատել, որոնք Ձեզ համապատասխան են:
- 2. Կազմել ընտրվող մասնագիտության պահանջների ցանկը:**
Կազմե՛ք Ձեր պահանջների ցանկը.
  - ընտրվող մասնագիտությունը և ապագա գործի բնույթը,
  - ընտրվող մասնագիտությունը և կենսական արժեքները,
  - ընտրվող մասնագիտությունը և կենսական նպատակները,
  - ընտրվող մասնագիտությունը և այսօրվա իմ «տաք» խնդիրները,
  - ընտրվող մասնագիտությունը և ըստ մասնագիտության իրականապես աշխատանքի տեղավորվելը,
  - մասնագիտական պատրաստության ցանկալի մակարդակը,
  - ընտրվող մասնագիտությունը և իմ հակումներն ու ընդունակությունները,
  - աշխատանքի ցանկալի բովանդակությունը, բնույթն ու պայմանները:
- 3. Որոշել յուրաքանչյուր պահանջի կարևորությունը:**
Որոշե՛ք, թե որքանո՞վ են կարևոր բոլոր թվարկված պահանջները: Գուցե կան սակավ կարևոր պահանջներ, որոնք, մեծ հաշվով, կարելի է նաև հաշվի չառնել:
- 4. Գնահատել Ձեր համապատասխանությունը ընտրվող (հարմարավոր) մասնագիտություններից յուրաքանչյուրի պահանջներին:**
Բացի մասնագիտության հանդեպ ունեցած Ձեր պահանջներից գոյություն ունեն նաև ինքնին մասնագիտության պահանջներ: Վերլուծե՛ք, թե որքանո՞վ են զարգացած Ձեր մասնագիտական որակները, արդյո՞ք Ձեր բանական ընդունակությունները, հոգեբանական առանձնահատկությունները և առողջական վիճակը բավարարում են մասնագիտության պահանջներին:
- 5. Հաշվարկել և վերլուծել արդյունքները:**
Վերլուծե՛ք, թե ո՞ր մասնագիտությունն է ամբողջ ցանկից ավելի շատ համապատասխանում Ձեզ՝ ըստ բոլոր կետերի:
- 6. Ստուգել արդյունքները:**
Որպեսզի համոզվե՛ք Ձեր մտորումների ճշտության մեջ, քննարկե՛ք Ձեր որոշումն ընկերների, ծնողների, դասատուների, հոգեբանի կամ մասնագիտական խորհրդատուի հետ:
- 7. Որոշել հիմնական զործնական քայլերը՝ հաջողության համար:**
Եվ այսպես, Դուք ընդունել եք որոշում, այժմ կարևոր է որոշել. ո՞ր ուսումնական հաստատությունում դուք կարող եք ստանալ մասնագիտական կրթություն, ինչպե՞ս զարգացնել Ձեր մասնագիտական կարևոր որակները, ինչպե՞ս կարելի է ձեռք բերել տվյալ մասնագիտությանը աշխատանքի փորձ, ինչպե՞ս բարձրացնել Ձեր մրցունակությունն աշխատաշուկայում:

Որոշման ընդունման հաջորդականությունը

- 1. Որոշեք նպատակը** (Ձեր նպատակը պետք է լինի առավելագույնս կոնկրետ, չափելի և հասանելի որոշակի ժամանակի շրջանակում):
Ինչի՞ եմ ես ուզում հասնել.
  - Ինչպիսի՞ որակավորման,
  - վարձատրության ի՞նչ մակարդակի,
  - ի՞նչ պաշտոնի (ինչպիսի՞ կարիերայի),
  - էլ ին՞չի,
  - ի՞նչ ժամանակում (նշեք կոնկրետ ժամկետ):
- 2. Որոշեք միջոցները** (ինչի՞ց Դուք կարող եք օգտվել նպատակին հասնելու համար).
  - գիտելիք և տեղեկատվություն,
  - փորձ,
  - կարողություններ և հմտություններ,
  - որակավորում,
  - անձնային որակներ,
  - այլ մարդկանց օգնություն,
  - էլի ինչ-որ բան:
- 3. Մշակեք տարբերակներ** (տարբերակները, դրանք աշխատանքի կամ ուսման այն կոնկրետ վայրերն են, որոնցով Դուք կհասնեք Ձեր նպատակներին).
  - տարբերակ 1,
  - տարբերակ 2,
  - տարբերակ 3:
- 4. Դրականորեն (պոզիտիվորեն) գնահատեք տարբերակները:**
  - Համապատասխանում են արդյո՞ք այդ տարբերակները Ձեր գլխավոր (ընդհանուր) նպատակին:

- Այդ տարբերակներից յուրաքանչյուրը որքանո՞վ է ցանկալի Ձեզ համար:
- Որքանո՞վ է հնարավոր տարբերակներից յուրաքանչյուրը:
- Ո՞ր տարբերակն է առավել ցանկալի և հնարավոր Ձեզ համար:
- Ո՞ր տարբերակները կարելի է անվանել պահեստային:

5. Գնահատե՞ք անհաջողության հնարավորությունը:

- Որքանո՞վ է հավանական ամենալավագույն տարբերակի անհաջողությունը:
- Որքանո՞վ է հնարավոր պահեստային տարբերակների անհաջողությունը:
- Ի՞նչ կկատարվի, եթե ձախողվի լավագույն տարբերակը:
- Որքա՞ն արագ կարելի է վերացնել անհաջողության հետևանքները:
- Արդյո՞ք հնարավոր է արագորեն անցում կատարել պահեստային տարբերակներից որևէ մեկին:
- Ի՞նչ տեղի կունենա, եթե ձախողվի և՛ առաջին, և՛ պահեստային տարբերակը:

6. Կայացրե՞ք (ընդունե՞ք) որոշում:

7. Քննարկե՞ք այն Ձեր համար հեղինակավոր մարդու հետ:

8. Կայացրե՞ք (ընդունե՞ք) վերջնական որոշում (27):

Մասնագիտության ընտրությունում հնարավոր սխալների ցանկը

1. Մասնագիտության ընտրության հանդեպ վերաբերմունքը՝ որպես անփոփոխ ընտրության:

Գործունեության ցանկացած ոլորտում, ըստ մարդու որակավորման աճի տեղի է ունենում զբաղմունքների և պաշտոնների փոփոխում: Ընդ որում՝ առավել հաջողությունների հասնում է նա, ով ավելի լավ է հաղթահարել սկզբնական աստիճանները:

2. Մասնագիտության հեղինակավորության մասին թևածող (գոյություն ունեցող) կարծիքները:

Մասնագիտության հանդեպ նախապաշարմունքները դրսևորվում են նրանում, որ հասարակության համար կարևոր որոշ մասնագիտություններ, պարապմունքներ համարվում են անվայել, անհարմար (օրինակ՝ աղբահան, հավաքարար):

3. Մասնագիտության ընտրությունը՝ ընկերների ուղղակի կամ անուղղակի ազդեցության ներքո (ընկերովի, որպեսզի հետ չմնալ):

Մասնագիտություն մենք ընտրում ենք ըստ մեր «ճաշակի» և «չափսի» այնպես, ինչպես կոշիկն ու հագուստը:

4. Մարդու՝ այս կամ այն մասնագիտության ներկայացուցչի հանդեպ վերաբերմունքի փոխադրում հենց մասնագիտությանը:

Մասնագիտություն ընտրելիս՝ ամենից առաջ պետք է հաշվի առնել գործունեության տվյալ տեսակի առանձնահատկությունները, և ոչ թե մասնագիտություն ընտրել միայն այն բանի համար, որ «քեզ» դուր է գալիս կամ դուր չի գալիս գործունեության տվյալ տեսակով զբաղվող մարդը:

5. Տարվածությունը՝ մասնագիտության միայն արտաքին կամ որևէ մասնակի կողմով:

Բեմահարթակում դերասանի կողմից կերպարը կերտելու թեթևվության և հեշտության հետևում թաքնված է լարված, ամենօրյա աշխատանքը:

6. Դպրոցական ուսումնական առարկայի նույնացումը մասնագիտության հետ կամ այդ հասկացությունների վատ տարբերակումը:

Դպրոցում կա «օտար լեզու» առարկա, իսկ լեզվի իմացություն պահանջող մասնագիտությունները շատ են՝ թարգմանիչ, էքսկուրսավար, միջազգային կապի հեռախոսավար և այլն: Ուստի, մասնագիտություն ընտրելիս պետք է հաշվի առնել, թե ինչպիսի՞ իրական պարապմունքներ և մասնագիտություններ են կանգնած այդ առարկայի հետևում:

7. Աշխատանքի բնույթի մասին հնացած պատկերացումները՝ նյութական (տեխնիկական) արտադրության ոլորտում:

Բոլոր և ամենից առաջ՝ բանվորական մասնագիտություններում ներդրվում է բարդ ու հետաքրքիր տեխնիկա, բարձրանում աշխատանքի մշակույթը:

8. Հասկանալու անկարողությունը՝ սեփական անձնային որակներում (հակումներում, ընդունակություններում) գլուխ հանելու սովորության բացակայությունը:

Ինքը քեզ հասկանալ կօգնեն մասնագիտական խորհրդատուները, ծնոնդերը, ուսուցիչները, ընկերները:

9. Սեփական ֆիզիկական առանձնահատկությունների և թերությունների թերազնահատումը կամ չիմացությունը, որոնք էական են մասնագիտության ընտրության համար:

Գոյություն ունեն մասնագիտություններ, որոնք կարող են հակացուցված լինել քեզ, քանզի դրանք կարող են վատացնել քո առողջական վիճակը:

10. Մասնագիտության ընտրության խնդիրները քննարկելիս և լուծելիս՝ հիմնական օպերացիաների ու դրանց հերթականության չիմացությունը:

Երբ դու լուծում ես մաթեմատիկայի խնդիր, ապա որոշակի հաջորդականությամբ կատարում ես որոշակի գործողություններ: Խելամիտ կլիներ այդպես վարվել նաև մասնագիտություն ընտրելիս:

Ինչն է ազդում մասնագիտության ընտրության վրա

Մասնագիտությունը ընտրելու ութ հիմնական գործոններ (ըստ Ե. Ա. Կլիմովի)

1. Ընտանիքի մեծահասակ անդամների տեսակետը:

Կան մեծահասակներ, ովքեր անմիջական պատասխանատվություն են կրում այն բանի համար, թե ինչպե՞ս կդասավորվի քո կյանքը: Այդ հոգատարությունը տարածվում է նաև քո ապագա մասնագիտության հարցի վրա:

2. Ընկերների և ընկերուհիների տեսակետը:

Քո տարիքում ընկերական կապերն արդեն շատ ամուր են և կարող են ուժեղ ազդեցություն ունենալ մասնագիտության ընտրության վրա: Կարելի է տալ միայն ընդհանուր խորհուրդ. ճիշտ կլինի այն որոշումը, որը համապատասխանում է քո հետաքրքրություններին և համընկնում այն հասարակության հետաքրքրություններին, որում դու ապրում ես:

3. Դպրոցական մանկավարժների, ուսուցիչների և դասղեկների տեսակետը:

Չետևելով սովորողների վարքին, ուսումնական և արտաուսումնական ակտիվությանը, փորձառու մանկավարժը քո մասին գիտի շատ այնպիսի բաներ, ինչը քողարկված է ոչ մասնագիտական աչքի և նույնիսկ քեզ համար:

4. Անձնական մասնագիտական ծրագրերը:

Տվյալ դեպքում՝ ծրագրի ներքո ենթադրվում է մասնագիտությունը յուրացնելու փուլերի մասին ունեցած քո պատկերացումները:

5. Ընդունակությունները:

Սեփական ընդունակությունների յուրահատկության մասին պետք է դատել ոչ միայն ուսումնական, այլև ամենատարատեսակ գործունեության ձևերում ունեցած հաջողություններով:

6. Հասարակական ճանաչում ունենալու հավակնությունների մակարդակը:

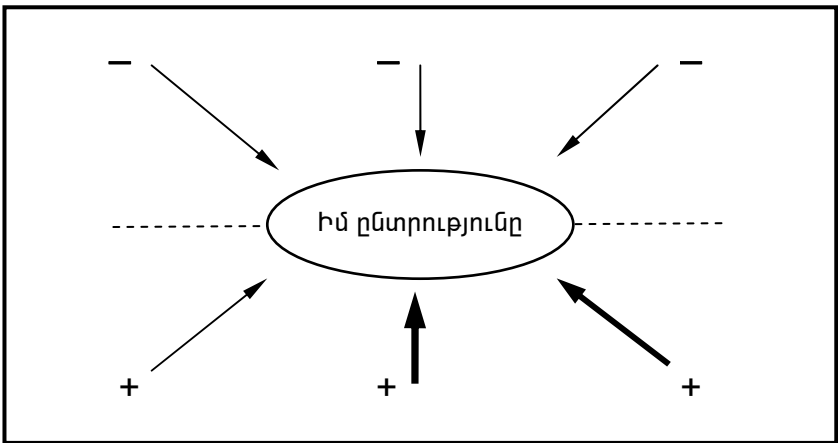
Ծրագրելով անձնական աշխատանքային ուղին, շատ կարևոր է հոգ տանել սեփական հավակնությունների իրագործելիության մասին:

7. Տեղեկացվածությունը:

Կարևոր է հոգալ այն մասին, որպեսզի այս կամ այն մասնագիտության վերաբերյալ ձեռք բերվող տեղեկությունները չլինեն խեղաթյուրված, ոչ անբողջական և միակողմանի:

8. Հակումները:

Հակումները դրսևորվում են սիրած զբաղմունքներում, որոնց վրա վատնվում է ազատ ժամանակի մեծ մասը:

Անձական մասնագիտական հեռանկար (ԱՄՀ)

<p>ԱՄՀ բաղադրիչներ</p>	<p>Հարցաշար ԱՄՀ կառուցման ուրվագծի վերաբերյալ (պատասխանները գրվում են առանձին թերթիկների վրա՝ նշվում են հարցերի համարները և ամփոփապես տրվում պատասխանները)</p>
<p>1. Ազնիվ աշխատանքի արժեքի գիտակցումը (ինքնորոշման արժեքային-բարոյական կողմը)</p>	<p>1. Արժե՞ արդյոք մեր օրերում ազնիվ աշխատել: Ինչու՞:</p>
<p>2. Դպրոցից հետո մասնագիտական կրթության գիտակցման անհրաժեշտությունը</p>	<p>2. Արժե՞ արդյոք սովորել դպրոցից հետո, չէ՞ որ առանց այդ էլ կարելի է լավ տեղավորվել:</p>
<p>3. Ընդհանուր կողմնորոշումը երկրի սոցիալտնտեսական իրավիճակում և դրա փոփոխության կանխատեսումը</p>	<p>3. Հայաստանում ապրելը ե՞րբ կդառնա լավ:</p>
<p>4. Մասնագիտական աշխատանքի աշխարհի իմացությունը (ինքնորոշման մակրոտեղեկատվական հիմքը)</p>	<p>4. Առաջադրանքի տեսքով՝ երեք տառեր («Ս», «Ե», «Ս») - երեք թույլ ընթացքում գրել այս տառերով սկսվող մասնագիտություններ: Եթե նշված լինի 17 մասնագիտությունից ավելի, ապա դա արդեն վատ չէ:</p>
<p>5. Մասնագիտական հեռահար նպատակի (երազանքի) առանձնացումը և դրա համաձայնեցվածությունը այլ կենսական կարևոր նպատակների հետ</p>	<p>5. Ի՞նչ կցանկանայիք լինել/դառնալ (մասնագիտություն) 20-30 տարի անց:</p>
<p>6. Մոտ և մոտակա մասնագիտական նպատակների առանձնացումը (որպես հեռահար նպատակին հասնելու փուլեր և ուղիներ)</p>	<p>6. Առանձնացրեք 5-7 փուլեր Ձեր երազանքին հասնելու ճանապարհին:</p>

<p>7. Ընտրվող կոնկրետ նպատակների՝ մասնագիտությունների, ուսումնական հաստատությունների, աշխատատեղերի... իմացությունը (ընտրության միկրոտեղեկատվական հիմքը)</p>	<p>7. Առաջադրանքի տեսքով՝ դուրս գրել ընտրվող մասնագիտության աշխատանքի, և բուհում կամ քոլեջում ուսուցման հետ կապված երեքական ամենատհաճ պահերը:</p>
<p>8. Առաջադրված նպատակների նվաճման վրա ազդեցություն ունեցող սեփական հնարավորությունների և թերությունների մասին պատկերացումը</p>	<p>8. Ձեր մեջ ի՞նչը կարող է խանգարել Ձեր նպատակներին հասնելու ճանապարհին: («ընդհանուրի» մասին գրել չի կարելի. պետք է լինել կոնկրետ)</p>
<p>9. Սեփական թերությունները հաղթահարելու (և սեփական հնարավորությունները նպատակհարմար օգտագործելու) ուղիների մասին պատկերացումը</p>	<p>9. Ինչպե՞ս եք պատրաստվում աշխատել սեփական թերությունների վրա և նախապատրաստվել մասնագիտությանը (ընդունվելուն):</p>
<p>10. Արտաքին խոչընդոտների մասին պատկերացումը նպատակներին հասնելու ճանապարհին:</p>	<p>10. Ո՞վ և ինչը՞ կարող է խանգարել Ձեզ նպատակները նվաճելու գործում:</p>
<p>11. Արտաքին խոչընդոտները հաղթահարելու ուղիների իմացությունը</p>	<p>11. Ինչպե՞ս եք պատրաստվում հաղթահարել այդ խոչընդոտները:</p>
<p>12. Ընտրության պահեստային տարբերակների առկայությունը (հիմնական տարբերակը ձախողելու դեպքում)</p>	<p>12. Ունե՞ք արդյոք ընտրության պահեստային տարբերակներ:</p>
<p>13. Ապագա մասնագիտական աշխատանքի իմաստի մասին պատկերացումը</p>	<p>13. Ինչու՞մ եք ընդհանրապես տեսնում սեփական մասնագիտական կյանքի իմաստը (հանուն ինչի՞ եք ցանկանում ձեռք բերել մասնագիտություն և աշխատել):</p>
<p>14. ԱՄՅ գործնական իրագործման սկիզբը</p>	<p>14. Ներկայումս ի՞նչ եք Դուք արդեն անում սեփական ծրագրերն իրագործելու համար: (Գրել այն մասին, որ լավ եք սովորում՝ չի կարելի: Ի՞նչ եք անում լավ սովորելուց բացի)</p>

**Գուշակիր մասնագիտությունը
(մասնագիտությունների վերլուծության աղյուսակ)**

<p>Մասնագիտությունների բնութագիրը</p>	<p>Առաջին օրինակի՝ «տաքսու վարորդ» մասնագիտության համար</p>	<p>Մտապահված մասնագիտության ծածկագրման համար</p>
<p><i>Աշխատանքի առարկան.</i> 1 - կենդանիներ, բույսեր (բնություն), 2 - նյութեր, 3 - մարդիկ (երեխաներ, մեծեր), 4 - տեխնիկա, փոխադրամիջոց, 5 - նշանային համակարգեր (տեքստեր, տեղեկություններ՝ համակարգչից), 6 - գեղարվեստական կերպար</p>	<p>Մարդիկ, տեխնիկա, փոխադրամիջոց</p>	
<p><i>Աշխատանքի նպատակները.</i> 1 - վերահսկում, զնահատում, ակտորոշում, 2 - փոխակերպող, 3 - ստեղծագործական, 4 - փոխադրում, 5 - սպասարկում, 6 - սեփական զարգացումը</p>	<p>Փոխադրում, սպասարկում</p>	
<p><i>Աշխատանքի միջոցները.</i> 1 - ձեռքի և հասարակ հարմարանքներ, 2 - մեխանիկական, 3 - ինքնավար (ավտոմատ), 4 - գործառական (խոսք, դիմախաղ, տեսողություն, լսողություն), 5 - տեսական (գիտելիքներ, մտածողության ձևեր), 6 - շարժական կամ ստացիոնար միջոցներ</p>	<p>Մեխանիկական, գործառական</p>	

<p><i>Աշխատանքի պայմանները.</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1 - կենցաղային միկրոմիջավայր, 2 - մեծ շինություններ մարդկանցով, 3 - սովորական արտադրական միավորում, 4 - անսովոր արտադրական պայմաններ, 5 - արտակարգ, ծայրահեղ պայմաններ), 6 - բացօթյա աշխատանք, 7 - աշխատանք նստած, կանգնած, շարժման մեջ, 8 - տնային սենյակ 	<p>Արտակարգ, ծայրահեղ (նստած)</p>	
<p><i>Աշխատանքային շփումների բնույթը.</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1 - նվազագույն շփում (անհատական աշխատանք), 2 - այցելուներ, հաճախորդներ, 3 - սովորական կոլեկտիվ (նույն մարդիկ), 4 - աշխատանք լսարանի հետ, 5 - աշխատանքի ենթակարգություն, արտահայտված կարգապահություն 	<p>Հաճախորդներ</p>	
<p><i>Աշխատանքի համար պահանջվող նվազագույն կրթությունը.</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1 - առանց հատուկ կրթության (դպրոցից հետո), 2 - սկզբնական մասնագիտական կրթություն (ՄՄՏՈՒ), 3 - միջնակարգ մասնագիտական կրթություն (տեխնիկում), 4 - բարձրագույն մասնագիտական կրթություն (ԲՈՒՀ), 5 - գիտական աստիճան (ասպիրանտուրա, ակադեմիա) 	<p>Սկզբնական մասնագիտական կրթություն</p>	

<p><i>Աշխատանքի պատասխանատվությունը.</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1 - նյութական, 2 - բարոյական, 3 - մարդկանց կյանքի, առողջության համար, 4 - անարտահայտված պատասխանատվություն 	<p>կյանք և առողջություն</p>	
<p><i>Աշխատանքի առանձնահատկությունները.</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1 - բարձր վարձատրություն, 2 - արտոնություններ, 3 - «գայթակղություններ» (կաշառք վերցնելու, գողանալու հնարավորություն), 4 - նրբաճաշակ հարաբերություններ, հանդիպումներ հայտնի մարդկանց հետ, 5 - հաճախակի գործուղումներ, 6 - աշխատանքի ավարտուն արդյունք (կարելի է հիանալ) 	<p>Գայթակղություններ, հանդիպումներ հանրաճանաչ մարդկանց հետ</p>	
<p><i>Աշխատանքին բնորոշ դժվարությունները.</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1 - նյարդային լարվածություն, 2 - մասնագիտական հիվանդություններ, 3 - տարածված են հայիոյելն ու զագրախոսությունը, 4 - ճաղերի ետևում հայտնվելու հնարավորություն, 5 - աշխատանքի ոչ բարձր հեղինակավորությունը 	<p>Նյարդային լարվածություն, մասնագիտական հիվանդություններ, հայիոյանք ու զագրախոսություն</p>	

ՆԻԳԿ (GROW) մեթոդիկան

Նպատակը (Goal).

Որպեսզի ձևակերպվի (որոշվի) այն նպատակը, որի վրա ցանկանում է կենտրոնանալ աշակերտը խոսակցության ընթացքում.

- Ի՞նչ կցանկանայիք Դուք քննարկել այսօր:
- Ո՞րն է այն խնդիրը, որը Ձեզ չի բավարարում իրերի ներկա վիճակում (դրությունում), ինչի՞ց եք Դուք ուզում ազատվել:
- Ինչի՞ կուզենայիք հասնել այս խոսակցության վերջում:
- Որքա՞ն մանրամասն ու խորը կցանկանայիք աշխատել այսօր:
- Արդյո՞ք Ձեր հաստատուն նպատակը կապված է այս խնդրի հետ:
- Համապատասխանում է արդյո՞ք Ձեր նպատակը *42357 (SMART)* չափանիշներին: ***Specific, Measurable, Achievable, Relevant, Time-framed (կոնկրետ, չափելի, հասանելի, հարմար/տեղին՝ տվյալ պայմաններում, հաշվարկված՝ ըստ կատարման ժամկետների):***
- Արդյո՞ք կարող եմք մենք այսօր՝ մեր ունեցած ժամանակում, հասնել այն բանին, ինչ Դուք ուզում եք:
- Համոզված եք արդյոք այն բանում, որ որոշել եք այս հանդիպման նպատակը:

Իրականությունը (Reality).

Որպեսզի հոգեբանը կարողանա օգնել աշակերտին ավելի հստակ հասկանալ «առկա իրականությունը», կարող են օգտակար լինել հետևյալ հարցերը.

- Ի՞նչ է կատարվում (տեղի ունենում) տվյալ պահին:
- Որքանո՞վ եք համոզված, որ դա հենց այդպես է, ինչպես Դուք ասում եք:
- Հատկապես ի՞նչն է Ձեզ մտահոգում այդ հարցում և որքանո՞վ ուժեղ:
- Բացի Ձեզանից, էլ ու՞մ վրա է ազդում այդ խնդիրը:
- Ո՞վ է տեղյակ դրա հետ ինչ-որ բան անելու Ձեր ցանկության մասին:
- Որքանո՞վ կարող եք կառավարել իրավիճակը, ինչ-որ բան փոխել դրանում:

- Էլ ո՞վ և ի՞նչ աստիճանի է վերահսկում իրավիճակը (կառավարում այն):
- Ի՞նչ քայլեր եք տվյալ պահին արդեն ձեռնարկել այդ ուղղությամբ:
- Ի՞նչը Ձեզ ստիպեց կանգ առնել այդ տեղում և չձեռնարկել հաջորդ քայլերը:
- Ի՞նչ խոչընդոտներ կպահանջվի հաղթահարել տվյալ խնդրի շուրջ հետագա աշխատանքի ընթացքում:
- Ի՞նչ ներքին արգելքներ կամ ի՞նչ բնույթի անձնական դիմադրություն եք Դուք զգում:
- Ինչպիսի՞ միջոցներ՝ հմտություններ, ժամանակ, խանդավառություն, փող, աջակցություն և այլն Դուք ունեք արդեն այս պահին:
- Ի՞նչ այլ միջոցներ Ձեզ պետք կգան: Որտեղի՞ց կստանաք դրանք:
- Եթե ես կարողանայի իրագործել այդ խնդրի հետ կապված որևէ մեկ ցանկություն, ապա ինչպիսի՞ն կլիներ այն:
- Արդյո՞ք այժմ Ձեզ պետք է վերածնակերպել (վրեստին որոշել) Ձեր անմիջական կամ հաստատուն նպատակը:

Գործողությունների տարբերակները (Options).

Որպեսզի օգնել աշակերտին ամբողջովին ուսումնասիրելու իրեն հասանելի գործողությունների հնարավոր տարբերակների ողջ տարրապատկերը, կարող են տեղին լինել հետևյալ հարցերը.

- Ի՞նչ ձևեր կան, որոնց օգնությամբ Դուք կարող եք աշխատել տվյալ խնդրի հետ:
- Ի՞նչ մեծ ու փոքր այլընտրանքներ են Ձեզ հասանելի: Էլ ի՞նչ կկարողանայիք անել:
- Ի՞նչ կանեիք, եթե ունենայիք շատ ժամանակ, շատ նյութական միջոցներ կամ եթե ձեռք բերեիք իշխանություն:
- Ի՞նչ կանեիք, եթե կարողանայիք սկսել սկզբից, մաքուր էջից:
- Ինչպիսի՞ն են յուրաքանչյուր տարբերակի առավելություններն ու սահմանափակումները:
- Տարբերակներից ո՞րը կապահովեր լավագույն արդյունք:
- Այս որոշումներից ո՞րն է ավելի շատ գրավում կամ ավելի շատ է հարմար Ձեզ:
- Դրանցից ո՞րը ավելի մեծ գոհունակություն կպատճառեր Ձեզ:

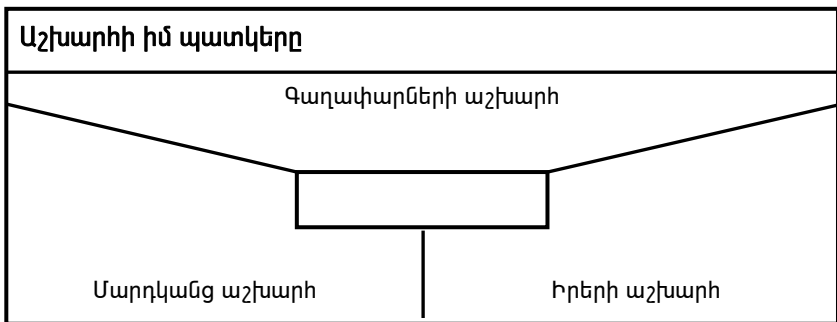
- Արդյո՞ք Ձեզ պետք է վերածնակերպել (վրեստին որոշել) Ձեր անմիջական կամ հաստատուն նպատակը: **(Եթե պատասխանը դրական է, դուք պետք է գործընթացը սկսեք նորից, և դա կարող է տեղի ունենալ ցանկացած փուլում)**

Կամքը (Will).

- Ընտրության ո՞ր (մեկ կամ մի քանի) տարբերակն էք Դուք գերադասում:
- Որո՞նք են Ձեր չափանիշները և հաջողության չափը:
- Հատկապես ե՞րբ եք պատրաստվում սկսել և ավարտել յուրաքանչյուր քայլը:
- Ի՞նչը կարող է խանգարել Ձեզ ձեռնարկելու այդ քայլերը կամ հասնելու նպատակին:
- Զգու՞մ եք արդյոք ներքին դիմադրություն այդ քայլերը ձեռնարկելու մտքից: Ի՞նչ բնույթի է այն:
- Ի՞նչ կանեք Դուք այդ դիմադրությունը հաղթահարելու համար: Ու՞մ է անհրաժեշտ տեղեկացված լինել Ձեր ծրագրերի մասին:
- Ինչպիսի՞ աջակցության կարիք ունեք և ումի՞ց պետք է բխի այն:
- Ի՞նչ կանեք, որպեսզի երբեմն ստանաք այդ աջակցությունը:
- Ինչպե՞ս կզնահատեք այդ համաձայնեցված գործողությունները ձեռնարկելու Ձեր պատրաստակամությունը՝ ըստ 1-ից մինչև 10 միավորանոց սանդղակի:
- Ի՞նչն է խանգարում, որ Ձեզ նշանակեք 10 միավոր:
- Ի՞նչ կարող եք Դուք անել կամ փոփոխել, որպեսզի Ձեր վճռականությունը մոտենա 10 միավորին:
- Արդյո՞ք կա ևս ինչ-որ բան, ինչի մասին կցանկանայիք խոսել այս պահին, թե մենք արդեն ավարտեցինք:
- Ե՞րբ կուզենայիք հանդիպել կրկին:
Պետք է ընդգծել, որ սրանք միայն օրինակներ են և ոչ թե գործելու հանձնարարական՝ այն հարցերի հաջորդականության, տեսակի, քանակի ճշգրիտ ցուցումով, որոնք պետք է տրվեն:

«Աշխարհի իմ պատկերը»

Յուրաքանչյուր մասն առանձին «աշխարհի» տարածք է.

- **գաղափարների աշխարհ** (կյանքի կանոններ, սկզբունքներ, որոնցով Դուք ապրում եք, հետաքրքրություններ, նպատակներ, երազանքներ, երազներ),
- **մարդկանց աշխարհ** (Ձեզ համար կարևոր մարդիկ՝ ինչպես ծանոթներ, այնպես էլ անծանոթներ, ինչպես կենդանի, այնպես էլ զնացած, ինչպես իրական, այնպես էլ մտացածին),
- **իրերի աշխարհ** (Ձեր կյանքի համար կարևոր իրեր, ինչպես նաև բնության կոնկրետ օբյեկտներ):

Յուրաքանչյուր մասում գրեք այն, ինչն անմիջականորեն վերաբերվում է անձամբ Ձեզ (հանդիսանում է ձեզ շրջապատող աշխարհի մասին Ձեր պատկերացումների մի մասը):

ՉՐԱՇԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. **Абульханова-Славская К. А.** Типология активности личности // Психол. жур. 1985. Т. 6. № 5. – С. 3-18.
2. **Ананьев Б. Г.** Человек как предмет воспитания // Избр. психол. труды: В 2 т. М.: Педагогика, 1980. Т. 2. – С. 20.
3. **Артемьева Е. Ю., Вяткин Ю. Г.** Психосемантические методы описания профессий // Вопр. психол. 1986. № 3. – С. 127-133.
4. **Асмолов А. Г., Петровский В. А.** О динамическом подходе к психологическому анализу деятельности // Вопр. психол. 1978. № 1. – С. 70-80.
5. **Атватор И.** Я Вас слушаю... М.: Экономика, 1988. – 100 с.
6. **Берн Э.** Игры, в которые играют люди. Люди, которые играют в игры. М.: Прогресс, 1988. – 400 с.
7. **Борисова Е. М., Гуревич К. М.** Психологическая диагностика в школьной профориентации // Вопр. психол. 1988. № 1. – С. 77-82.
8. **Валитов М. С.** Профориентационные игры как средство активизации психологической готовности оптантов к выбору профессии: Автореф. дис. канд. психол. наук. М., 1989. – 16с.
9. **Васильюк Ф. Е.** Психология переживания. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1984. – 200 с.
10. **Вербицкий А. А., Филиппов А. В., Красовский Ю. Д.** Психолого-педагогические вопросы проведения деловых игр. М.: НИИ ПВШ, 1983. – 44 с.
11. **Веселова В. В.** Билет в будущее. М.: Знание, 1990. 80 с. Сер. “Педагогика и психология”. № 1. – 80 с.
12. **Володарская И. А., Лизунова Н. М.** Система подготовки психологов в США // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 14, Психология. 1989. № 3. – С. 50-62.
13. **Выготский Л. С.** Игра и ее роль в психическом развитии ребенка // Вопр. психол. 1966. № 6.
14. **Гаврилов В. Е.** Психологический анализ гностических профессий и их классификация в целях профориентации: Автореф. дис. канд. психол. наук. Л., 1980.

15. **Галкина О. И., Каверина Р. Д., Климов Е. А. и др.** Информационно-поисковая система "Профессиография". Л.: ВНИИ профтехобразования, 1972. – 312 с.
16. **Гальперин П. Я., Талызина Н. Ф.** Современное состояние теории поэтапного формирования умственных действий // Вестн. Моск. ун-та, Сер. 14, Психология. 1974. № 4. – С. 54-63.
17. **Гете И. В.** Избр. филос. произв. М.: Наука, 1964. – С. 115.
18. **Гегель Г. В. Ф.** Сочинения. М., 1959. Т. 4. – С. 212.
19. **Гинзбург Я. С., Коряк Н. П.** Социально-психологическое сопровождение деловых игр // Игровое моделирование: методология и практика. Новосибирск: Наука, 1987. – С. 61-67.
20. **Гнездилова Г. Г., Гончаров О. А., Сенин Г. В.** Персональный компьютер в играх и задачах. М.: Наука, 1988. – 192 с.
21. **Голдстейн М., Голдстейн И.** Как мы познаем. М.: Знание, 1984. – 256 с.
22. **Головаха Е. А., Кроник А. А.** Психологическое время личности. Киев: Наук. думка, 1984. – 208 с.
23. **Голомшток А. Е.** Выбор профессии и воспитание личности школьника. М.: Педагогика, 1979.
24. **Грабарь М. Н., Красноярская К. А.** Применение математической статистики в педагогических исследованиях (непараметрические методы). М.: Педагогика, 1977. – 136 с.
25. **Давыдов В. В.** Проблемы развивающего обучения. М.: Педагогика, 1986. – 240 с.
26. **Добрович А. Б.** Воспитателю о психологии и психогигиене общения. М.: Просвещение, 1987. – 207 с.
27. Дорога в будущее: Самоучитель для начинающих профессиональный путь / **М. Бендюков, И. Соломин, Д. Чернейко.** СПб.: РОСТ, 2000.
28. **Зеличенко А. И., Шмелев А. Г.** К вопросу о классификации мотивационных факторов трудовой деятельности и профессионального выбора // Вестник Моск. ун-та. Сер. 14. Психология. 1987. № 4. - С. 33-43.
29. **Зинченко В. П., Смирнов С. Д.** Методологические вопросы психологии. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1983. – 165 с.

30. **Йоваша Л. А.** Проблемы профессиональной ориентации школьников. М.: Педагогика, 1983.
31. **Климов Е. А.** Введение в психологию труда. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1988. – 199 с.
32. **Климов Е. А.** Как выбирать профессию. - М.: Просвещение, 1984. - 160 с.
33. **Климов Е. А.** Как выбирать профессию. Кн. для учащихся ст. классов. М.: Просвещение, 1990. - 160 с.
34. **Климов Е. А.** Общая типология ситуаций (казусов) и структура мыслительных задач, возникающих в практике работы профконсультанта // Научн. тр. ВНИИ профтехобразования. Л., 1976. Вып. 32. – С. 5-25.
35. **Климов Е. А.** Психология профессионального самоопределения. Ростов-на-Дону: Феникс, 1996.
36. **Климов Е. А.** Психолого-педагогические проблемы профессиональной консультации. М.: Знание, Сер. "Педагогика и психология". № 3. 1986. – 80 с.
37. **Коган Л. Н.** Человек и его судьба. М.: Мысль, 1988. – 283 с.
38. **Коломинский Я. Л.** Человек: психология. - М.: Просвещение, 1986. – 223 с.
39. **Кон И. С.** В поисках себя: личность и ее самосознание. М.: "Политиздат", 1984. – 335 с.
40. **Кондаков И. М., Сухарев А. В.** Методологические основы зарубежных теорий профессионального развития // Вопр. психол. 1989. № 5. – С. 158-164.
41. **Комаров В. Ф.** Управленческие имитационные игры. Новосибирск: Наука, 1989. – 272 с.
42. **Коршунова Л. С., Пружинин Б. И.** Воображение и рациональность. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1989. – 182 с.
43. **Кроник А. А., Кроник Е. А.** В главных ролях: Вы, Мы, Он, Ты, Я: Психология значимых отношений. М.: Мысль, 1989. – 204с.
44. **Кряжде С. П.** Управление формированием профессиональных интересов // Вопр. психол. 1985. № 3. – С. 23-30.
45. **Кухарчук А. М., Седова Е. Л., Лях В. В.** Психодиагностика в профессиональном самоопределении учащихся // Пособие для классных руководителей, психологов, социальных педагогов общеобразовательных школ. Мн.: Бел. навука, 2000.

46. **Лакейн А.** Искусство успевать / Пер. с англ. Ю. Емельянова, Н. Емельяновой. М.: Агентство “ФАИР”, 1996.
47. **Ломов Б. Ф.** Методологические и теоретические проблемы психологии. М.: Наука, 1984.
48. **Макаренко А. С.** Лекции о воспитании детей // Соч.: В 7 т. М.: Изд-во АПН РСФСР, 1957. Т. 4. – С. 374.
49. **Малаева-Какенова А. Т.** Пути повышения осознания учащимися психологических особенностей профессий типа “человек-человек” в имитационных играх: Рукопись дипл. Работы. М.: МГУ, факультет психологии, кафедра психологии труда и инженерной психологии, 1988. – 35 с.
50. **Марголина М. И.** Профориентационная ролевая игра “Космический полет” // Школа и производство. 1989. № 6. - С. 21-23.
51. **Марголина М. И.** Профориентационная ролевая игра “Лабиринт” // Школа и производство. 1989. № 8. - С. 16-19.
52. **Маркова А. К.** Психология профессионализма. М.: Знание, 1996.
53. **Маркс К., Энгельс Ф.** Соч. 2-е изд. Т. 46, ч. 1. – С. 222.
54. **Мелибруда Е.** Я-Ты-Мы. М.: Прогресс, 1986. – 255 с.
55. **Милюевская Е. Р., Пряжников Н. С., Цернес О. Р.** Опыт использования профориентационных игр при знакомстве школьников с промышленным предприятием // Школа и производство, 1988. № 11. - С. 18-20.
56. **Михайлов И. В.** Опыт активизации профессионального самоопределения старшеклассников: Автореф. дис. канд. психол. наук. М., 1975. – 24 с.
57. **Михайлова Н. Н.** Игра как средство социальной ориентации старшеклассников: Автореф. дис. канд. пед. наук. М., 1986. – 16 с.
58. **Общая психодиагностика / Под ред. А. А. Бодалева, В. В. Столина и др.** М.: Изд-во Моск. ун-та, 1987. – 304 с.
59. **Орлов Ю. М.** Самопознание и самовоспитание характера. М.: Просвещение, 1987. – 224 с.
60. **Петренко В. Ф.** Семантический анализ профессиональных стереотипов // Вопр. психол. 1986. № 3. – С. 133-143.

61. **Плеханов Г. В.** Письма без адреса. Искусство у первобытных народов // Избр. филос. произв.: В 5 т. М.: Соцэкгиз, 1958. Т. 5. – С. 339.
62. **Пряжников Н. С.** Деловая игра как средство активизации учащихся в профессиональном самоопределении // Вопр. психол. 1987. № 4. – С. 92-99.
63. **Пряжников Н. С.** Ознакомительные профориентационные игры “Ассоциации” и “Угадай профессию” // Школа и производство. 1989. № 4. – С. 25-28.
64. **Пряжников Н. С.** Проблема непрестижных профессий в профориентационной игре “Остров” // Школа и производство. 1989. № 7. – С. 9-10.
65. **Пряжников Н. С.** Профконсультация как взаимодействие консультанта и оптанта // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 14, Психология. 1989. № 2. - С. 54-66.
66. **Пряжников Н. С.** Игровой метод в профориентации. Методические рекомендации / Под ред. Е. А. Климова, Пермь: Изд-во Перм. пед. ин-та, 1989. – 70 с.
67. **Пряжников Н. С.** Карточные профконсультационные методики. М.: ВНИИ медприбор, 1991. – 328 с.
68. **Пряжников Н. С., Яценко В. А.** Особенности профориентационной игры // Школа и производство. 1989. № 2. - С. 30-33.
69. **Пряжникова Е. Ю., Пряжников Н. С.** Профориентация: Учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений. М.: Издательский центр “Академия”, 2005.
70. Психологическое сопровождение выбора профессии: Научно-методическое пособие /Под ред. **Л. М. Митиной.** – 2-е изд., испр. М., 2003.
71. Рабочая книга по прогнозированию / Отв. ред. **И. В. Бестужев-Лада.** М.: Мысль, 1982. – 430 с.
72. **Решетова З. А.** Психологические основы профессионального обучения. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1985. – 206 с.
73. **Смирнов Е. Н.** Структура и временная организация игры // Игровое моделирование. Новосибирск: Наука, 1987. С. 14-27.
74. **Станиславский К. С.** Работа актера над собой. М.: Искусство, 1985. – 479 с.
75. **Тулмин С.** Человеческое понимание М. Прогресс, 1984. 327с.

76. **Тюшев Ю. В.** Выбор профессии: тренинг для подростков. – СПб.: Питер, 2009. – 160 с.
77. **Укке Ю. В.** Психологические концепции профессиональной ориентации в США: Авт. дис. канд. псих. наук. М., 1972. – 22с.
78. **Франкл В.** Человек в поисках смысла. - М.: Прогресс, 1991. - 368 с.
79. **Хекхаузен Х.** Мотивация и деятельность: В 2 т. М.: Педагогика, 1986. - 408 с.
80. **Цзен Н. В., Пахомов Ю. В.** Психотренинг: игры и упражнения. М.: Физкультура и спорт, 1988. – 272 с.
81. **Чистякова С. Н.** Профессиональная ориентация школьников в условиях непрерывного образования // Школа и производство. 1989. № 8. – С. 12-15.
82. **Шацкий С. Т.** Педагогические сочинения: В 4 т. М.: Изд-во АПН РСФСР, 1964. Т. 3. – С. 68.
83. **Швырев В. С.** Теоретическое и эмпирическое в научном познании. М.: Наука, 1978. – 382 с.
84. **Широков Ф. В.** Предисловие к кн. Грэм Р. Г., Грей Н. Ф. Руководство по операциональным играм. М., 1977. – С. 5-8.
85. **Эльконин Д. Б.** Психология игры. М.: Пед-ика, 1978. – 304 с.
86. **Энгельс Ф.** Анти-Дюринг // Маркс К., Энгельс Ф. Соч. 2-е изд. Т. 20. – С. 304.
87. **Юдин Э. Г.** Системный подход и принцип деятельности. М.: Наука, 1978. – С. 7-12.
88. http://www.proforient.ru/f/orient/howto/self_search.doc
89. http://www.e-xecutive.ru/publications/analysis/article_1423/
90. <http://azps.ru/training/30.html>
91. <http://azps.ru/training/41.html>
92. <http://azps.ru/training/2/trn147.html>
93. <http://azps.ru/training/2/trn149.html>
94. <http://azps.ru/training/2/trn153.html>
95. <http://azps.ru/training/2/trn155.html>
96. <http://azps.ru/training/2/trn156.html>
97. <http://azps.ru/training/2/trn157.html>
98. <http://azps.ru/training/2/trn158.html>
99. <http://azps.ru/training/2/trn159.html>
100. <http://kemocpom.chat.ru/marsh.html>

ՕԺԱՆԴԱԿ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. **Анн Л. Ф.** Психологический тренинг с подростками. СПб.: Питер, 2005.
2. **Балахин В. И., Заяц В. П. и др.** Основы теории и практики профориентации. Л.: ЛГЦПМ, ЛГПИ, 1990.
3. **Борисова Е. М., Логинова Г. П.** Индивидуальность и профессия. – М.: Знание, 1991.
4. Выбираем профессию: 100 вопросов и ответов. Л.: Лениздат, 1990.
5. Выбор профессии: мотивы и их реализация. М.: Знание, 1986.
6. **Головаха Е. И.** Жизненная перспектива и профессиональное самоопределение молодежи. - Киев: Наукова думка, 1988. - 144 с.
7. Детская психодиагностика и профориентация / Ред.-сост. **Л. Д. Столяренко**. Серия "Учебники, учебные пособия". Ростов-на-Дону: "Феникс", 1999.
8. **Захаров Н. Н.** Профессиональная ориентация школьников. М.: Просвещение, 1988.
9. Как построить свое «Я» / Под ред. **В. П. Зинченко**. - М.: Педагогика, 1991. - 136 с.
10. **Калугин Н. Н. и др.** Профессиональная ориентация учащихся. М.: Просвещение, 1983.
11. **Карпов А. В.** Психологические основы принятия решения в профориентационной работе. М.: МГПИ, 1986.
12. **Крупская Н. С.** О политехническом образовании, трудовом воспитании и обучении / Сост. Ф. С. Озерецкая. - М.: Просвещение, 1982. - 223 с.
13. **Кряжде С. П.** Психология формирования профессиональных интересов. - Вильнюс, 1981. - 196 с.
14. **Кухарчук А. М., Ценципер А. Б.** Профессиональное самоопределение учащихся. Мн.: Народная асвета, 1976.
15. **Маркова А. К.** Психология профессионализма. М.: Международный гуманитарный фонд, 1996.
16. Методические рекомендации по психолого-педагогической профессиональной консультации учащихся / **Т. В. Туманова**,

- Г. М. Зайцева, В. Г. Житомирский.** Свердловск: СГЦПМ, 1988.
17. Основы производства. Выбор профессии: В 2 ч. Ч. 2. Выбор профессии / **Е. А. Климов, С. Н. Чистякова.** - М.: Просвещение, 1987. - 64 с.
  18. **Павлютенков Е. М.** Профессиональная ориентация учащихся. Киев: Рад. шк., 1983.
  19. **Пенкрат Л. В.** Мотивы выбора профессии: Кн. для учителя. Мн.: Нар. асвета, 1986.
  20. Профессиональная ориентация молодежи. М.: Высш. шк., 1989.
  21. Профессиональная ориентация учащихся. Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. № "Общетеchn. дисциплины и труд" / **А. Д. Сазонов, В. Д. Симоненко, В. С. Аванесов, Б. И. Бухвалов;** под ред. **А. Д. Сазонова.** М.: Просвещение, 1988.
  22. Профконсультационная работа со старшеклассниками / Под ред. **Федоришина Б. А.** Киев: Радянська школа, 1980.
  23. Путеводитель по специальностям / сост. **Л. В. Ильина и др.** Мн.: Красико-Принт, 2006.
  24. **Романова Е. С.** 99 популярных профессий. Психологический анализ и профессиограммы. 2-е изд. СПб.: Питер, 2004.
  25. **Сейтешев А. П.** Пути профессионального становления молодежи. М.: Высш. шк., 1988.
  26. Тесты для выбирающих профессию. Мн.: "Соврем. Слово", 2005.
  27. **Укке Ю. В.** Диагностика сознательности выбора профессии у японских школьников // Вопросы психологии. 1990. № 5. С. 150-157.
  28. Человек и его профессия: Учеб. пособие для студентов высших учебных заведений / **А. М. Кухарчук, В. В. Лях, А. Б. Ширкова.** Мн.: Современное слово, 2006.
  29. **Чернявская А. П.** Психологическое консультирование по профессиональной ориентации. М.: Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2003.
  30. **Чистякова С. Н., Захаров Н. Н.** Профессиональная ориентация школьников: организация и управление. М.: Педагогика, 1987.
  31. **Шавир П. А.** Психология профессионального самоопределения в ранней юности. М.: Педагогика, 1981.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ	3
1. ՄԱՍՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ԿՈՂՄՆՈՐՈՇՄԱՆ ՆՎԱԶԱԳՈՒՅՆ ԳՐԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ	9
2. ՄԱՍՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ԿՈՂՄՆՈՐՈՇՄԱՆ ԻՆՔՆՈՒՐՈՒՅՆՈՒԹՅԱՆ ԽՆԴԻՐԸ ԵՎ ԱԿՏԻՎ ՄԵԹՈԴՆԵՐԸ	19
2.1. Կյանքի ուղու և մասնագիտության ընտրության հարցում դպրոցականին օգնելու տարբեր ռազմավարությունները (մոտեցումները)	19
2.2. Մեթոդիկաների օգտագործումը կախված մասնագիտություն ընտրողի և խորհրդատուի ակտիվությունից	27
3. ԴՊՐՈՑԱԿԱՆՆԵՐԻ ԱԿՏԻՎԱՑՈՒՄԸ ՄԱՍՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ԿՈՂՄՆՈՐՈՇԻՉ ԽԱՂԵՐՈՒՄ ԴԱՍԱՐԱՆԻ ԿԱՄ ԽՄԲԻ ՀԵՏ ԱՇԽԱՏԵԼԻՍ	38
3.1. Մասնագիտական կողմնորոշիչ խաղերի յուրահատկությունը և դրանց տեսակները	38
3.2. Մասնագիտական կողմնորոշիչ խաղեր	45
3.2.1. Ծանոթացնող բնույթի խաղեր	45
3.2.2. Ոչ հեղինակավոր մասնագիտությունների խնդիրը «Կղզի» խաղում	50
3.2.3. «Թափուր պաշտոն» փորձարկող-ծանոթացնող խաղի բնութագիրը	53
3.2.4. «Ուսուցիչ-սկսնակ» խաղ-բանավեճի նկարագիրը	55
3.2.5. «Եկվորներ» և «Ամբան-վետերան» բարոյական-արժեքային խաղերի բնույթը	57
3.2.6. ԱՄԾ կառուցման գործընթացի մոդելավորումը «Մասնագիտական խորհրդատվություն» խաղում	62
3.3. Մասնագիտական կողմնորոշիչ խաղերի ինքնուրույն կառուցման հիմքերը և կառուցվածքային տարրերը	63
3.4. «Վարող» ուսումնասանագիտական կողմնորոշիչ խաղի բնութագիրը	68
3.5. Խաղային մեթոդն օգտագործող մասնագիտական խորհրդատուին ներկայացվող հիմնական պահանջները	70

4. ԽՆԴՐԱՅԱՐՈՒՅՑ ԻՐԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ (ԽՆԴԻՐՆԵՐԻ) ՀԱՄԱՏԵՂ ՔՆՆԱՐԿՈՒՄԸ՝ ՈՐՊԵՍ ՕՊՏԱՆՏԻ ՀԵՏ ՀՈԳԵԲԱՆԻ ՓՈԽՆԵՐԳՈՐԾՈՒԹՅԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՄԱՆ ՄԻՋՈՑ	72
4.1. Մասնագիտական խորհրդատվության կազմակերպման ընդհանուր ուրվագիծը՝ որպես փոխներգործություն	73
4.2. Մասնագիտական խորհրդատվական իրադրությունների վերլուծություն՝ ԱՄԾ տարբեր մոդելների հենքի վրա	78
4.2.1. Մասնագիտություն ընտրելու հիմնական գործոնների «Ութանկյունը»	78
4.2.2. ԱՄԾ կառուցման և իրականացման մակարդակների համակարգը	81
4.2.3. Այլընտրանքային ընտրության (մասնագիտական կրթության մակարդակ ենթադրող) ուրվագիծը	86
5. ՔԱՐՏԱՅԻՆ ՄԱՍՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ԽՈՐՀՐԴԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆ	90
5.1. Հոգեբանի անհատական փորձի ընդհանրացումը որպես մասնագիտախորհրդատվական քարտային մեթոդիկաների կառուցման պայման	91
6. ԿՈՂՄՆՈՐՈՇԻՉ ԱՂՅՈՒՄԱԿ (մասնագիտությունների, դրանց գործառույթների և մարդու ընդունակությունների ներկայացվող պահանջների)	97
7. ՄԱՍՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ԿՈՂՄՆՈՐՇԻՉ ԹԵՄԱՏԵՐ ԵՎ ՄԵԹՈԴԻԿԱՆԵՐ	106
7.1. Տարբերակող-ախտորոշիչ հարցաշար (Ե. Ա. Կլիմով, 30 պնդումներ)	106
7.2. Տարբերակող-ախտորոշիչ հարցաշար (Ե. Ա. Կլիմով, 20 զույգ պնդումներ)	109
7.3. «Հետաքրքրությունների քարտեզ» մեթոդիկան (VII-VIII դասարաններ)	113
7.4. «Հետաքրքրությունների քարտեզ» մեթոդիկան (IX-X դասարաններ)	116
7.5. «Հետաքրքրությունների քարտեզ» մեթոդիկան (Ա. Ե. Գոլոմշտոկի մեթոդիկայի վերափոխված տարբերակը, 144 հարց)	120
7.6. «Հետաքրքրությունների քարտեզ» մեթոդիկան (Ա. Ե. Գոլոմշտոկ, 174 հարց)	129
7.7. Մասնագիտական հակումների հարցաշար (ՄՀՀ, Լ. Ա. Յովաշա)	141
7.8. Մասնագիտական պատրաստության որոշման մեթոդիկա (ՄՊՈ, Լ. Ն. Կաբարդովա)	148

7.9. 2. Հոլլանդի մասնագիտական ինքնորոշման մեթոդիկան	156
7.10. «Ճանապարհների խաչմերուկում» մեթոդիկան	163
7.11. «Մասնագիտական մտադրություններ» մեթոդիկան	167
7.12. Մասնագիտական գործունեության դրդապատճառայնության ուսումնասիրման մեթոդիկա	170
8. ԴԵՌԱՅԱՍՆԵՐԻ ՄԱՍՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ԻՆՔՆՈՐՈՇՄԱՆ ԹՐԵՅՆԻՆԳ (ԸՍՏ 3. Վ. ՏՅՈՒՇԵՎԻ)	173
8.1. Կենսական և մասնագիտական ինքնորոշման մի քանի տեսական հարցեր	174
8.1.1. Կենսական և մասնագիտական ինքնորոշում հասկացությունների հարաբերակցությունը	174
8.1.2. Մասնագիտական կողմնորոշիչ փոխներգործության արդյունավետության չափանիշները	175
8.1.3. Կյանքի նպատակի մասին տեսակետներ	177
8.2. Նպատակային խմբեր՝ դեռահասներ, ծնողներ, ուսուցիչներ	181
8.3. Ծնողներին ներգրավելու մեխանիզմը	185
8.4. Թրեյնինգի ծրագիրը	187
8.5. Կյանքի նպատակը և «Երազանքները նպատակի վերափոխելու տեխնոլոգիան» (7 քայլ)	199
8.6. Թրեյնինգային խաղեր և վարժություններ	214
8.6.1. «Կյանքի նպատակի կառուցում» վարժությունը	214
8.6.2. «Իմ կյանքի նպատակը» շարադրությունը վարժությունը	217
8.6.3. «Օրագիր կամ օրատետր» վարժությունը	217
8.6.4. «Ավտոբուսի կանգառ» վարժությունը	220
8.6.5. «Իմ մասնագիտական ցանկությունները» վարժությունը	221
8.6.6. «Դրդապատճառների պայքար» վարժությունը	222
8.6.7. «Ստուգիչ ցուցակներ» վարժությունը	224
8.6.8. «Ձախ ուղեղ - աջ ուղեղ» վարժությունը	225
8.6.9. «Ռեբինդոնադա» վարժությունը	227
8.6.10. «Սահմանային իմաստների թեստ» վարժությունը	230
8.6.11. «Ճանապարհային քարտեզ» վարժությունը	231
8.6.12. «Փոխադարձ աջակցության խումբ» վարժությունը	232
8.6.13. «Իմ կյանքի իրադարձությունները» վարժությունը	233
8.6.14. «Զբոսանք լեռներում» վարժությունը	235
8.6.15. «Ո՞րն է կյանքի հաջողությունը» վարժությունը	236

8.6.16. «Ցանկապատ և ձորակներ» վարժությունը	237
8.6.17. «Լինում է՝ չի լինում մի մոխրագույն այծիկ...» վարժությունը	239
8.6.18. «Որոշում ընդունելու ալգորիթմը - գրաֆիկական պատկերը» վարժությունը	240
8.6.19. «Սխալների վարկանիշը» վարժությունը	241
8.6.20. «Մասնագիտություն ընտրելու ուժային դաշտ» վարժությունը	242
8.6.21. «Անձնական մասնագիտական հեռանկար (ԱՄՅ)» վարժությունը	244
8.6.22. «Վիճակախաղ» («ճակատագիր» կամ մասնագի- տության պատահական ընտրություն) վարժությունը	245
8.6.23. «Մասնագիտություն – մասնագիտացում» վարժությունը	247
8.6.24. «Աստղային ժամ» վարժությունը	249
8.6.25. «Ամենից-ամենա» վարժությունը	252
8.6.26. «Եթե ..., ապա ես կդառնայի...» վարժությունը	253
8.6.27. «... տառով սկսվող մասնագիտություն» վարժությունը	255
8.6.28. «Մասնագիտությունների շղթա կամ շարան» վարժությունը	256
8.6.29. «Գուշակիր մասնագիտությունը» վարժությունը	258
8.6.30. «խորհրդատու» վարժությունը	259
8.6.31. «Խաղում ենք մասնագիտական խորհրդատու – ՆԻԳԿ (GROW) մեթոդիկա» վարժությունը	259
8.6.32. «Ներքին սահմանափակումների հանում» վարժությունը	262
8.6.33. «Նապաստակի մասին հեքիաթի շարունակությունը» վարժությունը	263
8.6.34. ««Ուզում եմ – կարող եմ – պետք է» հեքիաթի շարունակությունը» վարժությունը	264
8.6.35. «Աշխարհի անհատական պատկերը» վարժությունը	265
8.6.36. «Կյանքի քարտեզ» վարժությունը	267
8.7. Թրեյնինգի համար անհրաժեշտ բաշխիչ նյութեր	271
ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ	320
ՕԺԱՆՂԱԿ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ	326

ՍԱՀԱԿ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

ՄԱՍՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ԿՈՂՄՆՈՐՈՇՄԱՆ ՀԻՄՈՒՆՔՆԵՐ
(գործնական հոգեբանություն)

Ուսումնամեթոդական ձեռնարկ

Կազմի ձևավորումը՝	Անդրանիկ Գալստյանի
Համ. ձևավորումը՝	Նարինե Հովհաննիսյանի
Տեխ. խմբագրումը՝	Լուսինե Հովհաննիսյանի

Չափսը՝ 60x84^{1/16}: Թուղթը՝ օֆսեթ:
Տպագրական 20.75 մանուլ: Տպաքանակը՝ 100:

ԵՊՀ հրատարակչություն

ք. Երևան, 0025, Ալեք Մանուկյան 1

Սահակ Վիուլի Դովհաննիսյան

Մանկավարժական գիտությունների թեկնածու,
ԵՊՀ ընդհանուր հոգեբանության ամբիոնի դոցենտ,
փորձարարական հոգեբանության լաբորատորիայի
ավագ գիտաշխատող

1993-1995 թթ. սովորել է Օլիմպիական հերթափոխի հանրապետական ուսումնարանում, որը գերազանցությամբ ավարտելով ստացել է «Սպորտի մարզիչի» որակավորում: 1995 թ. արժանացել է ԴՀ սպորտի վարպետի կոչման: Ա. Դովհաննիսյանը ԴՀ առաջնությունների բազմակի չեմպիոն և միջազգային մրցաշարերի մասնակից է:

1998 թ. գերազանցությամբ ավարտել է Ֆիզիկական կուլտուրայի հայկական պետական ինստիտուտը: Ուսումնառության տարիներին Սան-Ֆրանցիսկոյի ծովածոցի հայ պրոֆեսիոնալների միության կողմից արժանացել է գերազանցության կրթաթոշակ-մրցամակի:

1998-2001 թթ. եղել է ՖԿԴՊԻ ֆիզիկական կուլտուրայի և սպորտի գիտահետազոտական կենտրոնի հոգեբանության լաբորատորիայի ասպիրանտ: 1998 թ. հաջողությամբ ավարտել է «7 December 1988» ֆրանսիական բարեգործական ասոցիացիայի հայաստանյան մասնաճյուղի կողմից կազմակերպված «Սպորտի կիրառական հոգեբանության մեթոդներ» գործնական դասընթացը:

2001-2003 թթ. ծառայել է ԴՀ ԶՈՒ (ԼՂՀ, ք. Մարտունի, թ. 36534 զորամաս):

2004 թ. Խ. Արույանի անվան հայկական պետական մանկավարժական համալսարանի մասնագիտական խորհրդում պաշտպանել է թեկնածուականատենախոսություն «Մոդելավորող մարզումների համակարգի անհատականացումը հեծանվային սպորտում» թեմայով և 2005 թ. ստացել մանկավարժական գիտությունների թեկնածուի գիտական աստիճան:

2005 թ.-ից աշխատում է ԵՊՀ-ում՝ դասախոսական աշխատանքը համատեղելով գիտահետազոտական գործունեության հետ: Մշակել է չորս մասնագիտական դասընթացներ, որոնց շուրջ դասախոսություններ է կարդում ԵՊՀ մագիստրատուրայի ուսանողների համար:

2009 թ. ստացել է դոցենտի գիտական կոչում՝ հոգեբանություն մասնագիտությամբ: 2007, 2009 և 2010 թվականներին ԵՊՀ-ում անցել է դասախոսների հոգեբանական և մանկավարժական հոգեբանական վերապատրաստման դասընթացներ:

Գիտական հետաքրքրությունների ոլորտներն են՝ սպորտի և առողջ կենսակերպի հոգեբանությունը, առաջնորդության հոգեբանությունը, հոգեշարժունությունը, մասնագիտական գործունեության մոդելավորումը, փորձարարական հոգեբանությունը և հոգեախտորոշումը:

Անդամակցել է Հայաստանի սպորտի հոգեբանության ֆեդերացիային (ՀՄՀԲ) և Սպորտային գիտությունների եվրոպական քոլեջին / ECSS (European College of Sport Science):

Ա. Դովհաննիսյանը հայերենով, ռուսերենով և անգլերենով հրատարակել է չորս երեք տասնյակ գիտամեթոդական աշխատանքներ, որոնց թվում՝ 2 մեթոդական ուղեցույց և 4 ուսումնամեթոդական ձեռնարկ: